Lei 16,50

DUMITRU RADU POPESCU

GALAXIA GRAMA

DUMITRU RADU POPESCU

GALAXIA GRAMA

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

1984

Coperta de Al. Szatmari

ŞAMBELANUL CURŢII ŞI DUHUL ÎNARMAT

Într-o lume de regi, prinţi, gropari, curteni, ofiţeri, actori, marinari, nobili, ţărani, preoţi, soli, Polonius, cel care va muri ca un şobolan, este şambelan. Deci Polonius era un demnitar de rang superior care avea în grija sa camera suveranului. Deci el cunoştea cel mai bine patul şi subpatul monarhului, cearceafurile regale. Dar cum Hamlet-tatăl murise de foarte puţin timp — şi dintr-un spirit de economie, vezi Doamne ! economic ! mîncărurile de la înmormîntarea sa fuseseră servite la nunta noului rege cu fosta regină, soaţa defunctului ! — este sigur că Polonius, actualul şambelan al curţii, fusese şi şambelanul curţii sub domnia celui învins de cucută. Deci Polonius cunoscuse şi rufele viteazului rege Hamlet. El este deci singurul om din Danemarca, în afara celor ce-au pus la cale şi săvîrşit tragicul omor, care cunoaşte cămăşile de noapte ale regilor danezi. Ştie şi tace, conform crezului său împărtăşit şi fiului său Laertes : mai presus de orice, omul trebuie să fie credincios sie însuşi. Omul, sau Laertes ? Polonius îi pune mîna pe cap odraslei sale şi-i spune, ca şi cum l-ar binecuvînta, să nu dea gîndirii sale grai, şi nici smintitelor dorinţi înfăptuire, să afle fiecare ce gîndeşte, dar glasu-i să-l audă doar aleşii, duşmanul să-şi dea seama cine este, şi, mai ales, să nu se mintă pe sine ! Asta presupune automat că nici Polonius nu se minţea pe sine — chiar de-i minţea pe alţii ! — şi că orice se-ntîmpla el rămînea credincios sieşi. Între fostul rege şi actualul rege, între doi regi, între două adevăruri — el nu se băga, el era slujitorul

regilor, dar nu al adevărurilor lor. El trebuia înainte de toate să aibă grija suveranității ființei sale.

Dar să zăbovim nițel asupra unor aspecte din primul act al piesei. Cum se întîmpină oștenii între ei, făcînd de gardă ? Conform unor reguli stabilite desigur pe vremea fostului rege, fiindcă noul monarh nu susținuse nici un război, decît cel din pat, și n-avusese timp să reînnoiască legislația militară. Parola, pe terasa din fața castelului, în miezul nopții, este cea moștenită : „Trăiască regele !“ Și a doua parolă ? Și a treia ? Spun același lucru, deprins din timpul domniei bătrînului Hamlet : „Prieteni țării !“, „Ai regelui vasali !“ „Cu bine dar !“ exclamă oșteanul Francisco, aflînd că are de-a face cu nedușmanii țării și cu slujitorii regelui. Dar, lucru ciudat, ei, păstrînd canoanele militare din vremea viețuirii fostului rege, îl slujesc în primul rînd pe acesta : sînt deci cumva în slujba regelui mort, a ideilor sale, prilej pentru care Duhul tatălui lui Hamlet *lor li se arată întîi !* Lor, celor care i-au jurat credință, celor cu care a salvat țara de dușmani, învingîndu-i pe poloni, pe norvegi etc.

Ar fi fost mai normal să se arate șambelanului ?... Doar Polonius îl cunoștea cel mai bine, nu ? De ce nu se arată Duhul fostului său șambelan ? Fiindcă sigur știa acum — și după „experiența“ propriei sale morți — că Polonius îi era credincios doar lui Polonius ! Duhul nu vrea să-i spună ceva lui Polonius pe care acesta... îl cunoștea ; nu voia să-l sperie, nu voia să-l pună în gardă... Zarurile fuseseră aruncate în clipa de cucută !

Interesant este că demnitarii Danemarcei nu se salută între ei cu vorbe ce-ar putea să pară mari... Ei zic că sînt vasalii regelui. Dar nu că sînt prieteni țării. Ei nu se află nicicînd într-o „stare de pază“ a Danemarcei. Etc.

Horatio, cînd se întîlnește prima oară pe terasa castelului cu Hamlet, zice : „Mă-nchin măriei tale.“ El se consideră sluga smerită a tînărului prinț. „Prieten, domnul meu, așa să-mi zici, îi spune Hamlet, dînd, poate fără să vrea una din „măsurile“ tragediei defunctului rege : Hamlet-tatăl nu avusese *nici un prieten* în Danemarca ! El crezuse doar în iubire, doar în soața sa, Gertruda ! Eroare ? Poate. Dar e o eroare sublimă, un imn închinat iubirii !

Tot în primul act, pe terasă, aflăm de la un oștean, și nu de la un demnitar... Ce aflăm ? Un cuvînt ce se va dovedi plin de sensuri ! În această piesă ce poate fi numită „O cursă de șoareci“, Francisco vorbește pentru prima oară de funie în casa spînzuratului ; zice, întrebat dacă s-a petrecut ceva în ceasul său de strajă : „Nu s-a mișcat un șoarece !“ Era miezul nopții, era un ger cumplit și „sufletul lui Francisco îi era greu“. Îngreunat de-o presimțire ? De ce știa cumva ? De iminenta apariție a Duhului ? Probabil. Era ora cînd șoarecii dormeau sătui, în paturi regale unii, ora cînd adevărul însă putea fi spus !

„Prostii ! nu vine !“ se arată Horatio sceptic. Și totuși, năluca reapare exact ca în nopțile trecute, tocmai cînd Danemarca dormea dusă și clopotul bătea... Horatio, cărturarul, vede stafia ce seamănă cu regele „ca tine cu tine însuți“.

Duhul era *înarmat !* Să reținem acest amănunt.

„La fel a fost armura ce-o purta
Cînd s-a luptat cu trufașul norveg ;
Și e-ncruntat la fel ca-n sfada-n care
Tîrîtu-l-a-n zăpadă pe polonul
Ce umblă-n sanie. Ciudate lucruri !“

Într-adevăr, ciudate. Lumea s-a întors pe dos. S-a întors mașinăria lumii pe dos ! În ceas de taină Duhul trece în pas solemn pe lîngă străji, dar șoarecii obosiți de odihna din tronul regal își desăvîrșesc somnul în primul pat al Daniei... Aceste ciudate lucruri, Horatio crede că prevestesc vreo stranie întîmplare țării sale.

Ei se gîndesc mereu numai la *destinul patriei* lor ! Nici prin cap nu le trece că actualul rege ar fi un monstru etc. Marcellus se întreabă, întrebîndu-i : de ce sînt aduse din afară atîtea tunuri de aramă ? de ce-i asuprește pe supuși în fiece noapte o vajnică strajă ? de ce atîți dulgheri de nave strînși cu sila muncesc Duminica și-n zi de lucru ? Horatio îi dă următorul răspuns („Sau măcar vă spun cum merge zvonul“) : Fortinbras cel tînăr a strîns golani de pretutindeni, ce pentru jaf sînt gata de

orice isprăvi, fiind gata de război. Deci „zbuciumul țării", străjile, febrilele pregătiri au drept cauză fudulia și-nflăcărarea norvegului dornic să smulgă ținutul pierdut de tatăl său. Oștenii va să zică sînt preocupați de soarta țării lor. E adevărat, și Claudius cunoaște intențiile belicosului norveg. El își trimite slugile preacredincioase (Cornelius și Voltimand) să medieze cu unchiul lui Fortinbras etc. Dar pe el îl preocupă, înainte de tron, propriul său pat. El nu-și începe prima tiradă vorbind despre Danemarca, ci despre tristețea sa (prefăcută, cum se va adeveri mai încolo !) ...tristețe căreia... s-ar cădea să i se închine împreună cu întreaga curte (că iubitul frate a murit etc.)... Nu se închină nici acestei false tristeți : zice că judecata, biruind simțirea, pomenindu-l cu înțeleapta jale pe defunct, îi dă putința, și le dă putința : *„Putînd a ne-aminti și de-ale noastre"*. Claudius le mai amintește curtenilor săi un lucru cutremurător (pentru spectatori !) : că el a luat-o de soție pe cumnata sa de ieri... „după-ndemnul Cumintelor de *bunăvoie sfaturi* Pe care ni le-ați dat cu-acest prilej ; Deci tuturor, aici, *vă mulțumim.*" Le mulțumește pentru lașitatea lor, pentru oportunismul, poltroneria lor ?

Ei, cum să nu fie șambelanul un șobolan ticălos ? Cînd Laertes vrea să plece din nou la studii în Franța (el s-a întors din Franța ca să fie la înmormîntarea regelui Hamlet ? Nici vorbă ! A venit... „De bunăvoie, *La-ncoronare ca să fiu de față...*" (s.n.) Și-acuma..., *„cînd datoria mi-e-mplinită"* (s.n.), e gata de-a se reîntoarce la Paris...), nu întîmpină decît bunăvoința lui Claudius ! Ce-ar putea fiul șambelanului să-i ceară, ca să nu poată fi răsplătit ? Nimic. Căci, zise regele despre șambelanul curții sale : *„Nu-s frați mai buni nici inima cu mintea, Nici mîinile mai credincioase gurii Ca tronul nostru bunului tău tată."* E clar ca bună ziua că Polonius a știut și a mijlocit totul... ca în tronul Daniei să-și așeze șezutul Claudius și ca în patul regelui Hamlet să-și așeze cucutierul burta și... De-i așa, și asta este, nu-i nici o pacoste că șambelanul moare ca un șobolan, de-i așa, și așa este, el a căzut în propriul său laț... Dacă un curtean a renunțat la propria sa conștiință în favoarea regelui său, dacă el și-a pus viața și conștiința la picioarele suveranului său, dacă el

a decis că trebuie să treacă repede cu cățel și cu purcel de partea lui Claudius, despărțindu-se astfel și de vechiul rege dar și de propria sa conștiință, atunci nu mai are absolut nici un motiv să se mire că este considerat nebun de către Hamlet și că va trebui și el să plătească chiar cu propriul său cap pentru crimele odioase (fratricid, incest, trimitere în Anglia, spionaj — fluierașii Guildenstern și Rosencrantz —, distrugerea iubirii Ofeliei, asasinarea ei prin otrăvirea iubirii ei de floare curată etc.) comise de bestia căreia el i-a fost mîna dreaptă, complice !...

Dar pe la începutul acestor rînduri spuneam că Polonius este autorul unei teribile legi ! Mai presus de orice, — să rămîi credincios ție însuți ! Să nu te înșeli, să nu te minți ! Colosal ! A trădat el această normă ? Nu. El a rămas pînă la moarte credincios sieși — slujindu-l pe Claudius. Și totuși ceva parcă nu e în regulă... Nu este. Polonius rostește un precept exemplar ! Aproape tot atît de grozav ca și cel zărit de Socrate scris pe poarta oracolului de la Delfi : „Cunoaște-te pe tine însuți". Rămîi credincios ție însuți — mai presus de orice, zice șambelanul. Formidabil, nu ? Ca un oracol. Dar Socrate a fost cutremurat și de înțelesul ascuns al inscripției delfice : omul, adică, să stea cu ochii în patru ca să se cunoască pre sine, mai ales că există pericolul ca tocmai despre sine să-și facă singur păreri false ! Calcă Polonius în picioare propria sa decretată lege morală ?

Cunoaște-te pe tine însuți, a devenit emblema lui Socrate, conduita sa, credința sa etc. Să fie cineva credincios sie însuși, e demn de Socrate, am mai spus, și repetăm doar pentru a sublinia aceste două versete ce pot fi socotite ca fiind sacre... Dar pe Socrate și pe Polonius îi mai leagă ceva : cucuta. Amîndoi au cunoscut cucuta și efectele ei, unul pe propria sa piele, cellalt pe pielea altcuiva. Cucuta îi apropie prin fiorul morții pe care știe să și-l exprime plenar, dar îi și desparte iremediabil... Între gînd și faptă, se interpune cutra de cucută. Socrate, ajuns într-un impas cu mediul său înconjurător, sfîrșește prin a se cunoaște și mai bine ca pînă atunci și alege drept unic mod de salvare — a sa (și a preceptelor sale, normal !) — cucuta. Polonius, în schimb, se dă peste

cap şi-i face rost lui Claudius de cucută, pentru ca acesta s-o toarne în urechea regelui Hamlet. Căci cine altul putea să-i furnizeze otrava viitorului monarh — în afara viitorului său şambelan ? Nimeni.

Şi totuşi, Hamlet îl absolvă de orice vină, lăsînd totul în seama voinţei divine... Îi spune reginei, arătîndu-l pe Polonius mort :

„Cît despre domnu-acesta-mi pare rău.
Dar asta este-a cerului voinţă
Prin el pe mine şi pe el prin mine
Să ne lovească. Fost-am slujitorul
Şi biciul hotărîrilor cereşti."

Şi totuşi, în versul imediat următor, Hamlet îşi asumă responsabilitatea faptei sale ! Zice : „Răspund de moartea lui." Şambelanul n-a vrut să răspundă de nimic. El a dat sfaturi, el a dăruit în dreapta şi în stînga, şi fiului său Laertes, perle morale. Mai presus de orice etc. Hamlet a găsit şi el ceva „mai presus de orice" : imaginea tatălui său, exemplul tatălui său ! Un rege exemplar, un erou al Danemarcei, un soţ ireproşabil ! Da... Dar zice Hamlet :

„Dar mai presus de toate-a fost un om (s.n.)
Cum nu mi-e dat să văd ca el un altul."

Polonius, întîi de toate a fost o funcţie. Claudius, un rege cu orice preţ... Oamenii sînt însă mai presus de scaune. Memoria Omului o apără Hamlet. Şi răspunde pentru faptele sale. După ce l-a înjunghiat pe şambelan, ştie că nu se va opri aici, şi-şi asumă pînă la capăt totul : zice : „Începe rău — dar fi-va şi mai rău."

Să conchidem : Polonius, autorul acelor vorbe înţelepte, a fost un producător de cuvinte frumoase despărţit de faptele sale, exemplul unei schizofrenii politice tipice unui regat danez cuprins de putreziciune ? Of, despre domnu-acesta-mi pare rău.

BORGES ŞI PANDREA
sau
BATISTA LUI BLAGA

Nu ştiu dacă fundamentala caracteristică al lui Borges este miraculosul şi curtea cavalerilor din cărţile Bibliotecii universale. Ceva din aceste două aspecte rămîne de netăgăduit, dar o aplecare spre fantastic şi o privire a cărţii ca pe o fiinţă vie mai întîlnim şi la alţi destui condeieri. Aşa că nu vom încerca neapărat să găsim în Borges un destin literar singular. Originalitatea unui autor e mai complexă decît arată la o primă vedere valenţele sale aflate mai la vedere, adică mai la suprafaţă. Domnul Montaigne folosea şi el citatul din clasici, pentru a-şi sublinia o idee proprie, sau pentru a infirma, sau continua o zicere ajunsă aproape loc comun, sau bun comun. Eseiştii spanioli dintotdeauna parcă au fost cumva borgesieni, le-a plăcut paradoxul, insertul poeticesc, meditaţia pornită uneori de la un „fapt epic" etc. Iată un fragment din *Meditaţii despre Don Quijote*, de José Ortega Y Gasset, care pare o lucrare (schiţă, poem, eseu etc.) scrisă de Borges *(Parabolă)* :

„Parry povesteşte că, în călătoria sa spre pol, a mers o zi întreagă îndreptîndu-se spre nord, în goana neobosită a cîinilor înhămaţi la sanie. La căderea nopţii a privit indicaţiile aparatelor ca să determine locul unde se afla şi, spre marea lui surprindere, a constatat că se găsea mult mai la sud decît dimineaţa. Întreaga zi se căznise să înainteze spre nord, alergînd pe un sloi imens, pe care curentul oceanic îl tîra spre sud".

Nu lipseşte deci faptul autentic, citatul, morala, paradoxul, ambiguitatea ce-ar putea să pună orice adevăr sub lupă şi să-l dizolve într-o simplă supoziţie, iluzie etc.

Ce ni se pare nouă mai pregnant în toată întreprinderea întreprinsă de Borges este în primul rînd limpezimea totuși a fiecărui produs, o limpezime savantă, nu troglodită, desigur (nu înseamnă că prin aceasta noi incriminăm „enigma absurdă", kafkiană, la fel de limpede, la urma urmei), precum și somptuoasa și marea sa economie de mijloace literare (aici se află și o a doua capcană borgesiană : „economia" nu înseamnă simplism, și ea vine dintr-o îndelungată ucenicire și cunoaștere a atîtor scribi ce stau de sute de ani în rafturi, întru eternitate). Borges nu ocolește povestirea orientală, nu se sfiește să ne propună o poveste ca fiind din *O mie și una de nopți* etc. Un simplu pasaj reținut dintr-un basm, sau obicei, sau întîmplare devine la el un eseu, o poezie, o povestire. Și prin această portiță hai să încercăm să ne apropiem mai mult de „Complexul Borges". Esențial mi se pare la el — ce s-o mai ocolim ! — încălcarea unor reguli, sau călcarea în străchini, care fac din poezie un eseu și din eseu o povestire etc. Să ne înțelegem : pe Olimp era zilnic un cutremur străchinăresc, zilnic era o călcare în străchinăria zeiască, așa că dacă zeii calcă în străchini, hm !..., Borges nu se sfiește să dinamiteze, să dramatizeze eseul și să-l transforme într-un basm, într-o poveste din *O mie și una de nopți*, bunăoară. Aici este esența, sau ar fi esența : în folosirea tuturor genurilor pentru a crea din ele genuri noi, sau în aparență noi : oricum, din tabuuri, din fragmente biografice, din substanțe minerale obișnuite, el, Borges ne dă... altceva : mineralele neactive sînt activizate, electronii sînt cracați, dislocați, înnobilați, uraniul adormit este înnobilat etc. Culmea e (ține tot de „economia mijloacelor") că Borges nu are nevoie de lungi deșerturi pline cu litere moarte ca să ne arate un pustiu, sau explozia unei pasiuni ucigătoare : în cîteva file el rezolvă totul : concizia, prin strălucirea fiecărei fraze, aproape, sau aproape a fiecărui cuvînt e taina sa (învățată de la Poezie ?). Borges nu are timp — și nici nu vrea să-și adoarmă cititorii. Forța sa este conciziunea. Nu e naiv să creadă că maldărele de coli ocupate cu litere ar însemna forță literară, Doamne ferește ! El nu pregătește bombe artizanale, în secolul douăzeci, din chibrite și din mangal etc. Și nici nu seamănă, Doamne

ferește !, cu belferii acriți și fără operă care, ca să iasă și ei mai la liman, își confecționează o personalitate pîrlită, din interviuri penibile și din însăilări encomiastice fade și ridicole, și intră într-o curie pontificală unde, plătind tribut, se simt mai în siguranță, crezînd că tămîierea reciprocă, și nu numai ea, e dătătoare de eternitate. Borges nu se „vede" deci un propovăduitor din amvon, știe ce armă cumplită e ridicolul. Pare un călător întîrziat prin geografia și istoria lumii, citînd, el, pentru prima oară, ce alții au citat de *n* ori, descoperind cu candoare americi și parcă înadins uneori nețitînd seamă de toate modelele literare, blasfemiate sau ridicate în tării, după bătaia vîntului. Reține deci date exacte, ani, autori etc., descrie (scurte) peisaje, calcă va să zică în străchini, nealiniindu-se clipei. Din acest motiv și pare și și este un scriitor al eternității (nu spun etern, cum ar putea zice un încuriat, fiindcă sînt sigur că aflînd asta Borges ar rîde în hohote).

Dar de ce l-am pomenit în titlul acestor însemnări și pe Pandrea ? E vreo legătură între el și Borges ? Este și nu este. Strălucitul jurist și inegalabilul om care s-a opus fascismului (semnalîndu-l printre primii în lume) e prezent... postum în revista *Argeș* cu o extraordinară pagină... borgesiană despre *Omenia lui Lucian Blaga*. După ce arată că despre poetul, gînditorul și esteticianul Lucian Blaga s-au scris și se vor mai scrie tomuri groase sau elegante schițe ideologice și de izvoare, Pandrea consideră că a sosit timpul să se vorbească și despre omenia omului Lucian Blaga. Între om și operă nu se găsesc — în cazul umanistului născut în Lancrăm, spune Pandrea — distonanțe și bovarysme, ca la alți scriitori, care sînt infractori în frac. „Blaga a întruchipat toate virtuțile înalte ale poporului nostru : toleranța în idei, omenia față de străini, dîrzenia și protestul față de invadatori și cotropitori, curajul moral al celui ales, pus în dilemă de istorie și aflător în slujba poporului său, curajul intelectualului de a spune *da* și a spune *nu* cînd cetatea se află în impas sau la cotituri de evenimente istorice și internaționale".

Dar iată cîteva fragmente din însemnările lui Pandrea :

„După instalarea dictaturii legionaro-antonesciene, la 6 septembrie 1940, s-au operat arestări în orașul industrial Mediaș pentru muncitorii comuniști (...) s-a făcut un *„lot al Mediașului"* cu 300 (trei sute) de oameni pentru care s-a cerut pedeapsa cu moartea. Acuzații ajutaseră pe deținuții din închisori prin colecte de bani. Listele căzuseră în mîinile Siguranței Generale a statului. Arestări, schingiuiri, molestări. Proces. Orice stipendiere a unui partid interzis se pedepsea cu moartea. Partidul Comunist Român era atunci interzis. Ergo (deci) : moartea pentru cotizanți !

Lotul a fost trimis, cu oameni în lanțuri, la Sibiu, în fața curții marțiale, prezidată de un colonel-magistrat, aristocrat carierist și cam histeroid.

Voi povesti, cîndva cu amănunte, povestea acestui lot al Mediașului, cu acuzați încadrați la moarte și salvați, după peripeții senzaționale în luna mai 1941, la curtea marțială din Craiova, după alergături de opt luni ale avocatului ales și gratuit. Hazardul a făcut ca să fiu avocatul acestui lot al Mediașului cu 300 de candidați la moarte.

Fără Lucian Blaga la Sibiu, în prima etapă, nu s-ar fi putut face nimic...

La Sibiu, am găsit ajutor imediat, necondiționat, cu o seninătate de filozof antic, la Lucian Blaga. A mers cu mine, pretutindeni, în cele trei zile cînd am bătut la ușa sa, la inima sa. [...] Lucian Blaga a sărit în ajutor și pentru cei 300 de comuniști și antifasciști, clienții mei, într-un timp cînd noțiunea de comunist echivala cu termenul de lepros. M-a sfătuit ce trebuie să fac. M-a condus prin Dedalul misterelor locale, pentru a-mi feri meseria și prestigiul de la un abator judiciar și pentru a nu terfeli omenia noastră românească.

Acest filozof punea accente pasionate în definirea eticei universale și locale române, nu numai a filozofiei și esteticii române. Acest lucru făcea și Brâncuși. Cultul comun și aproape idolatru pentru marele gorjan statuar ne unea și mai mult. Pentru mine, Arta era justiția absolută, după definiția lui Brâncuși, pe care Blaga îl slăvise în articole din 1923 pînă la poezia sa *Măiastra*...

Așteptam deliberarea clienților invitați de mine ca să semneze procurile pentru strămutarea lor din ghiarele morții, care ar fi avut loc, dacă ne judecam la Sibiu, în „momentul verde".

O strămutare penală este o ofensă adusă justiției locale și nu se obține decît cu greu de la Tribunalul Suprem...

Lucian Blaga mă sfătuia pentru strămutare...

— Dacă pierd la casație II București ? Ce mă fac ? Se înfurie prințul fanariot, colonel-președinte la Curtea marțială.

— Te afli în fața unui pariu pascalian. Dacă te judeci la Sibiu, asiști la un abator judiciar. Cei 300 inși vor fi judecați rapid și împușcați. Nu vei fi medic, ci un țîrcovnic, care vei ține lumînările și vei cădelnița pe morți. Din filozof-vraci, din doctor în drept, ajungi popă în odăjdii, un popă *sui generis,* ca tatăl meu, care cetea *Faust* și pe Kant în altarul bisericii din Lancrăm. El îngropa și cădelnița morții din boală și de bătrînețe. Tu pui concluzii la împușcat cu anticipare și la un simulacru de justiție. Dacă pierzi la București, prelungești viața și amîni moartea clienților. Te afli într-un impas de pariu pascalian negativ. Nu ești filozof al Dreptului ? N-ai scris despre *Filozofia juridică a lui Bărnuțiu* (1935), în limba germană despre *Izvoarele lui Montesquieu* (1932) și despre *Psihanaliza judiciară ?* Iluminismul ardelean, preludiul revoluționar al lui Montesquieu pentru 1789 și psihologia subconștientului la Sigmund Freud mă fascinează și pe mine. Te afli în pariul lui Blaise Pascal în acest moment 1940. Libertățile au murit. Te-ai întors la Evul mediu. Plutim în evul mediu al Inchiziției. Papa sub glugă brună e Hitler, Torquemada este șchiopul Dr. Goebbels.

Am replicat : nu sînt filozof. Sînt simplu avocat practician cu răspunderi profesionale și morale imense. Pledez absolut gratuit : cota sufletului meu de oltean.

Am crezut că voi cădea curînd prizonier. Mă așteptam la arestare, la Sibiu. Am scăpat de arestare, grație asistenței unui filozof cu hlamidă academică, grație unui poet respectat unanim. Mi-ați asigurat ariergarda...

Batista omului de omenie Blaga a fluturat pe peronul gării Sibiu pentru medicul leproșilor care pleca cu trenul

accelerat la Bucureşti, pentru a cerşi milă, îndurare şi justiţie, cu textele procedurii şi codului penal în mînă, cu tomurile groase de criminologie italiană iluministă în mînă..."

După ce a cîştigat procesul la Craiova, Pandrea l-a revăzut pe Blaga la Sibiu.

La despărţire l-a întrebat :

— „Magister, cum să vă mulţumesc ?

— Ce spui de mulţămită ? Am dat sărutul leproşilor tăi. Nu sîntem noi filozofii, de milenii, vraci — adică medici în cetăţile unde izbucnesc molimile ? În timpul de tihnă a cetăţilor, filozoful se urcă în turnul de ivoriu. În timp de învălmăşag şi panică, filozoful şi poetul se află lîngă semenii săi, lîngă cetăţeni şi printre oameni."

Cine poate uita batista lui Lucian Blaga fluturînd pe peronul gării din Sibiu ?

MINGEA DIN HAMBURG

Kirilov era singur, ca de obicei, şi în momentul acela îşi făcea exerciţiile de gimnastică în mijlocul camerei, stînd cu picioarele depărtate unul de altul... O minge de cauciuc zăcea jos pe podea. Ceaiul răcit nu fusese însă strîns de pe masă... Da, e lesne de recunoscut : Kirilov, eroul din *Demonii* nu doarme nopţile, bea ceai, meditează, face exerciţii de gimnastică. Se pregăteşte pentru o mare luptă şi trebuie să-şi menţină forma sportivă ? Da, dacă vreţi. Se pregăteşte să se sinucidă. Voinţa lui, aceeaşi, nimic decît voinţa lui de-a-şi duce la împlinire „ideea lui". Se va sinucide, acest căutător al absolutului. Cînd ? Cînd o să aibă nevoie de moartea lui cei cărora le-a mărturisit voinţa sa supremă şi irevocabilă... Pentru că lui îi este absolut egal cînd... „Hotărîrea lui fermă de a-şi pune capăt zilelor e de natură filosofică, zice el, iar eu aş zice dementă, este cunoscută *acolo* (continuă să explice Piotr Stepanovici)". Dostoievski ţine pînă acolo cont în scrierea *Demonilor* de procesul lui Neceaev şi de *Catehismul revoluţionar* al lui Bakunin încît cercetătorii găsesc între cei mai sus pomeniţi şi Piotr Stepanovici şi Stavroghin asemănări esenţiale. Büchner pleacă şi el în scrierea dramei *Woyzeck* de la un fapt real : frizerul din Leipzig, Johann Cristian Woyzeck a ucis-o din gelozie cu cuţitul pe iubita sa, văduva Cutare... Se dovedeşte astfel că geniile sînt total în pană de subiecte şi caută cu gura căscată să le pice şi lor ceva în traistă, o pară mălăiaţă, o crimă, un proces... Că unde ajung, de la ce pleacă, ăsta e felul doi. Despre Bakunin şi Neceaev, Marx

și Engels spun că sînt niște anarhiști autodistrugători, care voind să reducă totul la o stare amorfă, cu scopul de a instaura anarhia în domeniul moralei, duc la extrem imoralitatea burgheză... Despre unul dintre învățăceii lui Stavroghin, Kirilov, care declară că se va omorî spre a-și afirma nesupunerea, noua și teribila sa libertate, Camus zice că este un personaj absurd — cu această rezervă esențială totuși : că se omoară. „Dacă Dumnezeu nu există, eu sînt Dumnezeu", spune inginerul constructor de poduri care și-a cumpărat o minge din Hamburg. Vrea el să nu fie o jucărie în mîna destinului ? Woyzeck măcar, trăind într-o democrație să-i zic cazonă, este sigur o minge, un obiect în mîinile atît de indiferente ale celor care-l aruncă unde vor ei și-i vorbesc cum vor : frizerul din compania a patra se mișcă între regulamente, legi, circulare, dispreț, mazăre, instrumente coercitive ale unei colectivități în fond concentraționare. E democrația laxă și nepăsătoare a lumii în care trăiește inginerul de poduri mai roză, sau mai degrabă dificultățile ei condamnă omul la mediocritate și la eșec și-i astupă cu moliciunea ei indiferentă orice visare ? Probabil, din moment ce Kirilov alege atît de violent o cale care să-l scoată din cenușiu și din singurătate și să-l ducă lîngă dulapul din întuneric unde-și va zbura creierii. Dar acest fanatic al libertății totale care-și va trage un glonț în cap ca să demonstreze că a învins frica, nu iubește viața ? Stavroghin, în timpul unei vizite, îl găsește cu un copil, pe care-l distra cu mingea cumpărată la Hamburg. „O arunc și o prind, zice Kirilov, îl distrez... Deci, conchide Stavroghin, iubești copiii, înseamnă că iubești și viața. «Iubesc și viața, dar de ce întrebi ?» «Mă gîndesc totuși că ești hotărît să te împuști» «...De ce le amesteci ? Asta e altceva, cealaltă chestiune e altceva. Viața există, moartea nu există»." Pentru bietul Woyzeck, omul de rînd, moartea din păcate există. Și în iad poți să ajungi și fără pantofi. Și ea nu face nici cine știe ce parale ! Negustorul de la care-și cumpără cuțitul criminal îi spune că i-l vinde ieftin și că astfel n-o să-l coste mult moartea... La urma urmei, am putea spune că moartea e o problemă derizorie. Kirilov crede în veșnicia vieții de aici, nu de dincolo, și spune că omul cînd va atinge fericirea, timpul nu va mai exista... Hotărîndu-se să moară, el rămîne total indiferent la asemenea lucruri... Voința lui absolut liberă astfel și-o poate exprima... „Există clipe, nu durează decît cinci sau șase secunde, nu mai mult, cînd simți brusc prezența armoniei veșnice, deplin atinse. Nu e ceva pămîntesc ; și nu în sensul că ar fi ceva celest, ci în sensul că omul, în întruparea lui pămînteană, este incapabil s-o suporte." Trebuie să se transforme fizicește sau să moară. Este un sentiment clar și indiscutabil. Ai brusc senzația că simți natura în toată plenitudinea ei și te surprinzi îndată spunînd : da, e adevărat, zice Kirilov. Pe Căpitanul găgăuță pe care-l rade Woyzeck, îl cuprinde teama pentru omenire cînd se gîndește la veșnicie. Supraoamenilor lui Dostoievski totul le este permis, să ucidă, să se sinucidă, să umilească, să batjocorească, să-l detroneze pe Dumnezeu-omul, prin Omul-Dumnezeu... Infraomul Woyzeck, frizerul, care aleargă cu un brici deschis prin lume, are pulsul rar, puternic, în salturi, neregulat... Marie îi pune coarne, Tamburul-Major care-l încornorează se bate în piept, umilindu-l, și la trîntă îl face să se dea bătut, sleit și tremurînd... Vită încălțată ! îi zice Doctorul, expunîndu-l pe nenorocitul frizer ca la bîlci, și punîndu-l să-și miște urechile... Nici Doctorul nu este în întregime cu mintea acasă, dar cu atît înjosirea lui Woyzeck este mai îngrozitoare... „Îl vedeți ? insistă Doctorul. Omul acesta nu mănîncă decît mazăre de un sfert de an". Ca și cum mazărea ar fi cauza efectului, și nu efectul cauzei... Lui Kirilov îi este absolut egal dacă trăiește sau dacă nu trăiește. Pentru Marie, doar cu cine se culcă îi e totuna, la urma urmei. Friedrich Johann Franz Woyzeck, soldat-pușcaș în Regimentul 2, batalionul 2, compania 4, are treizeci de ani, șapte luni și douăsprezece zile. Alexei Nilîci Kirilov, inginer constructor de poduri, are douăzeci și șapte de ani, ca și Nicolai Vsevolodici Stavroghin, aristocratul... Trăgîndu-și un glonte în tîmplă, ca să-i arate lumii noua cale, Kirilov crede că va fi cel dintîi „Dumnezeu fără voie". Frizerul Woyzeck, bătînd cu piciorul în pămînt, zice că e „gol dedesupt", că „Totul e

gol" ; iar privind înălţimile, vede o lumină deasupra oraşului, ca o văpaie. Un foc înconjură cerul şi de sus se aude un vuiet, zice, ca în faţa apocalipsului. Iar după un răstimp, nu mai arde nimic : e linişte, linişte, zice, de parcă lumea ar fi moartă. Desigur, şi despre inginer, şi despre frizer se spune nu o dată că le lipseşte o doagă. Dar asta nu supără pe nimeni şi nici n-are nici o importanţă deosebită. Doctorul, bunăoară, cum să se supere de ce face (şi cine este) frizerul din compania 4 ? Supărarea dăunează sănătăţii şi nu e ştiinţifică, zice el. Sînt liniştit, pe deplin liniştit. Am pulsul şaizeci, ca de obicei, şi ţi-o spun cu cel mai desăvîrşit sînge rece : Doamne fereşte să-ţi faci sînge rău pentru un om ! Pentru un om ! repetă el, ca şi cum dispreţul şi nepăsarea sa nu fuseseră suficiente. Dar aceşti bărbaţi cu pulsul şaizeci fac zarurile şi determină soarta oamenilor : Woyzeck îşi pierde din cauza lor şi alte doage, dar nu chiar pe toate ca să nu simtă îngrozitoarea stare de decădere în care a ajuns. Şi temîndu-se de ce-a înfăptuit, părîndu-i rău, zbătîndu-se, poate chiar înecîndu-se, el arată o mare calitate a vieţii umane şi a omului, care nu este şi nu trebuie să fie ce spunea în faţa barăcii despre maimuţă Vestitorul că este, aşa cum a făcut-o Dumnezeu, un nimic, chiar un nimic...

De ce am pus alături două personaje atît de diferite, cum sînt Kirilov şi Woyzeck ? Pentru că sînt doi poli opuşi, desigur. Şi pentru mai ce ? Pentru că în capitolul al şaselea din *Demonii*, Dostoievski notează că în camera unui sublocotenent s-au găsit scrieri semnate, printre alţii, şi de Büchner. Şi pentru mai ce ? Pentru că şi dramaturgul şi romancierul au plecat de la întîmplări reale, ca să ajungă să ne vorbească despre condiţia umană. Sau se crede că numai supradotaţii pot vorbi despre marile probleme ale omenirii, cei mărunţi n-au glas ? Iată ce poveste ne spune Bunica din *Woyzeck* : „A fost odată un copil sărman, care nu avea nici tată, nici mamă. Muriseră toţi şi nu mai era nimeni pe lume. Muriseră toţi şi pornise să caute şi să caute zi şi noapte. Şi pentru că pe pămînt nu mai era nimeni, s-a gîndit să meargă în cer, căci luna îl privea tare drăgăstoasă. Dar cînd ajunse la lună, era doar o buturugă de lemn putred. Atunci vru să meargă la soare, dar soarele nu mai era decît o floare a soarelui veştedă. Iar cînd ajunse la stele, stelele nu mai erau decît nişte musculiţe de aur... Şi cînd a vrut să se întoarcă pe pămînt, pămîntul nu mai era decît un ciubăr răsturnat ! Şi a rămas tot singur, singurel, şi atunci s-a aşezat pe jos şi a plîns amar. Şi şade şi acum tot acolo şi plînge, şi e singur de tot". E vorba de frizerul nostru, e vorba de condiţia umană ? Să nu ne înspăimîntăm de singurătatea omului, între galaxii nu e chiar aşa greu să te-aduni cu cineva... Şi totuşi acest ins plîngăcios se vede că nu are încredere decît în el, nu se închină nimănui, ca să înceteze să nu mai fie singur. Şi nici nu-şi zboară creierii ca să ajungă un nou Dumnezeu. Iată şi un alt răspuns : că geniile, deşi dau răspunsuri diferite aceloraşi întrebări dintotdeauna, răspunsurile nu sînt ca nişte etichete puse pe nişte borcane : condiţia umană cere răspunsuri demne de înălţimea omului... Totuşi, de ce am însăilat această poveste ? Pentru că Teatrul Naţional din Cluj, pregătindu-se să meargă în turneu la Hamburg mi-a cerut să scriu un cuvînt despre Büchner, şi cum dramaturgul german stă la mine în cap alături de Autori, m-am gîndit că n-ar fi rău să-i pun faţă în faţă pe Kirilov şi pe Woyzeck şi să văd cum se privesc... Deci din plăcerea lecturii am comis aceste file. Şi pentru că plecînd la Hamburg atîţia inşi, m-am gîndit : or mai fi mingi de cauciuc la Hamburg ? Şi dacă sînt, cine le mai vinde ? Şi cine le mai cumpără ?...

GALAXIA GRAMA
sau
JUGUL LUI EMINESCU

N-ar fi lipsit de interes să avem măcar o scurtă istorie care să poarte titlul aproximativ : „Contestația în literatura română". De cazuri celebre, slavă Domnului, nu ducem lipsă. N-a fost aproape nici un clasic român care să nu fi fost tras de mustăți de tot felul de terchea-berchea. Dar mai interesante ar fi acele capitole în care trăgătorii de pulpană se dovedesc inși chiar cu oarecare bună instrucție, sau chiar condeieri cu o reputație notabilă în epocă. Sigur, cazurile de idiosincrazie sau de orbire colegială totală ar aduce și ele sarea și piperul necesare. Ca și cazurile de asediu prin bombardament susținut de șarje de cavalerie. Ca și cazurile ce nu sînt emanația unor bisericuțe belicoase : cum ar fi bunăoară inocența (!) provincială (!) a preacuviosului Grama. El, de altfel, ne-a sugerat și ideea unei galaxii pline de întuneric (și de humor ! de ! măcar peste ani !). Era el înregimentat în vreo conjurație literară ? Sau era un franctiror ? Nu contează. Să-l auzim nițel. Dar...

Cine ar dori să comenteze aceste spuse ale celebrului Grama ?... „În poesia *Luceafărul* astfel vorbește luceferulu către fata de imperatu : «Cerul este tatăl meu, și mama mea e marea...» Înturnîndu numai o foe, același luceferu dice : «Soarele e tatăl meu și noaptea-mi este mama», căci poetulu și-a uitatu adencu ce a disu mai susu. Relațiunea luceferului față cu ceriulu, marea, soarele și noaptea n-a fostu Eminescu în stare să o îmbrace în o figură frumoasă, decîtu dîndu bietului Luceferu doi tătîni și doue mame, va să dică în modulu celu mai ab-

surdu. Altcum poesia acesta are atâte imagini și tablouri nenaturale, absurde și urîte, cîtu dora numai iconele noastre dela Nicula se mai potu asemăna cu ele."

Noi, îndeobște, vorbim despre Eminescu în termeni absoluți. Nu înseamnă c-au lipsit analizele pertinente etc. — dar nu despre așa ceva este vorba acum. Ci de întemeietorul Grama, ctitorul unei galaxii în care își află locul și procesul urzit în jurul lui Caragiale, și sîrguința de mai tîrziu a unor sanielevici etc. Dar, poate și ușor sentimentali, să ne întoarcem la Eminescu. Ce reprezintă pentru cultura și istoria noastră, se știe. Timpul nu l-a confirmat pe Grama. Am putea zice :

Eminescu este un cuvînt. Eminescu este un cuvînt al limbii române, așa cum este și dor, și duios, este un cuvînt pe care-l învățăm de mici de la părinți și bunici, odată cu primele cuvinte fundamentale, pe care-l învățăm la școala primară odată cu adunarea și scăderea, un cuvînt pe care-l știm înainte de a-l cunoaște și pe care apoi îl ducem cu noi pînă la ultimele noastre cuvinte. Eminescu este domn peste literele române, domnul țării, fără sabie și spadă, și de-aceea de neînvins. Eminescu este un cuvînt în care încape o patrie. Eminescu este cuvîntul cu care începe o lume de gîndire, geneza unei limbi. Eminescu a construit o carte pe care de peste o sută de ani ploile n-o ating și vremea n-o vremuiește și nu-i ia vamă, o simplă carte, o operă vie și complexă, un loc de închinare și un scut. Și o operă este cu atît mai formidabilă cu cît este construită din cele mai simple și umile elemente, din cele mai inoxidabile și mai netrecătoare lucruri. Și care pot fi aceste elemente altele decît cuvintele, ce tablou al lui Mendeleev e mai bogat în elemente decît graiul unei țări, ce operă poate fi mai durabilă decît opera care folosește cele mai nepieritoare elemente, care sînt cuvintele ? Eminescu nu ne-a lăsat altceva decît o operă făcută din cuvinte. Eminescu ne-a lăsat chiar numele lui, ca pe un nou cuvînt. Și cuvîntul este o ființă fără de moarte, pe care vremea n-o vremuiește și nu-i ia vamă. Eminescu este un cuvînt nemuritor.

Părintele Grama este tot un cuvînt : el este numele unei Galaxii. (Grama = literă ; Grama = literat din... Să

fie între litere şi literaţi o distanţă mai mare decît între două ga ?...).

Blaga scrie că şi teologii, împinşi de poruncile meseriei, s-au ocupat de problema dogmei — dogmă care din capul locului e dată pentru ei o dată pentru totdeauna. Grama era prelat. Care ştia chiar carte. Blaga ne ajută să spulberăm acest să-i zicem argument labil... „Nu trebuie să scăpăm nici un moment din vedere că dogma, deşi presupune într-o anumită măsură, ce rămîne să fie precis determinată, o renunţare la intelect, se formulează pe un plan tot de intelectualitate." Şi mai la vale : „Dogmaticul rămîne un tip de formulare cu desăvîrşire încercuit în sine... Creştinismul a produs acel tip de gînditori fanatici şi de credincioşi prăpăstioşi care ţin cu orice preţ să-şi împartă spiritul în două : pînă aici intelectul, dincolo credinţa". Sigur, problema dezbătută de Blaga are dimensiuni mai complexe. Se cunoaşte. Să ne reîntoarcem aşadar la omul din Blaj şi să-i răsfoim filele scrise. E necesar ? După atîţia ani ? Cînd ecuaţia e rezolvată ? Cred că da. Căci galaxia Grama există. Deci...

...Tot am auzit despre scurtul capitol din autobiografia preafericitului Grama din Blaşiu, dar ca orice leneş condeier bazatoriu mai mult pre ce-au citit alţii, decît pe propria sa cercetare, n-am dat importanţă episodului cu epizotia culturnică apărută în 1891 şi m-am mulţumit cu ironiile devastatoare şi cu praful ireconciliant al istoriei care au îngropat în ruşine ruşinoasele 213 pagini tipărite în colecţia *Biblioteca Unirea.* Dar refăcînd în acest an (1980) cu un grup de scriitori ieşeni şi clujeni drumul junelui Eminescu din Moldova în Transilvania şi ajungînd în Blajul pe care el l-a salutat ca pe o Mică Romă, mi-am amintit că Mica Romă salutată de el l-a dat pe marele profet ce-a scris negru pe alb acum aproape nouăzeci de ani că faţă de adevăraţii bărbaţi geniali Mihailu Eminescu este un piticulu şi că publicul românesc mai iute sau mai tîrziu va trage dungă preste toate poesiile lui şi le va da uitării pentru totu de-a una. Dacă o semnătură este fotografia fidelă a unei personalităţi, ba mai mult, după grafologii chinezi, un simplu beţigaş este prea mult pentru a găsi în el întreg caracterul proprietarului beţigaşului, în cazul

autorului faimosului *Studiu criticu* ne aflăm în faţa unor evidenţe ce indică nu doar neputinţa în carne şi oase a unei fiziologii îndopate cu o ideologie teologică de a recepta dincolo de lumina divină lumina spiritului uman, ci şi putinţa unui aproape un veac de orbire de cînd cărturăraşi mai mult sau mai puţin imberbi sau granzi joacă de mînă cu Grama întru ponegrirea literilor române. Originalitatea gramiştilor constă în dezvăluirea pînă şi a numărului purtat la pantofi de nefericitul căzut în tirul artileriei lor fasolarde... şi într-o modestie specifică binevoitorilor şi blînzilor măciucari şi cuţitari fără voie, săriţi în ajutorul lumii din prea multă iubire de oameni. Tătuculu Grama este chiar inocenţa pe două picioare, el apără tinerimea de stricăciunea ce o a făcutu deja Eminescu şi carea o mai póte face şi în viitoru, căci poeziile lui pe de o parte cuprindu în sine atîta veninu, iar de altă parte nici în viaţa lui nu este nimica demnu de imitatu pentru tinerime. „Dacă spaţulu ne-ar concede, scrie Grama, atunci în poesiile lui am putea urmări pasu de pasu progresulu blasării în sufletulu lui, şi în conformitate cu progresulu acesta am putea stători şi ordinea, în care şi-a scrisu şi poesiile începînd dela *Epigonii* şi pînă la cea din urmă, cînd urîndu-se prea tare de pustiulu lumii, sufletulu lui şi-a acoperitu ochii, ca să n-o mai vadă, şi a căzutu în alienăţiunea mentală, din care numai odată s-a mai trezitu." După cum se observă, nu se iartă nimic, alienăţiunea este un argument al blasării şi o confirmare a părerii cuviosului blăşian că nimic nu e demnu de imitatu în viaţa acestui aventurieru, care nici cîndu n-a făcutu nici unu studiu seriosu şi sistematicu, care coruptu şi stricatu în sufletu şi în inimă încă în tinereţe era blasatu şi ostenitu de lume şi pentru aceea lipsitu de orice idealismu, care golu de alte simţiri nobile nu numai a cîntatu, ci a şi practicatu erotismulu animalicu, pînă cîndu lovitu de săgeţile lui chiaru în „obositulu creeru", mintea i-s-a dusu în Nirvana lui Schopenhauer şi a Indianiloru, iar trupulu i-s-a mai tîrăitu cîţiva ani, pînă ce în floarea vieţii s-a dus şi el totu acolo... „Ce pote fi, mai dicemu odată, demnu de imitatu în vieţa unui atare omu ?" se întreabă preacuratul Grama. Inocenţa sa credeţi că se opreşte aici ? Lăsîndu-i la o parte naivitatea, că geniul şi nebunia pot fi imitate, să ascultăm concluzia opului său...

Dar nu înainte de a spune că timiditatea editorilor în retipărirea prelatului nostru este inexplicabilă : avîndu-l pe piață, am avea o probă concludentă a fenomenului de receptare (mă rog, lipsă de receptare, care tot de receptare ține) a valorilor scriitoricești, o probă a orgoliului ce pune căruța înaintea cailor, ca să folosim și noi un cod de căruțași, cum se va vedea mai la vale drag inimii gramești, o probă a dorinței de manipulare a poeziei și a vieții unui poet, o probă a marșului riguros al timpului care pre toate acestea le pune în lumina propriilor lor lumini. Desigur, istoria invectivelor și a spurcării cuiva, în numele unui adevăr divin pe care fiecare grămar crede că îl deține în monopol absolut este, ca orice istorie, la propriu și la figurat, fără cap și fără coadă. Galaxia Grama n-o să se ostoiască și n-o să se șteargă dintre cele patru puncte cardinale și n-o s-o șteargă din univers dacă noi îi mai dibuim cîte ceva din adevărul ei. Dar nici nu dorim să piară, Doamne ferește, dorim doar trecerea ei cît mai exactă în cataloage și pe toate hărțile, spre nepieirea ei nici o secundă din cătarea interesului didacticesc pre care-l merită cu prisosință. Domnul Grama nu se sfiește să ne sugereze că erotismulu lui Eminescu s-ar putea perpetua printr-un instinctu lesne de bănuit, iar din pesimismul din poeziile sale nu sînt decît două uși de scăpare: nebunia și suicidiulu. Pentru nebuni existînd institute, pentru suicizi existînd de asemenea în cetățile din Anglia o specie de case prevăzute cu arme și veninuri în care pot intra oricînd oamenii cuprinși de *spleen* spre a-și pune capăt zilelor — mai e loc între ele de un al treilea gen de institut, care ar perpetua mai bine ideile lui Eminescu... Dar știți ce-ar sta mai bine în fruntea poeziilor lui Eminescu ? Cuvintele de pe poarta Infernului lui Dante : „Per me si va tra la perduta gente!" (Prin mine se merge la gintea cea pierdută — traducerea lui Grama). Iar pe frontispiciul institutelor, cuvintele de pre aceea-și pórtă : „Lasciat' ogni speranza voi ch'entrate !" (Lăsați tòtă sperarea, cei ce intrați ! — traducerea lui Grama). E limpede cum părințelul face dintr-o tribună, a exprimării ideilor, a scrisului, a libertății de gîndire, un tribunal. Mai mult ca sigur că are dreptate grecul care a spus că omul este măsura lucrurilor. Dar și măsura propriilor fapte. Și a propriilor gînduri. Grama cîntărește

exact cît atîrnă gîndurile sale. Dar cît atîrnă ele ? Gîtul său a știut vreodată ce greutate are țeasta pe care o cară prin lume și ce greutate au ideile înțesate în ea ? Greu de spus. Măcar dulcele François Villon, în cursul scurt al autobiografiei sale intitulată *Tetrastih,* nu se sfia să scrie:

„Lîngă Pontoise m-am născut și mă chiamă François
Sînt din Paris și nici nu-mi pasă măcar
Că gîtul meu în ștreang va afla
Cît îmi trăgea șezutul la cîntar".

Hoțul și spărgătorul și banditul născut lîngă Pontoise are o nonșalanță în fața rezultatului în kilograme pe care îl va afla cu juvățul prins în jurul gîtului său. Dar aici aș deschide o paranteză și m-aș întreba ce e mai bun de pus la rană, omul sau opera sa ? Părintele Grama era un teolog tobă de carte, cu program bisericesc riguros, desigur îmbrăcat solemn, pe cîtă vreme pungașul François Villon a fost parcă și nițeluș asasin, după unii cititori în hîrțoage, și funia spînzurătorii a trecut de mai multe ori pe lîngă el, gata să-l înșface, și de mai multe ori l-a izbit nodul ei peste buze, cum scria Arghezi... Pînă la urmă credem că trage mai greu în balanță înălțimea ideilor, cît înfățișarea sa somatică trasă la trei nasturi și ținînd în mînă un certificat de cursant conștiincios al vieții. Viața vagabondului îndrăgostit de zăpezile de altădată a fost prinsă într-o rețea care i-a făcut imposibilă o biografie exemplară, dar care n-a putut totuși să-l împiedice să-și exprime gîndurile și sentimentele cu o sinceritate dezarmantă și cuceritoare. Parcă Marx a spus că umanitatea nu-și pune decît problemele pe care vrea să le rezolve. Grama vrea să pună pe tapet inapetența lui Eminescu față de ideile teologice atît de dragi prelatului din Blașiu. Filosofia lui Schopenhauer e o pacoste, ea a sădit în inima poetului încă de timpuriu o ură și un urîtu față de toată esistența — deci și opera celui incriminat e o pacoste ! Raționamentul e simplu, linear, intransigent. Dacă pentru Eminescu pămîntulu e numai un brușu de tină și ceriul e un „mausoleu", dacă pentru el „totul e o nebuniă" — atunci totul e un dezastru ! Unde sînt idealurile ? se întreabă Grama. Dacă pentru un suflet existența e o boală, e normal să nu se mai însuflețească absolutu de nimicu idealu ; dacă existența

însăşi e un rău, ce ideal pre lume mai poate avea un interesu ore care pentru o atare esistenţă ? Cum se observă, părinţelul face o critică ideologică. În *Doina*, Ştefan e chiamat de la Putna să-i nimicească pe contrarii politici ai ţării, zice Grama, dar precizează imediat că domnul Moldovei, care s-a luptat cu atîta credinţă creştină în contra Turcilor, de-ar afla cum Eminescu a schimbatu credinţa aceasta cu filosofia cea fără Dumnezeu a lui Schopenhauer, atunci lui Eminescu i-ar merge tare rău... El vrea să-l lichideze pe Eminescu chiar cu ajutorul strălucitului domnitor, cu orice, în orice chip, să rezolve o dată această problemă... neînchipuindu-şi că nici el şi nici întreaga umanitate nu vor înceta să aibă probleme pe care nici el, nici întreaga umanitate nu le vor putea răpede rezolva... El crede că dacă el crede şi crezi şi tu în ce crede el totul s-a rezolvat. Eminescu e mai sceptic, îşi pune mai multe întrebări şi găseşte chiar răspunsuri unor probleme care încă nici nu fuseseră puse... Poetul este un navigator solitar care lărgeşte dimensiunile cosmosului şi ale conştiinţei, dar...

Ca să-l pună în genunchi pe Eminescu, Grama şi-a luat în ajutor Biblia şi toată teologia ; ca să-l poată umili pe poet, poetofagul i-a chemat în sprijin pe Anacreon, Auguste Comte (filosofu francesu, urzitorulu filosofiei positive), Boccaccio, Calderon, Cervantes de Saavedra (celu mai celebru romanţieru alu tuturoru timpurilor), Cicero, Eschilu (tragicu grecescu din seculu alu 4-lea a. Chr.), Galilei, Goethe, Hegel, Heine (poetu germanu, judeu de origine), Homeru (celebru epicu elinu de prin seculu al 9-lea a. Chr.), Kant, Lord Byron, Lenau, Leopardi, Lucretiu, Milton, Molière, Ovidiu, Pascal, Pindar, Racine, Shakespeare, Sophocle (tragicu elinu, a trăitu în seculu alu 4-lea a. Chr.), Spinoza (filosofu jidovu de origine, nasce în Amsterdam), Voltaire şi mulţi alţii, avînd certitudinea că doar raţiunea lui poate să-i conducă pe oameni spre adevăr... Toate argumentele lui Maiorescu şi Gherea şi ale altora care au văzut în Eminescu un suflu nou al spiritualităţii româneşti sînt aruncate cu dezinvoltură la gunoi, aşa că poetofagul nostru ar putea fi amendat nu doar pentru vitriolarea creaţiei eminesciene, ci şi pentru „distrugerea" şi luarea în derîdere a combatanţilor puşi de el în

cătările puştii, înlocuindu-le analizele cu actul de credinţă, cu teologia, cu pamfletul. Pe bietul Arthur care nu vedea în istoria lumii un drum al salvării publice, o şosea însorită a credinţei şi a înălţării umane, ci repetiţia aceleiaşi drame, cu alte personaje şi cu alte costume, îl punea cu scîrbă la colţ, urîtului său de lume sub forma pessimismului îngrozindu-l, ca şi reaua sa vorbire despre femei... „Puţini filosofi au dusu o viaţă atît de desfrînată cu femeile ca elu. Şi la betrîneţe adînci îşi aducea aminte bucurosu de desfrenulu seu den Venetia cu italiene frumoase"... Şi de ce le-a ponegrit ? „Pentru că considera pre femee numai ca pre unu mijlocu de deliciu trupescu. Calităţi sufleteşti nu-i trebuiau şi nu voia să afle în femee." E clar, era bun de pus pe răzătoare un asemenea desfrînatu, lipsit deci de frîne morale şi de bariere fiziologiceşti, pentru care lumea şi istoria nu aveau nici sens şi nici finalitate, care nu dădea femeii decît un rost secsualu, de deliciu, şi nu întrezărea în viitor nici o poartă de salvare şi nici o luminoasă înviere care să mîntuiască omenirea... Grama se vedea chiar ca un înger al Domnului, imaculat, curăţînd ceriul şi pămîntul de otrăvurile neîngenunchierii şi ale mîncatului de mere, întemeietorul unei galaxii care, e drept, a puiat apoi mereu, umflîndu-se ca o balenă fără sfîrşit, încorporînd din ajunul anilor 50 şi zelul unei birocraţii ideologice pămînteşti pe lîngă vechea şi veşnic via birocraţie celestă coercitivă. Eminescu n-a scăpat de interpretări extrem de năstruşnice, versurile lui fiind manipulate de diverşi acari efemeri după bunul lor plac şi după bunul plac al conjuncturii pe care o parazitau înslăninîndu-se. Nu e mai puţin adevărat că destui asemenea intelectuali de cotitură s-au dat peste cap în deceniul următor, apărînd într-o altă magistratură, cu cenuşa de rigoare pe scăfîrlie, nu prea multă, doar atît cît să se vadă cît au suferit ei, fiind manevraţi de alţii, umiliţi şi obidiţi. Şi au început să se asculte cum vorbesc, uitînd că rostul cuvintelor este să aibă un sens şi că sensul nu poate fi perceput şi crezut dacă nu are o acoperire de minimă verticalitate morală. Şi astfel absurdul şi-a instaurat cortul său generos, făcîndu-ne să credem că un ins care a păcătuit pentru trei rînduri scrise într-o conjunctură (uneori scoase cu cleştele din gura lui, de el, sau de apostolii sau apostolesele acelei

vremi) e mai vinovat decît apostolii și apostolesele care i-au cerut acele fraze și care acuma sînt neiertători și neiertătoare în demascarea efemerelor zile ce i-au îngrășat pînă peste poate atunci, și-i mai îngrașă acum încă o dată, cînd le scuipă, în aplauzele unora ca ei ce și-au îmbrăcat mai devreme costumele de suferință și de magi ai adevărului absolut. Dar Grama veșnic (sau periodic) reînviatul, sub numele unei alte stele, din galaxia sa personală, să fie oare chiar entuziastul apărător al noului, cum ni se înfățișează, și să uităm pestilența în care a vrut să-l asfixieze pe Eminescu și prin el cultura română ? Chiar așa, n-avem nevoie de memorie, dacă vrem să fim fericiți ? Nici de idei, ele trebuind deci să nu cumva, Doamne ferește, să apară din propria noastră rațiune, ele trebuind să nu vină din reflexele obiectelor și din conștiința fiecărei noi zile în care vom intra goi pe dinăuntru și pe dinafară ca niște saci de nailon... De-i așa, iată-ne gata să ne întîlnim cu psihiatrii care găsesc în agresiunile mediului înconjurător sursa angoaselor și a repercusiunilor lor organice precise. Cercul începe să fie vicios. De vină e întotdeauna altcineva, parcă nu mai are rost să ne preocupăm de intimitatea viscerelor noastre sau de funcționarea rețelei electrice a sistemului nostru electric nervos, pana poate să intervină din cer sau din vînt, de la jucăria vecinilor, sau de la zgomotul unei lovituri militare date peste mări și țări într-o colonie franceză uitată și de proprietarii cocoșului galic. Parcă sentimentele și gîndurile noastre ar suferi de-o intoxicație sentimentală și de-o gîndirită, inflamare a gîndirii din motive necunoscute încă. Iată astfel așternîndu-se... disperarea iremediabilă. Dar să ne oprim din aceste ocolișuri ce vor să cuprindă ce e de necuprins, galaxia Grama ; să ne reapropiem de opera blășianului nostru și să nu-l atingem pe autor nici măcar cu un fir de urzică. Să-i lăsăm și pe cei treziți din dulcele somn dogmatic — precum și pe distinșii lor urmași de azi, cîți or mai fi — să uite să se privească în oglindă și să vîneze doar ridurile altora din oglinzile acestor altora, privite chiorîș și de departe, ca să nu-și vadă nici din greșeală propriile lor urme negre întipărite pre-acolo... Nepoții lui Grama și ai lui Machiavelli-baci să rămînă cum le dă mîna, ortodocși, catolici, sau principiali în principalele pricini ale împricinatului principe. Nu e încă acum cazul să arătăm contradicțiile dintre acești autori și scrierile lor... contradicțiile cu faptele lor și ale epocilor lor și contradicțiile cu ei înșiși. Grămarii și cînd înjură și cînd se spovedesc milogindu-se în patru labe nu vorbesc în realitate decît tot despre gloria lor. Pentru ei nu sînt morți decît inșii ce deja au fost îngropați sau trecuți prin gazul crematoriului. Dar nici măcar aceștia... Ar fi o minune să-l vezi pe inițiatorul galaxiei injuriilor analizîndu-și limbajul și propozițiile spuse sau scrise, criticîndu-se pe sine însuși ! Cum minuni nu prea există, să nu le așteptăm și să-i aducem aminte criticului de la Blaj de o altă învinuire aruncată peste poezia lui Eminescu, învinuire devenită astăzi, nici după nouăzeci de ani, o cecitate... puerilă... Iat-o : ca să nu se abată în limba literară de la limba poporului, Eminescu a folosit fără nici o alegere nisce cuvinte neînțelese de cea mai mare parte a românilor, batjocorind astfel mai tare limba noastră românească decît acei tălmăcitori ai cărților bisericești care țineau și în traducere cîte unu cuvîntu slavicu, deși aveau destulu de bunu românescu... Iată impricinatele : promoroacă, zăplaz, boschet, schelă, crivăț, sponci, cerdac, tăpșan, hang, prizărit, scripet, tavan, rubedenii etc... Fără comentarii. *Mortua est* ? E o învălmăceală de cuvinte ! Dar nu asta-l deranjează pe Grama cel mai mult, ci lipsa unei finalități ideologice drage inimii sale. Căci, zice el : „în poesia aceasta umblă Eminescu fără treabă prin raiu și prin iadu, sparge ceriulu, cerne lumile, și sdrobesce harfa și altcum stricată, merge pînă la capetulu lumii, și apoi umilitu, plouatu și ostenitu, cîtu de abia suflă, se trezesce bătându în ușe la Schopenhauer." Domnia sa domnul Grama ar fi voit ca Eminescu să bată la o altă ușă, eventual să-l întrebe pe el la ce ușă, ca director de spirite. Domnia sa domnul Grama a deschis astfel o poartă des utilizată ulterior de nepoții și strănepoții săi. Mentorii din galaxia Grama ar dori ca fiecare creator să primească din mîinile lor cheia ușilor știute de ei sfinte și infailibile, fiecare condeier să aibă astfel o biserică domestică plină de tămîie, cu pereții de busuioc, cu temelia din cîntece de laudă și din pîine sfințită.

Războiul ideologic început de Grama viza desigur și „noua direcție" de la *Convorbiri literare*, „germană cu trupu și sufletu", neavînd aceasta cuvinte de ajunsu ca să

laude filosofia lui Kant și Schopenhauer, direcție care l-a făcut pe Eminescu să se ferească de a manefesta în poesiile sale ceva focu și însuflețire națională, căci așa ceva după cei din Iași ducea la barbariă. Iubirea de patrie, iubirea de națiune, iubirea idealului, iubirea libertății, iubirea virtuții și alte și mai cîte genuri de iubiri înălțătoare de inimă, ce le întîmpină omulu prin poeții clasici ai tuturor popoarelor sînt deplinu escluse din scrierile lui Eminescu, zice Grama, ca și cum ar fi acestea niște planete esotice, necunoscute lui Eminescu nice după nume. Acuzații copleșitoare, cum e lesne de văzut ; doar trădarea țării și a limbii române mai lipsește de aici ca tacîmul să fie întreg. Cine nu are o conștiință ideologică asemănătoare criticului din Blașiu, cine nu crede în Dumnezeul în care crede el, nu-și iubește nici patria, nu iubește libertatea, este un sufletu mohorîtu și putredu, ca și Eminescu, necapace cu totulu de a se însufleți de orice altă iubire afară de cea secsuală. Cruciada de la Blaj, pornită de unul singur de către domnul Grama împotriva noii barbarii care ar fi putut întuneca lumina ideologiei sale nu ne miră, dacă mai ne uităm prin istorie și la alte conflicte și războaie sîngeroase dintre diverse credințe religioase sau ba. Uneori era suficient să ajungi pe rug nu doar dacă nu iubeai același dumnezeu cu stăpînii puterii focului întreținut în nenumărate ruguri, ci dacă nu împărtășeai aceeași opinie cu ei despre ce are de gînd cel din ceruri cu ei. Conștiința creștină a lui Grama să-l fi făcut să spună că totu cuprinsulu poesiilor lui Eminescu este monstruosu, o specie de Ianus cu două fețe înfricoșate, de-o parte pessimismulu lui Schopenhauer, iar de ceea alalaltă iubirea secsuală sau erotismulu desfiguratu ?... Nu trebuie să ne jenăm de opiniile unui critic și să nu le reproducem, din contră, ele trebuiesc difuzate la înălțimea lor originală, cititorii să le afle netrunchiate, și să pronunțe singuri de partea cui e adevărul... Sînt sigur că nimeni n-o să susțină azi că poeziile lui Eminescu sînt „un adevaratu lupanaru literaru". De ce să nu ne amuzăm de orbirea criticului, de bigotismul său și de siguranța orgolioasă a penei sale ? Află omulu în poesiile lui Eminescu numai simțulu celu mai carnalu, care se desvolta numai în haremele Mahomedaniloru ? Ne putem chiar permite să zîmbim ușor de conștiința critică blăjeană care vedea poezia lui Eminescu plină de platitudini, platitudini fiind simțurile, cuprinderile peste mijloc și alte asemenea ale lui Eminescu (pardon !) cu femeea... Da, zicea Grama, „fiindcă nicăieri elu nu caută și nu-i trebue în femee decîtu ochi mari negri, brațe rotunde, peru lungu, cîtu îi vine omului a crede că este unu emisariu alu haremului spre a aduna dintre Romani femei frumoase pentru magnații desfrînați ai orientului."

„Cei care culegeți flori și fragi, fugiți de-aici, în iarbă stă ascuns un șarpe", avertizează Grama (citînd două versuri din Virgiliu) pe cei care ar lua poeziile lui Eminescu în mînă... Căci tare îi repugnă desperătiunea filosofică a lui Schopenhauer cîrțăită în versurile poetului nostru... Pentru aceea dicemu din inimă românească sîngerată tinerimii noastre... Creația eminesciană i se pare nelogică, nenaturală și în contrastu cu toate ideile noastre omenești corecte despre Dumnezeu și diavol... Grama vorbește în numele mulțimilor ! în numele credincioșilor — și alege pentru exemplificarea ideii de nelogică *Înger și demon*, pe care o consideră confuză și încurcată ca nodulu gordianu. Ba mai mult, aici Eminescu a decopiatu numai foarte reu o idee ce-o a aflatu în *Faust*. Mai la vale, criticul se ocupa și de lipsa de originalitate a autorului *Luceafărului*, arătînd cum a plagiat mai din cuvîntu în cuvîntu și o poezie poporală din Ardeal, *Codrule cu rîuri line*, cum a decopiatu foarte reu prin străformare un poet german, scriind *S-a stins viața falnicei Veneții*, cum a decopiatu și străformat versuri din Heine, gîngănindu după Heine *Povestea codrului*, cum a plagiatu poesia poporală *(Ce te legeni codrule*, după *Bradule, brăduț de jale*, publicată în colecțiunea d-lui Pompiliu), cum s-a decopiatu elu pre sine însuși... Nu dorim să ne oprim asupra importanței poeziei populare pentru poezia cultă, ar fi inutil, problemele sînt clarificate, cum clarificate sînt și alte cestiuni... Nu-l învinuim nici pe domnul Grama că n-a înțeles nimic din contribuția unui poet genial la crearea unei limbi naționale etc. Ce ne pune pe gînduri este fanatismul doctoral. Și ura prin care e văzută viața lui Eminescu, boala lui, moartea lui. Nu i se iartă nu doar versurile (care-i produc uneori niște spaime, de stă omulu să capete zgîrciuri...), nu i se iartă nici viața ! Contestarea merge pînă în pînzele albe, Emi-

nescu devenind un fel de primejdie pentru toţi românii, o pacoste, un jug. „Purtat-a bietulu Românulu în urma tristelor împrejurări ale timpului destule juguri. Purtat-amu noi jugulu feudalismului şi alu Calvinilor... jugului Fanarioţiloru... Aşa ruşinosu însă ca jugulu lui Eminescu n-a fost nici unulu. N-a fostu nici unulu, căci în acele ne-au înjugatu străinii, în alu lui Eminescu însă ne-au înjugatu Românii, cari sîntu carne din carnea noastră şi sînge din sîngele nostru."

Să notăm încă o dată că poetul murise — cînd criticul scria aceste rînduri. E bine de precizat acest amănunt, căci el ne înlesneşte apropierea lui Grama de furia şi de galaxia Rugurilor aducătoare de neguri a atîtor papistaşi crezători în infailibilitatea credo-ului lor, care executau nu doar fiinţele ce li se păreau că ies din geometria ideologiei lor, ci şi pe cei care muriseră între timp şi fuseseră chiar băgaţi în pămînt, dezgropîndu-i şi mistuindu-le în flăcări cadavrele, sau ce mai rămăsese din ele, o mînă de oase, execuţie postumă la fel de îndrăgită de ei, dragii de ei... Sigur că nu stă în intenţia noastră să-l chemăm acum pe criticul din Blaşiu din împărăţia galaxiei în care se află împărat şi să-l punem... Nu, Doamne fereşte ! Dar de-am putea, l-am aduce şi l-am pune să-şi lectureze cartea pe care a scris-o cu mîna sa dreaptă, cu care s-a închinat nu o dată, atît, singur să-şi citească propria operă...

STEAUA ÎŞI CAUTĂ SINGURĂ CHIPUL
sau
BACONSKY ACUARELIST

Apocalipsa vine ca un vid. Viitorul nu va fi putred de cadavre, pestilenţial. Şi nici nu va veni focul să ardă totul. Apocalipsul e un imens vid care înghite viaţa, sigilînd cuvintele, cu nimicul său, sigilînd deci şi interzicînd creaţia, facerea, spiritul. În această stare în care şi lucrurile îşi pierd formele, gravitaţia e şi ea un nonsens. Universul e mereu răsturnat, ca într-un caleidoscop tîmp şi căcăniu. Şi e firesc ca fiinţele să fie detronate din rangul lor, şi e firesc în lipsa gravitaţiei morale şi a cîntarelor să se înalţe statui tuturor celor ce n-au fost ! În vid, statuile proliferează ca muştele. Fruntea pitecantropului e plină de adjective. Dar în această apocaliptică *Anatomie profetică,* Baconsky descoperă că vertebrele vor scăpa de noile canoane : ele „vor dansa, vor dansa, vor dansa, strecurîndu-se prin toate crăpăturile istoriei şi geografiei." Şi la prăbuşirea imperiului de vid, din ele avem speranţa că se vor putea reconstitui, după metoda acelui francuz celebru, scheletul oamenilor carbonizaţi şi scheletul ideilor carbonizate în apocalipsă.

Peste tot, oase goale albite de ploi, cranii de cal printre frunze moarte. Versurile obeze dormitează în buzunar printre bancnote sordide. Totul e de vînzare în această biserică vulnerabilă în care văxuitorii de ghete au intrat în rîndul arhonţilor. Danemarca era putredă, era o închisoare. În *Hamlet apocriful,* Hamlet nu mai are pe cine ucide. Gertruda, mama sa, a dispărut. Nunta ei cu fratricidul Claudius lipseşte. Aici acum e doar o nuntă a cameleonilor anxioşi.

„O, a fi sau a nu fi, aici e la fel de trist, de stupid, de zadarnic, nu mai ai nici pe cine ucide. Şi nici de cine să fii ucis."

În ciclul acuarelelor pe care-l vom boteza *Veneţia*, vidul a distrus orice fiinţă, exact ca o bombă cu neutroni din cele mai noi şi mai perfecţionate prospecte pentru un război „curat". Numai că în peisajele lui A.E.B. vidul şi moartea nu sînt elemente ce vin din afara omului, ele par să fi venit din chiar inima celor cărora apoi le-au mîncat nu doar inima şi ficaţii şi căpăţînile, ci şi umbrele lor ! Un oraş fără oameni, fără umbre de oameni, fără statui. În *Bestiar*, statuile cîinilor caută urma falselor glorii, despotului Asiat îi putrezeşte numele, şi călăul aşteaptă la drumul mare cerşind îndurarea drumeţilor, dar nimeni nu-l decapitează... În culorile fluide ale *Veneţiei*, pustiul şi-a desăvîrşit combustia şi originalitatea ! Nici mizerie, nici opulenţă n-o să mai observăm, nici lanţuri zornăitoare, nici romantici gondolieri ; nici Dumnezeu nu se mai întrezăreşte. Oare totul poate fi pus sub puterea de motto a poemului *Aleluia* ?

„Doamne al visului, sîngele
nu mai are venin — ghilotina
decapitează cadavre.
Un Nu, poate un NU,
ar mai fi de rostit
în această biserică goală
unde predică fără-ncetare
o bandă de magnetofon."

Dar în această *Veneţie* fără oameni, moartă, în apusul sîngeriu al soarelui, în sonoritatea virginală a răsăritului, în această Veneţie pustie, splendidă şi vie parcă doar pentru sine, pentru arhitectura şi materialitatea ei, ca o biserică goală — nu mai este nimeni să spună NU, şi nici nu mai predică fără-ncetare vreo bandă de magnetofon... Frumuseţea ei este pentru nimeni. O Veneţie parcă trăind pentru culorile şi formele ei, narcisiacă, un oraş plutitor prin secoli, neatins de timp, ieşit din timp ! Demenţa civilizaţiei n-a atins Veneţia, ea e încremenită în propria sa facere, în epoca celor ce au desăvîrşit-o din piatră — pe stîlpi de lemn aduşi din codrii Vlăsiei, după unii cercetători. Fără dogi — ea nu poate asimila esenţele tumultuoase ale industriei, crizele benzinei, îngîmfarea petrolului... Pentru ea toate descoperirile civilizaţiei ivite după ivirea ei din lagună — sînt nule, n-o ating. Veneţia lui A.E.B. — un timp oprit, ieşit din marele mers al Timpului.

În *Cadavre în vid*, cadavrele trăiesc şi se hrănesc şi procreează, vidul le prieşte, vidul le hrăneşte cu absenţa structurii sale. Cadavrele par nişte fiinţe ciudate care se multiplică şi se încoronează şi se desfată. Aerofagii îşi dilată vocalele. Cei înalţi şi cu plete albe sînt rînd pe rînd împăiaţi. Scheletele pot satisface o vreme nevoia de oameni.

În *Veneţia*, nici un trecător viu nu se arată, nici un schelet, şi nici o bufniţă albă tronînd peste elite. Noaptea degeaba stinge culorile, nu poate coborî o armonie deplină deasupra ierarhiilor, fiindcă nu mai există ierarhii aici. Un război secret şi devastator parcă a avut loc între oameni şi lăcaşurile lor, între credinţă şi lăcaşul credinţei, între oameni şi obiecte... S-au pulverizat cadavrele, umbrele lor, s-a pulverizat credinţa, iubirea. Au rămas goale templele, osuarele, cîrciumile, bărcile. Au dispărut gondolierii, dar a dispărut şi Caron, barcagiul sinistru. Totul e splendid, ca un rai fără oameni. Şi nici o salvare nu există, să scapi din această singurătate, nici o ieşire, nici o uşă, nici un zeu nu se vesteşte, nici un mag, nici o stea... Parcă o avalanşă absurdă a trecut pe aici, meduzele au infestat istoria... În culorile ce se afirmă în umbre, parcă se citeşte un

„dans al cetăţilor obosite, crepuscul roşu..."

Da, parcă se întrevede aici

„...agonia ticăloşitelor neamuri sufocate în aur
şi purpură veche..."

Energia şi diafanul culorilor lui A. E. Baconsky descriu o postistorie, o împietrire a timpului şi a materiei.

Nici o urmă de măscărici, de cizme regale, de lacheu somnolent sau de trist mercenar visînd o trădare. Nu se mai zăreşte nici tînărul dresor al cuvintelor-cai. Materia nu s-a dizolvat în întregime, doar ce-a fost viu s-a stins.

Culoarea ce se naşte din caietele poetului A.E.B. ne arată o Veneţie roşie, care moare ciudat, înviind în noi. Verdele pîlpîie indecis, agonizînd, îngemănat cu albastrul, mineralizînd un oraş fără vîrstă, sau oprit în vîrsta dintîi. Oamenii s-au dus, încărcaţi în gondole, a rămas doar amintirea lor zidită în arhitectura măreaţă a oraşului de vis, fulgerat în plutirea sa de vis pe visătoare ape. Un oraş în vid, fără cadavre, fără porumbei, fără gureşe şi îndantelate nefecioare, ca după un carnaval istovit, ca după o tragedie consumată. Veneţia nu mai secretă viaţa, sevele ei s-au osificat. Un templu de care omul s-a îndepărtat înstrăinîndu-se. Şi nici măcar statuile nu mai populează acest templu al singurătăţii.

Unde sînt păsările mării, papagalii dresaţi, cîinii supli, vagabonzi sau în lesă, peştii, pisicile, unde sînt animalele şi proprietarii lor, unde sînt acele fiinţe îngîmfate sau fleşcăite ale naturii, cu ochii lor de cremene ori bulbucaţi, cu capetele lor umflate sau pipernicite şi otrăvite de propriul lor venin ? Fauna şi flora au dispărut, absorbite de vid, macerate de puterea sa invizibilă. Chiar şi monştrii au fost epuraţi din acest spaţiu. Chiar şi fiinţele bestiale, cu proeminenţe şi adîncituri pe faţă, din *Fizionomii*. Aici este locul unde nu se mai petrece nimic, unde sînt excluse şi carnavalul, şi tragedia. E un oraş în care nu te mai poţi naşte, în care nu mai poţi pătrunde, în care nu mai poţi muri. Ce e cumplit este acest sublim al culorilor, această eternă frumuseţe inutilă. Într-o alchimie proprie lui A.E.B., culorile exuberante se intoxică şi dau o stare de psalm negru.

„Doamne, aş vrea să plîng dar nu mai
am nici un rîu pe-ale cărui maluri
să-mi pot aminti de Sion. Şi Babilonul
e-n mine şi mulţimea de robi
îmi întinde cătuşele predestinate şi rîde, rîde...
istoria, vechile mituri, capul de lup, Doamne,
simt umbra ta mare deasupra pămîntului meu
simt în scheletul pe care-mi port trupul,
oasele risipite pe cîmpuri de înaintaşi apocrifi,
simt că timpul meu îl măsoară clepsidre
însîngerate şi false... Doamne, ia de la mine

destinul acesta — şi dacă nu-mi poţi hărăzi altă soartă,
dă-mi o moarte înaltă, cotropitoare, sălbatecă,
mai mare decît viaţa duşmanilor mei."

Dar să nu ne pripim niciodată în cazul lui A.E.B. Ispitirile pustiului n-au înfrînt în cavalerii credinţei flacăra încrederii. Anton şi Cristofor, două nume. Şi neîntrecutul Iov. Dincolo de orice răcoare şi umilinţă, dincolo de orice cataclism, mugurii se pregătesc să izbucnească victorioşi. Raiul părăsit, grădinile părăsite vor învia. Dar metamorfoza materiei şi a lumii are nevoie de un cronicar. Ochiul cuprinde durerea universală. Să aşteptăm timpul. Să recapitulăm. E ora.

Deci : nici o dezordine nu întîlnim în *Veneţia* lui A. E. Baconsky, nici măcar o luxuriantă besmetică a verdelui, a grădinilor. Veneţia nu e un paradis, sau în cel mai bun caz e o ruină a paradisului, un rai mort. Nici valurile mării nu-şi pierd limitele, minţile, abracadabrant. Veneţia rămîne în limitele sale, ca într-o cronică. Imaginaţia poetului este învinsă de rigoarea cronicarului. Caietele cu acuarele ale lui A.E.B. sînt cronica unei cetăţi fără oameni, a unei splendori din care omul a fost izgonit, sau s-a exilat singur. Baconsky pictează de fapt edificiul unei sublime solitudini...

Cine o să vină în acest spaţiu vid ? Pe cine aşteaptă s-o izbăvească această Veneţie roşie ? Vidul nu e mai puternic decît nevidul. O resurecţie oricînd e posibilă. Invazia vegetalului va aduce cu ea din marele dom al pădurii insemnele formelor şi fiinţelor adormite în inform, sau cucerite de prelungi calcinări. Steaua îşi caută singură chipul, scrie A.E.B. Este posibilă o altă naştere. *Cealaltă naştere* :

„Poate că în trunchiuri gravide
eu însumi, în trunchiuri de salcie
plîng aşteptîndu-mi
cealaltă naştere."

Poetul, omul, în faţa apocalipsei, mai presus de ea. Omul, o stea care-şi caută singură chipul.

SECRETUL FIILOR LUI AUTOLICOS

Oamenii au căutat întotdeauna să dea nume lumii, timpului lor. A da nume lumii, a o numi, înseamnă, sper, a o circumscrie, a o defini, a o domina, a o stăpîni. A da vieții, morții, nume, înseamnă a le cunoaște, a le circumscrie. Orice element chimic așezat în raftul lui Mendeleev înseamnă o cunoaștere a unei părți, a unei spițe, a unei dinastii minerale din care e formată planeta noastră. Cînd zicem neutron, proton, bag samă e cum am zice sau aproape cum am zice varză, brînză, Ion, Vasile. Cuvîntul este cunoaștere, definiție a unei cunoașteri, sau a unei aproximări. Și indefinirea se poate numi. Iubirii îi spunem iubire. Sau îi spunem „mamă", sau o numim Julieta, Francesca, Otilia, Ioana... Cînd un copil spune „mamă", el definește pentru prima oară un spațiu al iubirii. Spun spațiu, fiindcă el nu are o imagine nici măcar tulbure asupra concreteții substantivelor ce-l înconjoară. Rostind „mamă", chiar cînd e singur, el încearcă să dea viață absenței, să readucă lîngă el ființa benefică, dragostea, hrana, viața... Iată deci că încă din copilărie, chiar fără să știm, noi dăm cuvintelor ce e al cuvintelor ; spunîndu-le, noi ne convingem pre pielea noastră de marea lor forță... Cei care aștern mai tîrziu cuvinte pe hîrtie nu fac altceva decît încearcă să dea Cuvîntului puterea de a modela lumea, oamenii, puterea de a aduce bucurii în superba alcătuire ce se numește Om. Sigur, muncitorul de cuvinte se gîndește și la propriile sale încîntări, dar nu se mai poate nega evidența că orice

ins care potrivește cuvintele are în vedere și lumea din afara lui, publicul. Chiar un vers șoptit iubitei devine un vers spus lumii. O parte din lume este începutul lumii, este începutul timpului... Căci, de ce să nu recunoaștem, cucerirea lumii și cucerirea timpului pre mulți scriitori îi încercă, și-i încearcă, spre binele lumii și spre binele timpului. Ce ne-am face fără genialii greci, fără Shakespeare, fără Eminescu ? Am fi mai săraci, desigur. Sufletește vreau să spun, fiindcă sărăcia cea mai grea este pauperitatea spirituală. Mersul civilizației nu se poate concepe fără o bogăție spirituală, umanismul nu se poate formula prin cinci vocale ale unei societăți de antropoide primare. Democratizarea vieții și democratizarea culturii sînt strîns legate între ele, cel puțin uneori, dacă n-au fost întotdeauna, în timp... Mai mulți șlefuitori de cuvinte nu înseamnă neapărat că vom avea de-a face cu mai multe genii pe metru pătrat ; dar înseamnă sigur că receptarea marilor valori spirituale va fi mai sigură. Scrisul e un dialog, întîi între om și hîrtie, apoi între hîrtie și oameni, și mai apoi pur și simplu între oameni. Un dialog înseamnă și o lectură într-un cenaclu. Cenaclul fiind o formă de perfecționare, de autoperfecționare, o formă a încrederii în tine și în alții... Dar sînt cenacluri și cenacluri. Poate că și curtea de la Weimar era un cenaclu. Mai restrîns, desigur, cu un public mai definit, nu atît de pestriț, nu atît de larg, cum s-ar bănui... Cuvintele, culorile, muzica, dansul, teatrul, artele toate nu pot fi concepute fără public. Shakespeare ținea cont de publicul său mai mult decît ne-am închipui. Breslașii ce apar în unele dintre piesele sale provin, se spune, din mediul de breslași în fața căruia, cărora, aveau să fie jucate piesele cu pricina... Shakespeare ținea la publicul său, Shakespeare era și el — nu ? — un cenaclist. În sensul grozav al cuvîntului, desigur, gîndindu-se el că și noi cei din acest secol o să-l judecăm, o să-i disecăm puterea din cuvinte, o să ne bucurăm de farmecul lor necruțător. Dar primul individ (deși și acesta e contestat, ca și Shakespeare) care a avut o încredere oarbă în cuvinte a fost orbul Homer. El este cel dintîi european care investește cuvîntul, spiritul omului, cu forțe extraordinare, zeiești.

Omul, prin grecul orb, nu este mai prejos decît inșii din Olimp. Să ne reamintim scena în care puterea cuvîntului face să se oprească sîngele ce curgea din rana rănitului Ulise. Să ne apropiem de acest episod pe îndelete, pîș, pîș... Va să zică Ulise revine acasă după îndelungate peripeții : Euriclea îl spală pe picioare pe bietul om slăbit... și spălîndu-l, îndată recunoscu urma ranei ce i-o făcuse un mistreț odată, la Parnesos, cînd el mersese să-și vadă pe bunicul Autolicos... Autolicos, cel care îi dăduse lui Ulise numele Ulise... Atunci, la Parnesos, a doua zi după ce-a ajuns acolo, Ulise pleacă, în zori, la vînătoare cu fiii lui Autolicos, verișanii săi, și-ntr-un desiș, unde cuiba mistrețul, pe unde nu răzbise nici rază de la luminosul soare, nici ploaie nicăieri, — așa pe-acolo era stufos bungetul, — într-un desiș, văzînd mistrețul, Ulise asupră-i ridică prelunga-i lance...

„Cu mîna grea sta gata să-l străpungă
Dar i-apucă nainte-atunci gliganul
Și-l încolți pe la genunchi și-n fugă
Pieziș din carne-i rupse o fîșie
Cu colțul lui, dar nu-i pătrunse osul.
Ulise-l nimeri la dreapta-n spate
Și-l străbătu cu lancea-i sclipitoare.
Prin colb se prăvăli icnind mistrețul
Și-nțepeni pe loc. Iar de Ulise
Avură grijă repede feciorii
Lui Autolicos, rana-i o legară
Cu meșteșug și sîngele-i curmară
Cu descîntări."

Da, sîngele-i curmară în descîntece, adică în cîntece, adică sîngele-i curmară cu ajutorul cuvintelor. Moartea, posibilă, i-o curmară prin cuvinte. Sînt primele cuvinte europene care curmară moartea. Iscusitul, neînvinsul de mai tîrziu Ulise, ar fi putut fi învins de colțul alb al unui mistreț, de colțul alb, sau negru, al morții ce-l încercase în bungetul unde niciodată nu răzbiseră nici ploaia și nici luminosul soare, unde doar ea, moartea, încercase să răzbească, și-ar fi și învins de n-ar fi fost cuvintele virgini-

lor fii ai lui Autolicos. Ce-au spus ei atunci de-au învins moartea, de-au făcut să triumfe viața, e un secret. E un secret pe care scriitorii îl caută, să-l circumscrie, să-l stăpînească, îl tot caută, și-l vor tot căuta : vor tot căuta aceste cuvinte, în Grecia, în Anglia, pe Dunăre, în munți, aici, la Focșani, mîine, în altă parte... Rănile să se închidă, moartea să se închidă, viața și omul să triumfe.

TÎNĂRA CĂMILĂ

Mi-l amintesc pe Ioan Alexandru umblînd prin Clujul tinereții noastre încărcat tot timpul de manuscrise, ca o tînără cămilă gata să înceapă marele drum al penitenței, al vămilor și al necunoscutului pustiei, drum chinuitor și sublim, care este al poeziei, drum amăgitor, fiindcă nu se știe niciodată sigur dacă la capătul său există un punct. Învăluit deci în cuvinte, ca într-o manta de cuvinte, doldora pe dinăuntru de cuvinte, ca și cum în mintea și inima sa era un izvor de cuvinte, Ioan Alexandru, tînăra cămilă privea cu ochi de lumină Fata Morgana a Artei, el, dușmanul încă de-atunci al întunericului, el, încă de-atunci revoltîndu-se împotriva întunericului, el, tînăra cămilă...

Ioan Alexandru, mi-l amintesc, la subțioară, în mîini, cu cearceafuri de hîrtie, enorme coli de hîrtie pline de versuri : poezia nu era un meșteșug, nu era o vocație, era o stare de grație, era va să zică o ardere. Cum a și rămas... Ioan Alexandru își urmează destinul său poetic, luminîndu-și drumul cu propria sa ardere, arzînd, ca o cămilă de flăcări ce nu se poate mistui niciodată, apa și focul nicicînd neputînd să se învingă, apa și focul fiind miracolul de fapt al vieții și al poeziei...

*

* *

Ioan Alexandru redescoperă cuvinte, sensuri, lumini, oseminte, pămînturi, ceruri, fiind în același timp istoric, poet, arheolog, o boare desigur de vînt care împrăștie

cenușile timpului pentru a citi în eternitatea omului zbaterile timpului, o noblețe ce se cheltuiește zilnic spre a construi însemnele demnității și fragilității omului cel nescutit de erori, și prin aceasta mai viu și mai tinzător spre perfecționarea sa. Nimic parcă nu are o singură dimensiune, nici măcar moartea, nimic nu se încheie cu un punct, dincolo de orice ușă mai există o ușă. „Voi pleca dar pururi voi rămîne Numai plecînd putea-voi să rămîn Cum moare grîul ca s-ajungă pîine Și-n vie focul se preface-n vin." Lumea e dăruită lăuntric cu miracole ce-o fac neînchistată într-o singură dimensiune. E un aluat ales, nicidecum o plămadă ridicolă. În extraordinara *Joacă*, dedicată fiului său Ioan Constantin, peștii sînt dăruiți lăuntric cu două baloane, care-i pot înălța din apă, care-i pot în adînc îngropa : „Asta-i libertatea lor Delimitată Pot fi în două lumi Dintr-odată". Parcă Ioan Alexandru vrea să preschimbe îndoiala hamletiană — din a fi, sau a nu fi, în a fi și mereu a fi. Cosmosul este unul singur. Dar să nu ne apropiem de cuvintele cu majuscule folosite de poet. Să încercăm un alt drum spre ideile sale. Bunăoară... De ne apropiem de animalele, de ființele cele mai umile ce-i populează versurile, observăm că ele au grandoarea unor împărați și se bucură de veșnicia luminii în egală măsură cu oricare alte bidigănii cocoțate în scară în scara lui Darwin pe altă treaptă, că, adică, democrația luminii este pentru tot ce cuvîntă, ori palpită, aceeași. Ioan Alexandru este autorul unui vast poem — Imnele Vieții, Imnele istoriei, Imnele naturii, Imnele Omului. Cîntare Omului, ca și la Arghezi, desigur, dar și o neocolire a melcului, a umilului, a grăuntelui de viață, ca să zic așa, ce este mai mult decît cîntărește cîntarul de fier ce are legea lui de fier, exactă, în grame etc. Ioan Alexandru are marele dar de-a construi versuri ce sînt doar ale lui : melcul pornește pe pămînt „după o stea pe zările de toamnă Țărîna-l ține-n loc din cînd în cînd Lumina-l sîngerează și îndeamnă"... Să ne amintim de cartofii din *Har*, de Tudor Arghezi... Harul a trecut prin ei, virginal, candid și holtei, dumnezeiește. Va să zică, să ne reamintim : „Cea mai umilă dintre creaturi"... dar pe care (creatură) „Virtute naltă-i dat să o cuprindă". Ioan Ale-

xandru nu vine neapărat numai din lecția lui Eminescu, Blaga, Arghezi, Barbu, Bacovia, cît și din lecția poeziei aflată dincolo de ei, în obiceiuri, istorii și tradiții autohtone. Patria este pentru Ioan Alexandru un sanctuar, „un cîntec și un legămînt". Oul, cîntat și de Ion Barbu, (Vezi Duhul Sfînt făcut sensibil ?), semnifică o ideologie (să-i zic așa) străveche, la Ioan Alexandru : „Oul este numai început El mai trebuie umbrit odată Cînd orfan de dor după aripi Arde-n cuibul maicii fără tată Cînd începe singur pistruiat Să se-ngreuie a născătoare Și să nască oul celălalt I se dă mormîntul sub picioare." Păsările nu rămîn nici ele în regnul lor, simple microcosmosuri zburătoare. „Vulturul cu șarpele În gușe Mistuie moartea Și din cenușe." Iar cocorii ?... „I-un ceas al lor, cînd se aud cum cîntă Cînd numai ei par singuri pe pămînt Cînd cineva în univers i-ascultă Ce spun doar ei din toate cîte sînt E fiecăruia o clipă dată Să ia aminte totul că-i a lui Că-i o putere-n el înfricoșată Ce nu-i dat s-o cuprindă nimănui." Există o ordine eternă a viețuitoarelor ivite pe pămînt ? Omida nu trebuie să rămînă oarbă și urîtă, zăvorîtă în lume, înainte de a se naște mai întîi : „E-n drum spre fluture omida Pe tîrșiitu-acesta imprecis Împărătească îi va fi hlamida Și ce culori țesute-n paradis." Toate ființele și toate regnurile tind spre desăvîrșirea lor, spre fericirea lor : și desăvîrșirile sînt egale între ele, așa cum sînt egale între ele razele aceluiași cerc... Domnul Machiavelli își dădea cu presupusul : precum că am fi construiți dintr-un aluat păgubos și implicit de joasă calitate. Fiecare ins cu pălăria sa. Domnul Bacovia auzea materia plîngînd și parcă se simțea trăind într-un gol istoric ce anula timpul : trăia în prezent și trăia în trecut, parcă în același timp, parcă în același vacuum. De-o parte a clipei auzea ploaia plouînd, și la celălalt capăt al clipei simțea că n-a tras podul de la mal, podul locuinței lacustre. Materia plînge, dar nimic nu e de-o calitate păguboasă. Asta ar anula ideea de progres, egalizînd erele ? Oricum, nu le pune pe nici unele în pioneze. Și omul care simte acest balans al clipei, al secolelor, nu este și nu poate fi din o plămadă de calitate proastă. La Blaga și semințele sînt neam de zei ! Ca și în cazul cartofilor arghezieni, semințele cîntate de poetul din Lancrăm „destăinuie trepte și har". În fața puterilor, în ipostaze de boabe, o încîntare îl cuprinde... Cîntîndu-le, Blaga cîntă patria, în versuri inegalabile. Iată deci cum umilele semințe sînt niște zei solari, visători de visuri tenace, cuminți :

„Laudă semințelor, celor de față și-n veci tuturor !
Un gînd de puternică vară, un cer de înaltă lumină,
Se-ascunde în fiecare din ele, cînd dorm,
Palpită în visul semințelor
un foșnet de cîmp și amiezi de grădină,
un veac păduret
popoare de frunze
și-un murmur de neam cîntăreț".

Somnul semințelor, somnul bacovian din *Lacustră*, o alchimie ciudată a materiei, a timpului. Ioan Alexandru se înscrie în șirul acestor mari bărbați ai poeziei noastre. Un simț al eternului, al luminii, un imn adus umilelor ființe, umilelor taine, împărătești toate, pînă la urmă încărcate de-o aură... Un imn adus semințelor, seminței, planetei, patriei, omului... Sigur, registrele sînt altele (vezi o paralelă între *Sămînța* și *Mirabila sămînță*, bunăoară). Importantă rămîne copleșitoarea credință a lui Ioan Alexandru în puterea Cuvîntului și a Poeziei. „Iubirea singură" nu e pentru el în scădere, orice vremi tîrzii s-ar perinda... N-am stăruit în aceste puține rînduri asupra marilor nume cărora poetul le închină nenumărate imne : Ioan Valahul, Brâncoveanu, Brâncuși, Nicodim, Matei Basarab, Negru Vodă, Tudor Vladimirescu, Neagoe Basarab, Popa Șapcă, Antim Ivireanu, Mircea cel Bătrîn... Pentru el secolii se înmănunche într-un același trunchi al istoriei naționale, într-o clipă plină de eternitate. Viața e o continuă rodire, o metamorfoză a luminii.

JOCURILE ORBILOR

Oare luminile ochilor Iocastei începuseră să se stingă atunci cînd a apărut la Teba izbăvitorul cetății Teba, Oedip ? Sau din naștere avea ea o vedere slabă ? Căci, Doamne ! cum de n-a zărit în ochii fiului ei lumina sădită în el de neamul ei, sau de neamul soțului ei Laios ? Nu exista nici o asemănare între ochii noului venit și ochii celui plecat în pămînt, și care fusese bărbatul ei ? N-a avut regina nici o tresărire văzîndu-l pe chipeșul tînăr intrînd în palat — astfel cum arătase pe vremuri tînărul ei soț Laios ? Și nici boiul trupului, nici părul de pe mîini, nici lungimea degetelor, nici forma urechilor, nici călcătura pasului să nu semene cu a vreunuia din neamul ei ? Ceva imposibil se petrecea ! Imposibilul era posibil, ea nu recunoștea în viteazul străin nici măcar umbra, nici măcar părul, nimic, nimic din cele date omului să fie duse în timp din om în om, în rîndul de oameni al rudeniei din care faci parte... Mai mult : cînd goi, în patul regal s-au întîlnit și s-au iubit, nici un semn al epidermei lui nu i-a vorbit ei de soțul ei, sau de ea însăși ?... Nici o bîlbă, nici o repezeală, nici un neg, nimic, nimic n-a putut s-o trezească din marea ei chioreală ? Ca destinul să se împlinească i se împuținase atît de puțin vederea, îi secase atît de mult simțul tactil, i se răcise atît de grozav sîngele că nici prin el nu-și mai putea aduce aminte de sîngele fostului ei soț, întîlnit în sîngele noului rege ?... Îmbătrînise regina ?... Și ea oare nu-și sărutase fiul pus în scutece și trimis în munți ca să moară ? Probabil, dacă sărutul iubirii de-acum nu-i mai trezea nici o tresărire, nici o amintire...

Mama păcurărașului din *Miorița* își va căuta fiul. Ochii, gura, mersul !... Toate le știe, încît ar putea și dintre morți să-l recunoască. Dar aici nu e vorba de o vină : mama păcurărașului nu i-a dorit fiului ei niciodată moartea. Și nici vorbă să-i accepte moartea, ca ea să fie fericită cu bărbatul ei. Ochii reginei n-au întrevăzut viitorul în clipa cînd și-a dat fiul pe mîna păstorului, să-l piardă în munți. Așa că era firesc ca în ziua cînd s-a întîlnit cu acest viitor, întruchipat de Oedip, să nu-l recunoască.

Bineînțeles că nici Oedip cînd o întîlnește pe regină n-are nici o tresărire... filială ! În ochii lui nu există o amintire a mamei sale. Mama sa e ștearsă din adîncul privirilor sale : poate că ea l-a pus în brațele păstorului cînd el încă nu se deșteptase din viața petrecută în placenta ei, cînd el încă nu începuse să clipească, să vadă... Nu fusese lăsat nu să înțeleagă ceva boțul de om, ci nici să-și deschidă ochii asupra lumii. Ca un orb, miorțăit, chirăit, fusese trimis spre moarte ! Și iată că atunci cînd el revine acasă fără să fi ajuns în moarte, dar aducînd moartea propriului său tată cu el, regina n-are nici o tresărire maternă ! Zeul rupsese între părinți și copil orice cordon ombilical. Părinții — și el, Oedip, erau fiecare niște străini. Înstrăinarea era opera fatalității. Ștergîndu-se deci orice cunoaștere între protagoniști, orice sentiment, orice iubire — tradiția era pregătită. Și apare întîi precupeața crimă — tatăl e trimis în lut. Pe moartea lui — se puteau clădi în continuare următoarele acte ale nenorocirii.

Cel care aduce Tebei izbăvirea îi aduce și fericirea ! El îi va aduce și reginei soțul promis. Fericirea pe care i-o va dărui se va compune din două fete și din propria ei sinucidere. Acesta e prețul cunoașterii — al înțelegerii cuvintelor oracolului. Acesta este prețul prin care Iocasta înțelege — și vede sub ochii ei — cum străinul fericit care a salvat Teba se preschimbă în nefericitul ei fiu.

Stăncuța de pe malul Dunării are la dispoziție cîțiva ani ca să observe în străinul pe care l-au angajat să le păzească via pe propriul ei fiu : și nu bagă de seamă. Și nici tatăl propriului ei fiu nu bagă nimic de seamă... nici o asemănare, nici pe bărbie, nici pe sughițat, nici pe vorbit... Nu se vede în străin pre sine. Și Stăncuța și soțul

ei par bolnavi de ochi. Sau poate că ursitoarele înadins le slăbiseră vederile ? Cu sluga venită din josul Dunării ei mănîncă la masă. Îl aud vorbind... și nimic ! Sînt cu el sub același acoperiș — chiar de el mai ales toamna păzea via ! — și nimic. Nici o tresărire. Fiul fusese preschimbat în străin. Și străinul mai avea încă multe zile pînă să se schimbe în fiu ! Ursitoarele așteptau să vină sorocul. Sorocul fiind sorocit... n-avea cum să piardă din vedere și să nu vină : zilele vin unele după altele, neîncetat, pînă cînd ziua neagră își va arăta hidoșenia ei de turnesol, transformînd străinii în copii și nunțile în incest... Copiii nu-și cunosc tații, și-i ucid. Mamele nu-și cunosc feciorii, și-i iau în căsătorie. Tragedia se împlinește. Dar culmea ! Nici ursitoarele nu mai vin să se bucure de nefericirea pe care au pus-o la cale, nici făcătorii de destine nu se mai arată prin preajmă... Să fi uitat aceste personaje de jocurile lor de altădată ? Sau și-au pierdut lumina din ochi ? Sau au fost dintotdeauna oarbe !... Și totul... să fi fost oare doar un joc al unor orbi ? Ptiu !

SĂRUTUL

Să ne reamintim din scrisul lui Rebreanu clipa cînd un țăran ardelean sărută pămîntul ! Unii cîrcotași se miră cu sau fără candoare de acest gest, alții zic că e teatral și e o invenție a autorului năsăudean și nu este izvorît din temeinicia eroului etc. Să nu facă îngenunchierea lui Ion în fața pămîntului corp comun cu soliditatea sa structurală ? Nu încap într-o teacă două săbii ? Încap și mai multe. Ce-ar fi, pînă una alta, un portret literar ? Fixarea în imagini, sau într-o singură imagine, sau într-un singur cuvînt a unui individ, zis personaj, a unei epoci, a vîntului, a nemișcării muntelui etc. Se mai poate vorbi de portretul unui sentiment, de portretul unei idei etc. Să fi fost Rebreanu un neștiutor întru aceste fleacuri așa-zis teoretice, el care era un geometru imbatabil al acțiunilor și al ideilor puse în joc ? Să fi descris el doar un gest spectaculos și insolit și să nu fi știut prea multe despre această uriașă memorie vie a pămîntului care este țăranul ? Ne îndoim pînă la plesnirea cartilagiilor ce ne țes vertebrele. „Sărutul" lui Ion este de fapt discursul țăranului ardelean al acelui timp, ideologia sa. Este ceva primar, becisnic, cum insinuiază mîrîitorii dedați după ureche cu abisalul și cu psihologia cea mai fină, analiștii ce se cutremură îngrețoșați de forța brutală și acefală ? Haida-de ! Hamlet jură pe sabie : ea va împărți și despărți apele, ea va lega apele, sabia e semnul nobleței princiare, al dreptății și al adevărului nețărmurit. Ion jură pe glie, sărutînd cum se știe pămîntul. Richard al III-lea, cocoșatul, șchiopul, infirmul, moare între săbii ; sufletul său cocoșat și șchiop, infirm și întunecat, copia fidelă a exteriorului său pocit,

a murit între săbii. Concordanța dintre psihic și fizic ar putea părea perfectă și în același timp didactică, și deci simplistă — dacă Marele Englez s-ar fi oprit aici : dar nu s-a oprit, monstrul e plin uneori de candoare, fiindcă oricîtă beznă ar fi în dorința lui de-a o cotropi și învăța în rele pe lady Anne, există și un flux de energii sublime în această survolare a unei inimi și-a unui trup, există o subiacentă și abisală chiar tandrețe... Lucru firesc, dacă ne gîndim că orice tiranie e obositoare pînă la urmă și pentru ființa de carne și sînge a chiar tiranului. Un dictator ca Hitler n-avea momente de candoare, cînd asculta muzică, ori cînd desena ? Sigur că nu aceste fărîme cîntăresc în caroseria unui minotaur cu chip uman, ele însă au darul să fixeze bornele de la care umanitatea funciară a naturii umane s-a îndepărtat, devenind aberantă și abjectă. Asta în cazurile cele mai fericite, cînd nu avem din capul locului de-a face cu exemplare patologice. Richard al III-lea semnat de Shakespeare nu e bolnav mintal, e bolnav de putere. Caligula era de la Dumnezeu trăsnit cu leuca, altfel cum să-ți explici regretul său că omul n-are mai multe capete, ca el să le poată reteza cu o singură lovitură ? ! Te mai și întrebi : el doar cu o singură hotărîre a satîrului voia să le așeze pe pămînt, sau cu mai multe bătăi de satîr să vadă căzînd mai multe țeste în țărînă, din gîturile aceluiași trup ? Pentru împăratul roman cu o coroană de murdărie pe frunte omul era un balaur ? Dracu să-l pieptene și pe Caligula ! Dar să revenim pîș ! pîș ! la Richard : sărutînd-o pe lady Anne, îi și semnează prin acest act de iubire învolburată certificatul de deces. Dacă Danemarca este o închisoare (și a spiritului, desigur), Anglia, unde se petrece acțiunea piesei *Richard III*, este un abator, din care doar prin fugă eventual mai poți scăpa („Fugi, fugi din abatorul ăsta groaznic", zice Elizabeth). Lady Anne, blestemîndu-l pe Richard că a făcut din ea o văduvă tînără, și blestemînd-o și pe nebuna ce l-ar lua de soție s-ajungă mai greu lovită de soartă decît ea, cade pradă, femeie slabă ce recunoaște că este, cuvintelor dulci ale ducelui, și-i ajunge în pat, și soție, sărutul pecetluind destinul ei funebru. El o trimite apoi în cer pe Anne, și fantoma ei îi va ieși în cale și-i va spune : „O, Richard, Anne, sărmana ta soție, Ce n-a dormit un ceas tihnit cu

tine, Îți umple somnul tău de spaimă. Mîine, Cînd t-ei lupta, de mine amintindu-ți, Să-ți cadă spada. Mori în deznădejde !" Cocoșatul, pentru care conștiința e un cuvînt scornit de lași, convins că izbînda e scrisă pe coifurile oamenilor săi, cugetînd cu brațul și făcîndu-și din spadă lege, va intra în cîmpul de luptă, săvîrșind minuni, — minuni pînă în clipa cînd bidiviul îi va fi ucis... „Un cal ! Un cal ! Regatul meu pe-un cal !" mai strigă el înainte de-a fi ucis de sabia lui Richmond (care, desigur, era călare !), curmînd nebunia Angliei, a acestui abator dement în care frații și-au sfîșiat orbește frații... În luptă, sabia lui Richard a căzut ? Amintirea soției să-l fi tulburat într-atît pe trădătorul ce încercase să tulbure pacea mîndrei lor țări ? Sărutul său fusese mincinos și l-a ajuns blestemul văduvei lui Eduard ? Richard recunoaște după prima sa întîlnire cu lady Anne că-i furase inima plină de ură, avînd doar sprijin iadul și ochii lui ce o priveau fățarnici. Dar oare să fi mințit el atît de perfect atunci cînd îi spusese că pricina morții soțului ei Eduard — și a tatălui său, Henric — fusese frumusețea ei, care-l chinuia atît încît ar fi ucis o lume întreagă spre a trăi un ceas la sînul ei ? ! „Frumusețea ta m-a-nvins", zice el. Și cînd ea îl privește cu dispreț, continuă : „Aceste buze Disprețul să nu-nvețe, sînt făcute Pentru sărut..." Cerșindu-i moartea, recunoaște că i-a ucis pe Henric și pe Eduard, dar precizează c-a fost îndemnat de farmecul ei. „Chipul tău ceresc mi-a dat curaj..." Dîndu-i inelul, pe care ea și-l pune în deget, închinîndu-i-se ca un sclav, Richard, mai cerîndu-i să lase ea tristele datorii în grija celor în drept să plîngă, începe să se simtă fericit pe vecie. Numai că pentru el vecia e scurtă. Însă asta nicicum nu presupune că dragostea lui nebună nu l-a împins în nebunia de a face din Anglia un abator sinistru !

Neamul de regi țărani ai lui Rebreanu e și el sîngeros. Misterul pămîntului, glasul pămîntului (pămînt care pe toți îi hrănește și-i ține, și pe toți îi cuprinde în marele său întuneric), duhul acesta pe toți îi farmecă și-i îmbată cu puterea sa cutremurătoare. Glasul iubirii i se poate opune ? Ion al Glanetașului, stăpîn al tuturor pămînturilor, rîvnea în apropierea primăverii să le vadă dezgolite de iarnă și să le mîngîie ca pe niște ibovnice credincioase.

Dorea să simtă lutul sub picioare, să-i soarbă mirosul, să-și umple ochii de culoarea lui îmbătătoare. Ion nu-i un politician care să știe citi și mersul aștrilor pe cer și care să se poată adapta, ca să învingă mereu, oricăror vîrtejuri de vînt : reperele vieții sale sînt fixe, ca niște stele nemișcătoare. Pămîntul se închină în fața lui tot, pămîntul... Și tot era al lui, numai al lui acuma... „Sufletul îi era pătruns de fericire", notează Rebreanu. Parcă nu mai rîvnea nimic și nici nu mai era nimic în lume afară de fericirea lui. Interesul esențial al vieții sale este pămîntul, cu împlinirile pe care ți le dă (hrană, securitate, curaj, iubire, independență etc.). Ion își înfige bine picioarele în humă, ca și cum ar fi vrut să potolească cele din urmă zvîrcoliri ale unui dușman doborît. „Și pămîntul parcă se clătina, se închina în fața lui, ca în fața unui zeu". Parcă, notează Rebreanu. Da, parcă. Și : ca și cum ar fi fost un dușman, pămîntul, ca și cum ar fi fost — fără însă să fie sigur un dușman. Căci pentru Ion, nepoliticianul, cel pentru care politica și politicianismul nu există, cît nu-l interesează — pămîntul reprezintă punctul esențial al vieții. „Îi rîdeau ochii, iar fața toată îi era scăldată într-o sudoare caldă de patimă. Îl cuprinse o poftă sălbatecă să îmbrățișeze huma, să o crîmpoțească în sărutări. Mirosul acru al brazdelor, proaspăt și roditor îi aprinse sîngele. Și : cucernic, fără să-și dea seama, se lăsă în genunchi, își coborî fruntea și-și lipi buzele cu voluptate de pămîntul ud. Și-n sărutarea aceasta grăbită simți un fior rece, amețitor." Gestul face parte din credința sa cea mai adîncă : fiindcă pentru oameni ca el pămîntul e sfînt, viața e aici, pe pămînt, nu în cer (nu cerul e sfînt, cerul, această viață amînată, această fericire amînată), viața de-aici e sacră, fundamentală, unică... Și-apoi mai există o idee subiacentă, adîncă : pentru țăranii ardeleni pămîntul era sinonim cu patria, o bucată de pămînt era spațiul independenței lor materiale și morale, dar și etnice... Sfîrșitul lumii era la marginea lotului de pămînt pe care-l aveai, apocalipsa începea prin pierderea pămîntului de sub picioare. Fiecare țăran avea viața sa și mormîntul său, nici unul nu era îngropat în mormîntul altuia. Ca regii. Dar Ion nu e din spița lui Richard, chit că i-am băgat pe amîndoi sub umbra

și umbrela aceluiași titlu. Și puterea lor este alta, și clasa, geografia. Richard moare cu sabia în mînă, apărînd un abator căruia el i-a pus piatra de temelie și peste care el se încoronase rege, călcînd peste negura în care o îndoliase pe lady Anne și peste sărutul ce-ar fi putut să-l facă idolul popoarelor de femei, simbolul celui care din prea multă dragoste ucide... Ion sfîrșește lovit în cap cu sapa, înțelegînd că toate ale vieții sale au fost degeaba ; moare ca un cîine, tîrîndu-se pînă sub nucul bătrîn dinspre uliță... A murit lovit cu sapa — cu sapa cu care la începuturi Adam și-a muncit pămîntul cu trudă să-și scoată hrana din el. Căci desigur numai cu o sapă putea desțeleni în sudoarea feței sale pămîntul blestemat de cel din ceruri pentru că ascultase vorba femeii sale și mîncase din pomul cunoașterii, înfăptuind cel dintîi sărut al omenirii ce avea apoi să se nască, sărutul izgonirii din paradis. Richard, duce de Gloucester, mai tîrziu ajunge regele Richard al III-lea. Ion al Glanetașului, țăran din Pripasul pitit într-o scrîntitură de coline, nu putea avea grad militar mai mare decît acela de simplu soldat. Un rege și un soldat, unul visînd coroana Angliei, cellalt un lot de pămînt. Să-l lăsăm pe cocoșat în plata Domnului și să ne reamintim de capitolul intitulat de Rebreanu *Sărutarea*, cînd Ion se lasă în genunchi și-și lipește buzele cu voluptate de pămîntul ud. Pămîntul e viața, pămîntul e patria sa. Și dacă ne uităm prin ani vom mai observa gestul atîtor soldați veniți de pe front din țări străine... Cînd au pus primul pas pe pămîntul României, au sărutat pămîntul, s-au închinat astfel vieții, și-au regăsit astfel matca, zilele, viitorul... În lungul și latul istoriei noastre, țăranul român — soldatul român — n-a sărutat niciodată pămîntul altei țări.

CA O PASĂRE PHOENIX

Teodor Mazilu deține în vîrful creionului cu care scrie un alfabet morse al său. În dramaturgie, și nu numai, trebuie să ai un asemenea sistem propriu de comunicare, altfel te trezești ditamai clasicul care fluieră melodii culese din coșurile altora — neavînd nimic pre limba sa a spune, neavînd cuvintele sale, ci un aparat de emisie doar, fără cap la cap. Sistemul replicilor și al personajelor lui Mazilu presupune o survolare a chingilor care îngheață verbele și paralizează substanța hulitului cîndva Eu, o eliberare a limbajului de inhibițiile interioare și exterioare, dacă e bine spus astfel, un spațiu al libertății omului. Sigur că și proștii săi au clarul lor de lună sub care nici o oprelişte nu-i împiedică să se dezlănțuie. Dar insistența lor sub pixul mazilian întărește observația noastră de mai sus, n-o subțiază. În fond și prostia (de ce doar înaltul sentiment zis iubire ?) e scrisă în legile omenești, cum ar spune o romanță. Mazilu e un optician care printr-un personal angrenaj de oglinzi ne arată limpezimea luminii după ce ne-a purtat prin imperiul nu prea roz al crasei sincerități a fățarnicilor săi nebuni, sau al nebuniei fățarnice. Extremele nu trebuie să ne sperie, ele fac corp comun în piesele lui Mazilu, ca într-un vis, unde totul e posibil. Este Teodor Mazilu un magician, un apostol al visului ? Da și nu. Rămîne de văzut. Deocamdată să consemnăm doar părerea diavolului medic din Viena care din spatele ochelarilor săi nespectaculoși, de contabil, găsea o relație analoagă între modalitățile producerii visului și „vițului", cuvîntului zis de spirit, ca forme de exprimare a celor mai adînci adîncimi ale omului.

Teodor Mazilu a fost și este și va rămîne un scriitor laic, un alchimist fugit din patul lui Procust și din criteriile acestui pat, ca să poată aprinde lumina orbitoare a lumii și a lunii sub care decrepitudinea și prostia să-și arate dimensiunile și nuditatea, obstrucția în fața adevărului și gălăgioasa absență a gîndirii. Chircit de spate și puțintel la trup, ca un Esop rătăcit printre noi, în loden și cu bască pe cap, niciodată îmbrăcat cu o haină de păr de cămilă și niciodată hrănindu-se cu lăcuste și miere sălbatică și gata să mărturisească despre o lumină divină, Mazilu propunea el o lumină, vie și adevărată, nu celestă și transcendentală, propunea el o lege despre personajele sale ce trăiau în ograda lui Epicur. Un dramaturg laic, da, este Mazilu, căci în piesele sale nu apare niciodată Dumnezeu, sau fiul celest îmbrăcat în lumină, aducînd harul și adevărul, cum Moise adusese mai înainte legea, în piesele sale apar, romantici și grași, stînd la taclale sub clar de lună, porcii din grădina lui Epicur. Sile și ai săi, jucîndu-se de-a ascunselea cu marile principii și cu marile sentimente, vînători de plăceri și de scaune în lunga lor vînare de vînat, epuizîndu-se în iubiri catastrofale și trăind de fapt niște ani morți în acest paradis al oportunismului și imbecilității, în ograda la intrarea căreia Mazilu a scris cu litere de-o șchioapă : lăsați orice speranță !... Trecînd de pe un mal pe celălalt mal al conformismului și al baterii apei în piuă, prostia despotică își purta pe craniul ei ras și strălucitor drapelul său negru. Mazilu nu era și nu este un simplu revelator inconștient al unor stări de lucruri, ci un scriitor lucid, angajat, militant. Să ne reamintim și de prozele sale pline de umanism, să-l aducem mai în față pe nea Vițu, din *Bariera*, purtătorul de cuvînt al unui proletariat ereditar, gîndind libertatea, făcînd cu humorul său suportabilă o realitate intolerabilă, interogînd omul asupra umanității sale, asupra rostului său, asupra destinului său în istorie.

Dacă ne gîndim că scrisul verifică și validează valorile unei generații, energia spirituală a unei națiuni, relevînd frumusețea văzută și nevăzută a vieții, dacă ne gîndim la zilele de neîntreruptă creație ale lui Teodor Mazilu, de neîntreruptă ardere, de neîntreruptă jertfă, dacă ne gîndim la profilul său de ins neaflat la remorca nici unei legi,

soldat doar al condeiului și al hîrtiei, încărunțind cu stiloul în mînă, la masa de lucru, dacă ne gîndim la literatura sa fundamental interogativă, dacă ne gîndim că încă din fragedă tinerețe, cînd publica la revistele pentru tineret și lucra la *Scînteia tineretului*, Teodor Mazilu a militat pentru prospețimea luminii și a lumii, dacă ne gîndim că în piesele sale nu a făcut curte prostiei și nu a lingușit prostia proștilor proțăpiți în fericirea lor sub clar de lună, dacă ne gîndim cum s-a mistuit pe acest rug sacru al verbelor și substantivelor scrise pe hîrtie, singur jertfindu-se în focul cuvintelor, al ideilor, singur pășind pe drumul ce avea să-l disloce dintr-o nepăsare de bucurii comode și să-l urce în neființa care de azi încolo poate însemna eternitate, dacă ne gîndim la el ca la pasărea Phoenix, chiar dacă azi el este chemat prin citație dintre noi, dacă ne gîndim la moștenirea pe care ne-o lasă, ca om și ca scriitor, putem spune cu dreptate că Teodor Mazilu a fost și este și va rămîne una dintre valorile de neșters și de nestins ale culturii noastre, că vîntul ce va sufla peste visele sale, încercînd să-i risipească literele, nu va reuși să le despecheze, căci lumina lor nu poate fi vînturată de nici un vînt, nu poate fi clintită și stinsă de vînt... Teatrul mazilian devine pentru viitorime un instrument al istoriei. Fiindcă Mazilu a fost un artist lucid, nu un condeier de vată, interpus între public și adevărul publicului, interpus ca să amortizeze vibrațiile vii ale spectatorilor și vibrațiile vii ale adevărului. Cînd ne despărțim de un scriitor și-i privim moartea, vedem cît e de scurtă existența unui om pe pămînt. Și dacă e să ne întrebăm care este răul cel mai mare din viața unui scriitor, tot la moartea care-i ia zilele ajungem. Pe un bolnav îl mai poți vindeca, restituindu-i sentimentul valorii sale. Dar cum să-l vindeci pe om de moarte ? Bine ! Spunîndu-i viitorului prețul acestui om. Spunîndu-i viitorului prețul acestui mare scriitor, Teodor Mazilu...

CUPLURILE

DOBCINSCHI ȘI BOBCINSCHI SAU PUTEREA DALTONISMULUI — Piotr Ivanovici Dobcinschi și Piotr Ivanovici Bobcinschi, moșieri din localitate, două jumătăți ale aceluiași ou clocit de (și în) provincia rusească a lui Gogol, intră cu sufletul la gură în casa Primarului orașului ca să anunțe o întîmplare nemaipomenită, extraordinară: la han se află un funcționar sosit din Petersburg de sfîntul Vasile Egipteanul, și care de plătit nu plătește și de plecat nu pleacă, Ivan Alexandrovici Hlestacov... Cei doi Piotr pe care doar un D înlocuit cu un B îi deosebește se întrerup în vorbire unul pe cellalt, ca să iasă în frunte, neștiind că ei sînt o parte a roții ce nu poate înainta decît dacă rolurile lor de obezi se mișcă, în sus și în jos ; cei doi găgăuți îl fac pe primar să-și piardă fraza în fața cumplitei vestiri, a sosirii înaltului funcționar, și să-i spună sergentului să se facă pe străzi curățenie, să... Gogol, marele Gogol nu se sfiește să umble cu fleacuri, să utilizeze adică tot soiul de elemente comice, de limbaj sau de recuzită (aparent) minore. Zice primarul : „Prin urmare, fiecare să ia în mînă cîte o stradă... ei, și eu, stradă ! Fiecare să pună mîna pe cîte o mătură, și să mături toată strada care duce la han, dar s-o măture bine". Vezi, Doamne, stăpînul orașului așa de trăznit a rămas la auzul veștii aduse de cele două murături că și-a pierdut cumva uzul rațiunii (lingvistice) ! Și încă ceva : dorind să meargă spre han, din zăpăceală ia cutia de pălării în locul pălăriei, și chiar, chiar în loc de pălărie, vrea să-și pună pe cap cutia !... Gogol știa din niște gaguri de bîlci, ieftine, să-și

construiască momente definitorii pentru personajele sale. De altfel, nici Dostoievski nu s-a rușinat, cum demonstrează Bahtin, să preia carnavalescul, romanul popular și alte prăfuite modalități și să facă din ele ce-a făcut. În *Revizorul* mai putem vorbi și de alte cupluri (bunăoară : Ana Andreevna și Maria Antonova, soția și fiica lui Anton Antonovici). Vom zăbovi asupra lui Hlestacov și Osip, servitorul lui. Are vreun respect sluga față de stăpîn ? Cum e turcul, și pistolul. Zice Osip : „Și dac-ar fi ceva de capul lui... dar nu e decît un simplu elistrator". Adică Hlestacov e un viermușel, un registrator de colegiu, elistratorul fiind gradul cel mai mărunt în ierarhia funcționărească a vremii. Stăpînul său o duce în chefuri și petreceri și jocuri de cărți, uneori își vinde și cămașa de pe el... „Fiindcă nu-și are omul rostul lui ; în loc să-și vadă de slujbă, umblă toată ziua hai-hui pe *prespectivă* (sic !) și joacă-n cărți !" Lacheul Osip e un lacheu în toată regula, atît de bine își cunoaște rosturile încît e în stare să se imite și pe sine în funcția sa de lacheu. Fanfaron este, căci și Hlestacov este. „Cu oameni de litere mă întîlnesc mereu ! Cu Pușchin sînt prieten bun. Uneori îi zic : «Ce mai faci, frate Pușchin ?» «Ce să fac ? zice ; așa și-așa.»" Hlestacov mai spune c-a publicat și multe opere : *Nunta lui Figaro*, *Norma*... Omul n-are limite, considerîndu-i pe cei ce-l ascultă drept niște imbecili provinciali. Ceea ce și sînt, bieții de ei, dacă nu știu nimic altceva decît tot ce se-ntîmplă în urbea lor... Universul lor se termină acolo unde-ar trebui să înceapă : ce mai, dincolo de hotarele moșiilor lor și ale orașului, dincolo de vîrful nasului lor e beznă ! În acest întuneric înghesuit, tandemul Hlestacov-Osip nu întîmpină nici o rezistență ; ei pot juca absolut orice roluri doresc. Numai că nici ei nu-și pot închipui că sînt mai sus decît niște reprezentanți de sus ai Petersburgului. Toți văd lumea atîrnată pe o scară. Depinde pe ce trepte stau, sau zic că stau. Funcționărimea, birocrația, ticăloșia, bonomia (căci nu fac totuși crime acești prostănaci), toate sînt prezente în *Revizorul*. Dar Doamne ferește să se creadă că Hlestacov e mai breaz la minte decît lumea în care a nimerit. El nu e Cristos, să transforme o lume, el nu vine cu nici o idee, el, pur și simplu se-mpotmolește aici, la han. Un mic ticălos care-i face curte fiicei primarului în niște cuvinte dacă nu absurde, sau șirete nevoie mare, cu un haz izvorît din lipsa lor de strălucire : „Buzele dumneavoastră sînt mai frumoase ca orice fel de vreme..." Sînt aici scene însă care prefigurează mulți... Dar să nu dăm nume, să redăm o scenă :

„*Hlestacov* : De ce vă îndepărtați scaunul ? E mai bine să stăm aproape unul de altul.

Maria Antonova (depărtînd scaunul) : De ce să stăm aproape ? E bine și departe.

Hlestacov (apropie scaunul) : De ce departe ? E bine și aproape.

Maria Antonova (se depărtează) : Nu văd motivul.

Hlestacov (apropie scaunul) : Vi se pare numai că sîntem aproape... Închipuiți-vă însă că sîntem departe..."

Scena scaunelor e remarcabilă. Dar cîte replici nu anunță o mișcare teatrală viitoare ?

„*Hlestacov* : ...cu inima în flăcări vă cer mîna...

Ana Andreevna : Dar... îngăduiți-mi să vă atrag atenția : eu... în oarecare măsură... sînt măritată.

Hlestacov : N-are a face ! Iubirea nu ține cont de aceasta. Și Caramzin a spus «Legea condamnă !» Ne vom ascunde la umbra unui izvor... Vă cer mîna, doamnă. Mîna dumneavoastră !"

Deci, promițîndu-i umbra unui izvor celei căreia îi cere mîna, mîna ei, Hlestacov dă scenei o tentă ce va avea mari ecouri în limbajul scenic de azi, așa cum așteptarea sa, așteptarea sa de către întreaga lume a orașului va da loc în secolul nostru multor așteptări mai mult sau mai puțin împlinite... Dar scena din actul V cîte pene n-a inspirat ? Însă cum pe noi ne interesează acum problema cuplurilor, să-l amintim pe strălucitul nostru Ion Luca Caragiale, doar cu *Scrisoarea pierdută*, și să ne întoarcem în timp la cavalerul rătăcitor care moare de melancolie și de necaz că nu și-a putut împlini chemarea sa de a face dreptate... Don Quijote nu crapă în lupta sa stupidă cu morile de vînt și nici în rățoiala sa eroică în fața cuștii leului (ce-i va întoarce spatele, fără să-l ia în seamă). De s-ar fi întîmplat așa, visele sale nobile și absurde s-ar fi strivit de

o realitate meschină și această coborîre pe pămînt a cavalerului ar fi fost mediocră. Ne ajunge pămîntul pe care stă înfipt bine Sancho. Demența trebuie să aibă o contrapondere, ca să iasă mai bine în evidență. Sancho e contraponderea, în acest cuplu fulminant. Să ne oprim asupra episodului cu leul. Cine va fi gata să se lupte cu el, stăpînul sau slujitorul său ? Nu ne aflăm în preajma supraoamenilor lui Dostoievski, stăpînul nu va hotărî ce să facă sluga sa.

DON QUIJOTE SAU TIRANIA INOCENȚEI — Don Quijote visează, nebun, și nebunia nu e o boală molipsitoare și ușor transmisibilă. Cavalerul tristei figuri nu e nici măcar un mărunt dictator, ca Sancho să-i împlinească visele : el își va împlini singur visele-i caraghioase și fără sens, fiindcă de fapt tot ce visează el nu are nimic urît, naivitatea poate însemna și poate fi etichetată oricum, dar n-are nici o tangență cu murdăria și cu viața morală imorală.

În *Demonii,* învățăcelul lui Stavroghin, Kirilov, pare mai puțin cu picioarele pe pămînt decît maestrul de la care a învățat o evanghelie pînă la urmă a nepăsării și a morții. Inginerul Kirilov, care va fi martorul la duel al lui Stavroghin, e un maniac, un nebun, spune Piotr Stepanovici, cel care avea, după Lembke, o privire de berbec. E nebun adevărat, de asta vă garantez, continuă Piotr Stepanovici, adăugînd că de-ar ști guvernul ce fel de oameni de nimica sînt toți cei despre care vorbise el pînă atunci, deci inclusiv Stavroghin și Kirilov, pe toți i-ar trimite la dracu în praznic ! Acești oameni de nimica, despre care Piotr Stepanovici și-a dat seama încă din Elveția, și de la diferitele lor congrese, cîte parale fac, și de care îi vine să moară de plictiseală, privindu-i (niște sublocotenenți ajunși în stare de delirium tremens și doi-trei studenți, care formează mișcarea), acești inși de nimica pun la cale tot felul de lucruri ce n-au nimic din măreția luptei nebune a cavalerului tristei figuri cu morile de vînt. Kirilov a fost membru al Societății încă de pe timpul vechii organizații și a mărturisit încă de pe atunci unuia dintre membrii mișcării despre intenția sa de a se sinucide, voința

sa de a-și pune capăt vieții atunci cînd i se va spune că a sosit momentul. Kirilov vrea să demonstreze că Dumnezeu nu există. Piotr Stepanovici mai spune că mișcarea prevăzînd un anumit folos din intenția lui Kirilov și convingîndu-se că este absolut serioasă — i s-au oferit acestuia posibilități și mijloace de a se deplasa în Rusia (nu se știa de ce Kirilov voia neapărat să moară în Rusia), dîndu-i-se o însărcinare, pe care el s-a obligat s-o îndeplinească (și a îndeplinit-o) și în plus a fost obligat, pe baza promisiunii cunoscute, să-și pună capăt zilelor atunci cînd i se va spune. Vedem cum încet-încet *credința* lui Kirilov e folosită, *manevrată*, el devenind în mîinile lor ceea ce ele vor să fie. Setea lui de libertate supremă, răfuiala sa cu Dumnezeu, nebunia lui, dacă vreți s-o numim astfel, va fi coborîtă pe pămînt, despuiată de aura ei filosofică și utilizată ca o cîrpă de bucătărie în spălarea vaselor pămîntenilor aflați în Bucătăria acelui timp. Kirilov a promis să se conformeze întocmai cauzei, ajungînd deci să fie un conformist sadea, acest ins care vrea să moară ca să-și poată demonstra libertatea totală și dorința de a ridica omul și a-l pune în locul lui Dumnezeu. Ucenicul lui Stavroghin, deși n-o să fie de acord cu crima pe care va trebui s-o acopere cu propria sa moarte, se va sinucide, nu înainte de a scrie cu propria sa mînă, la dictare, biletul în care va arăta că este vinovat de moartea lui Șatov. Raportul dintre sclavi și stăpîni e desigur complex în *Demonii,* dar în ce-l privește pe Kirilov el pare pînă la urmă simplificat prin siguranța cu care membrii mișcării știu că el „va semna orice" i se va dicta, asumîndu-și astfel orice crimă... Indiferența sa este criminală, (n-a fost nici măcar martorul uciderii lui Șatov), libertatea lui ajungînd astfel să semene cu supușenia celei mai ordinare slugi. Don Quijote măcar e sigur în nebunia lui că toate ce aveau să i se întîmple nu puteau fi altceva decît pățanii cavalerești : „îs încredințat din atîtea încercări ale mele, recunoaște el, că am vrăjmași, și văzuți și nevăzuți, și nu știu nici cînd, nici unde, nici în ce timp, nici sub *ce chip* (s.n.) au să se dea la mine !" Cei care formează nucleul *Demonilor* au un plan al agresiunii, nu așteaptă să fie atacați, — ei sînt cei care asediază, nu cei care se apără. Niciodată Piotr Ver-

hovenski nu va fi în stare să-și trîntească pe cap un coif plin cu caș și să-l îndese pe creștet pînă zărul o să-i inunde fața și barba și niciodată el n-o să-și închipuie ca Luminăția Sa, îndrăgostitul de Dulcineea din Toboso, că i se înmoaie țeasta sau i se topesc creierii... Ucenicul lui Stavroghin, Piotr Verhovenski, va vedea în stăpînul său numai „lumină și soare", într-o nebunie ciudată ce nu va voi să țină cont de adevărata dimensiune tenebroasă și jalnică a acestuia. El crede doar în ce i se spune, ca un rob ce și este, lipsit de orice mîndrie și virtute. Sancho măcar, după ce vede spaima lui Don Quijote, că i s-au topit creierii, îi dă mulțumită lui Dumnezeu că stăpînu-său nu *ghicise adevărul*. Pămînteanul nu-și pierde niciodată mințile, cînd stăpînul său pare că nu le mai are. Don Quijote nu se ia la harță cu Dumnezeu, ca inginerul Kirilov, el se simte atît de curajos încît e în stare să se ia la harță chiar cu necuratul în carne și oase... Nu e de mirare că-i cere paznicului leilor, din căruța cu struguri, să deschidă cuștile și să le dea drumul afară dihăniilor, să se „vadă cine-i Don Quijote de la Mancha", spre dosada și în ciuda vrăjitorilor care i i-au trimis... Cum să se sperie el de niște lei ?... Dar poate că bunului cavaler cașul i-a muiat țeasta și i-a răscopt creierii, de vrea să se ia în furci cu fiarele ? Ce, e chiar atît de smintit stăpînu-tău? întreabă hidalgul. „Nu-i smintit — spune Sancho — ci-i numai prea cutezător". Să reținem această remarcă a scutierului. Raportul dintre stăpîn și sclav este echilibrat, ca și acela ce l-am putea numi dintre demență și rațiunea primară, dintre lună și pămînt, dintre lunatec și terestru. Cei doi poli se cenzurează reciproc, dîndu-și libertate deplină de strălucire. Frica lui Sancho, catastrofală, care vede printre zăbrelele cuștii laba leului cît un munte. Seninătatea cavalerului, ironia. „Frica, îi spune lui Sancho, te-o fi făcînd să-ți pară mai mare decît cel puțin jumătate din întreaga lume." Frica de laba leului într-adevăr te poate îngheța și poate dilata adevărul la proporțiile apocaliptice ale unei jumătăți de lume. Dar în jumătatea cealaltă se află curajul cavalerului, tot atît de nătîng, dar parcă preferabil, pentru noblețea sa naivă. Cavalerul Leilor (așa dorește să i se mute de-acum înainte numele, din Cavaler

al Tristei Figuri — așa cum toți cavalerii își schimbau numele de cîte ori voiau ei), îi va apărea lui Don Diego de Miranda, după încercarea cu leii, un înțelept nebun, care calcă înțelept, fiindcă, da, cavalerul cu Dulama Verde nu știa de prima parte din povestea lui Don Quijote ; dac-ar fi citit-o, ar fi încetat să se minuneze de faptele sale și de vorbele sale de vreme ce ar fi aflat de soiul nebuniei lui, pentru că tot ce grăia era așezat, iscusit și bine spus, pe cînd tot ce făcea era deșuchiat, nebunesc și neghiob. Trecem peste doleanțele acelor teoreticieni docenți care cer o concordanță matematică dintre fapte și gînduri. O să vedem că această balanță se strică aproape de tot în unele piese contemporane. Totuși, revenind la Kirilov, să observăm că nebunia lui ori este perfectă, ori lipsește cu desăvîrșire : fiindcă inginerul de poduri face exact ce spune, și ce are în gușă, e și în căpușă. Curajul său este totuși fantastic, nu demențial, nu morbid, căci de-am avea de-a face cu un erou bolnav medical n-am putea trage din purtarea lui decît concluzii doctoricești, lucru ce nu era în intenția lui Dostoievski, autorul *Demonilor* nedorind nicicum să scrie pe înțelesul nostru un tratat de medicină. Curajul cavalerului de la Mancha e altfel, deși în aparență la fel de demențial. Pînă paznicul zăbovește să deschidă prima cușcă, Don Quijote se gîndește că e mai bine să dea lupta cu leul pe jos, nu călare (să nu se sperie Rocinante de fiară !). „Zis și făcut. Sare de pe cal, azvîrle lancea cît colo, apucă pavăza și scoțînd paloșul din teacă (traducerea lui Edgar Papu), cu pași măsurați, cu un curaj minunat și cu inima vitează, ne asigură Cervantes, se dete în fața carului, încredințîndu-se cu tot sufletul lui Dumnezeu și apoi domniței sale Dulcineea." Să notăm aici că Stavroghin și ucenicul său Kirilov nu prea sînt sentimentali. Cinismul e altceva, se pare. Kirilov nu se va încredința lui Dumnezeu, Doamne ferește ! Și nici el și nici alți demoni nu vor avea hai să zicem în inimă nici o secundă o himeră dulce și imposibilă și de-aceea grozavă, cum are în inimioara sa vijeliosul cavaler căruia leul îi va întoarce spatele și-i va arăta părțile de din dos. Dar importantă aici nu e lupta în sine, ci pregătirea ei și neîmplinirea ei. Leul după ce cască, scoate capul din cușcă afară și se uită în

toate părţile cu ochi de jeratec : priveliște și înfățișare în stare să înspăimînte cutezanța însăși. Nu însă și pe Don Quijote.

CAVALERII ABSOLUTULUI — Putîndu-l noi socoti un smintit și un zălud, după faptele lui, iscusitul hidalgo răspunde acestei învinuiri, spunîndu-i seniorului cu Dulamă Verde că nu e atît de trăsnit și de nătărău cît ar putea să pară : un cavaler rătăcitor, prin deșerturi, prin pustietăţi, pe la răscruci, prin codri, prin munți, cutreieră să caute încercări primejdioase cu gîndul de a le da un capăt frumos și *fericit* și asta numai ca să cîștige un renume slăvit și nepieritor. Estragon și Vladimir își încep așteptarea lui Godot într-o seară, pe un drum de țară, lîngă un copac. Nu sînt și ei niște cavaleri ai absurdului ? Nu sînt din spița Tristei Figuri ? Aventurile lor nu vor și ele să aibă un capăt frumos și fericit ? Nu sînt și ei niște căutători ai absolutului ? Ba sînt, cum este și Stavroghin, care-și va vinde sufletul diavolului, ca să ajungă acolo unde dorește, și unde nu va ajunge, cum este și Faust, care-și va vinde sufletul diavolului și va ajunge acolo unde dorește. Kirilov n-are nevoie de diavol ca s-ajungă Dumnezeu și s-atingă absolutul, diavolul este în el. Setea de nemurire o găsim și la Făt-Frumos al nostru care pleacă în tandem cu bătrînul cal al tatălui său să ajungă în țara tinereții fără bătrînețe și a vieții fără de moarte. Dacă pentru Bobcinschi și Dobcinschi absolutul este funcționarul de la Petersburg care poate răsturna și reașeza fața orașului lor și a destinelor lor, nu înseamnă că Gogol este un autor minor, din contră, geniul său este incontestabil, mai ales că el se exercită pe o colonie larvară, instinctuală. Neputința acestei lumi de a ieși din propria ei găoace va forma o manta fermecată din care mulți vor ieși ! Sigur că Godot nu mai este un înalt funcționar din Petersburg, deși ar putea fi și așa ceva. Țara fericirii, țara lui Dumnezeu, lumea visată de cavaleri și robi, de atei și credincioși, fiecare în felul său, lumea aceasta mirifică o vor atinge măcar cu gîndul doar aceia care nu se vor mulțumi să zacă mereu pe propriul lor cap, îngrășați de propria lor rațiune cuprinzătoare de atît cît poate cuprinde matematica exactă a certitudinilor. Marii nebuni, săriții, sucitii au avut alte șanse să atingă imposibilul... Dacă ne-am reîntoarce la confesiunea iscusitului Don Quijote, din capitolul pus în discuție aici, cu leii cei mai mari aduși vreodată din Africa în Spania, am mai afla că prin toate colțurile de pe lume cată cavalerul rătăcitor, încearcă la fiecare pas să săvîrșească tot ce-i mai cu neputință, rabdă prin deșerturile pustii razele arzătoare ale soarelui în crucea verii, iar iarna îndură cîinoșenia gerului ; nu se teme de lei, de căpcăuni, de zmei, ci faptul de a-i înfrunta pe unii, de a-i izbi pe alții, de a-i birui pe toți cîți sînt alcătuiește adevăratele îndeletniciri de frunte... Dar este el chiar atît de zălud, ne întrebăm, revenind la o mai veche întrebare, încît să se ia cu leii la bătaie ? Răspunde Don Quijote : „nu pot să nu săvîrșesc tot ce-mi pare că ar cădea în cîmpul îndeletnicirilor mele ; așa că faptul de a mă da la lei... deși știam că asta-i o cutezanță nemaipomenită... că doar știu eu bine ce-i vitejia : e o virtute ce stă la mijloc între două capete păcătoase, așa cum sînt mișelia și cutezanța ; ar fi totuși mai puțin rău ca acela ce-i viteaz să atingă și să urce pînă la capătul cutezanței, decît să coboare și să atingă capătul mișeliei ; că după cum *risipitorului* îi vine mai ușor decît *zgîrcitului* (s.n.) să ajungă darnic, tot așa și cutezătorului îi vine mai ușor să ajungă un viteaz adevărat decît mișelului să se înalțe pînă la adevărata vitejie ; cît privește *înfruntarea marilor încercări* (s.n.), crede-mă, seniore Don Diego, că-i mai bine să joci pe-o carte prea mare decît pe una prea mică." Între cutezanță și mișelie, Don Quijote joacă pe cartea cea mare și dacă noi vom putea spune că e vijelios și nebun, niciodată nu vom putea spune că e sfios și mișel, cum despre mulți drăgălași putem spune cu inima curată... Ar mai fi de adăugat că majoritatea cavalerilor nebuni nu sînt ai apocalipsului și ei umblă cel mult în tandem, ca bicicliștii în curse de șase zile, nu sînt legați între ei în confrerii și în bisericuțe care să le ofere și confere grade și certitudini de capacitate. Cavalerii solitudinii pot să ajungă la disperare și la nebunie, e drept, dar nu vor căuta să scape de propria lor credință și de propriile lor vise înregimentîndu-se în ordine și cruciade bine închegate, cu planuri de bătaie și cu imperturbabile reguli de bătaie, pentru

cucerirea și apărarea bunurilor necesare gurii și gloriei celor din liota lor... Don Quijote n-are nevoie să organizeze o școală, cu maeștri și discipoli, care să-i dea siguranța că el este corifeul... Ar fi totuși ceva cu totul senzațional ca să-i vezi organizați în bisericuțe și pe cei nu cu toate doagele acasă, împărțindu-și diplome și premii și numindu-se evangheliști sau apostoli, excomunicîndu-se etc. — jucînd adică tot jocul serios al paranoiei. Și dacă totuși în realitate asemenea confederații sînt posibile și chiar ființează pe ici pe colo, pe hîrtie asemenea înfrățiri ar fi pline de ridicol — și nimeni nu s-ar încumeta să facă lumea să rîdă de niște bolnavi. Deteriorarea materiei cenușii nu ține cont de voința individului și deci ar fi de domeniul științei medicale suferința unei asemenea faune. După cum am mai arătat, motorul acțiunilor iscusitului hidalgo nu e sminteala lui ; sau dacă și ea își are rolul ei aici, l-am putea cita la acest paragraf pe Montaigne care, întrebîndu-se din ce se alcătuiește cea mai pătrunzătoare nebunie, răspunde că nu poate din altceva să se alcătuiască decît din cea mai pătrunzătoare înțelepciune... Și dacă totuși nu e îndestulătoare această certificare, și nu s-ar putea plia întru totul condiției Cavalerului Leilor, o altă frază a fostului primar din Bordeaux ar putea explica mai bine aspirațiile și faptele sale sublime : „Rîvna omului ca să lungească dăinuirea ființei sale este nespus de mare ; toate silințele către aceasta sînt îndreptate. Pentru păstrarea trupului sînt mormintele, pentru cea a numelui, faima." Faima deci, acest mormînt aerian, plutitor. Dar cum nu ne-am propus să dezlegăm imposibilul, căutînd o formulă exhaustivă (și naivă) pentru diadema nemaipomenitului cavaler de la Mancha, vom zăbovi într-un aliniat asupra altui tandem celebru, Dante-Virgiliu, de-o altă structură, desigur, și cu alte semne de întrebare puse de secoli secolelor. Ce ne umple inima de bucurie este faptul că în extraordinara călătorie în infern a unui om, călăuză îi este un poet. Dar cum misterul nu ține, căci toată lumea știe că poetul Dante e călăuzit de poetul Virgiliu în lumea de dincolo, mica noastră șolticărie nu-și pierde din amplitudine : țara umbrelor va fi văzută pentru noi de doi poeți. Dante Alighieri, rătăcit într-o pădure întunecoasă, încearcă să răzbată la lumină... Virgiliu îi făgăduiește că-i va sluji drept călăuză în Infern și Purgatoriu... Așa începe Cîntul I din *Divina Comedie*. Nu mă pot abține să nu pomenesc aici părerea lui George Coșbuc, care susține că Dante în *Divina* călătorește printre cele trei regate ale celeilalte lumi în perioada dintre Vinerea dinaintea Floriilor și Sîmbăta Mare (28 Martie—5 Aprilie 1298). Cum ce ne interesează pe noi aici este raportul dintre protagoniștii tandemurilor, să notăm admirația lui Dante :

„Virgil ești oare ? Șipot nesecat,
din care-n val cuvîntul tău se-mparte ?
Poet divin, lumină fără moarte,
m-ajute-n grai iubirea-n veci fierbinte
cu care pururi ți-am citit din carte.
Tu mi-ești maestru și tot tu părinte,
și de-s vestit, tu m-ai deprins, cu-a tale,
să-ncheg în vers măestrele cuvinte."

Trecînd peste adevărul de netăgăduit că astăzi laudele pe care poeții și le-aduc reciproc au devenit atît de frecvente, încît în cetatea poeziei nu mai întîlnești nici un paloș scos din teacă și-i vezi pe distinșii cu har de dimineața pînă seara și în libații cădelnițîndu-se și împingîndu-se unii pe alții pe soclurile cele mai înalte, să sperăm măcar că ei au învățat dragostea aceasta față de valori de la divinul Dante. Reîntorcîndu-ne la *Divina Comedie*, să mai spunem că scena întîlnirii dintre cei doi poeți mi se pare asemănătoare cu scena apariției fantomei bătrînului Hamlet, în *Hamlet* (desigur). Iat-o :

„Și-n timp ce stam și mă credeam pierdut,
îmi apăru un chip de om 'nainte,
părînd că-i mut de lung ce-a fost tăcut.
Cînd îl văzui, strigai ca scos din minte :
«Oricine-ai fi, făptură-adevărată
ori umbră, am zis, ajută-mă, părinte !»
«Nu-s om, răspunse, dar am fost odată»". etc.

Prin această acoladă ne vedem trecuți dincolo și de marea prietenie dintre cei doi H (Horatio-Hamlet) shakespearieni și ne apropiem de tandemurile unde raportu-

rile dintre cei doi protagonişti sînt mai puţin roze. Să-i lăsăm în pace pe Rosencrantz şi Guildenstern, între ei relaţiile fiind prea roze. Cu trecerea anilor, lumea se schimbă, dar oare se schimbă odată cu ea şi regulile jocului ? Poate că da, poate că nu. Spiritul civic, spiritul public se mai degradează ? Numai pe plan interior, s-ar putea zice, fiindcă pe plan exterior acest spirit trebuie să aibă cravată şi să bată bine paşii de paradă, ca să-şi păstreze coafura şi masca. Dar puterea mai apare ea în piaţă călare pe cal, cu pinteni la cizme şi cu vipuşcă la pantaloni ? Rar, căci generalii de operetă nu au puteri supreme decît cînd dau lovituri de stat. Ei devin apoi imediat civili, căutînd să semene la înfăţişare cu plebea, ca s-o poată mai bine manevra... Deci, pudrele se schimbă, şi croitorii, după epocă. Năravurile, ca la patrupedele zise lupi, sînt eterne. Au şi lupii o sete grozavă de etern! Aşa că Pozzo al lui Beckett n-o să mai apară în fireturi regale sau dictatoriale, ori ca un potentat înconjurat de regimente de ostaşi înarmaţi pînă în dinţi, nici ca un magnat doldora de cecuri şi învăluit în parfumul bucuriilor sale feminine. Sultanii puteau cumula omnipotenţa şi iresponsabilitatea. Cei de azi nu le mai afişează (în opere), le e jenă. Ei pot da gratificaţii şi numi oameni pe toate treptele scării ce duce la cer (chiar şi pe cei ce trebuie să păşească în cer), au toate posibilităţile, toate scuzele, toate libertăţile, drepturile. Exact ca înaltul funcţionar de la Petersburg. Dacă acesta ar fi venit în localitatea unde Bobcinschi şi Dobcinschi îşi duceau în destulă tihnă viaţa lor guralivă. Dacă ei sînt în stare să-l vadă pe Înaltul Funcţionar din Petersburg în persoana unui rupt de foame conţopist pripăşit pe la han, asta nu înseamnă că sînt imbecili, ci că în mintea lor este o uşoară ceaţă, sau o mare confuzie... A nu deosebi valorile poate să echivaleze şi cu lipsa mijloacelor proprii de cîntărire, dar şi cu lipsa de contur a unor valori, cu lipsa valorilor... Dacă ele se lasă confundate, ce să însemne altceva ?... Sau Înaltul Funcţionar fiind esenţa Răului putea să fie oricine şi să semene cu oricine ? Aici ar fi vorba de o mare intuiţie, metafizică poate, a celor doi boiernaşi despărţiţi de o literă, ca să nu fie gemeni. Este Hlestacov întruchiparea diavolicească, aşa cum Godot pare să fie

cea dumnezeiască ? Răul şi Binele, ori dau peste tine, ori nu vin oricît ai aştepta ! De-aici decurg mai multe variante. Magilor li s-a vestit printr-o stea naşterea lui Cristos. Şi ei s-au umplut de bucurie şi s-au închinat Pruncului şi şi-au deschis vistieriile şi i-au adus daruri, aur, smirnă şi tămîie. Pentru Irod, această ivire din fecioară a celui prorocit că se va numi Emanuil a însemnat începutul pieirii sale. Şi cu toate că i-a ucis pe toţi pruncii aflaţi sub doi ani, n-a putut scăpa de umbra destinului său şi a murit. Ce e pentru unii Mumă, pentru alţii e Ciumă. Localitatea unde-şi duc traiul Bobcinschi şi Dobcinschi n-are legi riguroase, de vreme ce protipendada, în frunte cu Primarul (şi mai ales ei !) fac ce legi vor, după ce interese au. Spolierea, jecmăneala etc. sînt obiceiuri curente, mai tari decît orice legi ale statului. Şi de-i aşa, şi şi este, e normal ca pe domniile lor, pe cei din protipendadă să-i cuprindă panica în clipa cînd află că vine peste Puterea lor Puterea funcţionarului aşezat mai sus decît ei în scara Puterii ce are vîrful în Petersburg. Orice funcţionăraş imperial e mai mare decît ei. Deci poate face cu ei ce doreşte, cum şi ei pot face absolut ce doresc cu inşii aflaţi sub treapta scării pe care sînt ei cocoţaţi. Din concluzie în concluzie, ajungem la concluzia că imperiul n-are nici o lege. Diavolul ar fi deci el, în totalitatea structurii sale. Iar funcţionarul din Petersburg n-ar fi decît un nepoţel de-al lui Belzebut. Bobcinschi şi Dobcinschi, prostovanii care l-au confundat pe un conţopist amărît cu Înaltul Funcţionar au totuşi, am putea zice, meritul că au intuit ceva extraordinar : că oricine ar fi venit la ei din Capitală putea întoarce lumea cum ar fi dorit, că oricine ar fi poposit în localitatea lor era un reprezentant al infernului cel mare etc. În faţa sosirii Funcţionarului, ei, cu toţii, se găseau în pragul unei posibile catastrofe, al unui posibil război. Şi cum să iasă ei de-aici victorioşi ? Prin mituirea şi eventual băgarea în patul fetelor lor a noului venit etc. Marele strateg, Primarul, întocmeşte un plan de acţiune... Dar nici între cei din Localitatea lor nu este o deplină înţelegere. Unii speră să aibă un rol activ în noua conjunctură, alţii vor să rămînă mai în culise pînă se mai limpezesc apele. Primarul face primii paşi victorioşi spre han, sau

primii paşi falşi... El, ca un mare şobolan, simţea totuşi prezenţa Apocalipsului. Cum să domesticească el Apocalipsul ?

DOMESTICIREA APOCALIPSULUI

Soţia şi fata lui n-au nici măcar amintirea vreunei tragedii, ca să poată bănui ce-ar putea ieşi din venirea Înaltului Funcţionar... Sigur că Apocalipsul în *Revizorul* nu poate fi nici măcar sîngeros. Nu sîntem într-un regat semnat de Shakespeare. Dar pentru Primar şi pentru confraţii săi de arme de la conducerea Localităţii, schimbarea condiţiei lor funcţionăreşti este tot un soi de Apocalips... Căci ei ştiu ce înseamnă lipsa legilor şi ce înseamnă să faci ce vrei cînd eşti puternic ! Localitatea lor e un Haos, controlat de bunul lor plac. Cazanele cu păcură ard cum vrea Primarul. Păcura fiind meschină, nu tragică, desigur, fiind doar aducătoare de stofe, de calupuri de zahăr etc. Dar unde sînt legi, e mai bine ? Pînă la un punct, da. Să luăm exemplul raiului din Geneză. Acest spaţiu al fericirii are şi el legi stricte, are interdicţii, cenzură. Primul Cenzor al omenirii se pare c-a fost chiar creatorul omenirii, Dumnezeu ! Istoria cerurilor şi a pămîntului fiind gata, Dumnezeu l-a făcut pe om din ţărîna pămîntului şi l-a pus într-o grădină, în Eden, ca s-o lucreze şi s-o păzească. De lucrat, înţelegem că trebuia s-o lucreze, ca să facă măcar mişcare în acest rai al tuturor bunătăţilor ! Dar de cine să păzească grădina fericirii ? Ca să nu ne încurcăm în detalii, să revenim la cenzură. Domnul a dat omului porunca aceasta : „Poţi să mănînci după plăcere din orice pom din grădină, dar din pomul cunoştinţei binelui şi răului să nu mănînci, căci în ziua cînd vei mînca din el, vei muri negreşit". Dar oare a muri negreşit nu înseamnă a înţelege propria ta condiţie umană ? Moartea nu este preţul conştiinţei ? Poate că da. Şi Făt-Frumos din *Tinereţe fără bătrîneţe...*, murind, renunţînd la viaţa fără de moarte îşi cîştigă adevărata sa dimensiune umană... Revenind în ţara părinţilor săi şi văzînd palaturile dărîmate şi cu buruieni crescute pe dinainte şi cu buruieni crescute pe dînsele şi înţelegînd condiţia sa de fiinţă trecătoare (dar conştientă !) prin lume, eroul nostru moare lovit de palma pe care i-o trage peste obraz

Moartea ce se supărase şi se uscase de atîta *aşteptare*. Făt-Frumos căzu jos, şi îndată se făcu ţărînă, zice basmul. Se făcu ţărînă, se reîntoarse în ţărîna pămîntului din care Dumnezeu l-a alcătuit pe Adam. Aventura sa pe pămînt a luat sfîrşit, intrînd în pămînt. Ce piesă grozavă s-ar putea scrie, pornind de la *Tinereţe...* Moartea aşteptîndu-l pe Erou, uscîndu-se, făcîndu-se cîrlig în chichiţă ! Şi mereu spunînd ce simte : că dacă el mai întîrzie, ea o să se prăpădească !... Dar să ne întoarcem la basmul lui Ispirescu. Făt-Frumos va să zică pleacă să caute „Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără de moarte." Ajunge la un palat înconjurat cu o pădure deasă, în care stăteau *toate* fiarele cele mai sălbatice din lume. Făt-Frumos şi calul său zboară peste pădurea cu pricina şi ajung deci în grădina unde o zînă naltă, subţirică şi frumoasă nevoie mare era stăpînă ! Dar iată că şi în acest perimetru al fericirii există nişte legi ce îngrădesc libertatea deplină a eroului nostru, şi aici există oprelişti şi cenzură... Făt-Frumos are voie să meargă prin toate locurile de primprejur, pe unde va voi, numai pe o vale, pe care i-o şi arătară zînele, îi ziseră să nu meargă, căci nu va fi bine de el. Şi-i şi spuseră că acea vale se numea *Valea Plîngerii*. (Şi în *Mioriţa* valea nu pare să fie un loc prea fericit. Coborînd ciobanul din munte, dintr-un perimetru paradisiac, am putea spune, coborînd pe-o gură de rai la vale, în vale va afla şi va păţi ce cunoaştem cu toţii...). Tandemul Făt-Frumos-cal, cal şi călăreţ se va strica în finalul basmului, calul revenind în ţara zînelor, să rămînă nemuritor. Şi cred că trăieşte şi astăzi. Făt-Frumos a murit. Dar oricum, ei împreună au înfăptuit o Istorie, au plecat din ţara oamenilor în ţara fără de moarte. De unde tot împreună au venit pe pămîntul oamenilor. S-au bătut cu Scorpia, cu Gheonoaia. Calul, chiar revenind în cercul unde trăiau zînele, rămîne fratele de cruce al omului (şi al aspiraţiilor sale), un simbol al naturii (prietena omului), al prieteniei etc. Spre deosebire de Adam, căruia îi erau interzise merele, Făt-Frumos mînca mere şi pere, se desfăta în palaturile cele aurite, trăia în pace şi în linişte cu soţia şi cumnatele sale, se bucura de frumuseţea florilor şi de dulceaţa şi curăţenia aerului, ca un fericit... El îşi pierde starea aceasta (de fericit !), călcînd regula

jocului, ajungînd, după un iepure, la vînătoare, în Valea Plîngerii... Se trezește atunci în el omul care fusese pînă a veni aici, își amintește de părinți, îl apucă dorul de ei... Și va părăsi țara fără de bătrînețe și fără de moarte ! Adam, mîncînd cu Eva din măr și cunoscînd binele și răul, vor fi izgoniți din grădina nemuririi și vor deveni muritori... Pînă atunci, omul și nevasta lui neîntinată erau amîndoi goi, și nu le era rușine. Cum au dat de gustul merelor, cum li s-au deschis ochii și au cunoscut că erau goi ! Tandemul fundamental (El și Ea), auzind glasul Domnului, care umbla prin grădină în răcoarea zilei... Ce s-o mai lungim ! Cu toate că și-au cusut ei șorțuri din frunze de smochin, s-au ascuns prin pomii din grădină de frica marelui cenzor... El și Ea și-au dat seama cine sînt și i-a cuprins spaima. Deci și în rai există spaimă ! Frică ! După ce-au mîncat mere, ei și-au dat seama că o fericire fără libertate deplină, este fără libertate... O fericire strînsă în reguli, în chingi, în coduri, în dogme, în porunci, este o fericire codificată, încercuită de interdicții, dogmatică, regulată... Bieții oameni, și-au dat ei seama că erau niște jucărele ale Domnului ? Prețul nemuririi este un măr nemîncat. Ca să devină conștienți, ca să aibă conștiință, vor trebui să nu mai fie nemuritori, și să moară. Mîncînd mărul, ei își dau repede seama că sînt goi, că sînt goi de orice puteri, goi în fața morții. Deși se mai află în rai, ei *știu* ce-i așteaptă. Încearcă să se ascundă. Au auzit glasul Lui și i-a năpădit spaima. Îi călcaseră legile. Nu respectaseră legile jocului de-a fericirea. Le e frică, se ascund, pentru că sînt goi. „Cine ți-a spus că ești gol ? Nu cumva ai mîncat din pomul din care îți poruncisem să nu mănînci ?" Așa că ei sînt izgoniți din rai și blestemați să se tîrască pe pîntece și să mănînce țărînă. Tandemul primordial, căzut în păcat, a adus pe lume pe Cain și pe Abel și de-atunci urmașii lor tot se zbat să recîștige paradisul. Îl așteaptă și pe Godot, fac cîte și mai cîte, dar nu e ușor... Cînd ți-e lumea mai dragă, hop ! te trezești că Bobcinschi și Dobcinschi vin speriați și anunță că a sosit un înalt funcționar de la Petersburg, dracul în persoană... Din pricina mărului mîncat de Adam, tot pămîntul e blestemat. Cu multă trudă să-ți scoți hrana din el în toate zilele tale, a spus mîniatul, spini și

pălămidă să-ți dea, și să mănînci iarba de pe cîmp. Vladimir și Estragon mănîncă morcovi și napi. Pîn-o să recupereze ei raiul, o să mai treacă multe sîmbete. Godot ar fi zis să fie așteptat Sîmbăta, așa i se pare lui Vladimir. După muncă, parcă își amintește și Estragon, întrebînd totuși : „Dar în care Sîmbătă ? Și-apoi, e azi Sîmbătă ? Nu e mai degrabă Duminecă ? Sau Luni ? Sau Vineri ?" Sau Joi ? Sau în orice altă zi ar putea să vină Godot, sau să nu vină. Locul întîlnirii poate fi acesta, în fața copacului ce pare o salcie, o salcie fără frunze, care a terminat cu plînsul... Sau au greșit cei doi protagoniști *locul* întîlnirii ? Și *locul* și *timpul* l-au greșit ? Sau le greșesc pe amîndouă mereu ? Întîlnirea lui Estragon cu Vladimir are deci loc, la începutul piesei, pe un drum de țară, lîngă un copac, seara. Estragon încearcă să-și scoată gheata, opintindu-se îndîrjit, icnind ; renunțînd, reîncepînd s-o dea jos din picior, el zice, în prima sa replică : „Nimic de făcut". Desigur, nu se referă doar la gheată, în această enunțare parcă ecleziastică a deșertăciunii. Gheata va avea un rol important în mersul ostilităților din piesă, așa cum va avea și pălăria lui Lucky, pălărie care pusă pe cap te face să gîndești și să poți chiar să deosebești, ca Adam după ce-a mîncat mărul oprit, binele de rău. Vladimir va scutura în final această pălărie de praf și și-o va pune pe cap și-i va spune lui Estragon să-și salte pantalonii — ceea ce ar echivala cu luarea unei hotărîri supreme, de-a o întinde din acel loc... Dar ei n-or să se miște din loc, deloc. Nu știu unde este paradisul lui Godot. Și poate măreția lor este să nu se lase ademeniți de o himeră, plecînd să o caute aiurea... Locul lor e pe pămînt, pe acel drum de țară, în acea răscruce a zilelor, a timpului... Ei vor relua totul de la început, mereu, ca Sisif. Sperînd, sau fără speranță. Nu se știe exact. Sau poate chiar amăgindu-se, știind că și locul și rolul și rostul lor sînt cu totul altele... Sînt ei legați de mîini și de picioare de acest Godot ? Nici gînd, zice Vladimir, ca după o scurtă pauză să-și rectifice răspunsul : nu sînt legați încă. Nu încă ! Unde ar trebui să se care, cu el, cu Godot ? La el, desigur... Și cum arată paradisul lui Godot ? întrebăm din nou. Un loc uscat, unde seara te poți culca la căldurică, cu burta plină, pe paie. Merită să-l aștepte, pentru un loc cu paie

pe jos ? Merită, dar nu toată noaptea. Să nu orbecăie toată noaptea, așteptîndu-l. Este existența acestui Sisif (în dublu exemplar) o lungă noapte, o lungă rătăcire, o lungă așteptare ? O lungă foame ? Pînă se va întoarce în țărînă, să mănînce doar morcovi și napi ? Domnul ceresc a făcut lui Adam și nevestei lui haine de piele, și i-a îmbrăcat cu ele. Probabil le-a pus și ghete în picioare, din piele, înainte de a-i izgoni din grădina Edenului, supărat. Căci el a zis : „Iată că omul a ajuns ca unul din Noi, cunoscînd binele și răul. Să-l împiedecăm dar acum ca nu cumva să-și întindă mîna, să ia și din pomul vieții, să mănînce din el, și să trăiască în veci." În basmele noastre mulți ajung pe lîngă pomul vieții. Făt-Frumos din *Tinerețe...*, ajungînd în țara fără bătrînețe și moarte, desigur că a gustat acolo, în acea grădină eternă, în acea țară eternă, din pomul nemuririi, dacă a și ajuns să poată fi nemuritor... Dar tot el a renunțat la nemurire, reamintindu-și că e om. Țara zînelor era înconjurată de o pădure plină cu fiare, care o păzeau de intruși. Dumnezeu la poarta grădinii sale a postat niște heruvimi, care să învîrtească o sabie învăpăiată și astfel să păzească drumul care duce la pomul vieții... Copacul unde se-ntîlnesc Estragon cu Vladimir nu este deci pom. Este probabil o salcie desfrunzită, fără iluzia nici unei iluzii... Este un copac uscat. Și totuși nu-i nimic de făcut ? „M-am împotrivit multă vreme gîndului ăstuia spunîndu-mi : «Vladimir, nu te prosti, încă n-ai încercat tot.» Și reluam lupta", zice Vladimir, cu gîndul la luptă. Așadar, iată-ne din nou, zice el. Așadar iată-l pe Sisif din nou gata să-și care bolovanul și să spere... Altfel, ce să facă, să se sinucidă ? De vîrful acelui trunchi desfrunzit care să devină astfel, dintr-un posibil pom al vieții, un copac al morții ? Chiar vor încerca tăria funiei, spre final ; însă ea, ca pușca din piesele lui Cehov, arătată în primele scene, va fi pur și simplu caraghioasă în momentul suprem... Pușca lui Cehov nu-i bună de nimic, ratează, funia lui Beckett se rupe și cei doi combatanți sînt cît pe-aci să cadă în fund, caraghioși. Nici moartea nu e o soluție. Sau e una prea simplă. Nu fac nici cît o ceapă degerată — nici funia, nici moartea... Poate mîine, funia va fi mai bună, dacă nu vine Godot. Și dacă

vine ? Atunci ei sînt salvați. Însă noi sîntem siguri că Godot nu va sosi și că ei nu-și vor pune capăt vieții. Din acest punct de vedere piesa irlandezului este extrem de optimistă... Adam a pus nevestei sale numele Eva : căci ea a fost mama tuturor celor vii ! A lumii întregi. A bunelor și relelor. A tragediei neamului ivit din pîntecele ei — sub ochiul nepăsător al celui de sus, care n-a zis nici pîs nici cînd Cain l-a ucis pe fratele său Abel, săvîrșind primul omor, crima sub care omenirea își începe izvodirea... A vrut el să se-ntîmple blestemul aruncat peste Adam și soața sa ? Atunci ce mai așteaptă de la urmașii primului om, dacă sînt blestemați ? Ce schimbare să se mai împlinească în ei ? Astfel putem ajunge destul de ușor la geneticienii cărora (stînd mai spre dreapta) parcă le vine în gură să spună că dacă omul e determinat din gene, genetic deci, atunci nu mai poate fi vorba de a-l schimba, de a-l reforma în ce este el... Și de la blestemul celui înfuriat pe primul om pînă la a-l considera pe om ca o jucărie a sorții nu sînt prea mulți pași ; din contră. Dacă genele conțin în ele toate valorile, cum le și conțin, toate codurile, cum le și conțin, nouă ce ne mai rămîne ? Pălăria lui Lucky, desigur, cu care mai putem gîndi cîte ceva. Trestie, trestie, dar o trestie gînditoare — cum zice Pascal despre om. Fiindcă ne-ar fi greu să credem că nu putem mișca un deget, cîtă vreme chiar un erou de basm a reușit să se hotărască să renunțe la nemurire ! Sînt înscrise în gene drumurile și vorbele noastre, da, poate ; dar de-aici pînă la a considera că există și un sistem politic preexistent, din care nu putem mișca un fir de nisip și din care nu putem ieși, parcă mai este o palmă de loc... Nu sîntem chiar cobai și gîze, nu ? Nu credem că ordinea socială se reduce la o ordine a genelor, la o ordine pur biologică, înnăscută, care este neschimbătoare, fermă, nu credem nici în visele cele mai rele că omul n-are nici o libertate... Don Quijote are chiar libertatea de a fi nebun. Kirilov are chiar libertatea de a-și trage un glonte în tîmplă. Dobcinschi și Bobcinschi sînt liberi să se-nșele în privința funcționarului petersburghez. Făt-Frumos are tăria de a se rupe din fericirea în care trăia și de a întreprinde o mare călătorie (independent de voința calului sau și a zînelor), o nouă călătorie, uriașă,

spre propria sa moarte, de la nemurire la efemer, cu prețul cunoașterii, al conștiinței... Dar apropo de cai ! Și Richard al III-lea strigă după un cal ! Ar da un regat pentru un cal. Pentru a se salva, pentru a scăpa de moarte ar da orice, pentru viață ar plăti oricît... Vladimir crede că l-a auzit pe Godot, că i-ar fi auzit strigătele... Și de ce-ar fi strigat el ? nu înțelege Estragon, căruia ce auzise Vladimir i se păruse că e vîntul prin trestii... De ce-ar fi strigat ? „După cal", răspunde Vladimir. Beckett nu ne spune ce-ar putea fi acest cal, el nu ne dă mură în gură — și bine face. El ne întinde o pălărie, a lui Lucky, să încercăm să gîndim, punîndu-ne-o pe cap ! Dar uneori ne-o îndesăm degeaba pe scăfîrlie, trebuie să recunoaștem. Și nu mai percepem că o idee poate să apară și blîndă și invizibilă ca bătaia sau goana vîntului prin trestii, ca vîntul, trecătoare...

GÎNDIREA DANSEAZĂ PE SÎRMĂ — Cine este Lucky și cine este Pozzo, sau cine-ar putea ei să fie ? Întrebări cărora li s-au dat destule răspunsuri. Cică Lucky ar putea fi Atlas, fiul lui Jupiter—Pozzo. Posibil, cîtă vreme toată lumea piesei e moșia lui Pozzo, în afară de drumuri, care ar fi ale tuturor oamenilor. Să nu uităm caii, în graba paralelelor ce pot fi făcute și a simbolurilor de care nu duce lipsă piesa. Pozzo îl mînă pe Lucky cu ajutorul unei funii (nu e chiar un frîu cu zăbală) trecute pe după gît, ca pe un căluț. Pozzo are în mînă și un bici, ca să nu ne pierdem noi cumva încrederea că Lucky n-ar putea fi cal ! Cea ! Hăis ! Iată deci că posedă Pozzo și limbajul adecvat întreprinderii pentru care și-a angajat un cal uman. Lucky la o adică ar putea fi un centaur, de la brîu în jos copitat și de la centură în sus om. E posibil. Fiindcă el, Lucky, are și mîini, ca să poată căra geamantanul plin cu nisip, scaunul stăpînului etc. Totuși cei patru protagoniști ai piesei (să nu-i uităm pe Vladimir și Estragon) sînt ființe umane, deci de origine divină, aflăm, deci ipoteza cu centaurul începe să se clatine... Oricum, ea, ipoteza, reînvie, dar și mai confuză, cînd Pozzo îi spune căluțului-om : „gîndește, porcule !" Ar putea fi vorba de o alintare ?... (Nu alienare). Așa-l alintă? „Gîndește, porcule !" Posibil. Ce nu

poate un tip ca Pozzo, care orice poate. De altfel nu trebuie să căutăm, într-un sistem de chei alunecătoare, în care este scrisă piesa, să găsim un echivalent exact fiecărui gest și fiecărui cuvînt... Dacă Pozzo le aruncă oasele (ce i-au rămas de la prînz) celor acolo aflați, Vladimir și Estragon, indiferent, nu-nseamnă că-i consideră niște cîini, nici vorbă. Ar fi mai aproape de adevăr să vorbim de o stare de cîine, în cazul lor, de o condiție cîinească. Astfel mai lesne am putea aproxima : stare cabalină, condiție animală etc. Sau mai puțin decît atît ? O stare de bacterii, de ciuperci, de pești, de umbre, de moluște, de amoebe unicelulare ? Ce să înțelegem din nostalgia lui Estragon, atunci cînd își amintește cum voia el în Marea Moartă să-și petreacă luna de miere și să fie fericit ? ! De-am găsi o metaforă simplă în această Mare Moartă, ar fi estetic un cifru prea rudimentar. A ! Am uitat că ne aflăm în plin teatru absurd ? ! N-am uitat. Dar aș dori să spun că pînă la urmă în structura sa teatrul acesta nu lasă nimic la voia întîmplării, nu-i o aiureală plină de trăsnăi, din contră, aproape că nimic nu cade din cer, absurd, ilogic ! E un sistem aproape geometric de replici și situații în care totul e perfect echilibrat, calculat pînă la sînge. Chiar gesturile și gîfîielile cele mai spontane sînt rodul unor îndelungate treceri prin cîntare. Elementele de recuzită dau și ele din greu greutate dezbaterii scenice. Biciul nu-i un moft scenografic care să-i facă pe adormiții din stal să behăie fericiți că n-au plătit prea scump biletul. Mai întîlnim și în circ, și în diverse circuri, biciul ! Nu există dresaj fără teroarea la o adică mîngîietoare a biciului. Și fiarele cele mai fioroase fac sluj în fața omului și trec prin cercuri de foc de frica nu a omului, ci a uneltei cu sfîrc din mîna dresorului. Marele stăpîn al arenei pardosită cu talaș ține în dreapta sa un semn magic : biciul. Dar să dăm o fugă și pînă la bătrînul Shakespeare : ce ține Prospero în mînă ? Un bici ! Un fel de bici ! Și să vezi cum duhurile zboară de le scapără călcîiele ! Să vezi cum spiritul e dresat, ca la carte ! Revenind la recuzită : geamantanul cu nisip pe care-l cară cărătorul Lucky de dimineața pînă seara, inutil, absurd, e chiar una dintre goangele autorului, pentru a gîdila burtăverziunea plă-

titoare de bilet ? Sau e vorba de acel absurd pe care-l mai cară fiecare în papornița sa cotidiană, vrînd, nevrînd, și mai ales nevrînd ? Totul fiind clar, nu insistăm. Un alt detaliu, pe care să-l înfundăm la capitolul recuzită (căci va fi nevoie de o perucă) : chelia lui Lucky ! Și ce-i mai trebuie chelului ? O tichie de mărgăritar ! Poftim, zice Beckett, și-i întinde lui Lucky o pălărie-melon. Cu care să gîndească ! Pui pălăria pe cap și vorbești ca la discotecă, tot ce-ți trece prin pălărie, de-ți trosnesc urechile ! Și Lucky, îndemnat (Gîndește, porcule !) se-apucă de gîndit ! Și dă-i ! Și dă-i ! De parcă în el s-au rupt toate sinapsele, și s-au încleștat din nou, uruind. Și cuvintele sar sub pălăria lui ca niște sticleți, dînd buzna spre portița coliviei, gurița preopinentului. Gîndirea scoasă din pălărie de niște băieți simpatici într-o cafenea din Elveția nu e doar dadaistă, e mai mult : dar în pălăria lui Lucky nu s-a băgat nimic, ca într-un computer, bunăoară, nimic, nici ca într-o simplă și umilă oală ! Așa că dacă nu bagi nimic în ceva și totuși scoți ceva de acolo, e ceva care nu poate fi rațional. Măcar băieții simpatici, cum sugerează Călinescu, în sfidarea lor, în sfidarea logicii și în sfidarea cuvintelor, uitau ceva : că prima parte a întreprinderii lor era logică ! Actul întîi era deliberat, deci. Doar ce ieșea în actul doi nu mai putea fi prevăzut. Dar ce va ieși din absurda pălărie a lui Lucky nu poate fi decît o gîndire absurdă. O stare, o nouă condiție va rezulta de aici... perfect logică ! Fiindcă actul creației nu e absurd. Beckett e un matematician. În actul doi cărătorul de cufere cu nisip amuțește. Ca să duci o paporniță cu nisip, n-ai nevoie de cuvinte, poți fi și mut, n-ai nevoie să gîndești. Logic. La ce-i sînt necesare unui animal niște cuvinte ? Pozzo orbește. Ei, și ? Ecuația nu se schimbă. Devine doar mai evidentă : puterea întotdeauna a fost oarbă. Să rămînem tot la butaforie. Cînd Pozzo își pune pardesiul, îi dă hamalului său biciul — dar acesta în loc să-l ia vîrtos în mînă și să-l uște pe ciocoi pe spinare, îl ține în gură pînă stăpînul său i-l smulge. Nici o revoltă deci. Incapacitatea sclavului de a se revolta ? Sau lehamitea omului ? N-are nici un rost revolta ? Inutilitatea ei ? Gratuitatea ei ? Abandonarea ei ? De ce ? Pentru că Lucky e cam femini-

zat ? Că-i curg balele, și poate e un idiot ? Sau idiotizat de atîtea hăis! cea!, de atîtea papornițe cărate și sarcini împlinite ? Cuplul acesta (Lucky-Pozzo) nu-l așteaptă pe Godot. N-au nici o speranță nici unul, că situația și condiția lor ar putea fi restructurate... Doar pentru Estragon și Vladimir, nădejdea n-a murit ! Godot, de care depinde viitorul *vostru*, le zice Pozzo... Nu și al lui. Al lui e sigur. El are un knuk ! Lucky ! Ce-i aia ? Pe vremuri, oamenii aveau bufoni, acum au knuki. Ceva ce este în același timp și măscărici, și slugă etc. Căci Pozzo nu e doar un simplu tiran ! Lui îi place, domnilor și doamnelor, ludicul ! Ca să-l numim astfel. Relația din sînul acestui tandem e mai complexă... În loc să joace ca un urs, ca să-și distreze patronul și să înviorezе asistența, Lucky e pus să gîndească. Scenă formidabilă ! Cîți nu sînt puși astăzi să gîndească, pentru bucuria celor ce le pun pe cap pălăria de gîndit ? Gîndește, porcule ! Gîndirea a ajuns o bufonerie, o mascaltonadă ! Atunci de ce să n-o botezăm și absurdă ? Darul cel mai prețios al omului, care-l deosebește de gîze și de șerpi, de frunza de dud și de răzbici, de locomotivă și de crocodil, de regnul vegetal, de stele, de haos, de tot ce există în univers, gîndirea, rațiunea ? O porcărie ! e de părere Pozzo. Gîndește, porcule ! Omul a ajuns într-o fază superioară ! Nu mai dansează pe jeratec, ca ursul, nu mai dansează ca maimuța pe sîrmă. Gîndirea lui dansează pe sîrmă. Spiritul uman, ieșit din pălăria lui Pozzo, din puterea pălăriei pe care i-o pune lui Lucky pe cap, arătîndu-i biciul... Sigur, mai înainte Lucky juca din buric, țopăia ! Și acuma mai joacă el ceva, un joc de cîțiva pași, un joc pe care-l numește dansul plasei. „Se crede încurcat într-o plasă..." Afurisit năvod, în care el cară valiza cu nisip și în care fără pălărie nu poate să gîndească. Decorticarea e totală, deci. A rămas doar căluțul. Creierul funcționează doar la comanda celui ce mănîncă pui cu plăcere și aruncă altora oasele plin de generozitate, dacă nu cumva plin de indiferență. Gîndește, porcule ! Și cel pînă atunci lipsit de cuvinte intră în priză și urlă un text ivit din pălărie, urlă progresiv pînă-i exasperează pe toți... Așa că-i iau pălăria să nu mai gîndească, Pozzo o calcă furios în picioare. Așa n-o să mai gîndească ! În actul doi, cum am

mai spus, animalul e perfect, a amuțit... Nu mai e nevoie să scoată din pălărie nici un sticlete. Pînă și sticleții au devenit muți. Gîndirea cea mai absurdă este cea lipsită total de cuvinte, gîndirea mută...

Aici am putea avansa o ipoteză. Unde se petrece acțiunea piesei : cunoaștem. Cînd ? Mai puțin exact. Oricum, într-o sîmbătă, poate, spre seară, poate... Ipoteza noastră este aceasta : acțiunea piesei nu are loc în Infern? Acolo sînt mai multe cercuri, ne învață Dante. Pe unul dintre aceste cercuri s-ar putea ca Vladimir și Estragon să-l aștepte pe Godot... Desigur, ei nu fac parte din același cerc cu tandemul legat printr-o funie. Dar în cumplita eternitate, se mai întîmplă să se mai interfereze între ele brîurile. Dacă cumva, totuși, cele două cupluri sînt — ar putea fi, nu ? — treptele diferite ale aceluiași meridian ? Noi am zice că s-ar putea afla în „poiana cea senină", în Limb, în acea oază a infernului, primul cerc, în care suspinele locatarilor sînt floare la ureche față de bubuitul ca de tunet al țipetelor și urletelor celor din Infern, teritoriu care practic începe cu brăcinarul al doilea. Aici, în primul, zac sufletele copiilor morți înainte de botez, alături de cele ale oamenilor virtuoși care au trăit înainte de Cristos. Ei n-au altă vină, spun comentatorii ediției puse în românește de Eta Boeriu, decît faptul că n-au fost creștini. Și n-au altă pedeapsă decît aceea de a nu-l putea contempla pe Dumnezeu. Pe Godot, în cazul nostru, dacă facem o posibilă mișcare de translație a numelor... Dar atunci se pune întrebarea : este *Așteptîndu-l pe Godot* o dramă creștină ?

„Ei n-au păcat ; dar binele făcut
e gol, căci n-au botezul priincios
ce-i poarta legii-n care-ai fost născut".

Poarta, nefiind altceva decît botezul, prin care se pășește în creștinism, botezul, poarta creștinismului, spun savanții. Aici se mai află poeții Homer, Horațiu, Ovidiu și Lucan, alături de eroii și filosofii antichității. Fără deosebire de neam. Cum de altfel nici Estragon, Vladimir, Pozzo și Lucky nu sînt, măcar după nume, din același arbore genealogic. Face Beckett o dramatizare a ideilor cuprinse în substanța primului cerc descris de Dante ? Pe noi nu ne

interesează să stabilim științific nimic. Asta e misia doctorilor docenți. Noi nu încercăm decît să descifrăm similitudini ale aspirației cuplurilor... Așa că, atrăgînd atenția celor cîrcotași să se abțină de la stabilirea unor adunări și scăderi, să pășim mai departe prin cercul prim al infernului. A ieșit cineva de-aici ? îl întreabă Dante pe Virgiliu, cuprins de întristare, văzînd pe-al Limbului cuprins mulți aleși șezînd ca piatra între hotare.

„Prin forța lui sau prin a altui vrere
ieșit-a duh din Limb descătușat ?"

Și poetul-călăuză îi răspunde c-a văzut (cînd era nou intrat pe acele meleaguri) un sol cu semnul biruinței încununat luînd cu sine umbra lui Adam, luîndu-i pe Moise, pe Abel, pe Noe, Abraham, pe David cel cu lira iscusită, pe Israel, pe Rafira și pe alții. Și Virgiliu conchide :

„...dar vreau să știi anume
că n-au fost duhuri pîn-atunci sortite
s-ajungă-n cer, venind din ceea lume".

Vor cei doi care-l așteaptă pe Godot s-ajungă în cer ? Și cumva Godot e solul încuviințat ? Și de ce nu vine ? Are treabă cu oile și caprele sale ? Dar cine este acest sol care coboară în infern ? Virgiliu, care era colocatar al Limbului știe precis ; dar deși nu-i spune pe nume, e clar că oamenii recuperați din infern au fost recuperați (folosesc verbul de două ori, ca să-i dau nițică pondere) de Hristos. Iisus deci s-a coborît după ei în infern și prin el acești oameni ai începuturilor și-au recucerit raiul. Da. Estragon și Vladimir vor și ei să recîștige paradisul ? Năzuiesc, așteptîndu-l pe Godot ? (După cum lesne e de observat, motivele biblice pot fi destul de lesne apropiate de sistemul ecuațional beckettian. Acum ne aflăm lîngă un pom al cunoașterii mort, lîngă o salcie moartă, în care nici nu te poți spînzura ; acum această structură vegetală poate fi virată, cu protagoniști cu tot, în începuturile infernului. Repetăm : pe noi ne interesează aici doar bucuria de a găsi noi posibilități ale aspirației umane...) În piesa lui Beckett ne aflăm în pragul serii, parcă. O lumină ciudată învăluie mișcarea protagoniștilor. În Limb, Dante îi zā-

rește pe cei patru mari poeți fiindcă un foc în zare „lumina din noapte o bună parte". Locuitorii de-aici nu stau în beznă, ca nenorociții din infern... Cel de sus, neputînd să-i ducă pe acești băștinași ai primului cerc în Eden, le-a creat totuși condiții acceptabile. E aici un loc de umbră și verdeață, o poiană luminată și senină ! Pe-aici se mai află Electra, Platon, Socrate, Tales, Lucrezia, Iulia, Orfeu, Euclid, Ptolomeu... Lume bună. Să fie Estragon și Vladimir caricatura acelor trecute vremi de doamne și domnițe ? Sau sînt doar niște anonimi uitați de Biblie și de poeți, niște anonimi ai acelor vremi care nu l-au slăvit pe cel ce sus desmiardă ? Data nașterii lor a fost destul ca să-i piardă, trăind cînd purecii erau potcoviți cu șapte ocale și oamenii își făceau chip cioplit și se-nchinau acestor idoli ? Deci ei, pe Godot, sau pe fiul său (Godot și acesta) nu l-au slăvit ! „Nu l-au slăvit." Și asta a fost suficient ca să-i piardă și să fie sortiți unei dorințe veșnice de a-l vedea, de a-l aștepta, de a-l aștepta fără nici o speranță că acest vis e posibil să se împlinească, fără nici o speranță... Nădăjduind să vină solul, nădăjduind fără nădejde că vor fi iertați, că va veni Godot, sperînd sisific să iasă din acest cerc... Zice Dante, ca un motto pentru frunțile lui Estragon și Vladimir :

„Atît a fost de-ajuns ca să ne piardă
și-osînda vrea ca dorul de iertare
fără nădejde pururi să ne ardă..."

BĂIATUL LUI GODOT ?

Estragon și Vladimir, ca niște somnambuli, uneori, copleșiți de lumina pe care o așteaptă prin Godot, de-abia își mai poartă pașii pe sub veșnica seară pe care o străbat mergînd pe loc, și în cerc, în jurul copacului uscat din răscrucea drumului de țară. Ei nu știu ce au de făcut, în afară de a aștepta, ca să li se împlinească împlinirea pe care nici n-o bănuiesc cum va arăta. Pozzo și Lucky par să fie la un moment dat pentru ei niște recuzite ale destinului, fiindcă-i mai țin în picioare și le mai dau putere ca să-l aștepte pe așteptatul Godot. Drumul de țară și copacul singuratic sînt locul singurătății veșnice. Vidul trebuie umplut, cu oameni, cu o credință, cu o iluzie — așa că Estragon și Vladimir încep să aștepte clipa populării deșertului stăpînit de ei măcar cu o minciună. Și cum să-l aștepți pe Godot, cu groază, cu bucurie ? Vidul va fi umplut cu miresmele raiului sau cu flăcările Apocalipsei ? Ce mîntuire va aduce viitorul, moartea sau viața ? Necunoscutul așteptat cum o să arate ? Ne aflăm oare în Betleem, cetatea lui David ? Ori în Nazaret, nu departe de Ierusalim ? Imposibil, acesta era așezat pe culmile unui munte, între rodii și cactuși, în loc cu verdeață. Sfîntul Ieronim se spune că îl compara cu un trandafir care și-a deschis corola de lumini spre cer. În vidul în care se întîlnesc Estragon, Vladimir, Pozzo și Lucky, fiecare personaj își duce în sine propria sa însingurare. Făpturi absurde, încălțate cu ghete prea mari, purtînd pălărie neagră-melon, clovni ai vidului — să fie ei singurele făpturi rămase pe o planetă pustie după un cataclism ce-a stins viața ? Să fie ei ultimele relicve ale memoriei, rațiunii, credinței ? Dar

oare cine sînt magii care au sosit la Betleem din străfundurile Orientului ca să-l preaslăvească pe Mesia ? Unde este regele Iudeilor, cel ce s-a născut ? întreabă ei. Căci am văzut la Răsărit steaua Lui și am venit să ne închinăm lui, zic ei tulburîndu-l pe Irod și tot Ierusalimul împreună cu el. Cine, ce erau magii ? Împărați, învățați, regi, preoți, astronomi, filosofi ? Ei vin și pleacă, vin, întreabă, se închină pruncului și îi dau daruri scumpe, aur, smirnă și tămîie. Cei trei magi au venit cu sclavii lor, în convoi, călări pe cămile. Pozzo ajunge în răscrucea stearpă cu sluga sa-cal, Lucky. Înaintea nașterii lui Cristos omenirea se afla într-o febrilă așteptare. Cineva care va cîrmui lumea trebuia să se nască în Orient. Tacit zice că fiecare ins era în genere convins, în credința vechilor profeți, că Orientul va învinge și că nu va întîrzia să se vadă ieșind din Iudeea acela care va cîrmui universul. Deci Estragon și Vladimir, și poate Pozzo, să fie în așteptarea stelei care le va vesti venirea Mîntuitorului ? Dar cine este atunci Băiatul din piesă ? Să fie el chiar Mesia, trimisul lui Godot, dar pe care ei nu-l recunosc ? „Vrei să ne spui ceva din partea domnului Godot ?" îl întreabă Vladimir. „Da, domnule", răspunde băiatul. „De ce vii așa de tîrziu ?" îl întreabă Estragon. Băiatul se uită cînd la unul, cînd la altul, neștiind cui să-i răspundă. Și pînă la urmă răspunde : „Mi-era frică, domnule." „Frică, de ce ? De noi ? Răspunde !" zice Estragon. „Înțeleg. L-au speriat ceilalți", zice Vladimir. Ceilalți, care ceilalți ? ne întrebăm noi. Cei care l-au răstignit pe Iisus ? Probabil. Fiindcă, întrebat de i-a fost frică de bici, Băiatul răspunde : „Da, domnule." „De strigăte ?" „Da, domnule." Băiatul e de pe-aici și spune adevărul. Dar de ce spune atunci că vine pentru prima oară aici ? Probabil că da, în această nouă lume. „Domnul Godot mi-a spus să vă spun că n-o să vină astă seară, dar că mîine vine." Sau să fie băiatul un arhanghel, un înger al Domnului ? Probabil, fiindcă el mai are un frate, pe care-l bate Godot. Băiatul nu știe dacă e nenorocit sau nu — dar probabil că fratele său, neascultătorul, îngerul neascultător, știe că este. În final, Băiatul vine din nou, fără să-i recunoască pe Vladimir și pe Estragon, cu același mesaj de la domnul Godot. „Domnul Godot are barbă ? întreabă Vladimir. Blondă sau... neagră ?" „Cred că e albă, domnule", răspunde Băiatul, ezitînd. Dar de ce ezita el, cine este el, este cumva chiar băiatul lui Godot ? Însă n-am ajuns încă să cunoaștem exact cine este Godot. Cum nu știm cu precizie nici cine sînt Vladimir, Estragon, Pozzo și Lucky.

Dacă nu sînt magi, să fie acești vagabonzi ai lui Beckett oamenii cei mai demni ce merită anunțați că mîntuirea lumii va veni ? Îngerul Gabriel a fost trimis de Dumnezeu s-o anunțe pe Maria că binecuvîntată este ea între toate femeile : căci va zămisli un fiu ce va domni pe vecie... Îngerul Gabriel l-a anunțat și pe Zaharia că va avea un fiu ce se va numi Ioan și va fi plin de duhul sfînt... Să fie vagabonzii lui Beckett oamenii care vor cunoaște primii taina începerii unei noi Evanghelii ?

FIUL LUI TRAHANACHE ŞI LIMPEZIREA ISTORIEI

În alfabetul-decalog al prezidentului Zaharia Trahanache, la litera A, stă chiar litera A, din prima scenă a intrării sale în scenă : „A ! ce coruptă soţietate !" Imaginea sa despre lume şi soţietate este limpede. Ne lămureşte, în continuare : „Nu mai e moral, nu mai sînt prinţipuri, nu mai e nimic : enteresul şi iar enteresul..." Dar pe ce-şi sprijină prezidentul convingerile, pe învăţătura primită de la părinţi, de la strămoşi, cumva ? Aş ! Experienţa personală e întărită de ştiinţa întru ale vieţii a fiului său, al cărui nume nici măcar nu ni-l spune şi nu-l vom afla niciodată. În *Hamlet,* Polonius îi dă sfaturi odraslei sale Laertes cum să se poarte la studii în Franţa. În *Scrisoare,* Trahanache îşi însuşeşte sfaturile fiului său aflat la facultate (desigur la Bucureşti ! Deşi... de ce nu şi la Paris ?). Zice neica Zaharia : „Bine zice fiu-meu de la facultate alaltăieri în scrisoare : vezi, tînăr tînăr, dar copt, serios băiat ! zice : «Tatiţo, unde nu e moral, acolo e corupţie, şi o soţietate fără prinţipuri, va să zică că nu le are !»" După cum lesne se bagă de seamă, Trahanache n-are nici o idee personală despre societate, el e papagalul propriei sale progenituri. Chiar începutul decalogului său („A ! ce coruptă soţietate !") nu izvorăşte din personala sa ţeastă, e ţîşnit (tuşti !) din filosofia despre viaţă a fiului său, care astfel se dovedeşte mult mai ticălos decît propriul său tată, fiindcă are şi prinţipuri despre o soţietate fără prinţipuri ! Va să zică neica Zaharia ar putea fi contabilizat în foaita acelor rare animale vii care sînt născute şi alăptate (şi cu idei) de propriii lor copii. Danezul Polonius îi spune fiului

său Laertes să-şi scrie în minte sfaturile sale : „Nu da gîndirii tale grai... palma nu-ţi toci în cîrdăşia oricărui hîtru spîn de-abia ouat... urechea ta ţi-o pleacă orişicui, Dar să-ţi audă glasul doar aleşii, Pe fiecare află ce gîndeşte, Dar nu-i destăinui ce gîndeşti tu..." Binecuvîntarea lui Trahanache de către fiul său fără nume, căruia i-am putea zice Fiul, e mai sintetică : „nu mai e moral, societatea e coruptă, tatiţo !" Or, într-o asemenea soţietate fără prinţipuri totul e posibil ! E posibil chiar ca să aibă dreptate Caţavencu ! E posibil ca scrisoarea pierdută de Zoe să fie de la amicul Tipătescu. De ce nu ? Dacă ai puţintică răbdare şi te gîndeşti, e chiar aşa : Zoe cu Tipătescu sînt legaţi cum sînt. Problema e alta. Să nu creadă lumea că sînt. Să nu creadă Caţavencu aşa ceva, şi să nu creadă nici Zoe şi Fănică... Măştile trebuie perfect pudrate. Spre binele tuturor. Trahanache nu dă gîndirii sale grai, mereu se ascunde sub şi după masca sa de neştiutor, de găgăuţă... Dar Gagamiţă e pentru el găgăuţă ! Dacă nu cumva şi Agamemnon joacă Marele Teatru, întrecîndu-l pe neica Zaharia, ştiindu-şi mai bine enteresul... Dar să revenim la prezidentul Comitetului permanent : cînd îi povesteşte lui Tipătescu istoria despre documentul pe care fusese poftit de onorabilul Caţavencu să-l cunoască... asistăm nu atît la o scenă a dezvăluirii celor ştiute de el, Trahanache (e comedie mare, Fănică !), da, cît mai ales la o scenă-capcană, prin care, *răspicat şi rîzînd,* prezidentul vrea să afle sigur dacă într-adevăr prefectul judeţului a scris către Joiţica o scrisoare de amor în toată regula... Ascultă, îi zice lui Tipătescu, o ştiu pe dinafară (scrisoarea), am citit-o de zece ori poate : „Scumpa mea Zoe, venerabilul (adică eu) merge deseară la întrunire (întrunirea de alaltăieri seara, precizează el ca un detectiv). Eu (adică tu) trebuie să stau acasă, pentru că aştept depeşi de la Bucureşti, la care trebuie să răspunz pe dată ; poate chiar să mă cheme ministrul la telegraf. Nu mă aştepta, prin urmare, şi vino tu (adică nevastă-mea, Joiţica), la cocoşelul tău (adică tu) care te adoră, ca totdeauna, şi te sărută de o mie de ori, Fănică." Trahanache aici... *priveşte lung pe Tipătescu, care e în culmea agitaţiei.* Deci cocoşelul a intrat în laţ, şi-a pierdut

cumpătul. Tipătescu strigă *(plimbîndu-se înfuriat)* : „Nu se poate ! O să-i rup oasele mizerabilului !... Nu se poate!" Ce nu se poate ? Să fie scrisoarea adevărată ? Să fie legătura lui cu Zoe adevărată ? Nu e posibil ca Zoe să fi pierdut epistola ? Epistola să fie în mîna mizerabilului Cațavencu ?... Neica Zaharia să știe... și totul să se prăbușească ? ! De ce vrea el să-i rupă oasele lui Cațavencu ? Pentru că a plăsmuit o asemenea scrisoare infamă ? Tuturor acestora, și altora, Trahanache le răspunde *placid* : „Firește că nu se poate..." Dar el știe că soțietatea e coruptă și totul se poate. Așa că mai slăbește lațul. Zice : „dar ți-ai fi închipuit așa mișelie... *(cu candoare)* Bine, frate, înțeleg plastografie, pînă unde se poate, dar pînă aci nu înțeleg... Ei, Fănică, să vezi ce imitație de scrisoare ! să zici și tu că e a ta, dar să juri, nu altceva, să juri !" Prezidentul trebuie să găsească o soluție ca să acopere gafa lui Tipătescu, școlărească... Auzi, să trimită bilețele ! Și gafa Zoei, școlărească, să piardă bilețelul ! Enteresul lui Neica Zaharia e mai mare decît... doar el știa de legătura prefectului cu Joițica ! Pînă acum îi tolera, acum trebuie să găsească o soluție în fața urbei ca să-i scoată basma curată... Și trebuie să fie extrem de convingător ! Și prima probă o dă în fața amantului Tipătescu : trebuie să-l convingă că e vorba la mijloc de o imitație de scrisoare... Vorbele lui Trahanache sînt niște capcane, el vrea mereu să se convingă de adevăr — dar în același timp vrea cu aceste vorbe să-l lege și mai bine la ochi pe Tipătescu, cel care se *plimbă cu pumnii încleștați*, ca într-o cușcă-coteț. Indicațiile regizorale ale lui conu Iancu sînt extrem de importante, ele ne dezvăluie uneori fața nevăzută a eroilor săi, dublul lor. Cînd Tipătescu se plimbă cu pumnii încleștați, neica Zaharia îl privește *cu mirare*. Adică : Tipătescu e un elev care a căzut în cursă (într-adevăr nu e de prefect !), și-a pierdut firea... Crede că a pierdut partida ! Dar asta ar însemna că și neica Zaharia să piardă partida ! Și pentru ce ? Pentru un adulter, al soției sale ?... Cu care nici nu are copii, Zoe fiind a doua sa soție... Ei, nu, să nu ne pierdem firea ! Cu candoare, placid, cu mirare și ciudă, zice : „Uite-te la el cum se tulbură ! Lasă,

omule, zi-i mișel și pace ! Ce te aprinzi așa ? Așa e lumea, n-ai ce-i face, n-avem s-o schimbăm noi. Cine-și poate închipui pînă unde poate merge mișelia omului !" Fiu-său îi spusese în *scrisoare (zice* fiu-meu de la facultate *alaltăieri* în scrisoare) : „Tatițo..." Dacă soțietatea e fără prințipuri, va să zică că nu le are... Și dacă nu le are, n-avem noi să schimbăm lumea ! Tînăr, dar copt băiat ! oamenii sînt mișei. Și Cațavencu e, dar și Fănică. „Cine-și poate închipui pînă unde poate merge ticăloșia omului !" zice Trahanache. Și Tipătescu repede zice : „Mizerabilul !" — el crezînd că Trahanache se referise la Cațavencu... Dar neica Zaharia lărgise nițel... constatarea sa, el vorbea de mișelia omenească... În care încăpea și mișelia cocoșelului Fănică, desigur. Of, parcă se gîndește Trahanache, cum a intrat el în cîrdășie cu un hîtru spîn de-abia ouat ca Tipătescu ! Trebuie să-l scoată din încurcătură, să limpezească istorioara, și istoria urbei : „Măi omule, ai puțintică răbdare, zi-i ce i-am zis eu : «Ești tare, stimabile, la machiaverlîcuri, tare, n-am ce să zic ; dar nu ți-ai găsit omul.»" Trahanache are încredere în timp : el rezolvă totul. Umblă Cațavencu Nae cu machiaverlîcuri, foarte bine ! O să se afle ele niște machiaverlîcuri cu care o să i se dea și lui la cap ! Nu și-a găsit Nae omul în Trahanache : adică nu și-a găsit prostul ! Trahanache are o concepție de viață : fiu-său bine zice de la facultate : unde nu e moral, acolo e corupție și o soțietate fără prințipuri, va să zică că nu le are. Prezidentul știe că urbea lor e putredă. Nu pute ea ca Danemarca lui Hamlet, fiindcă lumea și-a pierdut mirosul, s-a atrofiat acest simț... Dar să nu facă Nae scandal pentru o scrisorică... Ce-i pasă avocatului de legătura Zoiței cu Fănică, dacă lui, soțului, nu-i pasă ? Ticăloșii sînt cei fără simțuri (olfactive, gustative etc.) care se prefac că le au ! Enteresul ! Pentru enteres, sînt în stare să se și revolte, să facă și pe oamenii ! Masca asta e prea groasă ! Jos cu ea ! Prezidentul e cel mai tare din județ, fiindcă, repetăm, are o concepție despre soțietate : fiindcă are un fiu, care i-a desăvîrșit-o. Ceilalți n-au copii ! Nimeni nu e curat aici. Nici un Hamlet nu intră în scenă, nici o Electră. Totul e maculat — și tinerii nu vin să arate murdă-

ria lumii. Părinţii au avut grijă să nu-i facă ! Există doar un fiu, exilat la facultate (şi Hamlet era la facultate, departe — şi nu era la Elsinor în timpul începutului coitului lui Claudius), dar acesta e mai murdar decît taică-său. Curat murdar ! Sau nici acest fiu nu există ? E doar o iluzie ? E doar o invenţie a lui Trahanache, un alibi, un sprijin, un citat, un argument, un stîlp al machiaverlîcurilor sale, un reazim, o întruchipare a perfecţiunii ?

MORMÎNTUL LUI A. MIREA

A. Mirea este un poet bicefal, sigur nenăscut dintr-o mamă şi un tată, ci ivit ca un arc voltaic din capetele a doi bărbaţi, amîndoi poeţi, Iosif şi Anghel. Deşi n-a trăit decît pînă la vîrsta cînd ar fi putut termina prima clasă primară, el e autorul unei opere vaste — poezie, proză, teatru, publicistică etc. — şi e chiar beneficiarul unui premiu academic, adică al Academiei. Să încalci totuşi atîtea reguli şi să rămîi întreg pînă la adînci bătrîneţi, e uşor imposibil, căci orice lege încălcată de om se pedepseşte pînă la urmă cu moartea. Mirea nu era un om, era... doi oameni, adică nimic, din clipa cînd cei doi nu mai vorbeau aceeaşi limbă, sau pur şi simplu se puneau pe... răposare. El era dependent de ei, ca un erou literar ; şi ei erau dependenţi de el, el fiind produsul minţii lor. Cine umblă cu lingura şi cîntarul să măsoare care dintre cei doi poeţi este mai mult întruchipat în indestructibilul bicefal, se înşală. Unul nu se mai poate rupe în părţi (căci se strică, şi stricat nu mai este ce este etc.). În această ecuaţie a noastră, parcă altceva ar putea să scîrţîie : nu legat de *talentul* lui A. Mirea, ci de viaţa sa personală. Să lăsăm deci mai la o parte scrisul său, profesiunea sa de credinţă (despre rostul poeziei, despre social, prietenie, iubire etc.), şi să ne amestecăm în laboratorul său sufletesc. O regulă, simplă, ne spune : dacă Iosif era îndrăgostit de Natalia Negru (cu care s-a şi căsătorit), era normal ca şi A. Mirea s-o iubească pe soţia lui Iosif : şi de-i aşa, era normal s-o iubească şi Anghel pe soţia lui Iosif, căci şi Anghel era nici mai mult nici mai puţin decît o „jumătate“ din Mirea ! Lucru ce s-a dovedit a fi în realitate exact : Anghel s-a îndrăgostit pînă peste

măsură de Natalia și s-a căsătorit ulterior cu ea. Dar se pare că natura (dacă nu chiar și societatea) are legile ei, și cine le uzurpă se pedepsește cu moartea. Dacă „natura" nu vă spune nimic, urcați ștacheta, spre Olimp, și veți găsi cheia fatală în mîna vreunui nemuritor... Că, să n-o mai lungim, vom spune ce se știe foarte bine de altfel : Iosif va muri, și peste un an și jumătate se va stinge și Anghel; dragostea Nataliei le-a fost fatală...

N-o să găsim în versurile ei, în talentul ei literar explicația acestei tragedii (sau explicația acestui fapt divers) din primul deceniu al secolului douăzeci. Trebuie neapărat căutată o altă explicație ! Totuși, să n-o socotim pe Natalia Negru neapărat singura vinovată ! Nici Natalia Negru, în *Helianta*, n-a găsit o explicație prea clară — și-ar fi fost aproape imposibil s-o afle ! Dar iată și felul ei de a scrie — și de a-și înțelege ecuația în care a intrat :

„Precum în nopți născură astre
Și cum nasc doruri din dezastre,
În inima unei femei,
Ați răsărit... din viscol și troiene
În pustiitele poeme...
Voi, albi și gingași ghiocei."

Iosif și Anghel erau va să zică niște ghiocei ? Probabil. Natalia Negru, ocupîndu-se în unele scrieri de... istoria femeii în lungul secolelor, nu le-a uitat pe cumplitele și fermecătoarele zeițe, nici pre amazoane, cele ce-și ardeau sînul drept, ca să poată mînui mai ușor arcul, cele cu „brațul încordat spre omor", concomitent tulburate de „fiorul tremurător al dragostei" etc. N-a scăpat-o din vedere nici pe Safo, poeta născută în Grecia cu vreo șase sute de ani înaintea lui Cristos, cea care, privindu-și, pentru ultima oară, desigur cu un sentiment foarte ciudat, lira în care trezise toate sentimentele și ritmurile bătăilor inimii, a izbit-o furioasă de-o stîncă — și s-a aruncat nebună în valurile mării, cumplit de cătrănită că lumea (nu un singur ins !) n-a înțeles-o și n-a prețuit-o... Cu cine se găsea Natalia Negru deopotrivă, cu al cărei destin ?... Se pare că, văzînd în femeia viitorului pre preafrumoasa fără cap de la Luvru, și-a zărit cu întristare destinul, și recunoscîndu-l, parcă s-a mai dezrobit...

Dar poate că secretul adevărat al morții unui clasic de opt ani, A. Mirea, n-o să-l aflăm niciodată. Biografia sa rămîne însă extrem de tentantă ! Cineva ar trebui s-o scrie, și cred c-ar avea un succes răsunător. Primul capitol ar fi chiar foarte simplu : „Un geniu... la vîrsta de un an... sau la vîrsta de o zi... etc." Un poet care a murit și care n-are mormînt. Un poet, un profet, un traducător, un dramaturg, un deschizător de drumuri, un Moise născut și pierit în primul deceniu al secolului douăzeci... Să revenim nițel la... triunghiul ce „l-a adus pe Mirea la maturitate". Natalia pregătea dulceața, cafeaua de ! Anghel ? Sadoveanu îi remarcă talentul literar : întrebîndu-l pe Iosif : „Cine este acest poet... ale cărui două poezii prea mult mi-au plăcut pentru ca să cred că am de-a face cu un începător"... Dacă în *Tannhäuser* (tradus de Iosif), eroul principal e cîntărețul iubirii „inferioare", a simțurilor, să fie Anghel cel care (nu în scris, mă rog !) a prețuit pînă peste legile prieteniei iubirea năbădăioasă și nebună a simțurilor, iar Iosif să fie cel cu „iubirea superioară", spirituală ? Întrebări. Presupuneri. Mărturiile sînt mai sigure : Iosif, către Sadoveanu : „Am avut cu Anghel o esplicație pe care o regret, dar n-am provocat-o eu." Mai sigure, mai închise ! Mai elocventă mi se pare aplecarea Nataliei Negru spre încercarea (tîrzie) de înțelegere a deșertăciunii deșertăciunilor : toate sînt deșarte... ce folos are omul de toată truda sa sub soare ?... Făcutu-mi-am lucruri mari... *și n-am oprit inima mea de la nici o mulțumire* (s.n.) dar toate erau deșarte...

Oare ? ne întrebăm. Chiar ? Orice iubire, orice moarte, să fie deșarte ?... Orice e mai presus de obișnuit și e pedepsit cu moarte, să fie deșertăciune, ca și orice e mai prejos de prejos ? Timpul să ucidă la fel, cu uitarea sa, cu semeția sa, și înălțimile, și mulțumirile inimii, și înjosimile ? De-ar fi așa, n-am mai scrie nici noi (nici alții !) aceste rînduri simple despre un fapt divers (sau despre o tragedie ?) ce s-a petrecut în primul deceniu al secolului douăzeci. Și nici n-am mai extrage din scripte ce-a zis bunăoară Natalia Negru despre Moise, cel care, deși ajuns la vîrsta de 120 de ani, ochiul încă nu i se întunecase și puterea nu-i trecuse... cînd Iehova i-a poruncit să se suie pe muntele Nebo *ca să moară.*

„Să mori, şi să te adaogi la poporul tău".

Natalia Negru notează : „Şi el muri şi nimeni, pînă astăzi, nu-i ştie, într-adevăr mormîntul."

Dar muri şi A. Mirea, poetul bicefal : cine i-a poruncit ? Iehova, sau mai degrabă nebunul şi drăgălaşul şi nepăsătoriul copil zis Eros ?

Da, muri A. Mirea, şi nimeni, pînă astăzi, nu-i ştie mormîntul.

ARCA LUI NOE
sau
TRIUNGHIUL BERMUDELOR

(jurnal)

Atunci cînd pleci de la o istorie adevărată (pe care vrei s-o şi păstrezi în structura ei fundamentală) ca să aşterni pe hîrtie o piesă de teatru (m-am convins din nou !) este aproape o aberaţie !... Trădarea e cea mai la îndemînă formă de tratare a „blocului de piatră" luat în antrepriză : dar spre deosebire de sculptori, unde trădarea „blocului" se cere din capul locului, în cazul dramaturgului ce vrea să facă şi teatru-document, trădarea (totală) ! n-ar mai justifica alegerea „materialului". De ce s-ar mai fi folosit Shakespeare, bunăoară, de istoria prinţului Hamlet, dacă n-ar mai fi scris o tragedie despre povestea lui Hamlet ? Ci s-ar fi ocupat în principal de cine ştie ce alt personaj derizoriu... Hamlet rămînînd doar un personaj, de decor etc. ? Desigur şi aşa ceva e posibil ! Chiar Shakespeare din „cazul Richard III" a făcut ce-a vrut !

Cînd vorbesc de „o aberaţie", nu neg, să ne înţelegem, „trădarea necesară", fără de care nu prea există artă, (şi care „te obligă" să nu faci reconstituire muzeistică, vană şi... şi mai inexactă !) : „aberaţia" ar semnifica efortul extraordinar pe care trebuie să-l depui pentru a păstra echilibrul între Adevăr şi adevărul faptelor, între Ideea dramei (sau a tragediei — căci şi o tragedie presupune o idee, nu ?) şi cronologia elementelor dramei etc. Cum să te învîrţi între atîtea capcane şi tentaţii, între atîtea splendori ce se cer reţinute, între atîtea splendori ce trebuiesc (din motive „economice") extirpate ? ! Aşa că la un moment dat trebuie să te hotărăşti : nu reţin din această poveste decît latura ei umană, splendoarea şi mizeria ei... şi las istoricilor literari plăcerea să pună în balanţă valoarea

operei literare a protagoniştilor etc. etc. De altfel, dacă n-aş fi procedat astfel, n-aş fi scris o piesă ci un „capitol" de critică literară.

M-am îndepărtat, totuşi, cu un „pas" de datele „reale" ale dramei ce-a tulburat nu numai primul deceniu (bucureştean !) al secolului douăzeci... Doamna din scripte, Natalia Negru, a căpătat în piesă numele Helianta (folosit chiar de Natalia Negru drept titlul unui volum autobiografic) ; Dimitrie Anghel a devenit Mitif (nume folosit, de asemeni, în cartea despre care am vorbit mai sus) ; Şt. O. Iosif a devenit Steo, printr-o ştergere a sedilei de sub Ş ! Astfel eroii au rămas cumva cu aceleaşi nume — fiind totuşi alţii. Istoricii literari nu trebuie să se chinuiască prea tare în descoperirea modificărilor biografice operate de subsemnatul în... destinul celor trei nume înscrise în istoria noastră culturală : modificări sînt destule, şi prea puţine. Sînt mai degrabă mai multe schimbări în ordinea faptelor, contopiri de momente... deturnări... de spaţiu etc. ! Dar la cîte n-am renunţat ! Mi-ar fi plăcut s-o arăt pe Natalia Negru la Mănăstirea Agafton, „travestită" în călugăriţă (de fapt, în haină monahală). Aş fi putut pune un accent deosebit pe componenţa socială, naţională a creaţiei lui Iosif, pe aventurile sărăciei sale materiale, pe bunătatea sa de... învins, de personaj slav, înrudit cu Mîşkin, pe dorul său de Ardeal, pe ascendenţa sa, pe duioşia sa funciară, pe neputinţa sa de a fugi uneori din faţa ridicolului, pe forţa sa extraordinară de a nu fugi din faţa ridicolului ! Piesa ar fi putut fi, la o adică, o nuntă... perpetuă, o nuntă însîngerată, blestemată, fericită etc. Nunta lui Iosif, nunta lui Anghel, nunta de la Blaj — s-ar fi putut uni... N-ar fi stricat nici dacă toată „povestea" ar fi avut un „povestitor" (cum m-am gîndit la un moment dat), care să „lege" răsfiratele episoade ale tragediei ! Huber ar fi putut fi acesta — şi tot el, în final, ar fi putut fi acoperit de voalul negru al îndoliatei Helianta, sau ar fi putut pleca din scenă cu Helianta în braţe, rîzînd, salvînd-o de la moarte. E greu să scapi de variante ! E greu să te decizi, să alegi ! Recunosc că am citit (aproape !) tot ce-au scris cele trei „personaje" luate de subsemnatul în cătare ; recunosc c-am citit (aproape !) tot ce s-a scris despre viaţa şi opera lor... Multe opinii critice despre domniile-lor se suprapun, se interferează... Mai dificil e cu „părtinirile", cînd e vorba de furioasa şi nebuna poveste de dragoste care i-a distrus pre toţi trei ! Ei, dar pentru cititorul mai puţin obişnuit cu „biografia protagoniştilor întîmplării de dragoste de la Bucureşti, din primul deceniu al secolului douăzeci", să recapitulăm cîteva date : Iosif s-a născut la Braşov în 11/25 octombrie 1875 ; şi-a început studiile la şcoala de fete (unii se întreabă : de-asta era atît de sensibil şi neajutorat ?) ; debutează la şaptesprezece ani ; în 1899 pleacă la Paris pe banii lui Virgil Cioflec ; Caragiale îl felicită pentru una dintre poeziile publicate („Bravo, să trăieşti !) ; în 1902 începe colaborarea cu Anghel ; în 1903 o cunoaşte pe Natalia (iubire !) ; în 1904 se căsătoreşte cu Natalia ; în 1910 are loc „ruptura" dintre Iosif şi Anghel ; în 1911 Iosif divorţează de Natalia (21 iunie) ; în Noiembrie 1911 Natalia îl „ia de bărbat" pe Anghel ; Iosif moare la 38 de ani ; în 1913 ; după un an şi ceva de la moartea lui Iosif, Anghel se sinucide ; Iosif se spune c-a murit inconştient ; ultimul cuvînt al lui Mitif, zice Helianta, ar fi fost : Helianta ! ; Corina, fetiţa lui Iosif şi a Nataliei, vine pe lume în 1905 ; o prietenie (Iosif-Anghel) de 10 ani; un poet (A. Mirea), ivit pe lume din colaborarea Iosif-Anghel trăieşte 8 ani; Iosif era meloman (a ascultat, bunăoară, la Paris, în 1900, *Tannhäuser*), îi plăcea să cînte cîntece populare etc. ; în 1913, Ilarie Chendi, aflînd de moartea lui Iosif, se sinucide (era bolnav), aruncîndu-se de la fereastra spitalului unde era internat ; în 1903, Iosif, pentru *Poezii*, a obţinut Premiul Academiei (5 voturi din 6) ; a fost dat afară de la muzeul Aman în 13 Februarie 1905 ; etc.

Dar dincolo de aceste date, găsibile prin toate dicţionarele literare, şi desigur, în toate exegezele consacrate „celor trei", e de reţinut francheţea şi duritatea, în ultimă instanţă, cu care Iosif, Natalia Negru şi Anghel şi-au trăit viaţa, sau (de ce nu ?) şi-au înfruntat destinul... Înaintea „trăiriştilor", existenţialiştilor şi a altor işti care au teoretizat un fel de viaţă (şi mai puţin „au trăit pe pielea lor" acel fel de viaţă), Anghel, Natalia Negru şi Iosif, în văzul lumii şi nesiliţi de nimeni, au ars arşi de propriul lor foc interior, sublimi şi nu de puţine ori la antipodul sublimului, ridicoli, liberi, neliberi, fericiţi şi nefericiţi, plătind

pînă la urmă cu propria lor existență curajul și delirul propriilor lor sentimente, sinceritatea și abjecția...

Nu întîmplător circulă prin scenă pe tot cuprinsul piesei un revolver : Anghel — înainte de a fi un Don Juan, Alesul, Cîștigătorul, admiratorul lui Oscar Wilde, estetul etc. — era un Don Quijote : avec cultul onoarei (deși i se reproșa că și acesta e un truc, o farsă — Dumnezeu să mai știe !), credea că arma poate desface răul de bine, dacă altfel nicicum acest lucru nu mai era posibil ! Îi propune lui Iosif să se bată în duel (și cine o să cîștige, o s-o cîștige și pe Natalia !), îi provoacă pe Ranetti și pe Nae Țăranu la duel... și moare dintr-o rană pricinuită de unealta ucigătoare !... Sigur, e greu să afli cine e vinovat în această ecuație cu trei semne, mai ales că pînă la urmă toate cele trei personaje sînt năruite și pier... Faptul că Natalia le supraviețuiește celor doi iubiți nu înseamnă nimic : ea va fi după scena de la Buciumeni o ființă fără istorie, moartă deci.

Subliniem încă o dată că nu ne-a interesat cronologia faptelor, ci intensitatea lor. Stările ! cum se mai zice. Așa că putem limpede (aproape) vorbi de un fals tratat de istorie literară... Căci este și mai mult nu este o tentativă... biografică această *Arcă a lui Noe* : este, în datele ei principale ; în nuanțe, nu este. Și s-ar putea uneori ca nuanțele să fie mai neliniștitoare și mai importante ca importantele date exacte.

Cîteva amănunte în plus despre duelul cu Nae Țăranu și Ranetti ?...

Anghel e mereu atacat în *Furnica*. V. V. Rița îl pișcă, Putifar, de asemeni. *(Reabilitarea sparanghelului)* Iată, de fapt, epigrama semnată Putifar (sub care incriminatul îl... zărește pe G. Ranetti) :

„În Mai, chiar brazi ca de-alde Anghel
Să cînte cred că sînt datori
Doar liliac, narciși, bujori...
Sărman spanac, sărman sparanghel !..."

Așa că Nae D. Țăranu și Ranetti sînt provocați la duel. Cum e și firesc, în piesă lucrurile nu păstrează geometria exactă a replicilor... de atunci ! Așa se explică și de ce n-am cutezat să-i dăm personajului R numele de Ranetti ! R — e

un semn, pornind de la Ranetti, de la ostilitatea unor personaje ale epocii. Așa că n-am dori să se dea... extemporale verbale, în holul teatrului, despre Ranetti, plecînd de la particula nocivă, bășcălioasă și cinică : R.

Încă ceva : a fost moartea lui Iosif o sinucidere, și sinuciderea lui Anghel un asasinat ? Această (hamletiană !) întrebare pe care și-au pus-o atîția prieteni, dușmani, exegeți de-ai celor doi poeți trebuie să rămînă o întrebare. Cum, bunăoară, întrebare ar trebui să rămînă într-o eventuală interpretare a lui *Richard al III-lea* întrebarea : a fost sau nu un monstru ? Cine apasă doar pe-o pedală nu merge înainte, sau merge hîcîit, monoton, în alb sau în negru îmbrăcat... În fond, Richard face rău și face uneori și bine, iubește și urăște, dar el nu știe niciodată cînd într-adevăr face bine sau face rău, cînd face bine sau cînd face rău, sau cînd face bine nu face rău ?... sau cînd iubește, iubește, sau iubind urăște ?... etc. Ambiguitatea, mereu imprevizibilă, de la scenă la scenă, de la spectacol la spectacol, cred c-ar fi o cheie pentru cocoșatul rege englez !

Anghel e descris destul de contradictoriu de către contemporanii săi. „Nervos, autoritar, fără prea multă considerație față de oamenii care îl plictiseau sau îi erau indiferenți... avea puțini amici și numai prieteni efemeri de cafenea" — astfel apare sub penița unui cărturar. Foarte bine. Deși alții... sînt de altă părere. Principalul este că Anghel, poetul florilor, a plătit cu propria sa viață propriul său fel de a fi.

A început să publice la optsprezece ani. Talentul său, ortodox la început, s-a răzvrătit, mai ales în proză, căutînd forme, sonuri, necăutate pînă atunci. Poetul a rămas totuși credincios universului său sufletesc, n-a intrat, în grădinile altora în ce privește „fondul" creației sale, dovedindu-se astfel un ortodox getbeget. Grădinile din copilăria petrecută în Moldova l-au obsedat mereu, ca și miresmele florilor etc. El se cîntă „pre sine" în *Vezuviul*, el este „Alesul" etc. — așa că o contabilitate chiar rudimentară poate stabili o legătură indisolubilă între momente importante ale biografiei poetului și opera sa... Și totuși, o translare exactă ar fi o exagerare. Din contră, uneori el este

departe, programatic, de tumultul stradal şi nu se sfieşte nici să spună răspicat că artistul trebuie să pună în surdină chiar urletul inestetic, desigur, al propriilor sale pasiuni zguduitoare... Probabil, sau mai mult ca sigur că îl şi scoteau din sărite reproşurile nedisimulate ale celor ce constituiau fermenţii (şi protagoniştii) cloacei literare (şi nu numai) vizavi de neortodoxa sa purtare faţă de soţia prietenului său Iosif. Asasinatul prieteniei, ce i s-a pus în circă, şi asasinatul iubirii dintre Iosif şi Natalia, precum şi asasinatul iubirii dintre el şi Natalia Negru, toate aceste ieşiri din canon trebuiau ispăşite : era o vină tragică acest triplu asasinat de care el n-avea cum să se absolve decît prin moarte... Era acest neortodox al ortodoxiei relaţiilor şi canoanelor morale şi sociale cel mai eretic vlăstar posibil ? Sau prin sinceritatea pură şi tragică prin care şi-a urmat propria sa iubire şi credinţă era insul cel mai credincios sie însuşi, cel care nu s-a trădat niciodată pe sine însuşi, ortodoxul cel mai ortodox faţă de sine însuşi ? Că între ce era şi ce părea întotdeauna a fost o discrepanţă — e clar. Nici el nu se cunoştea prea bine pre sine, cum e şi normal, cum s-a mai şi văzut şi pe la alte case... Hai să ne întrebăm, bunăoară, dacă el chiar îşi ura cu adevărat tatăl, cum părea ? El, care era, pe alt plan, desigur, dar în esenţă din aceeaşi esenţă cu ciudatul „neocolonizator" al Moldovei ?... Ca înfăţişare fizică, era discutabil, cîrtesc cei care nu vor să vadă în el nici un... supraom, ca şi cum cuvîntul dinaintea ultimei mele virgule ar avea în cătare în primul rînd performanţa biologică a firii. Căuta el Absolutul, chiar cu mijloace ridicole uneori, de farsă, de carnaval, agitînd revolverul ? etc., etc. E greu să osîndim şi să bagatelizăm o existenţă care pînă la urmă a plătit cu propriul sînge totul, inclusiv bănuitul sau poate adevăratul ridicol al unor clipe... Numitul oximoron, atît de îndrăgitul în ultima vreme oximoron, adică, simplist, negarea sau contrazicerea unui cuvînt cu altul, ce-ar trebui, normal, să-i amplifice existenţa şi rezonanţa (exemplul clasic de oximoron — *lumina întunecată)* ar putea fi tras de pulpană şi pus şi în preajma lui Anghel, vulturul cu aripi prea grele pentru a fi deasupra propriei sale firi (şi a lumii ?), cel care a frecventat „secta ciudată" a socialiştilor (i-a cunoscut pe Iosif Nădejde,

Dobrogeanu-Gherea, Anton Bacalbaşa, C. Mille, Beldiceanu... pe Clarnet, cel expulzat la Paris), dar ale căror idei nu i-au schimbat felul de a fi etc., etc. Atîtea fapte excepţionale s-au petrecut în viaţa acestui om obişnuit încît ne este greu să tragem o linie netă sub ele şi să le adunăm ; ar fi şi o greşeală, căci ele nu sînt cu aceeaşi încărcătură electrică încărcate. Iar de-am forţa uşor uşa eredităţii şi a împrejurărilor nebuloase am putea ajunge la concluzii limpezi, pe care însă le respingem tocmai pentru preadeplina lor claritate. Iată un exemplu : venind de la Paris în Bucureşti, Anghel îşi găseşte casa arsă şi — lucru mai grav decît o casă arsă ! — îşi „găseşte" şi manuscrisele arse ! Prilej de ieşire din minţi, pentru un scriitor. Lucru ce se şi întîmplă — poetul se internează la clinica de boli nervoase condusă de celebrul Marinescu. Şi acuma : să explice acest şoc nervos (plus altele !), plus boala nervoasă a tatălui său, dezechilibru (lucid, zicem noi) ce l-a bîntuit uneori ? Ereditatea să-l fi predestinat unui sfîrşit atît de tragic ? Nici vorbă, Anghel era un ins care-şi controla tot timpul destinul (încercăm noi să amplificăm viaţa sa), chiar în clipele cele mai tulburi...

Am zăbovit mai mult asupra lui Anghel fiindcă el este totuşi pilonul acestei întîmplări de foc. Două vorbe despre „cor" : în piesă apar o serie de personaje ce au puţine replici : Mihail, Eugen, Octavian, Sextil etc. În general aceste „replici" sînt „reale" şi sînt datorate lui Sadoveanu, Lovinescu, Goga, Puşcariu etc. Noi însă nu vrem să se creeze o confuzie, şi nici să se încerce o suprapunere între personajele din piesă şi marii noştri clasici... Aşa că sugerăm regizorilor să nu-i machieze... şi „costumeze"... ca să arate precum domnii Goga, Sadoveanu... Aceste „personaje" pot fi jucate de un „cor", bunăoară... Eu le-am păstrat „numele mic", doar pentru a nu mă îndepărta prea tare de farmecul real al întîmplărilor... În ce-l priveşte pe Huber... el este pornit din „domnul Hube", găsit în *Arca lui Noe* semnată de Anghel. Adăugarea unei litere îl schimbă, desigur. Mi-ar fi plăcut să văd în acel profesor de germană pripăşit în România pe insul care uneori a reprezentat Germania în latura ei nu întotdeauna roză, pe purtătorul unor gînduri contradictorii, niciodată expuse prea franc, alunecoase... Nu trebuie neapărat să fa-

cem din Huber un om al viitorului fascism, care calcă valorile în picioare etc. E un personaj straniu, care nu ucide niciodată, deși întotdeauna se află prin preajma crimei — și niciodată la locul crimei, de parcă nici n-ar mai fi nevoie să fie acolo, mecanismul ei fiind declanșat cu mult mai devreme... Totuși, n-aș dori să se exagereze — interpretul să nu pară un Mefisto, bre ! În fond, de l-am „trata astfel", am elimina din importanța reală a asumării unor „acte" de către alte personaje (Anghel — Mitif, bunăoară). Huber rămîne însă un ferment, un ins ce spune uneori ce alții gîndesc, un agent al... al cui ? al răului, al binelui ? Oximoronul ne va mînca !

Despre „materialul documentar" : scrisori, amintiri, mărturisiri, articole, schițe, poezii etc. Scrisorile... le-am considerat mărturisiri publice, chiar dacă ele, unele, au văzut postum lumina tiparului. Le-am considerat drept niște mărturisiri posibile... posibil de a fi spuse în public, în gura mare. Din moment ce gîndurile au fost așternute pe hîrtie, ele au putut fi și spuse... în acele zile de foc... Am pus uneori (se-ntîmplă !) în replicile unora, spuse ale altora. (Dar cîte adevăruri nu se potrivesc... spuse de alții ?) Despre Corina, bunăoară, nu puteau spune aceleași cuvinte de dragoste și Natalia și Iosif ? Altceva : unele replici spuse „în viață" unor inși... în piesă, uneori, sînt spuse altora, și în alți ani. Cronologia, am mai spus, nu e respectată matematic, fiindcă într-o piesă e ușor altfel „ca în viață"... N-are importanță ; importantă rămîne starea în care s-a aflat un personaj sau altul, îndeobște Steo, Mitif și Helianta, cei care au alcătuit triunghiul Bermudelor. Încă un amănunt : chiar dacă o poezie, sau o piesă, sau o traducere semnate de Iosif și Anghel nu păstrează în lucrarea mea... cronologia, am considerat că ele puteau fi „gestate" înainte de punerea lor pe hîrtie sau „prezente" după elaborarea lor, în viața protagoniștilor (normal !). Deci ele sînt o *prezență continuă* în creația și viața celor trei alcătuitori ai triunghiului Bermudelor.

ROMANUL PARALITIC

Anchetele, interviurile, mesele rotunde etc. sînt de obicei, după mine, niște capcane de aer în care cazi fără să vrei, în general dezvăluind nu ce-ți place și ce poți, ci tot ce nu-ți place la alții. Este foarte ciudat acest abscons liman de refulare-defulare, în numele unei detașări olimpiene. Se aud scrîșnetele de dinți, neputințele, se vede cum se face cu ochiul ca să se atragă mai bine atenția asupra modestiei și obiectivității proprii doar omului înțesat și îndesat cu talent, ca să ocolim cuvîntul subînțeles, jeniu. Sigur că trebuie să existe o cale și a ieșirii din capcană, care pînă la coadă se va dovedi la fel de plină de strategii și tactici pentru a scăpa din fluxul și refluxul gîfîiturii ce-l însoțește pe autor ori de cîte ori este pus să producă exegeze *despre* și nu pur și simplu creații... Inapetența pentru un gen sau pentru un scriitor ce poate fi onorabil în scris și dezonorabil (pentru cineva) în partea sa orală, cotidiană, va duce la discriminări ce vor merge pînă acolo încît anumite *feluri* de a scrie vor fi decretate drept acefale, spasmodice, colorate, plate (de la caz la caz), pline de instincte negre, calofile, necalofile, agramate, împăiate, calchiate, destrăbălate, eleate, denuclearizate, gogolizate, gogorițate, fumate, afumate, nerespirate, adiționate, paralizate, etceterate (!)... Toate opțiunile or să purceadă ca în orice joc de copii cu : Nu ! Și mai apoi cu : avem nevoie de... Deci : romanul zolist în care mediul este mai puternic decît orice și-a trăit traiul și și-a mîncat mălaiul, sîntem sătui de acest darvinism politic în care primari și inși cu funcții de răspundere s-au tot balansat între polul Nord și polul Sud, între minus și plus. Devoalarea unei perioade cuprinse în

jurul anilor cincizeci a fost reluată în sute de variante, și ea vine după o literatură a „bătăliei în marș", fiind de fapt o prelungire a proletcultismului, ața albă fiind vopsită în negru, maniheismul primitiv ținînd hangul unor trecute vremi de... Nu. Avem nevoie de oameni simpli, de conflicte anodine, de locuri unde nu se întîmplă nimic, decît veșnica frămîntare plăpîndă și tragică totuși a eternului uman. Un nu categoric romanului american, latino-american, pe noi nu ne interesează miticul, luxurianța, fantasticul, noi n-am avut o mitologie nici măcar balcanică... Voiculescu ? Eliade ? Sadoveanu ? Panait Istrati ? Proza lui Macedonski ? Proza lui Eminescu ? Fantasticul lui Dimitrie Cantemir ? Basmele și lumea satului românesc, pînă ieri și pînă chiar azi trăind într-o simbioză cu datinile, ținînd cont de un cod fantastic de fantastice întruchipări ale ?... Romanul inițiatic românesc ? N-am auzit. Kesarion Breb că se duce prin orienturi ? Și eroul eminescian, călător prin ?... Problema spațiului și a timpului ? Nu. Și un nu hotărît și romanului istoric, parabolei, documentului... *Danton* de Camil Petrescu numai la o adică poate fi socotit un roman-document, el e o piesă-document, și experiența din *Un om între oameni* este neconcludentă. Romanul arheologic ? O decupare a tiparelor verbale arhetipale, o bîlbîire... Nu. Proza arheologică, proza eseistică ?... Domnule, Odobescu nu este... Nu. Dacă pui în față o experiență milenară de viață și o experiență de cel puțin două secole de literatură riști să intri în mantaua protocronistă a lui Edgar Papu. Dacă invoci sincronismul unor experiențe, nu e mai cu folos... Da, sîntem niște oameni inteligenți : noi l-am receptat pe Ibsen la doi ani după apariția sa, noi l-am descifrat pe Baudelaire chiar în anii săi de începuturi, intuindu-i geniul... Desigur, cum spune undeva Baconsky, uitînd că în țara noastră exista chiar atunci cel puțin un poet de geniu ! Așa că... Romanul teatral ? Romanul comic ? N-avem noi un Aristofan în teatru ! Romanul gotic ? Nu ne stă pe structură, bre... Noi sîntem mioritici ? A, faptele alea din istorie, mai sîngeroase ? Ce, Dracula e caracteristic pentru noi ? Nu. Nu. Nu. Atunci care e realitatea în privința romanului românesc de azi ? Ei, repede un citat, să mai scăpăm de responsabilități. Zice undeva Ortega y Gasset, vorbind despre realism,

care era idealul romanului secolului al XIX-lea : „Realitatea are o natură atît de feroce, încît nu tolerează idealul nici măcar atunci cînd este ea însăși idealizată." Ce subtitlu bun :

Natura feroce

Imediat însă or să vină în potop întrebări : cine e natura ? Despre ce natură e vorba ? Și de ce e pusă în ecuație cu un cuvînt carnasier ? Natura umană ? Peisajul nostru unic în lume ? Natura problemelor ce ne frămîntă ? Trebuie să fim mai responsabili, dacă nu putem fi serioși ! Mai bine ocupați-vă de romanul psihologic, și-așa a rămas repetent în această eră plină de psihologi și de savanți, eră în care cititorul are după doisprezece ani de liceu mai multe cunoștințe de chimie și de fizică, de psihologie și de... decît cutare scriitor din secolul cutare ! Dacă nu aflăm nici o scăpare, îl vom chema în ajutor tot pe spaniolul ce ne-a sugerat înfundătura feroce în care am intrat. Ce zice el despre Dostoievski și Proust, despre roman ? „Dostoievski nu pregetă niciodată să umple pagini întregi cu dialogurile nesfîrșite ale personajelor sale. Datorită acestui abundent flux verbal, noi ne saturăm de sufletele lor, iar personajele imaginare dobîndesc calitatea de ființe în carne și oase, pe care nu le-ar putea-o conferi nici o definiție... Folosind această stratagemă de *dezorientare a cititorului* (s.n.), Dostoievski ajunge la cruzime. Fiindcă nu numai că evită să ne lămurească secretul personajelor sale prin anticipații care ar trebui să le definească așa cum sînt, dar schimbă comportarea personajelor de la o etapă la alta. Dostoievski eludează stilizarea caracterelor, lăsînd să apară numai ambiguitatea lor, tocmai cum se petrec lucrurile în existența reală". Va să zică Marele Rus nu umblă cu papornița cu mure pe la gurile cititorilor săi și nici nu-i așază cu burta în sus sub peri să le cadă în gură pere mălăiețe. Lui nu-i pasă de nătăfleți. Deși le croiește o aventură romanescă demnă de cele mai de cinșpe ruble (?) romane populiste. Poftim și carnaval, serviți ! Cum a demonstrat și Bahtin. Cu toate acestea, ce pare simplist, pare pentru cine are căpățîna cu patru colțuri : Dostoievski nu scrie romane pentru femei și doctorași docenți burghezi. El își iubește

cititorul (și Shakespeare ținea cont de publicul său !), dar nu dînd cu talc peste societate, ca s-o arate cică prăfuită, și nici dînd cu tifla diverselor beteșuguri ale maicii Rusia, ca să țipe ca gîdilați de plăceri cititorii de cinșpe ruble. Căci dacă sînt romane de cincisprezece parale, sînt și lectori de cincisprezece parale. Romanul tiflist (de la a da cu tifla ! sîc !) nu e genul rusului hoinărit prin cazinouri și rămas fără noroc.

Să nu-l uit pe franțuzul suferind de nici o hoinăreală, atins, Doamne ferește ! de acea boală care pre toate ale firii le anesteziază. Despre el, Ortega y Gasset zice : „La Proust, tărăgăneala, încetineala ajunge la extrem și se transformă într-o serie de planuri statice, fără nici o mișcare, fără progres și fără tensiune. Lectura operei lui Proust ne convinge că măsura acestei încetineli a fost depășită. Trama este aproape complet anulată și se șterge pînă și ultima urmă de interes dramatic. Romanul se reduce astfel la o pură descripție imobilă și, exagerînd exclusiv caracterul difuz, de atmosferă, rămîne lipsit de acțiune concretă, care, este, la urma urmei, o trăsătură a genului. Observăm că îi lipsește scheletul, suportul rigid care asigură tensiunea, și se prezintă ca o umbrelă fără nervuri de sîrmă. Fără schelet, trupul romanului se preface într-un nor... într-o plasmă fără contur, într-o pastă moale." Ce mai calea valea, romanul ca o umbrelă pleoștită... Dar să nu credem că toate vin din faptul că un autor e mai peripatetic prin lumi decît altul... că unul e mai legat de nemișcare... Desigur, aici e vorba, nu numai de ideologia unui roman, ci și de forma sa, de construcția sa. Romanul amoebă, romanul în formă de nor, romanul nor, ca să-i zicem astfel, fără cap și fără coadă... Dar să nu tragem noi nici o concluzie. Caracterizările îi aparțin lui Ortega y Gasset. El să răspundă. El de altfel pledează măcar pentru „puțină tensiune și puțină mișcare." Și zice : „Numai că acest puțin este absolut necesar. Proust a demonstrat necesitatea mișcării scriind un roman paralitic."

Ridicîndu-ne „șapoul" în fața lui Proust (de altfel, să nu se creadă că spaniolul erudit îl ia în iglițe), să spunem, plecînd de la cele de mai sus, că s-a dezvoltat (nu la noi ! la unii, pe alte meridiane !) un roman care prin baterea

apei în piuă (uneori cu o istorie de apostol al adevărului și al tuturor drepturilor civice ale umanității) nu face altceva decît să anestezieze totul, încît putem să-l numim nu doar roman paralitic, ci și roman anestezic. Dar și el are fanii săi, închiriați sau benevoli, și e bine să fie așa. Astfel toate capelele sînt pline de sfinți, astfel Olimpul în fiecare creangă e doldora de zei, astfel noi mergem cu toții mai departe în ritm cadențat, trăgînd după noi ca pe o fericire propriul nostru cadavru îmbălsămat.

PESCARUL LUI SORESCU

În multe icoane românești reprezentînd „Judecata de apoi", sau „Înfricoșata judecată", pe lîngă drumul drepților ce urcă la porțile raiului, întîlnim și un drum ce curge în jos / (drumu ce(l) fără de lice (fărădelege) / , drept în gura leviatanului. Țimforea ni-i arată pe păcătoși mergînd spre iad cu lăutarii în frunte, ca la o nuntă, beți de bogăție și de plăceri probabil. Dinții balaurului sînt fioroși, ca și intrarea în iadul de pucioasă, roșie, de foc... Vai, Doamne ! Leviatanul din „Iov" preface marea într-un cazan de fiert mirodenii, dar el iese și pe pămînt și este fără de pereche. Da, un balaur al apelor și al uscatului care se uită de sus la tot ce e mai de sus și este împărat peste toate fiarele sălbatice. Zmeul descifrat din basme de Propp nu este doar împăratul focului, ci și împăratul apelor, el asediază cîte o localitate uneori și nu se sfiește să ceară cap de om, sau mai ales de femeie, ca să-și îndestuleze foalele. Mama sa, zmeoaica, atunci cînd fiul ei este lapidat, se preface uneori în scroafă și înghite frații eroului lapidator cu cai cu tot. Dar dacă există leviatani, balauri, zmei, minotauri, dragoni, chiți, există și dușmani ai acestora, eroi care se pot numi Făt-Frumos, Mesia, Tezeu, Sfîntul Gheorghe, Perseu, depinde pe ce hartă se desfășoară acțiunea și în ce vîrstă a lumii. Uneori timpul petrecut în stomacul animalului conferea celui regurgitat o putere magică, în speță — puterea animalului în cauză, zice Propp, individul devenind una cu animalul totemic, dobîndind un nou spirit, ca unii mari șamani, sau mari vînători, sau mari cîrmuitori. Pescarul lui

Sorescu vrea să ajungă un mare pescar de oameni, un șaman, un înalt cîrmuitor, este el Făt-Frumos în haine de lucru, Mesia, Tezeu, Perseu ? Ca să fie unul dintre aceste figuri, i-ar trebui și o figură femenină pre alături, care să-i lumineze calea cu un ghem de ață, cu lumina inteligenței, sau cu lumina dragostei. Iona lui Sorescu e singur. Deocamdată. E atît de singur încît nu știe nici că se află acolo cu sine însuși...

* * *

Pe vremea cînd pămîntul era netocmit și gol și peste fața adîncului era întuneric, duhul Celui de sus se mișca pe deasupra apelor. Apoi a făcut Dumnezeu lumina, pe care a numit-o ziuă, și a despărțit-o de întunericul-noapte, încheindu-și bucuros prima sa zi de muncă. Apoi a zis să fie o tărie prin mijlocul apelor și să despartă ape de ape — și așa s-a și întîmplat. Tăria a numit-o cer. Asta a fost în a doua sa zi de muncă. Apoi a zis să se adune la un loc apele de sub cer și să se arate uscatul. Uscatul l-a numit pămînt, iar adunarea apelor a numit-o mări. Așa ne-am pomenit în ziua cu numărul trei în frunte. Dumnezeu știa să numere, se vede. Și-a mai numărat pînă la șapte, cînd, obosit, și-a sfîrșit lucrarea și s-a pus pe odihnă. În ziua a șasea, am uitat să spun, l-a făcut pe om. A făcut bărbat și femeie — din coasta bărbatului, mă rog — și le-a zis : „fiți rodnici și vă înmulțiți și umpleți pămîntul și-l stăpîniți și domniți peste peștii mării, peste păsările cerului, peste toate animalele, peste tot pămîntul..." Da, deci pre om l-a făcut cu o zi în urma facerii peștilor și păsărilor înaripate, cărora le spusese de asemeni să se înmulțească și să umple mările și pămîntul. Nu le spusese însă că va face mai apoi un om care va domni peste ele. Verbul acesta, a domni, e deschis și închis în același timp. Nu e atît de clar ca verbul a mînca, bunăoară. Omului i-a dat toată iarba, ce face sămînță, și tot pomul, ce are rod cu sămînță într-însul... Aceasta să fie hrana lui. Se pare că numai după ce s-a supărat Dumnezeu pe oameni, din cauza unui biet măr, convenția din ziua a șasea a căzut. Șar-

pele, cel mai șiret dintre toate fiarele de pe pămînt, pe care le făcuse Domnul, și-a băgat coada și-a stricat căruța lumii. După cum se știe, stră-străbunicii noștri au fost izgoniți din spațiul fericirii eterne și aduși la sapă de lemn. A urmat un lung serial de neascultări și pedepse, în care apare ca personaj, la un moment dat, și Iona, fiul lui Amitai, care, rugat să se ducă în cetatea Ninive și să propovăduiască cele de cuviință, căci fărădelegile ninivenilor ajunseseră pînă în fața Domnului — și-a luat tălpășița pe și cu o corabie, fugind deci din fața Domnului, departe de el ! S-a pornit atunci un vînt ceresc și au trebuit corăbierii să-l arunce în valuri pe neascultătorul Iona, ca să se potolească urgia. Dar Domnul i-a dat poruncă unui pește să-l înghită pe Iona, care a stat trei zile și trei nopți în pîntecele peștelui, rugîndu-se. Pescarul lui Sorescu n-a păcătuit cu nimic, și-a ajuns în burta balenei. A ajuns el aici, dar nu se roagă nimănui. Fiindcă, normal, nu știe c-a păcătuit cu ceva și e pedepsit... Ispășește el păcatul celor care au mîncat mărul, păcatul întemeietorilor spiței sale ? Să ne aflăm în fața unei drame creștine ? Să nu ne pronunțăm. Să reținem doar că apa a existat înaintea cerului, înaintea peștilor, iar peștii înaintea omului. Ca într-un extemporal la fizică și matematică. Iakov Zeldovici și Rașid Siuneaev, plecînd de la teoria *Universului fierbinte* a lui Gamow, ne spun că, în primele sale secunde, universul consta din diverse particole și antiparticole care în urma unor reacții de sinteză au dus la formarea elementelor ușoare, care, la rîndul lor, în urma expansiunii... ei, da, apoi materia s-a răcit, condensîndu-se în galaxii, aștri, planete... Asta o fi fost prin ziua întîia. Pe urmă au venit apa, balena, omul. Dar dacă mai mult de un pic apele își ies din maluri și munții își ies din țîțîni, iată-ne ajunși din nou în haosul primordial. E nevoie de un apocalips, ca o perspectivă, ca omul să-și bage mințile în cap. Cine o ia la fugă din fața credinței, ajunge ca insul din Ninive, în pîntecul balenei. Și atunci e chit cu cel care l-a băgat la adăpost în burta chitului. Măcar cîteva secunde. Dar cînd adîncul l-a împresurat și zăvoarele pămîntului s-au tras asupra lui Iona pentru totdeauna, el și-a adus aminte de Domnul, care imediat i-a

scos din stricăciune viața și a poruncit peștelui să-l regurgiteze pre mal, ceea ce repede s-a și petrecut. Pescarul lui Sorescu nu-și aduce aminte de Dumnezeu în burta chitului și acesta nu-l scuipă pe mal. Pescarul lui Sorescu e un țăran oltean care încearcă să iasă cu propriile sale puteri din închisoarea repetată și fără de margini a burții plină de burți, și neputînd, poate să-și scoată cuțitul și să-și spintece burta. Să nu ne grăbim, nu-i vorba de o sinucidere, fiindcă pescarul oltean speră să ajungă cumva singur la liman, la lumină.

*
* *

Preoții, leviții, fariseii, cărturarii nu prididеau să-i pună întrebări viclene lui Iisus, ca să-l piardă. Ba într-o zi cînd el a alungat un diavol dintr-un mut și mutul a vorbit, fariseii au zis că Iisus e Belzebut, căpetenia demonilor, care-i alungă pe demoni. În hărțuiala continuă, unii, spune Luca, nu încetau să-i ceară un semn din cer, ca să-l ispitească. Iisus refuză aceste capcane, pînă într-o zi cînd le spune : „Neamul acesta este un neam viclean ; cere semn, dar semn nu i se va da decît semnul prorocului Iona. Căci precum a fost Iona semnul Ninivenilor, așa va fi și Fiul Omului semn acestui neam... Bărbații din Ninive se vor scula la judecată cu neamul acesta și-l vor osîndi, pentru că s-au pocăit la propovăduirea lui Iona ; și iată, *mai mult decît Iona* este aici." Luca spune că Iisus a zis că dacă ei zic că scoate demonii cu Belzebut, fiii lor cu cine îi vor scoate? Desigur, ne lasă pre noi să înțelegem, că numai cu puterea cerească, dacă fiii vor ajunge judecătorii părinților lor. „Iar dacă eu, cu degetul lui Dumnezeu, scot pe demoni, iată a ajuns la voi împărăția lui Dumnezeu". Dar fariseii și cărturarii nu pricep și nici nu vor să priceapă aceasta. Și Cristos le oferă atunci exemplul lui Iona, cel care a stat trei zile în burta peștelui, suprapunîndu-și astfel Iisus viața peste viața profetului, fiind cumva Iona semenul și egalul său. Cele trei zile din întunericul balenei le va trăi și el, stînd trei zile și desigur trei nopți îngropat în pămînt. Iona a ieșit viu din pîntecele chitului, și Cris-

tos va ieşi viu din groapa în care a fost băgat, împlinind astfel marele său rol şi arătînd prin moartea sa şi prin călcarea pre moarte şi învierea sa că a învins întunericul, a învins propria sa moarte şi moartea omenirii. Este Iona lui Sorescu şi el Mîntuitorul omenirii, este el Godot cel atît de aşteptat ? El e un ins care se ignoră, un Godot care nu ştie că este aşteptat. Mai ales că el nu aşteaptă o vreme nimic nici pentru sine, de la sine.

*
* *

În *Ntiy, învingătorul şarpelui boa,* se povesteşte cum în ţinutul Bana era un boa care le răpea pe toate noile căsătorite chiar în prima noapte de nuntă şi după şapte zile le mînca. Şarpele a răpit într-o zi pe femeia lui Ntiy. A doua zi soţul plecă să se lupte cu monstrul şi află dintr-o întîmplare în ce consta puterea acestuia, şi-l răpuse. În alt basm african, *Şarpele cu şapte capete,* unul dintre cei trei copii ai unor părinţi blajini se transformă într-un şarpe cu şapte capete şi-i mănîncă pe toţi locuitorii satului, inclusiv pe propriii săi odraslitori. Monstrul e pînă la urmă făcut bucăţele, burta lui e despicată : toţi oamenii aflaţi în pîntecele lui erau încă în viaţă... Părinţii săi erau înghiţiţi în degetele sale — care trebuiră să fie strivite, ca să-i scape. De-aici pînă la minunata *Scufiţă Roşie* nu sînt prea mulţi paşi. Unui crocodil din *Legenda lui Ngurangurane, fiul crocodilului,* îi trece prin scăfîrlie să-şi schimbe meniul, aşa că-l cheamă pe căpetenia sătenilor şi-i spune că i-ar prii mai bine carnea oamenilor decît aceea a peştilor : „Aşa că în fiecare zi vei lega un sclav şi mi-l vei aduce pe malurile fluviului, un bărbat într-o zi, o femeie în a doua zi şi la întîi a fiecărei luni o fată tînără, frumoasă. Dacă îndrăzneşti şi nu mă asculţi, îţi voi mînca tot satul". Mîndrul crocodil nu e departe de mîndrul Minotaur. Burta labirintului ascunde burta Minotaurului în care pier atîţia jertfiţi. Dar Iona lui Sorescu nu e un jertfit, deşi ajunge în burta labirintică a peştelui din labirintul acvatic.

*
* *

Un dramaturg care nu ascunde în burta lui un scriitor este ca un mire fără mireasă, dacă vreţi, ca o nuntă cu sarmale şi cozonaci, dar fără nici o bucurie, ca o nuntă moartă. Sorescu vine din Sorescu, dramaturgul din poet, poetul din dramaturg, neştiindu-se care dintre cei doi a fost primul, şi neavînd nici o importanţă... Apa, timpul, viaţa, moartea — sînt motive care-l obsedează şi pe poet şi pe dramaturg. Ceasul moare, timpul moare, apa e plină de primejdii... Dar să-l ascultăm :

„Ceasul s-a-ntors cu spatele la timp.
Era bolnav ceasul, şi simţindu-şi sfîrşitul,
Poate că s-a gîndit şi el
La un rai al obiectelor care mor..."

Ceasul a murit simplu, întorcîndu-se cu spatele la timp. Iar sufletul răposatului a rămas în preajma lui *trei zile,* să vadă cum continuă să-i crească părul şi unghiile. Iona este cumva sufletul unei balene moarte, unor balene răposate, unui timp mort ? Ne întrebăm, nu dăm răspunsuri. Dar peştii sînt ei cumva fericiţi în minunata apă în care-şi petrec traiul, sau, vorba cuiva, apa îi asupreşte ? Balena de-ar vorbi, ce-ar spune ? Ar putea spune Credoul ei :

„Apa asta e plină de nade,
Tot felul de nade
Frumos colorate.
Noi, peştii,
Înotăm printre ele,
Atît de iute,
Încît părem gălăgioşi.
Visul nostru de aur
E să înghiţim una,
Bineînţeles pe cea mai mare.
Ne punem în gînd o fericire,
O speranţă,
În sfîrşit, ceva frumos
Şi peste cîteva clipe observăm miraţi
Că ni s-a terminat apa."

Oare balena care l-a înghițit pe Iona credea că și-a înghițit visul său de aur, nada cea mai mare ? Și-a pus în capul ei de balenă o fericire, l-a ingurgitat pre pescar, și cînd colo a băgat de seamă că i s-a terminat apa și-a ajuns pe uscat ! Și poate nici Iona nu știe c-au ajuns pe uscat. Și alt pescar, stînd pe mal, îi tulbură balenei drumul, cu umbra picioarelor sale, drumul spre apa de unde a venit... Și alt pescar pescuiește balena în burta căreia se află pescarul Iona, așa încît nu se mai știe cine pescuiește pe cine, cine înghite pe cine în această fantastică și veșnică păpare a călăului de către victimă și a victimei de către călău... Materia și moartea pe toate vor să le pape, materia și viața pe toate vor să le învie. Victorios rămîne doar gîndul, contemplarea facerii și desfacerii lumii. Căci între Geneză și Apocalipsă stă omul care cugetă, trestia gînditoare a lui Pascal.

*
* *

Dintr-o burtă lichidă, a mării, s-a ivit o burtă de carne, solidă, a chitului, în care încape, fluidă, apa, în care se mișcă pești și peștișori, și ei cu burți în ei, și ei cu icre în ei— totul fiind un lanț infinit al vieții, al celulelor, un lanț al vieții și al nevieții, al începutului și al nesfîrșitului, o coloană infinită a vieții.

O burtă, un om, o moarte în mijlocul burții, o înviere în mijlocul burții, un roi de icre, dacă vreți, icre roind în întuneric, viața rodind viață, începutul balenelor ce vor sfîrși înghițind sau înghițite de alte surate... O burtă, o sferă înghițind altă sferă, un univers înghițind alt univers, la infinit... Și în mijlocul acestui infinit de la dreapta și de la stînga, de la Nord și de la Sud, omul, Iona.

*
* *

Era un balaur mare pe care îl cinsteau babilonienii. Și regele a zis către Daniel : „Acesta este viu și mănîncă și bea, nu vei mai putea zice că și acesta nu este Dumnezeu viu ; deci închină-te lui."

Iona nu se închină balenei, care era vie, ca lui Dumnezeu. Ea îl apără de înec, ea îl poartă peste ape, dar lui nici nu-i trece prin cap că este o ființă nici măcar diavolicească... Nici Daniel nu se închină balaurului. Îl omoară, arătîndu-i astfel regelui cărei ființe de nimic se închinaseră oamenii regatului său. Iona nu se gîndește să ucidă chitul, el vrea doar să-și croiască prin pielea monstrului o fereastră, să vadă lumina și să poată ajunge la un liman.

Perseu o salvează pe Andromeda de un monstru marin căruia trebuia să-i fie sacrificată, fiindcă mama ei îi lăudase frumusețea, supărîndu-l pe Poseidon, șeriful mărilor și oceanelor. Perseu ucide monstrul și se căsătorește cu Andromeda. În Cartojan aflăm că pe steagul trimis de Ștefan cel Mare la Muntele Athos era chipul Sfîntului Gheorghe doborînd balaurul. În folclor, Făt-Frumos ajungînd într-un oraș lipsit de apă îl ucide pe balaurul cu șapte capete ce se pripășise într-o fîntînă și nu lăsa pe nimeni să se apropie de izvor pînă nu i se da o fată să o mănînce.

Cum am mai văzut, șarpele și-a băgat coada și prin rai și-a stricat rosturile rostuite.

În Cartea lui Iov puterea balaurului este nemărginită, căci cine poate să-l prindă cu undița, ori să-i lege limba cu o sfoară ? Pescarii vor putea să-l scoată de vînzare ? Ridică-ți numai mîna împotriva leviatanului și vei pomeni de o asemenea luptă și n-o vei mai începe niciodată. Este o deșertăciune să mai nădăjduiești în izbîndă. Cine este atît de nechibzuit încît să-l întărîte ? De măreția lui se tem și valurile, carnea lui e ca piatra rîșniței, fierul pentru pielea lui este ca paiul cînd se afundă, apele fierb, el e făcut să nu cunoască frica... Northrop Frye notează : „Dacă Leviathanul reprezintă întreaga lume a păcatului, a morții și a tiraniei, în care a fost aruncat Adam, rezultă că urmașii lui Adam se nasc, trăiesc și pier înăuntrul pîntecului său. Așadar, dacă Mesia ne va salva ucigînd leviathanul, prin acest act ne va elibera din pîntecul său." Este Iona, pescarul nostru, Mesia ? Atunci măcar el ar ști asta. Atunci gestul său din final cu șișul, acum interpretabil, n-ar mai avea nici un rost. Misiunea lui ar fi clară și el ar avea nevoie de niscaiva oameni prin burta chitului, pe care să-i salveze, ca o dată cu ei să izbăvească omenirea

de beznă. Nu, *Iona* lui Sorescu nu e o dramă creștină. Pescarul nostru nu este neapărat un erou mesianic intrat în burta morții și trebuind să moară, ca să reînvieze a treia zi ! De-ar fi așa, mesajul piesei ar fi didactic, n-ar rămîne deschis și nu ne-ar mai da nici o bătaie de cap. Am trage o linie și am face socoteala : în timpul celor patru tablouri care au durat atîtea minute, autorul ne-a demonstrat cîte suflete pot fi salvate și cum... Etc. Și am avea pe scenă o falsă tragedie, o prefăcătorie ! Căci am ști că în spatele pescarului oltean se află puterea cerească ce nu va permite pînă la urmă monstrului nostru să se atingă nici de un firicel de păr de pe degetul cel mic și stîng al iubitului nostru Iona... N-ar fi primul caz de micșorare, de mistificare a unei tragedii posibile... Finalul ar mîna eroul, sau i-ar cere autorului un alt episod, de reabilitare... Eventual o altă piesă. Aceste lucrușoare s-au întîmplat și pe la case mai mari. Johannes Volkelt nu se sfiește să-l bage în această ciorbă chiar pe martirul persecutat crunt Ulise de către Poseidon — fiindcă noi știm totuși că alți zei și mai zei îl vor scoate din vîltoare nevătămat ! Pe Iona — Ionică — Ioncică al nostru nu putem fi siguri că-l va salva cineva pînă la urmă ! Dacă nu se va salva singur... Și el se salvează, omul vechi, omul de ieri, de azi, modern, se salvează gîndind, depășindu-și condiția, fiindcă și-o înțelege...

*
* *

„Eu și lumea. Mările calde ale vieții." Plecînd de la acest subcapitol al unei cărți de Constantin Noica, am putea lesne parafraza : Iona și lumea. Mările calde ale vieții." Pescarul, ca și Omul povestit de Noica, a trăit pînă a fost înghițit de balenă fără ca să i se fi întîmplat nimic deosebit. A crescut, s-a însurat, întîmplările vieții sale coincid cu vîrstele prin care a trecut. Atît. O lentă maturizare biologică. Acum însă află și Iona că se petrece cu el ceva cu totul deosebit : „Că se cufundă în viață." „De unde adevărul îi fusese ceva străin și rece, acum adevărul era cu el cu tot, scrie Noica. Putem spune că și Iona prins în burta mistuitoare a balenei, cîntînd „veșnica mistuire", privind cum peștișorii sînt conjugați de pîntecele aflat

într-o continuă hămesire „se ridică acum împotriva substanței generale, care e viața". Ca să se afirme pe el ? Nu, pînă la urmă ca să *afirme* tot viața, reintrînd în continuitatea ei, am putea răspunde, folosindu-ne de cuvintele lui Constantin Noica. Noi susținem că Iona nu se sinucide, că gestul său final este de inițiere într-un nou adevăr, pe care îl presimte, la care am putea spune că a ajuns în urma cumplitelor experiențe de pînă acum. Pescarul oltean și-a înțeles situația, poziția, rostul, aproape s-a înțeles pe sine. Mai are un singur pas de făcut. Ar mai trebui să se împace cu sine, să se împace pe sine cu lumea, adică, așa cum ar spune Noica, să împace conștiința cu conștiința de sine. Să recapitulăm ultimele replici ale piesei : „Am pornit-o bine. Dar drumul, el a greșit-o. Trebuia s-o ia în partea cealaltă... Dar nu mă las. Plec din nou." Da, pleacă într-o nouă odisee, spre sine. „E greu să fii singur", mai spune. Asta ce să însemne ? Că din carnea sa își va croi singur o nouă Evă ? O Ariadnă, ca să înfrunte Minotaurul? Că în singurătate îl va chema ca prorocul din Ninive pe Dumnezeu? Că va refuza totul, stingîndu-se? Să-i mai auzim ultima replică : „Răzbim noi cumva la lumină." Da, lumina este în el. În acest punct, Noica ne-ar putea ajuta capital. Iona ajunge la o împăcare cu lumea, cea etică. „Se privi pe sine ca și cum ar fi fost altceva, adică își privi conștiința de sine din perspectiva conștiinței de ceva, avînd, rînd pe rînd, ca și senzația de sine, cînd se considera drept un lucru, un craniu și o expresie a materiei..." Iona, expresie a materiei, privindu-se pe sine, exact cum se privea pe sine trestia fragilă și gînditoare și nemuritoare a lui Pascal.

Stelele și caprele

Apa, marea, necunoscutul, moartea, un spațiu al fricii. O materie curgătoare și rece, fără margini, fără fund, ca abisul, iarăși ca moartea, un labirint lichid, o închisoare închisă în propria ei închisoare, un șir de închisori închizîndu-se unele pe altele, mereu, în fiece clipă, nemilos. Erasmus zice cam așa : „Ce nebunie, să te spovedești mării". Adică să i te mărturisești ei, să ai încredere în ea, în acest monstru lichid, în acest Minotaur care este în același timp și propriul său labirint. Ape, ghețuri, potop —

iată peisajul fundamental al unor piese scrise de Sorescu, iată spațiul în care are loc spectacolul ideilor sale. Marea, informul, infernul, apa, unul din elementele fundamentale ale materiei — un cuvînt de temelie al unor bătrîni greci. Peste aceste ape, nu în superbe supervapoare superatlantice navighează eroii lui Sorescu. Dar nu mai puțin singuri și nesiguri și siguri decît aceștia, cei de azi, nomazii pe ape sorescieni retrăiesc începuturile lumii, potoapele ce le-au stat și le mai stau omului în cale... Apa, da, dar și cerul, aerul, spațiul lui Icar, al Cățărătorului, cerul care înghite orice și în care poți zbura ca într-un sac fără fund. Potopul, Icar, Iona etc. — rescrierea acestor mituri o rescrie Sorescu. Starea de fuziune magnetică a omului cu văzduhul zis și cer, cu apa, cu pămîntul. Rescrierea unor aspirații, a unor chinuri, a unor stări cruciale ale istoriei omului, care este de fapt și istoria lumii, căci pînă la facerea omului materia și lumea n-au avut istorie. Eroii lui Sorescu vor să fie cu un pas mai aproape de stele, să știe ce e dincolo de stele, și dincolo de dincolo. Caută *Uscatul*, siguranța, viitorul. Dar ei trăiesc și în prezent, și cu un pas în trecut, în istorie, au memorie. Asaltează cerul, transcendentul, metafizica, stelele, ideea de spațiu național, de patrie a ideilor înalte, dar în același timp trăiesc printre cai și furnici, duc caprele la păscut, pun mămăliga la fiert. Cerul, visele, stelele — și universul domestic, palpabil. Omul aflat între întrebările sale cele mai de sus și universul domestic, sfîșiat de aspirații și cenzurat de cenzura cotidiană a banalului. Iona, Paracliserul, Cățărătorul, eroi de mitologie reînviați, eroi care se sacrifică pentru a se descoperi pe sine, Meșteri Manole ce se zidesc singuri, sau sînt zidiți, reformatori ce ard sau sînt arși pe rug, ca să triumfe ideea mîntuitoare pe care o proclamă. Trei zile stă Iona în burta balenei, dar poate că el era de mult în foalele ei și nu știa, și doar acuma află, luînd conștiință de sine, ca primul personaj botezat Adam. Balena e diavolul ? e o formă a răului ? E cumva iepurele ce-i duce pre unii în Valea Plîngerii, care este valea cunoașterii binelui și răului, a sinelui ? Sau Iona e ivit din icrele Balenei din care s-a făcut în șapte zile și dragul

nostru univers ? Nu dăm răspunsuri, fiindcă nici autorul nu ni le cere. El ne cere doar să ne întrebăm, odată cu el... Iona e și un țăran oltean, am mai spus. Doi inși mai vedem pe lîngă el, cu cîte o scîndură fiecare în spinare, cu cîte o bucată din propria lor cruce, umblînd în căutarea celeilalte bucăți, ca să poată fi răstigniți și ei, bieții tîlhari. Își poartă și ei povara, o cruce fără brațe — o idee fără articulații, aflată în capetele lor, încă neînțeleasă de căpățînile lor. Dar și Cățărătorul e încadrat la un moment dat de doi inși, ca de ultimii doi tîlhari... Crucea Cățărătorului, copacul, e ca și crucea din schela pe care urcă spre propria sa înțelegere Paracliserul, e ca și crucea-țeapă pe care Vlad-Țepeș se jertfește singur. Iona, un țăran oltean, dacă vreți. Un țăran ce se aseamănă cu cei din piesele lui Sorescu Marin cu fabulă din istorie. Țărani ce de fapt sînt locuitorii unei *Cetăți rurale* și *morale* aflată în război cu Vitregia, cu Iraționalul, cu Balena altei credințe, cu diavolul înarmat cu săbii și cu prostituție, cu tunuri și cu haremuri. Acești țărani parcă sînt prin limbă și prin port vecinii de azi ai părinților lui Sorescu, de pe-același drum, neamurile lui, cumnații, verișorii, unchii... Deși trăiesc în epoca lui Țepeș și-a Sultanului. Sau poate că ei de-atunci pînă azi nici n-au mai murit. Sau poate țăranii de azi merg spre trecut — se înfundă în timp, vii, călătorindu-se spre începuturile noastre ca țară și spre începuturile lumii, ale omului dintîi... Ei n-au vîrstă, n-au vîrste, și nu mor ; doar îi cuprinde din cînd în cînd cîte un guturai, cîte o răceală, din care înviază singuri, cum ar învia Lazăr singur, mîntuit de ideea obosită doar o *clipă* în el, și nu venită din afara sa... Da, acești inși ies la Mal ! Omul vrednic se face luntre și punte și iese la mal. Proverb. Și Iona, cu propriul său cuțit, își caută Limanul. O caută pe Ariadna, Mintea adică, Spiritul ? El e doar Forța ? Își caută jumătatea, împlinirea, ghemul limpede al șirului gîndirii, Sinele ? Da, probabil, căci toate au o Formă, un trup, o Credință ! Apa trebuie să vină la matca ei și omul la țeapa lui. Proverb. Iona se înțeapă cu propria sa țeapă. Ca Țepeș. Trebuie să ajungă la lumina visată. Omul ca umbra îndată piere cum îi lipsește lumina. Alt proverb. Iona, în burta peștelui. Și chitul nici măcar nu-l mistuie, după ce l-a înghițit. Nu poate,

nu vrea ? Omul este inutil în burta balenei ? Omul este un animal inutil ? Materia n-are nevoie de el ? Nu și l-a propus, nu l-a visat, nu-i pasă de el ? E prizonierul peștelui, din indiferența peștelui ? Dar și balena, această închisoare mișcătoare, e prizoniera lui. Cît timp va trăi el, va trăi și ea, căci va avea o memorie vie. Cînd va pieri el, ea nu va mai exista, fiindcă nu va mai exista cine s-o *numească* materie, cine să gîndească... Da, culmea e că balena lui Sorescu nu papă oameni, ea îi poate duce doar la disperare, care e un alt fel de mîncare. Da, de obicei omul merge pe malul mării și pescuiește pești : acum peștele îl pescuiește pe omul care pescuia pești... Balenele, batalioanele, hoardele de balene, băgate unele în altele, unele acoperindu-le pe altele, ca niște imense foi de varză, lua-le-ar dracu — da, balenele nu halesc omul, îl pot duce doar la nebunie. Nu-l strivesc ca pe un vierme, îl fac să-i crape mintea ca un bostan, să-și ia singur zilele... Sau să nu și le ia, să ajungă la luciditatea lucidității... Da, balena e o variantă mai burtoasă a peștelui din paradis, poate a satanei, poate a cunoașterii binelui și răului... Căci, da, Iona a trăit mult timp, dar n-a știut că există. N-a știut de el și de condiția lui decît cînd a simțit ca un cer deasupra lui foalele chitului, ca un pămînt sub el, foalele chitului. El nu poate ucide balena. Dar nici ea pre el. Numai omul poate să-l ucidă pe om. Restul — sînt accidente ale naturii, accidente de Circulație ! Cum ar fi omul mușcat de un cîine turbat, mîncat de țînțari... Stop ! Și cîinele și țînțarii sînt forme ce fac parte din sistemul de Circulație. Dar să revenim la balenele noastre. Va să zică Iona e prin marea burtă singur. Cînd își va croi din carnea sa propria sa mîntuire ? Cînd își va găsi perechea ? Privește printr-o fereastră tăiată în chit. Vede alt chit. Alt chix. Poate e aceeași balenă, cu mai multe burți ? Poate e aceeași burtă, care hrănește mai multe balene ce s-au înghițit unele pe altele, sau au crescut unele peste altele ? Intrînd prin marea Gură, el intră în alt spațiu, în alt timp, într-o altă țară, a întunericului, în infern ? Sorescu rescrie un mit, un basm... Și sfîrșitul unui basm nu poate fi decît fericit, ca în orice basm... Dar fericirea nu înseamnă că trebuie să ne arate un Iona cu ochiul boului și flori de cais în mîini, există și o fericire mascată de acțiunea unei custuri. Cuțitul, armă nu a morții,

ca în Ionescu, ci armă a Cunoașterii. Cu el Iona deschide burțile chitului, burțile mării, burțile cerului, burțile sinelui. Începe să fie tîrziu în Iona. Trăise ca în burta mamei, ca în burta vieții, nu cunoscuse albul și negrul, culorile, umbra coasei aruncată peste el. Acuma, în burta balenei, care poate fi Materia, Viața și Moartea, el își dă seama că e înghițit. Să se sinucidă ? Asta ar fi destinul său ? Cam pute în acest burdihan duhoros ! Ei, și Don Quijote s-a bătut cu morile de vînt ; dar nu asta contează, nebunia, ci că s-a bătut pentru ceva ! Să-și piardă și el doagele prin chit ? Cartea Omului e alta, zicem noi. Tăind în sine, stăpînindu-se pe sine, Iona încearcă să trăiască. El e totuși spiritul lumii, deci chiar și al balenei. Numai că el nu e așezat în capul balenei, ci în pîntecul ei. Omul e o balenă cu capul în propria sa burtă, am putea sorescița. Tăind în el, scormonește în propria sa minte, care și ea poate fi în propria sa burtă... Prima lui viață nu prea i-a ieșit, dar poate a doua, poate a treia... Omul e dator să încerce ! Chiar dacă lumea se clatină ca un ou clocit. Iona nu se sperie, nu e disperat... Erasmus, Erasmus, marea e o nebunie și e nebunie să i te spovedești ei ? Poate. Dar mai sînt și alte păreri. Grăsanul Sancho, bravul scutier, zice : „Dacă vrei să înveți să te rogi, mergi pe mare." Dar cui se roagă Iona ? Iona se roagă minții sale...

Căutarea absolutului — nu în alte sfere, ci în sine. Adevărul este în burta sa, născut odată cu el. Scăparea eroilor sorescieni este nu în a fugi din această lume, ci în a o înțelege, chiar murind. E un eroism acceptat — pentru desăvîrșirea cunoașterii lumii, și mai ales a cunoașterii limitelor și nelimitelor propriilor valențe... Acceptînd sacrificiul suprem — nu din altă mînă venit. Nu-i o sinucidere, Iona nu e un învins, un orb care nu mai întrezărește nici o soluție, alegînd-o pe cea mai ieftină, pe cea mai împotriva firii omului, Iona e om care a descoperit că nu în alte ceruri este salvarea sau ratarea sa, ci în propria sa esență... Nu un refuz al lumii, renunțînd la zile și nopți, ci o încercare de a cunoaște eșecul pînă la capăt, ca pe o atingere a ultimelor posibilități de a se autoiluziona... Speranța deșartă e o deșartă înșelăciune, aspirația de a ieși din veșnicia de burți e nobilă, desigur, dar imposibilă ?... Dar a fi mai mult decît ești, dar a încerca să trăiești imposibilul,

e o cestiune condamnabilă, e o orbecăială de insectă ?... Aşteptîndu-l pe Godot este tot atît de iluzoriu ca şi a ajunge la Godot ? Ca şi ieşirea din burta galaxiei şi a condiţiei speciei ?... Căutarea imposibilului, o căuta şi Băieşu. Aspiraţia spre un punct iluzoriu este echivalentă cu speranţa găsirii acelui punct luminos lîngă tine ? Godot n-o să vină. Dar nici dacă Iona pleacă spre Godot, n-o să ajungă niciodată la el, speranţa e o fata morgana, o moară de vînt ? Dar frumuseţea nu este atingerea stelelor, a punctului visat, ci lupta spre şi pentru acel punct. Aşteptîndu-l pe Godot, aşteptîndu-l pe inspectorul din Petersburg, îl aşteptăm pe Dumnezeu, în primul caz, îl aşteptăm pe Diavol, în al doilea caz... Nici unul nu vine cu adevărat. Şi atunci ? Atunci Orfeu se coboară în Infern să-şi vadă Iubirea, pătrunde prin cercurile iadului... E vorba tot de un timp, tot de un spaţiu ?... Dante parcurge mai multe burţi infernale în căutarea absolutului întruchipat de preafrumoasa domniei sale frumoasă... Iona parcurge drumul spre sine, cu un cuţit în mînă. Gestul aventurii este ritualic, nu echivalentul unei banale sinucideri. Burţi, vămi, probele din basm ale iniţierii, lupta cu Gheonoaia, cu Scorpia, cu ursul de sub podul ce desparte o lume de-o altă lume, un timp de un alt timp, pîntece, vămi, oglinzi aruncate din fuga calului, perii... Dar în *Furtuna*, ca să-i scoată din valurile Mării prin cîte burţi îi trece Prospero pe duşmanii săi ? Apă, apă multă şi pe la Shakespeare. Şi prin Biblie, apă multă prin multă şi pe la Shakespeare. Marin Sorescu, dramaturgul, artistul, stă în burta unui peşte, a istoriei, a lumii — şi cugetă, o trestie...

OFELIA

Daţi-mi un cal ! strigă cocoşatul, ştiind sigur c-o să răstoarne lumea, de va avea sub el patru picioare de copitat, adică un punct de sprijin. Dau un regat pentru un cal ! supraliciteaza Richard, ştiind sigur că face o mare afacere, căci un regat e o bagatelă pe lîngă un punct pe care să se bizuie — şi care, în cazul calului, mai e şi mobil! Punctul fix şi mobil, certitudinea — asta-şi doreşte, ca să scape din infernul în care singur a intrat întîi pînă la genunchi şi mai tîrziu pînă în creştet, convins fiind că-l va înfrunta, şi surclasa, aşa cum mai înfruntase şi pînă atunci şi surclasase de cîteva ori imposibilul. Cu lady Anne cum se întîmplase ? Foarte simplu. Survolarea ei avusese loc în condiţii meteo excelente. Cocoşatul îşi dorise punctul, şi punctase, eficient, ca orice tiran care vrea şi el să fie fericit ! Căci, trebuie să dăm cu sublinietoarea pe sub cuvinte : toţi monştrii vor să fie fericiţi ! Să iubească şi să fie iubiţi. Ce putere mai e şi aia dacă nu-ţi poţi aduce sub plăpumioara cu puf, la o ridicare de deşti, ce inimioara-ţi dulce pohteşte ? ! Dacă citim întreaga operă a lui Shakespeare ca pe-o singură piesă, lucru cumva firesc, o să băgăm de seamă cît de simple sînt apucăturile dictaturilor personale : nu doar strîmbul pe dinăuntru şi pe dinafară Richard vrea să fie fericit, nu, sînt şi alţi berbanţi care doresc muieruşti, plăcinte, lăutari regali, şoptitori regali şi tunurele care să facă pac şi să-i dea alaiului lor o morgă, de ! Claudius la nunta sa cu Gertruda nu pune tunuricile Daniei să se răsufle ? Le pune. De fapt şi el îşi caută un punct de sprijin, o certitudine, ca să fie liniştit. Nunta ar fi şi ea o exemplificare plenară a ajutorului dezinteresat

pe care el îl oferă regatului și soției fratelui său mort, un exemplu tipic, în împrejurări tipice, de sacrificiu din partea lui (pentru mulțime), de preluare a unor sarcini regale și familiale capabile să ducă mai în lumină Danemarca ! Păi, da, dacă e să te joci cu puterea și cu crima, trebuie să mergi pînă la capăt, nu doar să-ți ucizi fratele, ci și să-i iei nevasta și să te așezi pe tronul său încă neînfrigurat și pe patul său încă virgulă cald. Are nevoie și Claudius de un punct de sprijin ca să răstoarne Danemarca și lumea, după cum vrea el, și-l găsește în patul Gertrudei. Cum ne întoarcem și cum ne răsucim, tot de paturi și iubire dăm, căci, ne repetăm, tiranii vor să fie iubiți ! Claudius își începe domnia cu o nuntă, cu tunișoare pocnind din pulberile lor chinezești, cu urale : Dania să vadă și să audă că el e fericit ! Și și este. Și toate ar merge cum ar merge, de nu s-ar găsi un Duh care să desfidă canoanele mistice și să vină și să-i spună lui Hamlet grăsanul că tatăl său a devenit duh prin cucută pusă în urechea sa regală. Și de-aici începe odiseea petrecărețului fiu de rege în căutarea unui punct de sprijin cu care să răstoarne putregaiul și lumea de cucută instalată de unchiul său în palatul și patul și pe tronul tatălui său... Cine-i poate oferi o certitudine ? Polonius e un punct de sprijin ? Un șobolan e prea viclean, trăit prin lăturile castelului... Dar pînă la urmă are Hamlet măcar o mică și umilă certitudine că duhul n-a mințit ? Că prietenii săi de tinerețe R și G vor să-l ducă în Anglia ca să moară, nu-i un argument că unchiul său Claudius i-a omorît tatăl, e la mijloc mai degrabă dorința noului rege de-a nu avea lîngă el pe fiul Gertrudei, care să-l tot piseze la cap... Capcana pe care i-o întinde Hamlet lui Claudius, cu actorii, să fie o certitudine că noul încoronat i-a pus cucută în ureche fratelui său ? Sigur, un criminal, văzînd scena odioasei sale fapte jucată de-o trupă de actorași, poate tresări și... Dar un criminal pur-sînge se poate stăpîni perfect. Ori, cine-și ucide fără să clipească pe cel născut cu el din același pîntec, are rasă !... Și încă ceva: și un nevinovat poate tresări și poate face o criză de isterie văzînd pe scenă o scenă atît de odioasă ! Atunci care e momentul ce-l umple pe tînărul prinț danez de certitudinea căutată ? Ce-i spune Laertes ? Că încoronatul Claudius a măsluit duelul și-a mînjit cu otravă vîrful sabiei sale ?

Acesta ar fi un argument că încoronatul a ajuns la culmea răbdării și-a vrut să folosească ura lui Laertes, ca prin ea să răzbune înjunghierea lui Polonius, tatăl lui Laertes, de către Hamlet... să scape de Hamlet, de nebunia lui ! Fiul Laertes să-și răzbune tatăl, într-un duel trucat, desigur — dar cîte potlogării mai mari nu s-au făcut de cînd e lumea lume ca să triumfe acolo o mică răzbunare !

În această conjunctură, singurul punct de sprijin al lui Hamlet este Horatio, singura certitudine pe care o caută s-ar putea baza pe prietenia lui Horatio, pe prietenie adică. Mai ales fiindcă pornirea îndoielii, pornirea căutării adevărului vine de la Horatio și de la soldații care l-au dus pe Hamlet să audă în miez de noapte pe meterezele castelului din Elsinor glasul Duhului... Însă există un *însă* aici : în vremea presupusului sau adevăratului asasinat, Horatio nu se afla în Danemarca. Deci, practic, el nu poate depune o mărturie personală ! Atunci cine ar mai rămîne să-i ofere prințului punctul pe care-l caută ? Ofelia. Ea n-a plecat niciodată de la Elsinor. Ea îl iubește. Și Hamlet o iubește. Se știe, și se va mai vedea. Dar Ofelia poate că a aflat ce s-a petrecut în tainițele puterii regale ? Ofelia e curată, naivă — își dă seama prințul cînd ea vrea să-l întrebe, pusă de Polonius, ce gînduri are... Du-te la mînăstire ! îi spune atunci Hamlet. Ce să însemne asta ? Să-l lase în pace, să-și găsească un loc de rugăciune pentru ea, pentru Polonius, pentru regat, pentru ce s-a întîmplat și pentru ce se va întîmpla la Elsinor ? Dincolo de contingent, acolo să fie locul ei ? Mînăstirea e un lăcaș al setei de etern, al renunțării la concretul și palpitul cotidianului etc. Dar cum orice ipoteză trebuie demonstrată, să reluăm firul tragediei prințului și să căutăm odată cu el punctul solid pe care-l caută. Să fie Ofelia, dragostea, acest punct de sprijin al certitudinilor sale ? Să fie moartea ei și moartea iubirii lui punctul de reazim al ?... Ce-l luminează pe acest nefericit, ce luceafăr ? Doar moartea, doar glasul Duhului și al morții ? Ce credință se destramă și se închează în spațiile sale interioare cînd se întreabă asupra sensului vieții, cînd conjugă verbul a fi ? Ofelia, dusă în etern, îmbrăcată în flori, încoronată cu coroane de flori, pură, Ofelia... Coroana de flori de pe fruntea ei este desigur altceva decît coroana de metal, a puterii, de pe fruntea

regelui Claudius ; coroana nebunei, înnebunitei de durere, este altceva decît coroana puterii nebune a celui care și-a descoronat fratele și pe deasupra l-a mai și încornorat... Shakespeare nu dă prea multe amănunte despre izbucnirea nebuniei Ofeliei: bănuim noi că Ofelia a aflat, *prima*, adevărul căutat de Hamlet și n-a putut să reziste otrăvii sale, cucutei morale, în care toți ceilalți trăiau, știind și făcîndu-se că nu știu nimic ! Punctul de sprijin al monstruozității fiind știința de a ști că nu știi nimic ! În acest spațiu irespirabil al cucutei, Ofelia aduce fragilitatea florilor de cîmp, neprihănite, neprihănirea lor — în care și moare învăluită, ca o surată a lor...

SHAKESPEARE ACTORUL

A fi sau a nu fi, aceasta-i una dintre întrebări. Capitală, desigur. Dar și a cîștiga sau a pierde poate fi un embrion, un bruion de întrebare, chiar dacă nu Hamlet și-a pus-o, deși și el și-ar fi putut pune o asemenea întrebare... Căci pînă la urmă și el se află într-o ecuație care dă un rezultat greu de înscris în catastif : da, fiindcă e cel puțin delicat să te pronunți despre întreprinderea întreprinsă de el, dacă a supus balanța să ni-l arate cîștigătoriu, au ba... Mai simplu ar fi să ne pronunțăm despre rezultatul războiului cu morile de vînt purtat de cavalerul utopic de la Mancha. Mai simplu, și nu prea. Oricum, să învingi o moară de vînt pare o nebunie, ceva imposibil, deoarece zic experții în morărit și savanții în vînt că moara care macină vînt e greu s-o pui cu botul pe labe, căci chiar de-o pui, vîntul e mai dificil să-l pui cu botul pe labe, imposibilul e mai greu să-l pui cu botul pe labe. Asta ne-ar putea duce răpede spre trista concluzie că renumitul cavaler al tristei figuri e sortit în final unui trist bilanț : să piardă în scripte toate bătăliile pe care le-a iscat, inclusiv cea cu leul, și să ne apară de un ridicol enorm. Păi da, cine nu învinge, e ridicol, așa scrie și în istoria războaielor lumii, și doar cine cîștigă e plin de lauri, îmbălsămat în aplauze și parfumuri coloniale. Cavalerul Utopiei moare perdant, în patul său personal, ca un biet anonim, fără fanfare, nici măcar civile. A pierdut totul ? Dar de-ar fi cîștigat, ce-ar fi cîștigat ? Vîntul ? Sau, chiar, bre, n-a cîștigat nimic acest Sisif de la Mancha ? Aici poate n-ar fi rău să ne delimităm, cum se spune, sau să deschidem un parantez : Alexandru Machedon a cîștigat mereu, spații după spații, zări după

zări, a înghiţit în burta sa de minotaur corăbii, cetăţi, oameni, ţări, imperii, într-un labirint de sticlă, ba mai mult, într-un labirint de aer, fiind el, vizibil, sonor, fiind într-un labirint *la vedere*, la belvedere, la frumoasă vedere... Ei, şi ? Căci aşa sîntem noi, puşi să dăm cu eişiul ! Un gînd scrofulos ne cheamă la datorie : înapoi ! de pre cîmpurile de bătaie ale istoriei, pre scenă, între litere, pe cîmpurile de bătălie ale eroilor literari. Bine, întoarcem căruţa. Hai mai la deal de Spania, la nea Richard al III-lea, dragul nostru cocoşat. El cîştigă toate bătăliile, îi rade şi la intrigi şi la bîrfe pe toţi, cîştigă chiar şi-o bătălie sexuală, pe un sicriu, ca să pecetluiască victoria verbului a cîştiga. Pierde o singură dată, din cauza unui cal. De-ar fi avut la îndemînă o mîrţoagă, dădea pe ea bacşiş un regat, căci recîştiga imperiul său de baliverne şi otrăvuri şi intrigi, imperiul său de crime. Calul nu s-a arătat. În basmele noastre, cînd se înfruntă doi voinici, un zmeu şi un preafrumosfăt, hop şi calul năzdrăvan apare — şi binele cîştigă. Calul — armăsar, iapă, mînz, cîrlan — nu e de partea Răului. Precum e Pegasul, înaripatul, de partea muzelor, a frumosului. Precum e Rosinanta, de partea nebuniei frumoase, de partea Utopiei. Numai un cal parcă se perverti în istorie, acceptînd să fie senator : calul lui Caligula. Ce-o fi cîştigat, mai mult fîn, mai mult ovăz ? Calul de lemn şi calul lui Caligula, iată doi cai care mă obsedează şi pe care tare vreau să-i pun la o căruţă şi să-i aud ce-şi mai spun. Ei sînt dintre cei care sînt gîdilaţi pe frunte (nu între coarne !) : bravo ! bravo ! aţi trecut primii linia de sosire, vi se cuvine zăhărelul. Ei sînt nişte copitate pragmatice, trag bine la ţintă, ca şi cei ce-i ţin de frîu. O nebunie pragmatică i-a condus şi pe confraţii lui Ulise, l-a condus şi pe Caligula. Pe cîtă vreme răpciugoasa copitată ce-l cară în spinare pe Don Quijote ştie şi ea (de ce să nu ştie ? ei, drăcia dracului !) că, trecînd prin Vămile Răului, ca un erou de basme, cavalerul sublimei utopii se iniţiază în Sublim, şi chiar dacă pierde, cum e poate şi firesc, atitudinea sa, superbia sa, frumuseţea sa morală rămîn nimbate, ca şi coiful său, de grandoarea şi strălucirea Utopiei, de duhul etern al Sublimului. Pierzînd, el a atins totuşi imposibilul, el a deschis omului şi umanităţii

pentru o clipă măcar marea poartă a visului întrupat, nobleţea blazonului său nerămînîndu-ne mai puţin supremă decît a oricăror zeităţi (olimpice sau ba, de prin Olimp sau de pre cerurile de aiurea). Tot conjugînd a pierde şi a cîştiga, era să-l pierdem din vedere pe Sisif. Să ne fie clar, declarăm ca la proces : noi nu-l iertăm pe Sisif pentru măgăriile şi porcăriile sale (ca să luăm din lumea animalelor relele, să-l mai scutim pre om de blăstămăţiile sale) : dar pedeapsa ce i s-a dat, să care la infinit pietroiul ni se pare prea de oaie ! Infinitul devine pentru el (şi prin el, pentru noi) palpabil, *sensibil* : păi cum de nu, cu bolovanul în cîrcă, pîş, pîş, pînă în vîrful cărării, pînă în pisc, unde face o haltă, drămuind infinitul în halte, drămuind timpul în halte (căci şi timpul este infinit, cum ar spune o romanţă)... Pierzînd totul, Sisif cîştigă pietroiul şi haltele, şi încă ceva : conştiinţa că e pedepsit şi ştiinţa că (hm !) cei care l-au pedepsit şi deci l-au învins nu sînt mai drepţi ca el, dacă l-au potcovit c-o asemenea osîndă, nu sînt mai curaţi ca el şi stau degeaba în Olimp, sau pe unde-şi petrec weekendurile cu tot felul de piţipoance... Sisif a cîştigat gîndirea, pierzîndu-şi instinctivele-i porniri şi libertatea peripatetică fără bolovan în cîrcă... Încurcat verb este şi acesta, pe care-o să-l scriu cum ar trebui a pierdeşiacîştiga... Sau : a cîştigaşiapierde... Agamemnon cîştigă războiul şi-şi pierde soţia şi neamul, şi chiar pre sine se pierde, sub cuţitul celei trecute cu el în terfeloagele istoriei, Clitemnestra. Ce era de preferat ? Dar cu domnul Montaigne care e situaţia ? Fugind el de ciuma ce năvălea în oraşul unde era uns primar şi-a cîştigat sigur viaţa, pierzîndu-şi astfel moartea ce-ar fi putut acolo să-l înhame... dar după unii experţi şi-a pierdut onoarea, cîştigîndu-şi răgazul de-a ne mai lăsa eseuri nemuritoare. E o chestiune nu uşor de cîntărit, nefiind vorba de brînză sau de urdă. Mulţi şi-au dat cu presupusul, în ce priveşte acest moment al biografiei sale, în ce priveşte acest moment de cumpănă a Geniului (să-i zicem lui Montaigne şi aşa, dacă tot a fost geniu !)... Plecînd de la întrebările multor cercetători ai săi, şi în special de la doamna Alice Voinescu, ne-am dat şi noi cu presupusul despre domnul Montaigne şi despre verbul pe care probabil chiar atunci îl conjuga: a pierdesauacîştiga, a cîştigasauapierde... Dar de fapt lu-

crurile stau mult mai simplu decît se pare ; să riscăm o simplificare : ce primează într-un bilanț aritmetic, rezultatul, sau semnificația rezultatului ? Pentru Napoleon, cel care avea un puls fantastic (46 bătăi pe minut), doi și cu doi făceau patru. Dar acest exemplar biologic încărcat de calm și de luciditate, și nu de electricitate țîfnoasă și în orice secundă belicoasă, a construit unele dintre cele mai năbădăioase campanii belicoase. Dar ce puls o fi avînd Nero, sau Caligula ? Probabil un puls al demenței, al balenelor ucigașe, un puls care, chiar dacă avea bătăile silențioase ale lui Napoleon, tot un pește... Dar Don Quijote ce puls avea, bre ? Actorul pentru care se zice c-a fost scris Hamlet, era grăsan : aici intră în joc și tenzia, cum ar zice Horea Popescu. Shakespeare era și el acolo un actoraș, nu prea mare, zic cîrtitorii. El ce tenzie o fi avut ? Îi plăcea să joace, și juca în *Hamlet*, pe Hamlet bătrînul, pe regele mort, juca în stafia regelui ucis, juca rolul Stafiei, juca rolul Morții. Hamlet, cel viu, se întreba ce-i mai bine, a fi sau a nu fi, viu să rămîi, sau morții să te dai. Hamlet cel mort venea din lumea sa de umbre în lumea vie a vieții, el care pierduse un regat și patul conjugal, să ni-l arate pre cel ce cîștigase Danemarca, și regina, și să ne întrebe unde e Victoria, unde e Sublimul, în balanța cui, a celor care pierd, sau a celor care cîștigă ? Parcă-l văd pe Shakespeare, actorul, învăluit în mantie de umbre, venind spre noi, venind...

MOARA DE TIMP ȘI NODUL GROBIAN

Un autor nu trebuie să-și refuze nici o experiență literară, în marea cursă de a se găsi pre sine : altfel condeiul ruginește cantonat în același drum și-n același perimetru, autorăstignit de bună voie și din lene într-un pat care nici măcar nu-i al său, ci este al domnului Procust. Sigur, trebuie să-ți fie mereu limpede faptul că orice expediție spre poli și vîrfuri și mări necunoscute reprezintă un risc și orice victorie cere la rîndul ei o jertfă. Istoriile și mitologiile certifică la tot pasul aceste adevăruri simple și fundamentale. Uneori se mai poate întîmpla ca jertfa să fie mult mai mare decît atingerea unui sens propus ! alteori balanța dintre jertfă și țel să fie în cumpănă, ca în sublima tragedie a Meșterului Manole ! iar alteori dezechilibrul dintre părți să ducă pur și simplu la o bufonadă etc. Nu se mai descoperă în fiecare zi cîte o Americă îngrășată cu aur, în loc de mirodenii, dar se mai zărește cîte-o pată neagră printre stele, cîte-o particolă infimă în gene, care poate răsturna ditamai namila sănătoasă, multiplicîndu-și ea dezordonat și nebun acizii și corpusculii infinitezimali și aparent derizorii și arătîndu-ne astfel că nu există derizoriu decît în ideile noastre preconcepute și că în univers toate părțile au greutate egală și valori egale în menținerea Marelui Echilibru. Războaiele mondiale și războaiele locale produc pline de rîvnă același efect, fiindcă insul care cade cu desăvîrșire din această lume într-o altă lume e unic, și el tot prin moarte se cheamă că trece — indiferent dacă e singur sau alături încă de trei sau de trei sute de mii de confrați, nu ? Dar războaiele aduc ceva nou în această searbădă ciorbă a istoriei belicoase a lumii ? Sau

cruciadele mai există și azi și-și mai continuă mersul spre morminte sfinte ? Se pare că totul a rămas exact ca altă dată — numai că e altfel coafat. Da, poate la Delfi și la piramide se duc mai multe babete azi decît ieri, milionare sau ba, în excursii însă bine planificate. Cercetarea rădăcinilor înțelepciunilor și ale timpului a ajuns un pretext : cohorte de femei din Apus vin în Orient să înfulece din bucătăria unor civilizații trecute și să se fotografieze lîngă temple și Sfinx, acolo unde altădată sacrul era la el acasă. Însă cum și sacrul poate fi izgonit sau mătrășit, să vedem ce mai poate fi visat astăzi și eventual pipăit (de!): ce ? Dacă pronunți ce-ar aduce măcar a Absolut, galeria se prăpădește de rîs. Și dacă nu se caută valori (...absolute, aoleu !), totuși se caută altceva, mai concret, mai util, bre! niște petrol, acolo, niște pușcoace, care nu strică pe la casa omului, nu ? Proroci există și acum pe toate drumurile. Și țapi pentru jertfă, ispășitori. Chiar dacă uneori nu o capră este arsă pe altarul de jertfă, ci un om, sau o mie de oameni. De-aici începe o ecuație interesantă, cred eu : cei vechi căutau Absolutul, sacrificînd nu de puține ori diverși țapi, iar cei mai noi nu caută ce căutau cei vechi și jertfesc pentru îndeprinderea lor absolut numai oameni. Păi cum vine asta, boieri dumneavoastră ? Bine : există personaje de teatru care nu vor să moară nedecorate și cărora scena nu le mai convine să fie plină cu capre și să semene a căprărie, sau a grajd (puah !) : o cazarmă, un palat regal, o închisoare, un cîmp de bătaie — iată niște spații mult mai curate și bune pentru Teatru ! Drept pentru care noi ne-am propus în *Discurs despre o capră* să folosim decorul unei scene italiene, ușor modificat, și să aducem drept personaje (și nu neapărat drept recuzită) și niște motociclete, un țap, o... Scenografia trebuia să sublinieze amestecul timpurilor, al aspirațiilor, curgerea înainte și înapoi a orelor, confuzia... din unele vise, și totuși... Visul ! Căci fără o Speranță, degeaba pui ridicolul la lucru, nu iese nici măcar banalul detritus (socotit mi se pare de unii sfînt și halit) !

Cum este cuprins spicul în bobul de grîu, cum e închis cireșul în sîmburele de cireș, cum în sămînță zace seminția și precum fiul e închis în părinte, așa ar trebui, ca într-o posibilă magie, cuvîntul închis în om să se vadă și adevărul cuprins în cuvintele personajelor de teatru să se arate în toată dungata sa înfățișare. Și de-ar fi așa, capra ar putea cuvînta și n-ar mai fi doar o glumă scenică.

Dar să nu uităm ce-a auzit Moise : că jertfele de mulțumire trebuie aduse la ușa cortului întîlnirii, fiindcă grăsimea arsă va fi de un miros plăcut Domnului. Aaron să aducă doi țapi, unul pentru se înțelege cine și altul pentru Azazel. După ce va înjunghia țapul de ispășire pentru popor, pe coarnele țapului rămas viu să mărturisească toate fărădelegile alor săi, și apoi să-l izgonească în pustie, ca dobitocul acela să ia asupra lui toate păcatele neamului său și să le ducă într-un pămînt pustiit. Doamne, ce destin i se hărăzește țapului ales la sorți pentru Azazel!

Deci să nu uităm lungile călătorii ale oamenilor și animalelor, trecerile lor peste poduri și noduri spre marele dincolo de dincolo, unde uneori stă și alteori nu invizibilul tîrgoveț veșnic încruntat de greșeala dintîi a omului dintîi, cel alcătuit din pămînt roșu, Adam. Aspirații și înfrîngeri, arderi și izgoniri, căderi și victorii — o veșnică moară ce macină timp și vieți. Și eroul stînd lîngă călăul său, ca într-o fotografie făcută la minut. Și dramaturgul, ca un fotograf miraculos, încercînd cu pana sa de gîscă să retușeze ridurile divinului și cu sabia sa din pană de gîscă să taie nodul atîtor mistere, nodul zis gordian, gardian, gorchian, gorjan și grobian.

VA SĂ ZICĂ EL TRĂIA...

L-am descoperit pe Ion Agârbiceanu în biblioteca părinților mei, învățătorii Maria și Traian Popescu : un nume pe o carte, o fotografie, un arhanghel care scrisese despre arhangheli... Un clasic — cam așa a sunat recomandarea părinților mei. Și nu știu de ce, poate și datorită vîrstei, clasic a însemnat pentru mine un scriitor care a murit ! Un scriitor mare, desigur, dar care s-a prelins în țara umbrelor, lăsîndu-ne cărțile sale, ce nu-l puteau urma, ce nu puteau muri. În timpul liceului nu cred să fi aflat de la cineva că Agârbiceanu totuși trăia ! Cărțile sale sufereau de pe urma făpturii sale de nepot al lui Dumnezeu, de preot care purta o barbă dumnezeiască. Nu intru în detalii. Arăt doar ignoranța mea într-ale vieții de atunci și lenta descoperire a tainelor cărților, a biografiei cărților și a biografiei autorilor. Lenta, dar uneori și brusca lor descoperire ! Căci la Cluj, după marea surpriză a știrii că s-ar putea să-l vedem trecînd dinspre Biblioteca universitară spre o cofetărie din centrul orașului pre cel „mut ca o lebădă", încă o uluitoare surpriză : priviți, cel ce trece este Ion Agârbiceanu ! Va să zică, scriitorul trăia, clasicul trăia, putea fi văzut, puteai să mergi în urma lui, să te apropii de el și să-i dai bună-ziua... „Bună ziua". Cu ochelari, îmbrăcat în negru, destul de suplu chiar pentru vîrsta sa, blajin, bun, cu o privire blîndă, trecea clasicul descoperit în biblioteca din satul Dănceu. Va să zică scriitorul nu are moarte... Va să zică el trăia, vorbea, dădea bună-ziua necunoscuților ce-i dădeau bună-ziua, dădea bună-ziua oamenilor, lumii...

Dar să nu-l scap din amintire pe Lucian Blaga : într-o zi l-am pîndit cu niște amici să apară... Eram prin fața sediului Institutului de Medicină și Farmacie (eram student la Facultatea de medicină generală); și l-am văzut: cu părul alb, colilie, cu plete albe, cu ochelari... Am mers în urma lui... A vorbit cu cineva... Era o zi cu soare... Purta în mînă o pălărie neagră, cu boruri largi... O, n-avea cravată, avea la gît... ce ? A stat de vorbă, oprindu-se cu alt ins... Un cunoscut s-a oprit lîngă noi. I l-am arătat: „Privește ! Lucian Blaga !"... A rîs amicul nostru — el frecventa cofetăria „Pescărușul" ; „Nu, nu e Lucian Blaga, este Eugeniu Sperantia!" Am mers la cofetărie : într-un colț, retras, la o masă, un bărbat pe fața căruia se vedea superbia sa... Lucian Blaga, cu o doamnă. Nu era gălăgios, dar nu era nici mut... Doamne, ce genii trăiau în Clujul acelor ani ! Căci mai erau și genii de tinichea, nu ?

Mai tîrziu, ca redactor la *Steaua*, l-am vizitat de mai multe ori pe maestrul Agârbiceanu în casa de pe Andrei Mureșanu. Pe la amiază, de obicei. Dădeam telefon, mă anunțam. Primeam manuscrise pentru revistă de la Ion Agârbiceanu! Le duceam înapoi, după ce fuseseră bătute la mașină de Sia. Alții îi mai furau manuscrisele... Le „uitau" la ei... Mă aștepta în capul scării de piatră, mă conducea... Politicos, de parcă eu eram Dumnezeu — sau Shakespeare! Era de fapt nu o politețe, un lucru făcut, era o stare naturală, a omeniei : fiindcă nu doar cu mine se întîmpla astfel... Și cine de fapt eram eu? Un debutant, un... E drept, m-a citit, m-a încurajat, m-a lăudat. Nu puteam — și nu pot nici azi să spun că n-am fost fericit auzindu-l... Dar nu eram nimic altceva decît un tînăr scriitor. Cu atît mai grozav, îmi zic și azi, cu atît mai grozav : mă considera coleg, ne considera colegi... N-am observat ifosele unei bătăi pe umeri, cum am băgat de seamă la destui alți mai mici condeieri ! Nu, nu, un om se purta ca un om... Vorbea simplu. Despre toate. O dată, în capul scărilor : „S-a urîțit vremea, vin sărbătorile evreiești". Era într-un început de septembrie. Altă dată mi-a spus că vrea să scrie (sau să termine de scris !) un comentariu al Bibliei... Eram chiar contemporani cu niște genii adevărate ! Căci erau și genii de tinichea, nu ?

Dar rostul acestor cuvinte este altul : de a arăta cum în anii mei de şcoală (ca să nu zic pompos : ai tinereţii mele) peste o seamă de scriitori vii se aşternuse un fel de uitare mai grea ca moartea, care uneori era chiar moartea. Norocul meu şi al generaţiei mele a fost acela că aceşti scriitori au ieşit într-o zi pe stradă şi noi le-am dat bunăziua, descoperindu-i vii, spre gloria culturii noastre şi a timpului nostru ! „Bună ziua", ziceam văzînd cum mă aştepta în capul scărilor (cine altul decît Ion Agârbiceanu ? ! !)... „Bună ziua", repetam, emoţionat, bîlbîit, vrînd de fapt întotdeauna să-i spun ca unui părinte : „Sărut mîna"...

SPLENDOARE TRAGICĂ

Directorul adjunct al teatrului *Nottara* mi-a dat un telefon : să conduc un „simpozion" Horia Lovinescu, la sediul teatrului... De ce să-l conduc eu ? N-am fost prieten cu Horia Lovinescu. L-am respectat prea mult. Cred că n-am nici o carte cu dedicaţie de la Horia Lovinescu. N-am fost din „curtea" lui. Sau poate n-a crezut în mine. Dar nici eu nu cred că i-am trimis vreo carte cu dedicaţie. Eu însă am crezut în scrisul său. Poate la „mijloc" nu e nimic important. În fond, nu cred că o dedicaţie era pentru domnia sa mult mai mult decît o convenţie. Or — dramaturgul era sătul de convenţii !

Amintirile mele îi proiectează silueta singuratecă... ieşind sau intrînd la „Podgoria", ieşind sau intrînd în vila de la „Neptun". Un Lear fără curteni, aşa mi se părea. Un om trăind în singurătate, în mijlocul unui veac tumultuos, plin de aglomerări de oameni, de facţiuni, de fracţiuni, de curii literare, de bisericuţe, de capele. Dar poate că mă înşel. Apropiaţii, prietenii lui Horia Lovinescu îl văd altfel, fermecător în intimitate etc. Eu l-am văzut de departe, e drept.

De mai aproape l-am văzut la mare. Dar şi aici amintirile mele se suprapun şi dau un singur rezultat : o siluetă trăind în singurătate într-un vacarm de vacanţă. Totuşi, cîteva clipe se disting : îl văd cu Ion Băieşu, după o noapte de joc la masa norocului cu cărţi mici, stînd în hol, ascunşi după un zid, la o măsuţă, încercînd în doi să rezolve soarta unor ultime parale. Se juca nebuneşte. Băieşu cîştiga. Don Quijote n-avea cărţi. Se pare că mereu n-avusese cărţi, că mereu pierduse. „Un leu", cere Băieşu.

„Plus una mie nouăsute nouăzeci și nouă de lei !" Băieșu a aruncat cărțile, dîndu-se învins. Băieșu trișa, lăsîndu-se învins de „dragul lui Horia", cum ar fi putut zice Nichita Stănescu. Don Quijote a cîștigat un leu. Dar el nu-și măsura bucuria în bani, ci numai necazurile.

I-am cerut într-o vară, pe cînd eram la *Tribuna*, să-mi acorde un interviu... Eram pe terasa din fața sălii de mese a casei scriitorilor de la „Neptun". Singuri. „Nu", a zis. „De ce ?" „O, nu pentru cine știe ce... Nu, fiindcă nu mai cred în literatură. Ea a devenit neputincioasă, nu mai poate rezolva nimic. Voi, în romanele și în piesele voastre, mai credeți. Eu, nu." M-am speriat : era primul om care-mi spunea așa ceva... fără ură, fără violență, fără bucurie însă. Ce se clătinase în creatorul atîtor personaje pline de speranțe ? Nu juca nici teatru, să mă impresioneze. „Nu mai vreau nimic", mi-a spus. O boală nevăzută îl cuprindea în umbra ei. A sufletului, în primul rînd ? Nu știu. A trecut destul de mult timp de-atunci, ca să mai pot radiografia exact compoziția acelei clipe.

În Septembrie anul trecut i-am făcut o vizită la spital, împreună cu profesorul Alexandru Balaci și cu Traian Iancu. N-am să insist. Voi extrage din întîlnirea de-atunci doar o replică. Întrebat dacă... mai dorește ceva, dacă mai are nevoie... el a sesizat încurcătura în care ne aflam și ne-a privit lung, realist, ca să zic așa, mulțumindu-ne că am trecut să-l vedem... Și a zis : „Nu, nu mai vreau nimic." Niciodată parcă Horia Lovinescu n-a voit nimic de la alții. Numai de la sine a voit totul. Gloria lui e opera lui, nu e rezultatul nici unei conjuncturi neastrale.

Și totuși, dincolo de acea dezamăgire de moment, de-acea ezitare în fața clipei... dincolo de singurătatea în care trăia, învăluit (ca Lear? sau ca Don Quijote ? în propria lor manta fiecare), dincolo de acestea și de multe alte totuși irevelante ipostaze, omul și scriitorul Horia Lovinescu se înfățișează altfel... Acum cînd sub zilele trăite de el cineva a tras o linie cu o cretă neagră, altfel parcă învăț să-i înțeleg singurătatea... Dar principalul rămîne, dincolo de aproximările ocazionale, sentimentale sau docte, viabilitatea operei sale ! Pot spune sigur : personajele pieselor sale trăiesc ! E un lucru extraordinar, mai ales dacă ne gîndim că vitregia atmosferică de multe ori schimbă

barometrul sangvin și al celor mai robuști conchistadori. Ceața, bruma — ofilesc și plantele. Ei, da, și oamenii mai pălesc sub vremi și le mai trosnesc oasele, de atîta vînt și reumă... Cîte celebre personaje de celebre romane cîndva n-au murit în uitare ?! În cazul lui Horia Lovinescu, boieri dumneavoastră, nu e cazul...

Voi încerca să-mi explic certitudinea oprindu-mă asupra unei piese pe care o consider o capodoperă : *Petru Rareș*. De-ar fi avut un nume de franțuz, de american, de... autorul acestei piese ar fi înconjurat globul. Nu-i mai rămîne lui Horia Lovinescu altceva decît ca timpul să-i facă dreptate lui *Petru Rareș*, nereușind, timpul, sînt sigur, să-l înfrîngă pe *Rareș*.

Dar înainte de a ne apropia de *Petru Rareș*, o întrebare : s-ar fi putut scrie în timpul domniei regelui Claudius o piesă despre Hamlet și Danemarca (minus finalul, se-nțelege !)? Mai exact : care este raportul dintre faptele istoriei și transpunerea lor în opera de artă ? adică la cît timp după expirarea lor devin ele exemplare prin cuvînt scris ?... Și care e raportul dintre dorința scriitorului de a înfățișa istoria în plenitudinea ei și îngăduința istoriei de a se lăsa remodelată prin cuvinte ? Un personaj istoric poate să apară în contemporaneitate în toată înălțimea sa, ori ia chipul și înălțimea zilei în care se „ivește" din nou pe lume ? Care ar fi, deci, în concluzie, raportul dintre mediul înconjurător și voința autorului de teatru de a fi el însuși ? Cînd există discrepanțe, și de ce ?

Într-o epocă tumultuoasă, plină de zăngănit de săbii și de crime mai mult sau mai puțin necesare, omul trecut prin lumina atîtor fulgere și prin dușmănia atîtor întunecimi ale iadului își mai poate păstra propriul său chip, sau el nu este altceva decît purtătorul chipului vremii sale ? Șirul de bărbați în care este așezat Rareș reprezintă doar o continuitate a Mușatinilor, sau nu este altceva decît timpul curs peste cuprinsul Moldovei ?

Căci din clipa ungerii sale pe scaunul Moldovei, Rareș nu mai este el însuși, el este locțiitorul puterii, el este ce trebuie să fie, războinic și nu pescar, intransigent, crud, diplomat etc. Maria va muri ca o soție iubitoare, Ionuț, fiul din flori, îl va iubi în taină, Mihu și ceata de boieri îl vor urî în taină... Personajele secundare pot în istorie să

fie ele însele ! Petru nu mai poate, e cuprins în geometria absurdă a forțelor ce-i dictează ce să fie. Ajunge la putere cînd n-o mai dorea ; fără voia sa primește coroana : dar din această clipă, devenind domnul Moldovei, va apăra Moldova pînă la pierderea de sine, umilindu-se chiar, știind că atîta timp cît el va sta în scaunul de la Suceava, turcul nu va ocupa acel scaun. Așa că am putea spune că puterea îl depersonalizează, atribuindu-i însemnele ei. Așa că am putea spune că, atunci cînd îl trimite pe Bogdan la casap, nu el îl trimite, ci domnul Petru Rareș înclină această balanță, pentru a curăți tronul Moldovei de orice posibile uneltiri ce l-ar slăbi... Depersonalizarea, alienarea „prin putere" continuă : Petru se duce la sultan, se „turcește". Dar oare face el altceva decît că astfel respectă testamentul lui Ștefan cel Mare, de a se închina mai bine turcului ?... Căci puterile occidentului făloase și mincinoase sînt, Polonia, păguboasă și orgolioasă, Ungaria și celelalte țări ce voiau să se opună păgînului în numele creștinătății... numai vorbe și promisiuni în vorbe ! În fața acestui noian de vorbe, vorbe, vorbe, Petru Rareș își recîștigă tronul, de la Sultan, nu pentru neapărat dorința sa de mărire, cum am mai spus, ci pentru a-i da din nou țării sale tihna pre care boierii și dușmanii externi începuseră s-o scurme și s-o curme. Mihu și ai săi, boierii demagogi, vorbind în numele unor legi morale și tînjind după avantaje, orbiți de putere, nu vor avea niciodată puterea, fiindcă n-o înțeleg. Bravura ascunde orgolii perverse, morala trîmbițată vădește în timp un puroi etic exemplar. Mihu va muri, pe drept, tăiat de secure, după ce în deșănțarea sa moralizatoare ajunsese chiar să-l scuipe în obraz pe domnul Moldovei, Petru Rareș ! El va plăti în primul rînd pentru că a insultat pe nedrept un domn, pe domnul Moldovei, și apoi doar pentru trădarea și uneltirile sale ce urmăreau, prin intermediari, tronul țării Moldovei...

Și Ionuț va fi decapitat : dar el — pentru iubire, pentru prea mare iubire față de Moldova și de domnul ei... Aici începe o extraordinară ecuație. Ionuț mi se pare un personaj formidabil. El va primi moartea, înțelegînd sacrificiul ce i se cere. Va muri tăiat de același casap ca și Mihu, de aceeași secure. Dar Ionuț are demnitatea și sclipirea înțelegerii clipei și a timpului său : el îi cere călăului

să spele de pe securea ce-l va ucide sîngele trădătorului Mihu. Nu vrea ca nici în moarte sîngele murdărit din viață al boierilor ce n-au înțeles nimic din destinul Moldovei și nimic din timpul ce l-au trăit să se amestece cu sîngele său. Și astfel Ionuț îl dezleagă, înaintea mitropolitului Grigorie Roșca, pe Petru Rareș de orice vină! Timpul, da, e mai puternic decît omul, imperiile erau mai puternice decît Moldova — și între sinucidere orgolioasă și vană și balans politic este o mare diferență ! Puterea nu l-a învins cu desăvîrșire pe Rareș, din contră, el, înțelegînd-o, supunîndu-i-se, a fost superior ei — și astfel a salvat Moldova, chiar dacă s-a jertfit pre sine !

Horia Lovinescu mai rescrie o dată, prin *Petru Rareș*, mitul lui Manole, de care a fost stăpînit și în *Moartea unui artist*. „Episodul" din munți, cînd Rareș, ca un Lear nebun se zbate între fantome și între minciunile acestor personaje ale puterilor occidentului, este nu esența unei jăluiri iremediabile, ci un „bun rămas" luat de la aceste jalnice și mincinoase puteri ! Salvarea o va găsi Rareș tot în el și în oamenii simpli ai Moldovei. Se va umili, va fi crud, dar nu se va mai iluziona fermecat de „prietenii din afară" și de „etica boierilor moldoveni" îmburicați de propriile lor vorbe... Va salva Moldova punînd pe rug propria sa demnitate. Un erou modern, Petru Rareș — căci vede, dincolo de sine, destinul alor săi, destinul țării pe care o conduce. Și pentru că lasă zilei de mîine experiența și tragedia sa, care nu sînt altceva decît un inel în șirul de existențe și de experiențe ce-au putut construi un lăcaș sfînt, Moldova, aflat deasupra trecătoarelor vieți ale moldovenilor. Și pentru că această moștenire lăsată zilei de mîine cuprinde în ea o ipostază a viitorului.

Să recapitulăm : bătrînul cu părul foarte cărunt, cu o mască tragică, amintindu-l pe Lear, ce stă nemișcat, cu ochii închiși, la Probota, în 1546, simțind cum sîngele său se răcește repede, sub sunetul îndepărtat al toacei de vecernie, este domnul Petru Rareș. El își amintește că a fost înainte pescar de-adevărat, și negustor de pește, și că bălțile sînt o împărăție tihnită și pescarii sînt tovarăși cinstiți și credincioși. Ce-a fost însă mai apoi, am văzut mai înainte. Povestea pescarului devenit domn conține în ea o aură de sublim. Și dac-ar fi să-l citez pe N. Stein-

hardt, aş spune ca dînsul : „Asta-i şi ciudăţenia cea mare — ca să nu zic taina finală — a «fenomenului românesc»: că de păţaniile unor simpli ciobani şi zidari mai direct decît orice altceva e legată ideea de splendoare". Da, punem noi punct aici, adăugîndu-l ciobanilor şi zidarilor pre pescariul moldovean Petru al Răreşoaiei, cel care nu ştia plutind peste tihnitele bălţi ale Moldovei şi ale adolescenţei şi maturităţii sale ce destin de splendoare tragică îl aştepta răbdător la mal, ce destin ! — ca o vîrşă răbdătoare şi implacabilă...

SPERANŢA NU MOARE ÎN ZORI

Romulus Guga este un scriitor plecat din Cluj şi lansat mai ales prin romanul *Nebunul şi floarea* (editat la *Dacia* de pe Someş), el stă doar întîmplător la Tîrgu-Mureş, oraş unde a intrat cîştigînd prin concurs cu cîţiva ani înainte un post de referent literar la teatru. Romulus Guga din volumele de versuri *Bărci părăsite* şi *Totem* s-a îndreptat recent spre genul cel mai dificil, teatrul, înscriind în repertoriul instituţiei unde a fost funcţionar *Speranţa nu moare în zori*. Şi sperăm şi noi că a doua zi după premieră noua speranţă a dramaturgiei româneşti să nu moară în zori, valoarea sa neputînd fi îngropată de acea noapte primă şi de nici nopţile altor nopţi de după alte spectacole. Cel mai dificil lucru pentru un dramaturg tînăr este tinereţea spectatorilor săi, îmbătrîniţi de obicei în alte obiceiuri şi îmbătrîniţi la alte forme de spectacol şi la alte fraze de alţi autori. Criticii de orice fel sînt şi ei cu hachiţe şi, de obicei, cînd nu înţelegem ceva, zicem că autorul e de vină şi astfel mintea noastră cea de toate zilele are toate motivele să se simtă atotştiutoare şi senină.

Ce ne spune Guga de pe scenă ?

Într-o gară înzăpezită şi fără speranţă care e o lume înzăpezită şi cu cîteva speranţe, într-o noapte de viscol negru, o lume adunată din toate mediile ca într-un caleidoscop se roteşte fermecător şi grotesc în jurul propriei sale cozi. Un ramolit cu hectare, un ofiţer cu pistol, un procuror care ascultă legea pînă cînd legea ascultă de armă, o cucoană pendulînd între uniforma şi forma junelui gradat şi neforma soţului, un romantic ce luptă pentru nici

el nu știe ce, poate pentru frumos, la modul cel mai abstract, poate pentru zăpadă, sau dragoste, sau patrie, un birtaș purtîndu-și stomacul într-un geamantan cu mîncare, o Mariemagdalenă, un țăran etc., etc. Și un șef de gară mică, un șef mic de gară mică (din care Sileanu face un rol de zile mari). Și un circar cu o manta și fără porumbei, un hocuspocusist ce-a zis mereu să se facă lumină, și becul la care a strigat nu s-a aprins, și el a rîs căci mereu a știut că totul e o scamatorie și lumina nu e o scamatorie. Se întîmplă o crimă, el știe care este adevărul, dar e mai bine să nu știe, viața e o scamatorie din moment ce unii au arme și sînt puțini, și alții n-au putere și n-au arme și sînt cei mulți. Dar mai există șeful mic din gara mică, și mai există îndrăgostiți de o nouă zi, și mai există cei care cred că liniile pot fi deszăpezite și trenul poate să aibă cale liberă, mai există cei care caută lumii un cap și un capăt. Această lume ce așteaptă o nouă lume, unii necrezînd, alții neașteptînd-o — aceasta e lumea piesei lui Guga. Godot pe care-l așteaptă nu e Godot cel celebru. Personajele lui Guga, trăind în prima parte a spectacolului într-un coșmar carnavalesc, se restructurează treptat și prind contururi ferme spre dimineața piesei, căci piesa e un lung drum din noapte înspre zi. Istoria ieșind dintr-o noapte de gară părăsită va nota în zori înfăptuirea în țară a primului guvern democrat. Sigur, Guga nu scrie o piesă istorică, el descrie traiectoria unor destine aflate mai departe sau mai aproape de cei care au înscris în istorie dimineața căderii unei forme nedemocratice de guvernare. Cei care nu văd esența istoriei sînt ca acei critici cărora nu știu de ce trebuie întotdeauna să le luăm în serios opiniile greșite. Asemenea personaje jalnice Guga are destule în piesă, ele bineînțeles nu sînt critici, dar critică ce nu înțeleg și ne fac să murim de rîs. Regizorul Dan Micu e la mare altitudine în spectacolul ce are multe pasaje de teatru popular, scenografia și costumele ajutîndu-l grozav să ne arate această noapte de caleidoscop. Împaltonatul Victor Ștrengaru umple scena, iar Liviu Rozorea are scene de neuitat. Ion Brătescu, dintr-un călător fără nume realizează un rol care-i dă lui un nume între tinerii actori : Ion Brătescu! Săsăreanu, Ivaciuc, Boga, Scarlat, Făgărășanu, Popescu,

Doljan, Kövesdi trebuie neapărat citați. Și Mihai Giugulescu și Florin Zamfirescu.

Teatrul din Tîrgu-Mureș, socotit de cîțiva ani cel mai interesant din provincie — și nu numai — trebuie gratulat, cum zic ardelenii, pentru încăpățînarea de care dă dovadă lansînd noi autori, noi regizori și noi actori. Romulus Guga, noul venit pe scenă nu este doar o speranță, este o certitudine.

*
* *

Multe comedii, drame și tragedii își aleg noaptea drept spațiul de timp cel mai adecvat desfășurării lor furtunoase și nu de puține ori pline de întuneric. Cavalerii pot pe sîrme să străbată distanța romantică dintre două castele, spre iubitele lor durdulii și doldora de suspine. Uneori, luna e necesar să bată cu plăpîndele ei raze peste blîndele sărutări adolescentine, martor ceresc al seraficelor iubiri. Balcoane, frînghii, serenade, săbii încrucișate, tropote de cai, țipete, pocnete de revolvere ! Fiecare epocă aduce altă arhitectură ca decor și alt arsenal militar pentru tăierea insolubilului nod gordian. Stelele pot să fie acoperite de nori, pot licări șăgalnic, semne ale divinității sau ale indiferenței universului. E ora marilor metamorfoze : duhurile dau năvală din moarte în viață și rostesc pînă la cîntatul cocoșilor adevărul lor ucis de cucută, diavolii nu se sfiesc să devină pisoi sau țapi sau alte lighioane, și să miaune, behăie etc. Și dacă Hamlet începe într-o noapte, se va sfîrși oare în zorii unei zile ? Moartea în primul act va lumina cu dimineți veșnice Danemarca ? Tunurile bat și în orele nopții, vestind victorii și bucurii, dar și consfințind desăvîrșirea iremediabilului. În *Visul unei nopți de vară* e o sarabandă de mai mare dragul ! Animale și oameni se încrucișează, se dau peste cap luînd alte forme, îndrăgostiți și puși pe șotii. Noaptea e a Valpurgiei, noaptea e furtunoasă, norocoasă etc. Ce să mai vorbim de cărări prin noapte și de lungul drum al zilei către noapte ?! În *Noaptea cabotinilor* de Romulus Guga, totul se petrece într-un cort de vid, într-un balon fără oxigen, rupt de pămînt și aruncat în beznă. Și totuși în

acest mediu anaerob vieţuieşte şi chiar procreează o familie de ciuperci, normal lipsite de conştiinţă, sau cu o conştiinţă vegetativă (sau de vegetaţie ? cum e mai bine?), găsind suficiente motive pentru un trai fericit. Nu trebuie să ne aşteptăm ca într-o piesă în trei acte, presupusul act patru, evident nescris, să fie o proiecţie spre un drum încărcat cu petale de trandafiri. Ce-ar schimba în fond, în furtunoasa noapte descrisă de Caragiale, lipirea unui alt act final ? Nimic. Acţiunea cuprinsă între prima ridicare de cortină şi ultima cădere de cortină este cu vîrf şi îndesat edificatoare pentru ce s-a întîmplat înainte de primul gong şi pentru ce o să se petreacă după bătaia ultimului gong ! Inainte deci de prima replică — nea Nae era un şolticar (adică un imbecil stînd în trei-patru cuvinte? Da' de unde! El ştia totul, rezona. Rezon !), Titircă inimă nu de leu avea coarne frunzăroase de cerb, pe care şi le purta cu demnitate, ţinînd la onoarea sa de familist (ca să nu-i cadă capul în chiar propria sa dizgraţie), Veta muncea de zor în plăcuta ei muncă de principală coordonatoare a prosperităţii negustoriei ce avea loc sub acoperişul prăvăliei conjugale, Ziţa combătea şi ea, să prospere, Rică, pentru ochelarii şi vederile căruia ziua era egală cu noaptea, era convins că totul e posibil, fiind el urmărit şi în butoiul cu var de steaua norocului ce lumina şi spre posibile deputăţii şi divane zelul său în întronarea sufragiului universal etc. Aşa că şi după ultima replică totul va fi ca şi înaintea primei replici : aceleaşi relaţii între protagonişti, aceeaşi combustie a sîngelui, acelaşi elan negustoresc în echilibrarea balanţelor. Nea Nae, citind ziarul, o să mai transpire de atîta tensiune intelectuală, de atîta greu efort în descifrarea adevărurilor pentru care combate Rică ; Titircă va transpira şi el, încercînd să înţeleagă cît e de adînc scrisul celui care bate în ciocoi !... Şi timpul va fi în continuare marcat de acel ceas pe care toţi îl consultă şi care nu bate în turnul primăriei sau al vreunei biserici, ori catedrale, ci pe frontispiciul stabilimentului ! Dealtfel, acest lăcaş citat aproape de toţi protagoniştii este un punct cardinal al oraşului : pe lîngă el îşi trec viaţa cu toţii. Şi totuşi nu e vorba de o lume imorală, sau amorală. Caragiale are în vedere o lume adulterină — căci aproape nimeni nu stă pre locul său aici, aproape fiecare are un

ce în ograda altuia : unii sînt în garda civică, fără să fie neapărat guarzi, decît de-o noapte, Rică e amploiat, dar şi studinte, dar şi jurnalist (o structură adulterină mai complexă), nea Nae o avea el moletiere, dar curiozitatea îl face să fie şi altceva, atoateştiutoriu, rezon, Spiridon visează adultere (de !), ca să nu mai vorbim de jocul la care au consimţit Veta şi Chiriac ! Să compătimească împreună. Caragiale schimbă accentele (zicem noi), obţinînd un comic savuros : nu soţul e gelos peste măsură, ci amantul, că dumneaei cică la „Union", cu un maţe-fripte... Iar Veta se dezvinovăţeşte mai abitir în faţa amantului, nu în faţa soţului ! Şi în acest timp ceasul de la stabiliment numără orele.

În *Noaptea cabotinilor,* timpul nu curge, s-a coclit, stă. Nici „acţiunea", în consecinţă, nu e palpitantă. Ce se întîmplă e un veşnic strigăt de acuzare, de persiflare. Sau de autoînvinovăţire. Aici regizorul ar trebui să fie atent la „distribuirea" tonurilor. Contează mai puţin că un frate a atentat la onoarea de familist a altui frate — fiindcă nimeni nu mai ţine la onoare. Contează mai puţin pîlpîirile unor mocnite conflicte şi „luările de piept" ce se pot solda cu un firicel de sînge fratern şiroind pe o tîmplă ! În fond, e reluat mitul lui Cain şi Abel, la o altă scară : fratele nu mai este ucis, ci anihilat, ca să nu-ţi încurce viaţa. Şi drama (sau tragedia) celui scos din societate este că n-a murit ! El este deci lipsit de o viaţă reală şi de o moarte adevărată. El nu poate fi nici o neagră aducere-aminte, care să-i tulbure visele fratelui ce l-a înjunghiat. E o familie în care totuşi pînă la urmă nimeni nu are curajul să-i ia altuia soţia, pentru un gram de cucută turnat (îngenunchiat !) în ureche. Conflictele, deci, nu scapără ! Ele mocnesc, fiindcă şi conformaţia protagoniştilor e din iască, nu din cremene. Această colonie de ciuperci lîncede îşi confecţionează o viaţă fără prea mare ură, fără prea mare iubire... Şi cu cît mai multă spaimă condimentată. Spaimă — fiecare în sine însuşi, în primul rînd. Răul e în ei, nu în afara lor. Oricum, ei nu înfruntă nici un Rău ! Se prefac. Pentru asta şi sînt cabotini, fiindcă joacă totul în fals. De aceea, greşeala cea mai mare a unui regizor ar fi să ia în serios pe cei care joacă rolurile unor apostoli ai adevărului şi dreptăţii, ai Binelui. Aceştia sînt

cabotinii cei mai autentici. Revolta lor e culmea cabotinismului (!). Vehemenţa cu care unul îşi urlă adevărurile, fără să facă nimic, fiind aşa încă de la ridicarea primei cortine şi rămînînd astfel şi după căderea ultimei cortine, ni-l arată ca pe un specimen cumplit de avid de putere, de o putere cu care nu vrea să se salveze pre sine din marasm, sau pre alţii, ci să-i bage şi mai adînc pe alţii cu nasul în mizerii morale, umilindu-i. Toată aura etică pe care şi-o potriveşte pe cap unul dintre fraţi nu e altceva decît o ticăloasă manevră a voinţei sale de putere. A scrie despre cîini şi a vorbi despre oameni, a lua bani pe vorbe în care nu crezi, a te drapa în prea înţeleapta forţă a unui Buddha (de o perfecţiune supraomenească) este cel mai abject fals şi denotă o fiinţă extrem de slabă... Guga a intuit această dimensiune a escrocheriei aşa-ziselor suflete tari şi, în *Noaptea cabotinilor,* a creionat o asemenea gloabă ce mi se pare esenţa cabotinului perfect. Acest Buddha are toate datele perfecţiunii, lasă el să se înţeleagă, dar noi vedem că autorul l-a scutit de un lucru esenţial, care-l dă peste cap ca pe-o jucărie de bîlci, cu plumb : Guga l-a croit cu urechi mici : ori Buddha, boieri dumneavoastră, are altfel de urechi.

BACOVIA, GLASUL ZEILOR

Poate că Bacovia, asemeni domnului Montaigne, a început să scrie ca să scape de urît, să iasă din galaxia urîtului şi astfel să nu mai fie singur, şi să scape de boala singurătăţii care te face de toate să-ţi fie lehamite şi urît. Şi poate că tot ca şi domnul Montaigne, din dorinţa de a dialoga şi ca să nu uite nimic, memoria fiind un abur uituc, o alcătuire fragilă şi schimbătoare, şi-a construit o „memorie de hîrtie“ tipărind cărţi, ca să se poată întîlni şi dialoga cu sine, ca să nu se uite pre sine şi ca să se poată întîlni şi dialoga cu lumea. Fiind o fiinţă retrasă, Bacovia îşi trimitea către viitorii săi prieteni, emisarii săi cei mai autorizaţi, poemele sale. Urîtul care genera urîtul, în cazul lui Bacovia, ducea desigur în primul rînd la o devitalizare a luminii. Florile sînt carbonizate, un noian de negru copleşeşte totul, un pustiu adînc e totul, întreg pămîntul pare un mormînt. Nu sîntem departe de infern, sîntem chiar în interiorul acestui cerc în care sîngele cald se scurge pe canal şi un parfum de pene arse umple văzduhul, ora satanică bate şi poetul, ca un trist Orfeu, se simte cel mai trist din acest spaţiu al damnării. (Radu Stanca, mai tîrziu, purtînd cercel la urechi, se simţea cel mai frumos bărbat din oraşul acesta, din lumea sa). Ne place să credem că poezia lui Bacovia e un singur poem, un singur cîntec, adică un univers. Culorile sînt nete — alb, negru, violet, sîngeriu. E o lume dislocată, scoasă din ţîţîni, ca la Shakespeare, obiectele au alte rosturi decît cele pentru care au fost rostuite, ideile, la fel, instituţiile aşijderea. Şcoala e un cimitir în universul acesta de dugheni, pămîntenii sînt prozaici, haosul le adună pe toate în vîrtejul său de ne-

bunie. În noaptea asta infinită, doarme adînc burghezul cu aer triumfal. Domnul Montaigne scrie că „Regele Filip adună oamenii cei mai răi şi prăpădiţi pe care-i putu afla şi-i aşeză într-un oraş clădit pentru ei, care le purta şi numele. Eu socot că ei alcătuiră cu înseşi viţiile lor o întocmire politicească între ei şi o dreaptă şi înlesnită însoţire". Poneropolis se cheamă acest oraş al răilor şi prăpădiţilor. Poneropolisul lui Bacovia se cheamă Cetatea burgheză, plină de corpuri de ceară, cu hîde şi fixe priviri — o cetate blestemată. O, vis... o, libertate... O, cînd va fi un cîntec de alte primăveri ? Poetul reface destinul lui Orfeu în infern. Ninge, parcă toţi muriră, parcă toţi au înviat — şi în geamul Euridicei cîntăreţul va bate cu o roză sîngeroasă, sau cu o monedă va suna... Înaltă, despletită, albă ca de var, i se părea iubita, nebună, în timp ce arcuşul gemea lung pe strună. Duduia — care ştie clavirul şi pictează — visează un poet bizar, singuratec, nebun. Căci în acest cerc damnat, iubirea desigur e o nebunie. Cetatea burgheză nu apare într-un decor de megalopolis, arhitectura, cea care organizează spaţiul, nu se impune prin zgîrie-nori, prin autostrăzi suspendate şi aeroporturi, care sînt noile ei opere de artă, nici prin palatele telefoanelor şi radiourilor, prin noii zei ai circulaţiei şi comunicaţiei. La Bacovia arhitectura e tradiţională: frunze, copaci, femei, bărbaţi, corbi, cer, pămînt : e un peisaj tradiţional etern, creat de arhitectul anonim care este natura. Numai că devitalizarea luminii şi a materiei, şi a ideilor, prin alienare, prin rînjetul burghezului-tiran, a golit de orice expresie această veşnicie ce pare un mormînt. Totul e straniu, într-un copac se găseşte un craniu, pe o cruce nişte cozi blonde, în oraş dorm adînc sicriele de plumb, e vînt, toamna buciumă agonic, copacii negri, copacii albi, stau goi în parcul solitar, într-un decor de doliu, într-un infern în care ninsoarea cade rar, materia plînge şi un gol istoric se întinde, şi ca şi zarea, gîndul se înnegreşte... E o lume goală de vise, esenţa cea mai perfectă a alienării. Dar pentru poet, ca şi pentru Orfeu, tristeţea e o stare conjuncturală, ea nu poate învinge speranţa, care este o aspiraţie eternă, ca şi eternitatea vieţii. „Sculaţi ai muncii proletari", zice poetul în mijlocul cetăţii burgheze. „Iubesc o fată din oraş", spune noul Orfeu. O nouă mitologie se leagă de lumea vechilor mitologii, a vechilor speranţe şi împliniri. Scrie Montaigne : „Poetul, spune Platon, aşezat pe trepiedul Muzelor, varsă cu împătimire tot ce-i vine la gură, ca şi gîtlejul fîntînii, fără a rumega şi cîntări, şi scapă lucruri cu osebite sclipiri, din făcut neîncetat şi mers în papainoage. El este însuşi întreg poezie, şi vechea teologhie poezie este, spun învăţaţii, şi cea dintr-un început filosofie. Este vorbirea de baştină a zeilor".

Da, Bacovia este însuşi întreg poezie, el este vorbirea de baştină a zeilor.

SOARTA UNEI CAPODOPERE

Şolohov nu este avocatul personajelor sale. Şolohov nu-şi duce personajele de mînă ca pe nişte fiinţe oarbe, şi nu le bagă pe gît cu linguriţa miere de albine, nu le obligă să jure strîmb ca să cîştige o zi calpă şi nu le învaţă papagaliceasca limbă ce le-ar putea oferi un gram de minte cu ştaif, snoabă. Personajele sale sînt Axinia şi Melehov (scăldaţi în apele liniştitului Don ca în apele unui rîu fundamental, ca în apele unui fluviu aflat în spaţiul genezei lumii), Cîmpia rusă, Donul, Revoluţia, Mişcările astrelor, Iubirea tragică, Tumultuoasa şi răscolitoarea revărsare a destinelor umane dintr-o societate într-o altă societate, Alcătuirea unor noi clase sociale, capabile să facă politica vremii lor, Eşecul politicii ţariste care pretindea, de deasupra Istoriei, să proclame mujicimii binele şi răul, Adevărul şi Frumosul.

Romanul este o ecuaţie cu mai multe necunoscute, iar un autor adevărat este acela care nu-şi împinge din spate personajele, dădăcindu-le şi obligîndu-le să se înscrie pe nişte orbite ce n-au nici o tangenţă cu structura lor şi cu disponibilităţile valenţiere ce le dau individualitate şi viabilitate. Romancierul dialoghează cu cititorii săi prin ideile şi personajele sale, întrebîndu-se şi el la fiecare pagină ce se va întîmpla cu destinele descătuşate de el şi pornite spre o nouă Zi...

Vor reuşi Axinia şi Grigore Melehov să pună ordine într-o lume dezlănţuită, dislocată din vechile ei tipare şi pornită nu pe acelaşi drum către ziua de mîine ? Va reuşi iubirea să organizeze haosul şi să-i dea un sens ? Donul curge chiar de totului liniştit prin peisajul uman cuprins

de febră ? O lumină anarhică schimbă mereu zodiile. Axinia şi Grigore Melehov ard şi înfloresc la nesfîrşit, ca un rug de flori sălbatice. Armonia se va ivi oare pe malurile Donului învolburat, elementele vor prinde un nou contur, delimitîndu-se, încercînd să fie începutul unor noi serii, va seca ura, nedreptatea se va stinge, arma care ucide se va topi în mîna călăului, pacea va lua locul dezagregării ? Axinia şi Grigore vor putea susţine cu iubirea lor noua boltă a noii lumi ? Iată o mie de întrebări pe care ni le pune autorul *Donului liniştit*. Romanul, repet, este o ecuaţie cu mai multe necunoscute. Cu milenii înainte de a fi adunate într-un tablou de către Mendeleev, elementele chimice au existat peste tot locul, în diverse întruchipări închegate. Şi chiar înainte de a se întrupa ziua şi noaptea din haos, fierul, cuprul, carbonul et comp. se aflau în burta galaxiilor, dar nu erau numite, nu erau cu siguranţă intrate în ecuaţia ce a făcut să se ivească firul de iarbă şi culoarea roşie a sîngelui, întunericul din instinctele tigrului şi lumina din trunchiul nervos al omului. Poate şi prima zi a lumii s-a putut numi astfel numai fiindcă numerele s-au aşezat ca nişte soldaţi în poziţie de drepţi, într-o ordine, strigîndu-şi numele : unu, doi, trei...

Axinia, Grigore, precum şi celelalte personaje enumerate mai înainte, Revoluţia, Cîmpia Rusă, Donul, Moartea unei teologii ţariste, Iubirea — toate acestea fac din *Donul liniştit* o fiinţă exemplară ce va dăinui chiar şi atunci cînd Donul, printr-o minune a ecuaţiilor celeste, ar seca ! *Pe Donul liniştit* e un roman de dragoste şi un roman politic : în paginile sale este cîntată iubirea şi e dezvăluit acel motor invizibil ce reanima cadavrul unei politici simbolice, reprezentată de ţari şi de ţarism şi niciodată de uriaşele mase populare ale Rusiei.

Un autor este suma cărţilor sale. Ne-am oprit o clipă doar asupra *Donului liniştit*, fiindcă acest roman este nu doar capodopera lui Şolohov, ci şi cartea fundamentală despre revoluţia care a schimbat în Rusia, la începutul acestui secol, faţa secolului în care locuim.

GEORG BÜCHNER, PORTRET

„S-a născut într-un sat din cîmpia Rinului în octombrie 1813
Părul : blond
Înălțimea : 9 țoli în noua măsură din Hessa
A studiat medicina și-a prețuit poezia populară
Fruntea : foarte boltită
S-a inițiat în ideile revoluției franceze. Într-o scrisoare în care arată că li se reproșa tinerilor violența, notează : „Dar nu trăim într-o permanentă stare de violență ? Pentru că ne-am născut și am crescut în închisoare, nu mai observăm că ne aflăm într-o temniță, cu mîinile și cu picioarele în cătușe și cu călușul în gură"
Ochii : gri, zic documentele
A lansat lozinca : „Pace colibelor, război palatelor"
Bărbia : rotundă
Barba : blondă
A scris în cinci săptămîni *Moartea lui Danton,* în 1835
Nasul : puternic
Gura : mică
A scris *Woyzeck,* pornind de la viața și moartea frizerului Iohann Christian Woyzeck care, din gelozie, la patruzeci și unu de ani a înjunghiat-o pe văduva Woost, iubita sa, și care a fost condamnat la moarte prin decapitare
Fața : ovală
Culoarea feței : sănătoasă
Statura : robustă, zveltă
Particularități personale : miop
La nici 24 de ani, moare de tifos."

ALERGIA CULORILOR, ÎNTUNERICUL REGULAMENTAR ȘI OGLINDA UNIVERSULUI

Producătorul de legume, legumicultorul, are un țel precis: să-și vîndă păstăioasele, frunzoasele, rădăcinoasele și să-și umple cu mai mulți bani punguța sa cu doi bani. Producătorul de șireturi e și mai șiret, vrea din cîștig să-și deschidă o tarabă cu de dame și bărbați corsete. Dacă decorsetăm propoziția simplă „producătorul e și comersant" și ajungem în frăzoiul ce ne arată precum căci producătoriul de bunuri materiale prinzînd gustul cîștigului devine și propriul său agent comercial, ne dăm răpede seama că acest lucru uneori e valabil și cînd e vorba de producătorii de idei. Dacă fasolea are preț, de ce n-ar avea și pornografia (ca să dăm un exemplu irefutabil)? Producătorii de spirit nu produc doar produse spirituale geniale, produc și subproduse tangente cu dispozitivele genitale. Doar n-o să găsim la fiecare colț de stradă cîte un Dante ! Mai ușor găsim cîte un pistolar roșu din țara lui Dante. Și pistolarii fiind într-o sectă, desigur secretă, secretă moarte, teroare, o ideologie a spaimei și a morții. Dar să nu uităm că la rîndul lor și ei sînt secretați de-o asemenea producție de spirit. Și astfel cercul se închide : cine produce e produs, cine produce groază e produsul ideilor groazei. Va să zică și groaza are idei, și moartea are idei. O fi avînd ! La urma urmei moartea are și idei benefice. Să ne amintim de ideile ei din *Hamlet:* moartea vine cu chipul bătrînului rege ucis și-i spune prințului danez adevărul : precum căci Claudius a umblat cu sticluța de otrăvuri ca să se cațere și în public în patul Gertrudei ! Moartea pune la cale toată tragedia ce va zgudui castelul de la Elsinor !

Fără glasul ei, Danemarca ar fi dormit în continuare îmbătată de putreziciune. Însă în general moartea nu deschide orizonturi noi, ci le închide pe cele vechi. Energia ei generează groaza, și groaza stă la temelia multor religii false. Toate ideologiile teoriste și fasciste, toate falsele religii se sprijină din răsputeri pe stupefacție, pe violență. Leviatanul din „Cartea lui Iov" nu poate fi prins cu undița, sau legat de limbă cu o sfoară : numai înfățișarea lui te dă la pămînt ! Frica e o țară fără granițe. Ea te poate copleși, ajunge oriunde te-ai ascunde, chiar și în burta balenei, cum l-a ajuns acolo și pe prorocul Iona, cel din Ninive. O țară a fricii se pare că a fost pentru omenire cîndva... o, dar cîte n-au fost ! Imperiile, nici să nu le mai numărăm! Germania, în culorile ei brune ce-a fost ? Nu doar pentru întreaga lume, ci și pentru un copil ca Siggi Jepsen. Fiecare ins trebuie să învețe limba țării sale. Ora de germană era limba Germaniei din timpul orei nefaste a Germaniei. Cumplit este că primele lecții ale acestei ore, Siggi trebuie să le primească de la tatăl său, care nu e altcineva decît pur și simplu postul de poliție comunal ! Omul și funcția, sau o apă și-un pămînt — și astfel una dintre primele victorii ale groazei s-a împlinit. Armata fricii, chiar dacă nu apare la tot pasul încoifată și înzăoată, se vede la tot pasul prin duhul ei, pătruns pînă și în bucătăria unei pînă atunci anonime familii, cum este cea din care se trage Siggi. În Shakespeare, nu de puține ori armatele regale se iau în bețe și ne sînt descrise în toată zornăiala lor. Iată, în *Henric IV* :

„Toți înzăoați în arme,
Cu penele de struț fîlfîitoare
Bat din aripi ca vulturii la scaldă ;
Ca-n basm lucesc în platoșe de aur,
Învăpăiați ca luna lui fierar
Și falnici precum soarele de vară,
Zglobii ca iezii, crunți ca tăurașii.
Văzutu-l-am pe Harry, încoifat,
Înveșmîntat în fier și cu pulpare
Făcîndu-și vînt ca-ntraripatul Hermes,
În șa atît de sprinten și ușure
Încît ai fi crezut că-i un arhanghel
Venit să-nfrîne pe focosul Pegas".

În *Ora de germană,* de Siegfried Lenz, Harry nu apare înveșmîntat în fier și cu pulpare. Arhanghelii au altfel de șa în care stau. Ei sînt mai degrabă invizibili. Și ei vor în primul rînd să distrugă ce aparent în om e invizibil, spiritul. Mutilarea sufletului — iată o lecție minunată ! Arhanghelii invizibili vor să înfrunte Arta, Pegasul... Și ce face atunci pictorul Max Ludwig Nansen ? Pictează tablouri invizibile care exprimă, după propria sa mărturisire, tot ceea ce avea el de spus despre epoca sa și despre toate lucrurile pe care le trăise în viață. Privindu-le, postul de poliție Rugbüll le găsește drept niște fleacuri ce nu merită nici măcar expediate superiorilor săi... Dar între spațiile goale din tablouri nu se putea citi nimic ? Ce-a văzut Siggi ? Apa unui rîu negru fără margini, fără cer deasupra ; ochii unui bătrîn cu care nu se putea cădea la învoială cu nici un chip ; o floare a soarelui cu tulpina îndoită și fără frunze, cu petalele galbene spulberate de vînt, dar încă luminoase ; o spetează de scaun după modelul celor din Germania de Nord, sculptată, înfățișînd mai multe cruci decît stele, și peste tot coroane, totul era încoronat, pînă și fundul nord-germanic... Firește, tonurile de brun, fragmentele de istorii te puteau face fără greutate să istorisești ce fusese trecut sub tăcere în aceste tablouri... Cînd instinctul de conservare este hăituit și neliniștea tulbură firea, cum poți să le răspunzi celor care cu bună știință, falnici precum soarele de vară, zglobii ca iezii și crunți ca tăurașii vor să înfrîne chiar esența vieții ? Dar dacă nu înțelegi nimic din acest proces, dacă ești crescut ca să-l crezi perfect ? Și cum se poate începe o educație perfectă, o oră de germană, o oră de frică ? Bățul e o unealtă excelentă. Durere și umilință. Siggi primește de la postul de poliție Rugbüll niște lovituri de băț destul de precise, dar, în chip ciudat, și distrate. Va să zică era loc și pentru mai bine ! Pentru o nouă întîlnire lipsită de nepăsare și de humor. Tatăl lui Siggi ? Veșnicul executant. Executantul ireproșabil. Mama lui nu se arată în timpul orei de corecție. Celula care generează viața, familia, trebuie dresată bine, pînă la anularea oricărei personalități, asta știu foarte bine arhanghelii invizibili prezenți la locul supliciului. Ce ai de spus ? întreabă tatăl. Pe

timp de furtună trebuie să stai acasă, zice tot el ; da : asta ţi-o cere mama, şi asta ţi-o cer şi eu : pe timp de furtună — acasă.

Tatăl : cînd nu avea nici o însărcinare, era numai jumătate de om. Ca să fie om, lui trebuia să-i dai un ordin, să-i spui să îndeplinească ceva, o misiune, oricare ! Crezul lui : oamenii folositori trebuie să fie supuşi. Din Siggi tatăl vrea să facă un om folositor. Prima lege : să răspundă întrebărilor care i se pun. Deci : A lucrat ceva pictorul ? Postul de poliţie Rugbüll primise însărcinarea să-l supravegheze pe Max Ludwig Nansen. Şi Siggi trebuia să-l ajute pe tatăl său, să ajute postul de poliţie Rugbüll. „Ai să lucrezi pentru mine, iar pentru asta eu am să fac din tine om". O dialectică într-adevăr cumplită ! Băţul şi cuvîntul : şi trupul şi spiritul trebuie să fie cuprinse de emoţia noii dialectici. Durerea şi umilinţa, care e o faţă a groazei, înmoaie orice orgoliu : ele sînt ratele micului circ cu animale şi ale Marelui Circ, ca să mai numim şi astfel Marele Mecanism.

Dar postul de poliţie Rugbüll vrea să-l convingă chiar pe pictorul Nansen să renunţe la propria sa personalitate şi să se supună Dresurii Fundamentale. S-a hotărît la Berlin, asta-i destul, zice tatăl lui Siggi. Deci nu mai e nevoie de o altă gîndire. Erezia trebuie făcută imposibilă. S-a gîndit la Berlin, în buricul pămîntului. În noul Delphi, Sfinxul a vorbit. Aşa că pictorul ar putea să fie de faţă la trierea propriilor sale tablouri — ca un act de clemenţă faţă de el şi ca un pas al pictorului spre gîndirea sacră a Sfinxului. „Vrei să arestezi tablourile ?" întreabă atunci Nansen, dar nimic nu-l poate tulbura pe tatăl lui Siggi din neînduplecarea cu care serveşte biblia hotărîtă la Berlin. Cum să-şi dea el seama că frica e cea care-i sfătuieşte pe discipolii noii gîndiri berlineze să întreprindă ceva ? Frica îi mînă să confişte tablouri, să interzică practicarea profesiei şi libertăţile omului ! „Chibritele au intrat în slujba criticii de artă, a analizei artistice", spune pictorul. Inutil ! Şi Nansen nu depune armele : va continua să picteze. „Am să fac tablouri invizibile. O să fie atîta lumină în ele, încît voi n-o să distingeţi nimic." Inutil ! Tatăl lui Siggi răspunde : „Tu ştii, Max, ce datorii

îmi revin." „Da, a spus pictorul : cînd vă aud vorbind despre datorie, îmi vine să vărs." Artă şi datorie, gîndire şi dogmă, viaţă şi mortificare a vieţii. Artistului îi vine să vomeze cînd aude vorbindu-se despre îndatoririle coerciţiilor ; unui personaj politic german îi venea să tragă cu revolverul cînd auzea vorbindu-se despre cultură. Cuvintele traduc idei, devin operante. Lui Nansen i se interzice să picteze, deci să existe. Şi Nansen pictează tablouri invizibile, deci există. De unde vine acest război invizibil şi vizibil dintre om şi Putere ? Dintr-o percepere diferită a culorilor. Care culori ? S-o luăm pe îndelete. Nansen a salutat evenimentele Germaniei anului 1933, ca, mai tîrziu cu un an, numit director al Şcolii de stat pentru artă, să refuze postul prin următoarea telegramă : „Mulţumesc pentru numirea cu care mă onoraţi stop Sufăr de alergia culorilor stop Descoperit brunul e cauza stop". I s-a retras imediat calitatea de membru al Academiei prusiene de artă, a fost exclus din „camera Reichului pentru artele plastice". I s-au confiscat opt sute dintre tablourile achiziţionate de muzeele germane. Nansen se retrage din Partidul naţional-socialist, în care intrase cu numai doi ani mai tîrziu decît Adolf Hitler. Editează împreună cu Teo Busbeck publicaţia *Culoare şi opoziţie*. Nu se duce la Berlin pentru o convorbire explicativă cu prelaţii Sfinxului, motivînd că trebuie să picteze din nou tablourile confiscate. După von der Goltz, în ultimele luni înainte de război au fost create cîteva tablouri, prin care „pictorul a dovedit o dată pentru totdeauna că marea artă conţine şi o răzbunare împotriva lumii, obligînd aspectele ce-i apar drept vrednice de dispreţ să devină nemuritoare." Formele şi culorile vor să stabilească echilibrul lumii în picturile lui Nansen, să descrie crima şi să nemurească groaza, dogma, ca omenirea să nu-şi piardă memoria. Autorul *Răscoalei florilor-soarelui* dispreţuieşte centrele artistice vesele şi corupte de culori, simte o nevoie anteică de legături cu natura, care poseda pentru el o necondiţionată valoare simbolică : oraşele i se par — după von der Goltz — un conglomerat de „corupţie galbenă şi intelect steril". Fascismul a corupt culorile şi-a îmbrăcat gîndirea în uniforme. Realitatea naturii a fost falsificată — deci mai e nevoie de un martor care s-o

fixeze în adevărul ei pe pînze. Nansen le păstrează culorilor sonoritatea lor funciară. Dacă obiectele pot fi rechiziționate și dresate, dacă oamenii pot fi confiscați și dresați, dacă gîndirea poate fi cenzurată și dresată, culorile și ele putînd fi corupte — ce ne mai rămîne ca să putem înțelege țelurile vieții ? Dizolvarea cuvintelor și a culorilor din mintea și simțurile oamenilor duce la stîrpirea oricărei judecăți personale, la negarea omului. Aici se află punctul cel mai rușinos al doctrinelor totalitare fasciste. Cum arată acești indivizi pictați de Nansen ? Au chipurile verzi, ochii de mongol, trupuri pocite ! Cînd îi pictează, parcă pictează boala, spune mama lui Siggi, nemulțumită. „Un chip german, așa ceva nu vezi la el. Mai înainte — da. Dar azi ? Febră, la asta te gîndești, totul e făcut în febră." Da, e o febră, o boală, o ciumă. Gurile oamenilor sînt strîmbe și negre, ori strigă, ori lălăie. Mamei lui Siggi, infectată și ea de ciudata febră germană, aceste tablouri i se par bolnave, fiindcă o vorbă chibzuită nu poate ieși din gurile astea... „Cel puțin nu o vorbă germană, zice ea. Mă întreb uneori ce limbă or fi vorbind oamenii ăștia", zice ea. Ciudat este că bolnavii de febră nu se recunosc privindu-se în oglindă : și lor, ei înșiși li se par niște monștri. Și nu recunosc nici limba, nici ora în care trăiesc ființele acestea bolnave, care sînt chiar ei înșiși... Corupția culorilor și a ființelor a atins apogeul, s-a împlinit. Oamenii și-au pierdut sinele. Ora de germană a triumfat în ei. Un univers al unor umbre moarte ni se înfățișează, o lume acefală, supusă becisnic unei datorii venite din buricul pămîntului, care e Berlinul. Cine rămîne în afara acestei febre ce-a cuprins culorile, ființele e suspect, ca pictorul Nansen, înstrăinat de națiune, degenerat. „În ordin scrie că s-a înstrăinat de națiune, îi spune tatăl lui Siggi poștașului, iar d-aia e periculos și nedorit, într-un cuvînt, degenerat..." Ordinul dă păreri, ordinul clasifică oamenii în buni și răi. Ordinele țin loc de conștiință.

Dar dacă oracolul de la Delphi *revela* un mister, cel de la Berlin era explicit, matematic, dogmatic, „revelația" sa fiind de fapt un ordin. Oedip descifrînd oracolul se retrage în liniște, dincolo de zarva lumii, meditînd. Siggi, descifrînd și el mesajul la început obscur al timpului său,

nu poate scăpa de zarva și forfota, închizîndu-se în el însuși ca să se izoleze de nebunia care cuprindea universul, cuprinzîndu-l. E și aici vorba tot de un complex oedipian ? Între fiu și tată raporturile se tulbură. Descompunerea lăuntrului vine din boala care a cuprins culorile, materia, parcă însăși natura. La greci, forța supremă era invizibilă. Zeul nu apărea la parăzi. Oedip e vinovat de vina primului om. El își va ucide tatăl fără să știe pe cine ucide. Siggi își va ucide tatăl, în sinea sa, treptat, învățînd din lecțiile tatălui său vina părintelui său. Dar ajungînd într-o altă vîrstă, Siggi este absolvit de tenacitatea dresurii ? Nici vorbă, o altă specie de dresaj vine să-i tulbure orele, obligîndu-l la o altă oră de germană. „Două sute de psihologi stăpîniți de ideea dresurii" transformau din cînd în cînd insula în care este internat Siggi într-un „manej științific". Dar metodele se schimbă întrucîtva. Violența e înlocuită uneori cu bunăvoința. Wolfgang Mackenroth, tînărul om de știință, îi înfățișează cu o mare *sinceritate* planurile sale : vrea să-l *apere* pe Siggi, să-i dovedească nevinovăția, să-i dea dreptate. O formă într-adevăr nouă de dresură : prin bine. Mackenroth are chiar gata în buzunar titlul lucrării sale științifice pe care o s-o întocmească în urma reușitei pe cobaiul Siggi : *Artă și criminalitate*. Și el are nevoie de „ajutorul" lui Siggi, cum și tatăl lui Siggi avusese nevoie de ajutorul lui Siggi, de colaborarea sa... Și Mackenroth vrea să-l facă om pe Siggi. I-a spus, făcîndu-i cu ochiul, că ajutorul său îi era indispensabil... Și i-a mai mărturisit ceva, ca o despăgubire glumeață : că foarte ciudatul sentiment de frică, sentiment care, după părerea lui, a fost adevăratul resort al acțiunilor sale unice avea să fie numit de el fobia-Jepsen. Ceea ce-i oferea lui Siggi Jepsen posibilitatea ca într-o zi să ajungă în dicționarul de psihologie ! Distrugerea formei umane operată prin culoarea brună este oare mai violentă decît încercarea de recompunere a formei umane prin dresura binelui și a alifiilor științifice ? Am putea mai degrabă spune că Siggi este de două ori răstignit, odată prin cuiele bătute de propriul său tată în carnea sa și, a doua oară, prin repetarea ca la o filmare, cu dorință terapeutică, evident, a crucificării tinereții sale... Asta înseamnă că pedepsitul pentru propria sa ne-

vinovăţie nu ajunge într-un eter etern şi luminos niciodată, ci cade şi mai rău într-un infern al culorilor dementizate ? Nu, fiindcă el le cere culorilor rigoare. Cînd începe să citească lucrarea scrisă despre el de Mackenroth (...cînd s-a născut al treilea şi ultimul copil al poliţistului rural Ole Jepsen, ...în nordul extrem al Germaniei, nu departe de graniţa daneză... Siggi — numele său exact este Siegfried Kai Johannes — un copil cuviincios, liniştit şi mulţumit... care simţea o nevoie „bolnăvicioasă" de curăţenie, ca şi perseverenţa de a scorni întrebări...), Siggi doreşte înainte de toate în biografia sa să nu fie *falsificate culorile*. Siguranţa sa în aprecieri şi simţul său artistic agresiv recunoscut îl fac să nu tolereze această mistificare... „Cel puţin în privinţa culorilor să fim exacţi, în privinţa tuturor celorlalte n-ai decît, după mine, să mă prelucrezi cu dibăcie cum vrei, ca să-ţi iasă lucrarea de diplomă." Doar culorile pot să redea dimensiunile vizibilului, şi ale invizibilului, aşa cum ele pot fi înţelese, sau pot rămîne ilizibile pentru gusturile opace. Nansen ajunsese prin tablourile sale la esenţele realului, dar şi la adevărurile spiritului. În furtuna care cuprinde Germania, el rămîne calm, înţelegînd-o. Pe uşa atelierului său ar putea fi scrise cuvintele înţeleptului Chung-tze : „Atunci cînd spiritul e calm, el devine oglinda Universului, reflexul Creaţiunii." Ca să înţelegi lumea, trebuie să înveţi liniştea, să deprinzi calmul care iluminează resorturile ce te fac să te naşti poate a doua oară, cînd înţelegi cu adevărat universul ce te înconjoară. Întîlnirea cu pictorul Nansen iluminează copilăria lui Siggi, va ilumina adolescenţa lui. Omul în manta roşie pictat în Septembrie treizeci şi nouă — al cui este acest portret? Şi de ce portretul acestui ins ce dansa, sau mergea în mîini pe plaja pustie, în faţa Mării Nordului neagră şi apăsată de iarnă trebuia rupt în bucăţi ? De ce nu cunoaşte Nansen nici o interdicţie şi nici un ordin, oricît ar fi fost de prevenit ? Dacă postul de poliţie Rugbüll trebuie să-şi facă datoria, atunci Nansen spune că omul trebuie să facă ceva care încalcă datoria : şi sfîşie în bucăţi portretul omului cu manta roşie, de sînge, să sfîşie şi portretul fricii, fiindcă pictorul nu vrea să se supună unei ordini generale be-

cisnice, el are nevoie de ordinea sa personală. În naşterea unei fiinţe, în descoperirea eului, importantă nu e data, ci intensitatea şi calitatea acestei revelaţii. Într-o lume a darurilor — ca şi la aniversarea zilei de naştere a doctorului Busbeck — importante nu sînt obiectele, şalul, carafa cu lichior de cafea, cafetiera, ciorapii, prăjitura cu fructe, importante nu sînt aceste daruri ce-şi dau importanţă, dar nu pot face nimic pentru a împiedica tabloul *Vele se dizolvă în lumină* să le reducă la modesta lor însuşire de a sluji, importantă este lumina spiritului... Ea singură te face să bănuieşti o istorie, ea îngăduie realizarea deplină a unei armonii visate, ea poate să aducă omului unicul imn de slavă... Omul nu e un obiect a cărui datorie este să slujească, exact ca un şal sau o carafă — acest lucru îl descoperă Siggi, descoperind lumina din tablourile lui Nansen, descoperind singura acţiune a acestor tablouri, lumina cea care nu poate fi confiscată din capul oamenilor şi nu poate fi nimicită, lumina, arta, dreptatea, libertatea, frumosul, lumina sfîntă a fiinţei umane care este mai presus decît întunericul regulamentar în care trăieşte tatăl lui Siggi, postul de poliţie Rugbüll, mai presus decît locul geometric al infernului în care producători de legume şi vînzători de legume, producători de idei ale morţii şi comersanţi de idei pistolare şi pistolarde îşi strîng mîna lor dreaptă cu cea stîngă, guiţînd.

LANCRĂM

Lucian Blaga se odihneşte în pămîntul din Lancrăm, în satul în care s-a ivit în lume, satul în care pînă spre vîrsta claselor primare vorbele nu s-au închegat în corzile sale vocale, copil fiind, cutreierînd el pe dealuri, pe văi, prin împrejurimi, aproape mut, ca un soi de lebădă, satul în care prunele şi nucile de-atîtea ori au căzut în iarbă şi peste mormintele străbunilor săi, purtînd în ele duhul celor petrecuţi din aerul de aici, satul cu dealuri şi văi, nu departe de Mureş, Lancrăm, matrice a Satului, nu o dată elogiat, Satul elogiat la intrarea sa în Academie... Lancrăm, ctitorie a geniului... Şi totuşi, în Lancrăm — acolo unde există casa în care s-a născut Lucian Blaga, acolo unde există mormîntul lui Lucian Blaga — nu există o casă memorială Lucian Blaga ! Vreau să fac o precizare : casa părinţilor poetului a fost vîndută acum multe decenii unor oameni cumsecade care n-au nici o vină că locuiesc unde locuiesc... Am vizitat cu mulţi ani în urmă, împreună cu marele critic Vladimir Streinu, „Casa" din Lancrăm. Proprietarii (acesta-i termenul juridic) erau plini de respect faţă de memoria poetului Blaga ! Dacă nu mă înşel prea tare, chiar erau dispuşi să o cedeze (evident, contra unei sume de bani) pentru înfiinţarea unei case memoriale. Desigur, poeţii n-au nevoie după moarte de nimic, nici măcar de case memoriale ! Noi, cei care trăim, avem nevoie de aceste lăcaşuri, ca să-i înţelegem mai bine, ca să ne bucurăm, simţindu-ne pentru cîteva clipe cuprinşi în eternitatea lor ! Casa Tolstoi ! Casa Goethe ! Obiecte umile, manuscrise... Zeii erau va să zică oameni, ca şi noi ! Sigur, Blaga n-a avut, cum se spune, „de la părinţi", moştenirea imobiliară a contelui Tolstoi, sau a „potentatului" Goethe ! Dar Blaga n-a fost mai puţin genial decît iubiţii noştri Goethe şi Tolstoi. Dacă treci prin Germania Democrată, sau prin U.R.S.S. — orice ghid turistic te îndeamnă să vizitezi casele unde au trăit şi au gîndit, pentru eternitate, deci şi pentru noi, Goethe şi Tolstoi. Blaga nici la Cluj nu are o casă memorială, şi nicăieri, ca şi cum nici n-ar fi trăit în Transilvania, ca şi cum nici n-ar fi trăit. Ei bine, a trăit, o ştim cu toţii ! Casa în care a locuit mai mult timp la Cluj (şi unde am vizitat-o acum cîţiva ani pe doamna Blaga) aparţinea unor proprietari ce-au vîndut-o unei familii de medici...

Dar să ne întoarcem la Lancrăm, trecînd prin Spania lui Dali. Genialul hidalgo cu mustăţi (el zice că sînt antene cu care aproximează tăriile) s-a gîndit (şi-a declarat) că nu e bine să-şi lase posteritatea pe seama altora : drept pentru care singur şi nesilit de nimeni şi-a amenajat (în fapt) o „casă memorială — castel — muzeu" (să-i zicem astfel) : a avut va să zică grijă ca viitorul de mîine şi de poimîine (cel care desigur o să vină) să-l găsească în casa domniei sale, baricadat cu operele domniei sale (unele), cu posteritatea domniei sale pe masă !

Cum Lucian Blaga s-a stins prea repede dintre noi, nu înainte de a fi propus pentru Premiul Nobel, şi cum la înmormîntarea sa în Lancrăm, extrem de puţini scriitori au fost acolo (cîţiva tinerei şi doi mai spre la patruzeci de ani), poate ar fi cazul să ne gîndim nu neapărat la un castel în Spania...

VULNERABILI ȘI FRAGILI

S-a vorbit mult despre scris : ca despre un proces-verbal al istoriei, ca despre o oglindă pusă la marginea drumului și în dreptul secundei, să măsoare clipa și necuprinsul, ca despre etc. etc. Sigur, în procese verbale încape și clipa și, înghesuit, și secolul, ca și spațiul, de altfel (bine dichisit, burdușit), căci și el poate fi cartografiat și sublimat și pus pe cîntar și transformat în date, în algoritmi. Și în oglindă încape clipa, cu mersul ei fastuos, încape și necuprinsul ; și spațiul, deci, și timpul, deci. Chit că uneori cine se vede în oglindă ia locul celui din spatele său, vrabie sau păpădie, locomotivă, răget de fiară înjunghiată etc. Însă, cu un oarecare dichis, tot poporul încape în oglindă. Chiar și scrisul. Căci mai elocventă decît o față hlizită în oglindă ar fi o literă scrisă pe oglindă cu un fir de iarbă sau cu o floare de cireș. Ar încăpea în literele acestea tot palpitul clipei și toată uruiala secolului.

Aplecat asupra oglinzii, a pămîntului, a apei, a hîrtiei, a crucilor, a aerului, a mormintelor, a tabletelor de lut, cel care scrie rămîne totuși un îngenunchiat. Scrisul e o umilință ! De aceea producătorii de litere scrise sînt nu de puține ori vulnerabili, fragili, ca toți marii devotați ai unei unice Iubiri.

În schimb, cărturarii și fariseii au siguranța propriilor lor statui.

Ce-mi place la Constantin Țoiu mai mult este poate faptul că el nu se simte douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru ca un personaj ieșit din Biblie, infailibil, venit să facă ordine în Natură. Preaplinul de sine, al unora,

uneori te duce cu gîndul la gușați, cărora de prea multă îmburticare le-a răsărit în gît găunoasa lor piele umflată pre dinăuntru. Țoiu nu trișează nici pe hîrtie, nici în viața de toate zilele, fiindcă nu are de ce : el dacă nu crede în ceva nu se sfiește s-o mărturisească, iar dacă da, crede, o spune cu calm, fără demagogia electorală a celor care nu cred și nu speră — și vor să scoată, totuși, și scot, și dintr-o infirmitate un succes. E un om singuratec, căruia nu-i cîntă lăutarii la ureche întruna, sperînd, lăutarii, bacșișuri de bulibașă. Își poartă destinul cu bărbăție, în singurătate, fără să fie însă singur. E un scriitor care are centură de judocan, dobîndită prin har și prin trudă, nu cumpărată prin interpuși : o poartă însă cu discreție, sub cămașă, încît am putea vorbi de o centură invizibilă... Se plimbă singur, cu capul ușor plecat, încît pare și este un semn de întrebare, un semn de întrebare pus pămîntului și (de ce nu ?) lumii : nu-l deranjați în lunga și molcoma sa peregrinare : s-ar putea cu un dești să vă arunce peste gard !

Iată, am să citez, în ziua de 19 Iulie 1983, zi dragă lui Țoiu, și nouă, un fapt arhicunoscut : cel ispitit (ca să poată fi învinuit, desigur !) de cărturari și farisei să se pronunțe despre femeia găsită în preacurvie și care după Moise ar fi trebuit ucisă cu pietre, nu răspunde insolenței, cunoscîndu-i (insolenței) urmarea, (el fiind astfel un cunoscător al răspunsurilor, înaintea cunoașterii întrebărilor) ; se apleacă în jos, spre țărînă, deci, „și scrie cu degetul pe pămînt“. Este pentru prima oară cînd el este văzut scriind : și poate a scris doar pentru ca să le arate cărturarilor și fariseilor că nu este un analfabet și că, mai ales, cele scrise de el pe colb, în colb se vor preface, ca și literele nu de puține ori vane ale cărturarilor și fariseilor. Ei n-au văzut ce-a scris, și nici din mersul mîinii sale peste praful pămîntului n-au deslușit înțelesul gîndurilor sale. Astfel că nu avem nici o mărturie a conținutului scrisului Mîntuitorului, decît o mărturie a formei, a gestului, a actului scris... Astfel scrisul său a rămas o enigmă. Și fiindcă ei, nepricepînd o iotă din caligrafia sa, continuau să-l întrebe, ca să-l poată învinui, repetăm, el s-a ridicat în sus și le-a zis : „Cine dintre voi este fără păcat, să arunce cel dintîi cu piatra în ea“. Și apoi iarăși s-a aplecat — *și scria cu de-*

getul pe pămînt. Iată deci că el a mai scris încă o dată (și pentru ultima oară !) ceva pe pămînt, și ei tot n-au înțeles. Ei au plecat, simțindu-se mustrați de cuvintele lui, dar nu de scrisul său, pe care nu l-au putut cuprinde și înțelege. Sigur, Marele Orator n-a excelat prin scris, se știe. Dar tîlcul acestei scene ne poate de multe ori pune pe gînduri. Chiar în același om, uneori oratorul e mai puternic și el îi poate supraviețui scribului. Dar cum noi sîntem niște scribi, scrisul e cel ce trebuie pus în frunte — nu gălăgia histrionică și interesată. Căci sînt destui histrioni care n-au nici o carată și trec drept creatori de destine și școli literare. Țoiu nu este printre ei.

Un personaj de-al lui Constantin Țoiu, într-un roman neterminat, pe care, normal, nu-l cunoaștem decît dintr-un fragment tipărit, scrie cu furca pe ape. Ce scrie acest apostol al sinelui său, al sinelui său de erou literar ? Ce hartă a lumii ne înfățișează, ce istorie scrisă pe curgerea apei vrea să ne lase ? Că totul e o deșertăciune ? Nu cred. Chiar dacă literele, odată scrise pe apă, mor înecate în apă, gestul nu moare — și astfel istoria scrisului rămîne nemuritoare. A scrie pe cer, pe aer, pe pămînt, pe mormînt, pe înger, pe apă înseamnă să ai o încredere desăvîrșită în frumos și în rațiune și în putința de-a ajunge cu tine însuți la un liman. Înseamnă să juri pe steaua tagmei tale de scribi. Țoiu a jurat de mult și astfel ne putem uita la el cu încredere, ca într-un proces verbal. Țoiu este o oglindă ce trece printre noi, în singurătate, o oglindă însă niciodată singură.

PĂCURĂRAȘUL

De ce-ar mai putea să-i întărîte împotriva sa Păcurărașul pre cei doi tovarăși ai săi de oierit ? Că le-ar fi luat mioarele ? Nu, nu era un hapsîn, era doar mai priceput decît ei și implicit mai bogat decît ei. De ce nu s-a revoltat ? Să se fi știut vinovat cu ceva ? Să fi săvîrșit un păcat, o crimă, din care n-ar mai fi putut ieși decît fără viață ? Dar Miorița care pe toate le știa ne-ar fi spus acest motiv, și atunci datele programării morții ciobănașului ar fi fost altele. Conflictul, altul, de-ar fi existat între ei, l-am fi aflat. Așa că nu e cazul să-l considerăm noi (în afara datelor ce reies din baladă) a fi un altul...

Altfel, ne-am putea lesne deplasa cu gîndul la un păcurăraș rebel, revoltat împotriva cel puțin a prostiei sau mediocrității tovarășilor săi de muncă și de drum, la un soi de Iisus insurgent, urmărit de poteră prin munți și văi, de ani de zile, pe capul său punîndu-se o claie de bani, pentru care l-o vinde sau pentru cine va putea proba *semnul* omorîrii lui... Dar păcurărașul nostru nu e un haiduc, nu e un om al acțiunii, e un om al *meditației,* este un erou „al spiritului", nu al bîtei și al șișului. Nu este nici măcar un ideolog al revoltei sociale, pentru care să fie vînat, căci atunci s-ar revolta în primul rînd împotriva „faptelor" ce i se pun la cale, să fie la apus de soare scos din lumina zilei... Dar să ne întrebăm, totuși, n-ar putea fi un rebel ?... (El este un soi de rebel : gîndind altfel decît confrații săi !...). Un rebel condamnat la moarte pentru felul său de a gîndi, nu pentru oile sale mai multe, pen-

tru gîndurile sale mai multe... Să-l fi judecat cei doi păcurari în numele lor și al altora, și să-i fi hotărît sentința capitală ?... Oricum l-am lua, chiar de i-am pune în seamă hotărîrea unui luptător pentru o egalitate în fața muncii, pentru dreptate socială etc., el tot rămîne un erou exemplar, păstrîndu-și frumusețea cu care se definește : măreția celui ce poate și să moară pentru independența gîndirii sale.

PORTRETUL SCRIITORULUI LA MATURITATE

După mamă, din Gligorești, sat așezat în aer, deasupra Arieșului în care pești uriași urlau la lună îngroziți de propria lor dimensiune, Petre Sălcudeanu crește în mahalaua Brașovului, într-o casă cu chirie, pe lingă calea ferată, printre familiile ceferiștilor colegi de muncă și de drumuri cu tatăl său, idolul său. Din liceu, trece pe alt meridian geografic, la facultate, de unde se va reîntoarce cu o patalama universitară și cu o ștampilă pe plămînul stîng, ce-l va duce la un sanatoriu în munți. Băiatul din fotografie cu părul buclat, îndrăgostit de o singură fată, scriitor în devenire, parcurge o drăguță de Golgotă și ajunge la maturitate cu un număr limitat de fire pe mai susul frunții, pieptănate blînd, riguros, ca să nu lase impresia unui viitor deșert capilar... Un ardelean liniștit, care știe să dea cu coasa și care ori de cîte ori intră într-o stație C.F.R. plătește dublu tichetul, în amintirea părintelui său. Din copilărie, n-a uitat un vis ce l-a fermecat : să pătrunzi într-un vagon-restaurant, să te așezi la o masă și să bei o bere ! De ce-am numit aceste detalii ? Fiindcă Petre Curta, eroul din *Biblioteca din Alexandria*, parcurge o traiectorie similară cu biografia celui care o semnează. E vorba atunci de un roman autobiografic ? Da și nu. Da, pentru că autorul nu se îndepărtează în construcția universului său romanesc de datele ce-au punctat formarea sa ca om și ca scriitor ; nu, pentru că nu e un roman cu chei și cu cheițe, cu polițe și cu făcut cu ochiul. E o carte de ficțiune izvorîtă dintr-o experiență dramatică, pe care o încorporează artistic, detașîndu-se de ea. Ombilicul este

tăiat. Petre Curta și Petre Sălcudeanu sînt două identități distincte. E o precizare necesară, ce ne va scuti de multe păcate. Și astfel putem spune că valoarea cărții vine din literele ei și ține de lumea dintre coperțile ei, de valoarea ei intrinsecă, și nu de intrigile și cancanurile personajelor din afara ei. *Biblioteca din Alexandria* este un roman al experienței și al memoriei, ce nu va fi înghițit de timp.

Dar hai să ne întrebăm de ce-or fi umblat bașbuzucii pe vremuri cu iasca aprinsă pe lîngă Alexandria ? Ce voiau ei ? De obicei agresiunea malefică are un repertoriu fix și o desfășurare calendaristică fără echivoc în lungul secolilor : după ce-și bagă coarnele rinocerești în ciorba altora, urmează extirparea fizică și apoi desființarea morală a rămășițelor celor scăpați ca prin minune de pustiul translat peste ei. De trecură peste o iarbă turci, în pasul numărul doi ei turciră totul. Grecii grecizară, romanii romanizară, conchistadorii conchistadorizară etc. Cerul e mai greu de turcit decît pămîntul, dar s-au obținut rezultate bune și în această acțiune. Pre la biblioteca din Alexandria cei care umblară cu amnarul și cremenea, ce voiră ? Să ardă Memoria lumii ? Și astfel să se piardă și propriile lor fapte de pînă atunci, și de după atunci, nemaiexistînd după acest atunci nici papirusuri, nici clădire care să le cuprindă, și nici o memorie care să le însemne semnele în bibliotecă.. Cu atît mai teribilă pare bucuria unui Civil pluripotent, pîndarul și proprietarul unor manuscrise (al Istoriei), gata oricînd să le folosească ori să le ardă, ca să iasă învingător sigur. Și Sălcudeanu nici nu-i pune o cocoașă în spinare, să-l mai aplece ușor de șale, ca și cum umbra unei minime conștiințe l-ar apăsa, nu, îl lasă să-și plimbe liber orgoliul neronian și pînă la urmă grotesc, fiindcă și un Civil mefistofelic pare ridicol în fața unei biblioteci fără țărmuri, a gloriei și suferinței unui popor și a Memoriei de necuprins în oricîte rafturi și clasoare și dosare ar exista... Puterea pe care o ține în buzunar îi este superioară, și el acest amănunt nu-l intuiește, fiindcă el e un personaj al strategiilor care-și închipuie pe baza experienței sale că orice obiect poate fi dislocat și manevrat, orice om, orice conștiință. Dar istoria nu poate fi pulverizată, gîndirea, arsă, ca la Alexandria, fără să rămînă măcar

urma arsurii, care este de fapt ducerea mai departe a aceleiași istorii. Mă gîndesc acum la grîul ars de romani în munții Orăștiei — care ne vorbește în primul rînd despre bogăția și civilizația dacilor lui Decebal. Focul a fost întotdeauna un aliat al celor ce voiau să instaureze un imperiu al uitării. Distrugerea templelor din munții Orăștiei (vezi și azi coloanele masive de piatră sfărîmate și trecute prin pîrjol, lîngă boabele de grîu, negre, ale depozitelor enorme de cereale), profanarea sacrului urmăreau extirparea legilor vechi ale acestui spațiu și întronarea altora, aduse de învingători. Experții în mitologia Mexicului ne spun și ei un lucru colosal : că despre istoria și legendele precolumbienilor s-ar fi știut astăzi lucruri colosale, dacă dragii de conchistadori și mai ales unii preoți catolici n-ar fi *distrus sistematic* (s. n.) toate codexurile aztece. Stingl preia o informație ce spune că Zumarraga, primul episcop al Mexicului, se lăuda că ar fi ars cu mîna sa cîteva mii de cărți „păgîne". Aztecii însă și-au dat și ei în petec, distrugîndu-și manuscrisele istorice, în epoca lui Izcoalt, marele lor stăpînitor, marele lor tătuc ce era încredințat că odată cu distrugerea manuscriselor nimicește și istoria. Ce să faci, cîte bordeiuri, atîtea obiceiuri. Mai forțăm și noi cîte un plural, să se mai dea și el în stambă, dacă au fost capete aztece care au vrut să radă de pe suprafața pămîntului orice sursă ce ar mărturisi că pînă nu cu mult timp înainte aztecii fuseseră vasalii poporului învecinat. Și iată că ne-au rămas păstrate chiar gîndurile lor, ce ne vorbesc mai mult despre ei decît de-am avea în față numele orb al nu știu cărei dinastii indiene. Memoria are șapte mii de capete și cînd îi retezi unul, apar în loc șapte mii... Acest lucru îl știe foarte bine Sălcudeanu în descrierea emoțiilor Civilului, ce se crede lipsit de emoții și stăpîn pe orchestrele sale ca nea Mefisto. În roman, victoria apare uneori ca o înfrîngere, eșecul, ca o biruință, victima ca un erou, eroul ca un coate-goale, sceleratul ca un băiat simpatic etc. Faptele nu definesc doar caractere, ca o simplă fațetă a zarului, șase unu fiind exact șase unu, ci dau ceva mai mult, prin amestecul lor, logic și și plin de hazard, dau ființe sau eroi romanești, indivizi care au înscrise în istoria lor toate cifrele zarului, amestecate. Așa că nu vom întîlni la Sălcudeanu personaje care să dea mereu șase

șase, sau doi unu. Sensurile didacticiste sînt excluse. Cred că această calitate vine din romanele sale „cu Bunicul". Fiindcă nu trebuie să tragem o linie roșie între cărțile sale de pînă acum și *Biblioteca*... Și aici vom găsi o prelungire a lumii satului, a problematicii clasei muncitoare din volumele sale de pînă acum, a aspirației intelectualilor, a solidarității între naționalitățile ce trăiesc de veacuri pe pămîntul nostru, a căutării adevărului... Din „ciclul Bunicului", Sălcudeanu preia sondarea în trepte a lumii. Personajele din „Bunici" nu știu nici ele de la început cine sînt cu adevărat, cititorului nu i se face cu ochiul, arătîndu-i-se cine este victima și cine asasinul, fiindcă nici autorul lor nu cunoaște cine va fi Alfa și cine Omega, el va descifra enigma odată cu personajele sale și cu cititorii : descoperirea adevărului va aduce răsturnări substanțiale în structura personajelor. (Dar acesta e un defect pe care și-l doresc mulți condeieri.) În *Biblioteca*..., protagoniștii, vrînd să scape de învăluirea timpului și a morții, se destăinuie în portrete multiplu luminate și iluminate, fixînd portretul timpului. Și astfel ajungem să putem spune pînă la urmă că personajul principal al acestui roman nu e nici Curta, nici Olariu etc., ci timpul cu năstrușnicele sale înălțimi și prăpăstii. Lumina fragilă a ozonului și dialogul cu ea, și dialogul cu moartea, mandatara mandarinatului abjecției și putregaiului puterii malefice, sau al maleficei puteri, sînt polii fundamentali ai *Bibliotecii*... Sălcudeanu scrie un roman politic excepțional despre o perioadă importantă a națiunii noastre. Pagini de o mare densitate sînt dedicate marșului revoluției socialiste din România, căilor de desăvîrșire a personalității umane, necesității de a purta pe umeri un cap și de a gîndi cu propriul cap, suveranității omului și suveranității patriei.

Să zăbovim cîteva secunde asupra unor protagoniști. Petre Curta. Într-un cinematograf al adevărurilor tinereții sale n-o să întîlnim prelați și icoane cărora să li se închine. Pe cîntarul valorilor, sacrul era sinonim cu acțiunea rapidă și eficientă. Alte icoane așteaptă închinări, icoane mult mai greu vizibile decît cele tradiționale, acoperite de fumul tămîiei și al anilor. Din dicționare au fost șterse multe cuvinte și s-au introdus altele noi, cu furca. Întîmplările din fabule se petrec în locuri bine circumscrise,

furnica este o țărancă tînără și frumoasă, proaspăt înscrisă în cooperativa de producție, iar individul cu lăuta, un... Dimensiunile realității sînt înlocuite cu imaginea unui viitor visat — și astfel ne aflăm dintr-odată într-o lume realistă care se hrănește cu iluzii. Calul din poveste se droga cu jăratec, care era palpabil, vizibil — și totuși atunci ne aflam în plin basm, în plină convenție. Petre Curta una vede și alta trebuie să înțeleagă, și pînă se va trezi din această stare a fericirii adamice de dinaintea mîncării mărului, multe ape vor trebui să mai treacă prin eden. Ciudat și extrem de original este la Sălcudeanu faptul că trezirea lui Curta din beatitudinea inocenței nu aduce în prim plan cunoașterea binelui și răului prin iubire, căci romanul nu-i o poveste de dragoste, ci prin ce se ascunde în umbra iubirii adamice, experiența morții. *Biblioteca*... propune astfel o inițiere și o încercare de înțelegere a lumii prin înțelegerea cheilor babei cu coasa. Descoperirea gîndirii personale, iată o altă minune ! Dacă Eclesiastul, sau Propovăduitorul, fiul lui David, împăratul Ierusalimului, spune că totul este deșertăciune și că omul nu are nici un folos din toată truda pe care și-o dă sub soare și că nimeni nu-și mai aduce aminte de ce a fost mai înainte, dacă totul este deșertăciune și goană după vînt, atunci de ce sfîrșește el învățătura sa spunînd în încheierea tuturor învățăturilor și învățămintelor sale : „Teme-te de Dumnezeu și păzește poruncile Lui. Aceasta este datoria oricărui om". Ca să ne îndreptăm gîndul de la lumea aceasta spre o altă lume ? Personajele *Bibliotecii din Alexandria*, deși printre ele se află și un preot, nu văd o altă lume într-o altă viață ; ele sînt însă și mai ales au fost fanatizate de o instrucție și o industrie a deșertăciunii și a goanei după vînt și încredințate că lumea visată se află în ele și la picioarele lor. Zeii lor le vorbesc din cărți și din cursuri mai lungi sau mai scurte. Transferul adorației religioase este remarcabil realizat de autor. În purgatoriul de pe muntele sacru al disocierilor și al descoperirii aerului pur fără de care sănătatea (fizică și morală) este imposibilă, fiii mai multor provincii și seminții recad din Babilonul atîtor sofisticate fantasme și gîlcevi în realitatea vie a vieții. Scaunele care le țineau loc de aripi și de cap au fost roase de bacili, renașterea din morți a unora se face

nu bătînd din palme, ci dureros și sublim, cu moartea pre moarte călcînd. Aici se află optimismul funciar al romanului. Protagoniștii ajung pe muntele unde se află sanatoriul nu la începutul pornirii lor în lume, ci cînd viața le e vămuită aproape capital. Muntele e și el îmbolnăvit și bolnav și nu mai e nici un Moise cu ei să fie chemat la Dumnezeu și să i se spună că de vor fi ascultători vor fi un neam sfînt și vor împărăți pămîntul... Muntele e gol, populat doar de niscaiva păsări și lighioane, de niște lupi. Mai e și-o maimuță, prin spital. Cresc flori, crește iarba, normal, nu ca în junglă. Exuberantă aici e doar hîrjoneala bacilară. Dar cum animalele și plantele încă din fabule nu sînt un simplu decor, ele nu apar nici aici doar pentru a fi pictate între replicile personajelor, cînd acestea se mai destind. Rolul lor nu e nici îngroșat, nici didactic, e subiacent, mobil, legat de structurile personajelor. Domnul Northrop Frye citează observația lui Thomas Huxley (în *Anatomia criticii)* conform căreia cică omenirea are trăsături comune cu tigrul și cu maimuța. Și mai zice că maimuța și tigrul lui Huxley reapar în *Cartea junglei*, de Kipling, unde moimele sporovăiesc fără rost în vîrful arborilor, asemenea intelectualilor, în vreme ce jos, în junglă, sălbăticimea umană deprinde înțelepciunea carnivoră a panterei. O fi, dacă se povestește. Sălcudeanu nu posedă tigri și pantere, are în schimb niște înlocuitori destul de competitivi. Interesant este că doar „eșecul“ lupilor este concomitent cu existența lor, pe cîtă vreme drama lui Olariu et comp. este aproape ulterioară existenței lor, ea potențînd și punînd punctele finale... Muntele Nenorocului este totuși Norocos cu inși ca Landesman, Curta etc. Ieșirea lor din religios, pe ușa din față, descifrînd și înfruntînd dogma, nu prin abdicare sau tăcere, descătușarea lor de religiosul dogmatic prin spovedanie dramatică îi oferă autorului prilejul unor pagini memorabile ce situează *Biblioteca din Alexandria* printre cele mai bune romane apărute în ultimii treizeci de ani.

Două vorbe despre unele modalități de a pune lumina în pagini. Să ne oprim tot la Petre Curta. După atîtea experiențe ale romanului modern, în care uneori eroul s-a pulverizat în stări, în fibre, în țipete, în zgomote, în inițiale,

a devenit antierou, și-a pierdut și glasul și numele, nu mai are pantofi, soție, amantă, cont la bancă, bilet la meciul de fotbal de Duminică, e o pastă alunecînd prin noroi — Petre Sălcudeanu are curajul să redescopere „eroul adamic“, născut și crescut într-un spațiu, păcătuind prin cunoașterea ce i-a dat dimensiunea măreției sale, înțelegînd lumea și înțelegîndu-și condiția sa umană aflată sub incidența morții. Multe romane interesante au fost puse de cititori în cui fiindcă devălmășia ideilor nu reușise să contureze la lectură o structură coerentă și eficace. Drama existențială a lumii e mai percutantă cînd este întruchipată într-o biografie ? Parcă ne doare mai mult că frizerul din colț a fost mușcat de un purec venind din exterior, de la un extern, decît că peste mări și țări o calamitate etc. etc. Sigur, exagerez. Doar ca să subliniez că Sălcudeanu a rezistat noilor modele și experiențe literare, alegînd cea mai veche și mai sigură, a personajului cu dosar. De altfel, chiar un erou de-al său în civil se arată, cum am mai subliniat, mare iubitor de manuscripte, pe care le citește ca pe niște dosare neobalzaciene, cu o plăcere grozavă și cu o sete de cunoaștere aproape faustică... Tipologia este un capitol forte al *Bibliotecii*... Nemulțumirea în fața existenței îi face pe unii eroi să ceară o treaptă în plus, și nu de ceară, desfătării și puterii, pînă cînd scărițele ajung să se termine pentru ei și cînd ei încearcă o plăcere teribilă în trăirea decăderii, prăbușirea amețitoare umplîndu-i de un soi de bucurie stranie, atotbiciuitoare, autoflagelantă, ca o ispășire, nesperînd nici o clipă ca parașuta de plumb în care putrezesc vertiginos să se deschidă deasupra vreunui posibil paradis. Și totuși, care sînt stîlpii de boltă ai lumii, se întreabă Curta și nu numai el, care sînt valorile ce nu maculează corola de lumină a lumii ? Ce te poate face să strigi de bucurie, cu șapte semne de exclamare ? Destui mari prozatori ai acestui secol și-au pus drept titluri romanelor lor ideile fundamentale ale romanelor cu pricina : uneori un vers din Shakespeare dădea de pe coperta cărții cifrul lumii din pagini. *Cui îi bate ceasul*, *Mai presus de orice* vin din Marele Englez William. La fel cum din Macbethul său vine și titlul teribilului roman al lui Faulkner, *Zgomotul și*

furia, o poveste despre un teritoriu și un timp alcătuite din zgomot și din nerozie și neînsemnînd nimic. Da, atîta vreme cît „Viața-i o umbră călătoare, Un biet actor, ce-n ora lui pe scenă Se zbuciumă, și-apoi nu-l mai auzi. E-un basm de furii și de nerozie Băzmit de-un prost și făr' de nici o noimă" (traducere Ion Vinea). Cei care iubesc termenii de semnificant și semnificat vor găsi în lipsa de noimă a puștiului din romanul marelui William american un nesemnificant total ? Mă întreb doar, fiindcă acolada mea referitoare la relația dintre titlurile și ideile principale ale unor cărți se încheie aici, cu adăugirea că și personajele principale ale unor asemenea romane sînt locomotivele ce cară încărcătura principală de probleme pe care scriitorii cu pricina vor să ne-o livreze la domiciliu. Să precizăm răpede : nimic nu e nou sub soare, Homer îl avea pe Ulise al său, tragicii greci își botezau piesele *Oedip, Electra* etc. În *Biblioteca din Alexandria* găsim la unele personaje o frenezie macbethiană, o trăire a vieții ca pe un basm de furii și de nerozie. Dar Petre Curta poate să exclame (după ce apele încep să se limpezească și valorile să triumfe) ca Macduff la blestematul despotului cap : „E'slobod veacul !"

Portretul scriitorului la maturitate este portretul cărților sale. *Biblioteca din Alexandria* îl așează pe Sălcudeanu Petre în primele rînduri ale scriitorilor români de azi. Să ne bucurăm !

DESPRE MIT

1

„Dacă un constructor a făcut o casă pentru cineva, dar n-a făcut lucrul destul de solid, încît casa pe care a făcut-o a căzut, omorînd pe proprietarul ei, atunci să fie omorît și constructorul".

Acesta este un paragraf din *Codul lui Hammurabi* (un rege babilonian, sau dintr-o dinastie de Babilon, care a domnit ani 43, înaintei erei noastre cu vreo 1800—2000 de ani), nu cel mai vechi document legislativ, mai fiind cel puțin două mai bătrîne (sau mai tinere ! depinde încotro numeri anii ! dinspre trecut spre noi, sau dinspre noi spre trecut, spre începutul Timpului ! Cestiune încurcată !) decît el cu o centă sau două de primăveri — în orice caz o mărturie săpată în piatră despre drepturile personale și cetățenești ale acelor trecute vremi. Nu vreau să aduc în discuție ce ne învață prefațatorii și cărturarii despre Hammurabi și despre Babilon ; nu vreau decît doar să atrag atenția că și pentru constructorii de edificii erau edicte, cutume, ceea ce înseamnă că ei existau, chiar într-o dulce înflorire, și că meseria lor era prețuită, dacă erau cei nepricepuți dintre ei, și panglicarii, pedepsiți în toată legea, cu legea scrisă chiar pe piatră. Meșterii erau răsplătiți, desigur, pentru munca lor, dar superficialitatea, nepriceperea, escrocheria erau și ele răsplătite ! Deci, căzînd casa...

„Dacă a fost omorît un copil al proprietarului casei, atunci să fie omorît și un copil al constructorului".

„Dacă a fost omorît un sclav al proprietarului casei, atunci să se ceară de la constructorul casei un sclav în loc".

„Dacă (în dărîmare) au fost distruse bunuri, atunci va plăti tot ce s-a distrus și deoarece casa pe care a clădit-o n-a fost solidă, de îndată ce s-a prăbușit, atunci va reclădi casa care a căzut, pe cheltuiala sa proprie".

Dacă existau deci legi scrise pentru constructori de edificii private, existau legi și pentru constructorii de edificii publice, existau deci bresle, meșteșugari pricepuți. Această tradiție de mii de ani selecta oamenii, aprofunda tainele ridicării zidurilor etc. Asta înseamnă că Manole și meșterii săi mari erau și ei dintr-o tagmă vestită. Asta înseamnă că monastirea pe care urmau s-o ridice trebuia să fie solidă, superbă, nemaivăzută, desigur, dar și... să nu se prăbușească, vai ! în viitor, peste oameni și peste acest viitor... Și dacă tot ce construiau ei ziua, noaptea se dărîma, ceva nu era temeinic înfăptuit ; ei, dacă isprăveau cumva o asemenea zidire care ar fi cuprins sub căderea ei oameni, omorîndu-i, ei, da, ei, constructorii cu toții ar fi fost omorîți, începînd moartea lor cu moartea meșterului lor, Manole. O spaimă de moarte probabil i-a cuprins pe cei meșteri zidari de la Argeș ! Trebuie să nu scăpăm din vedere acest cuvînt : spaima. Înainte de-a vorbi de artă și de plecarea din viață a altora, să nu sărim peste cel puțin nițica teroare (măcar un frison, bre !) ce putea să-i cuprindă pe maistorii noștri subcarpatini. Ei au început să reclădească monastirea pe banii lor, dacă ea s-a prăbușit ! Cred că era în spiritul legilor nu ale lui Hammurabi, ci ale legilor Meșterilor Zidari. Aveau și ei un cod, nu? Deci, înaintea esteticii, ca să mai înaintăm cîteva rînduri, exista problema trăiniciei edificiului ! Pedeapsa era de la... moarte, pînă la pitaci !

„Dacă un constructor a zidit o casă pentru cineva, dar n-a făcut lucru trainic, fiindcă s-a prăbușit un zid, acest constructor va întări zidul cu banii proprii", scrie în codul lui Hammurabi. Dar ce construia Manole nu rămînea noaptea fără un perete, ci toate zidurile se pleoșteau la pămînt. Meșterii noștri va să zică lucrau în vînt și cu perspectiva deloc luminoasă a descalificării și compromiterii lor publice.

După cum se observă, noi insistăm asupra tribulațiilor pămîntești (posibile !) ale constructorilor zece din legenda

Meșterului Manole. Cred că trebuie să nu ocolim amănuntele terestre, dacă vrem să ne apropiem și de cer, sau de gîndurile care ating cerul, sau care trec dincolo de cer ! Căci acești pămînteni visau (chiar înainte de visul groaznic al lui Manole) să construiască ceva nemaiîntîlnit : și ce este mai neîntîlnit decît o minune a lumii ! Eu cred că ei visau să clădească (a opta, dacă vreți !) o nouă Minune a lumii !

2

Toate cele șapte minuni ale lumii au fost făcute de oameni, ele concurînd minunile naturii, măi frate, ele dăinuind, ele fiind, de ce să n-o spunem răspicat, opera geniului uman, și — mai exact — opera constructorilor, a zidarilor, a meșteșugarilor, sculptorilor, cioplitorilor în piatră etc. Nu însă a muzicienilor, sau mai puțin a lor (doar dacă n-or fi fost niște tarafuri în plin efort sonor, să-i gîdile plăcut la ureche pe făuritorii piramidelor etc.), nu însă a scribilor și filosofilor (deși e foarte greu să spunem că ei nu și-au băgat coada pe-aici, creînd un climat etc.). Să le dăm deci cezarilor constructori ce este al lor și să merem mai departe. De cînd germanul acela a avut afurisita idee de a săpa în geografia Greciei în colțul cutare ca să descopere Troia, și-a descoperit-o, ni se pare mai ușoară viața : orice mare întîmplare reținută de scribi (Herodot și-ai săi etc.) poate să-și găsească în pămînt, sub iarba verde, documente de piatră, aur, argint etc. care s-o valideze ! Nu m-aș mira să se descopere mîine scutul lui Ahile, dacă încă n-a fost descoperit, și chiar casa orbului divin Homer. Și de ce nu s-ar descoperi și naiul lui Pan, sau lira acelui cîntăreț trac ? Dar piatra lui Sisif, la urma urmei ? Foamea de realitate, de document, nu ne împiedică să-i credem însă pe cuvînt pe creatorii de mituri, de mari epopei etc. De ce să nu-i credem, doar nu ne costă această credință nimic ?! Doar nu plătim cu viața noastră... Ei, drăcia dracului, nu sîntem sectanți, sîntem intelectuali ! De ce să nu ne delectăm ? Dăm o raită prin mitologie și odată devenim mai luminați la creier ! În orice caz, nu

mai proști. Căci sînt și unii, știm noi care... care zic căci ori că... ori că... totuna iaște. Nu iaște totuna. Asta, bistoș ! Deci : din epocile îndepărtate (cu sute de ani înainte, sau mii, de Cristos) ne-au rămas (o parte !) mărturii despre credințele și construcțiile acelor vremi. Minuni ale lumii ! Șapte, cel puțin. Toate aflate într-un perimetru nu prea lăbărțat, într-un climat fără geruri (constructorilor geniali nu le plăcea înghețul), pe-aici prin Orient, prin Mesopotamia, Asiria, Eghipet, Grecia. Cum toată lumea cunoaște cele șapte minuni ale lumii, să le mai repetăm, din dicționare : Piramidele Egiptului (2800 înaintea lui Cristos), Grădinile suspendate (ah, Semiramida !) și zidurile Babilonului (oh, Babilon ! Cîte bătăi de cap nu ne-ai dat tu, drăguțule !), datînd din secolul IX înaintea erei noastre, statuia lui Zeus (Olimpianul !) de Phidias (secolul V înainte de Cristos), Colosul din Rodos (280 ani î.e.n.), Templul lui Artemis, din Efes (? 62 î.e.n.), Mauzoleul din Halicarnas (secolul VII î.e.n.), Farul din Alexandria (279 î.e.n.) Punct. N-am putea zice că poeții în acești secoli au dormit. Să ne oprim doar la Orbul divin : a făcut și el ce-a putut. Ne-a băgat în școli și facultăți două cărămizi care ne răpesc de sute de ani tot timpul liber. Ei, acolo, niște cărți de aventuri, cu pasaje S.F. și cu mult western ! Pac ! pac ! cu săgeata. Hai pe cai, pe corăbii etc. Împărătese, zeițe — mult muieret. Ca în romanele polițiste, cheia dezlegării lor este simplă : căutați muierea !... Mărinimoși, am putea să-l trecem pe orb printre minunile lumii. E drept, pe el nu l-au creat constructorii, el s-a creat singur. Dar merge și așa. Căci este el cît piramidele Eghipetului ? Iaște. Și dacă e adevărat că toate cele se tem de Timp, și numai Timpul se teme de Piramide, cu o ușoară bunăvoință (de !) putem zice precum căci Homer n-are de cine se teme, el fiind și una și alta, și Homer, și Timpul !

După această cam lunguță predoslovie, să zicem totuși ceva despre seminția constructorilor. Jos pălăria în fața lor, a vechimii lor, a legilor lor, a geniului lor. Și cu asta pîș ! pîș ! ne apropiem și de Meșterul Manole. Căci ținta noastră, o să vedeți, el este. Și el *a creat o minune a lumii,* iar biografia lui (posibilă !) și crezul lui or să ne mai pună multe secole pe jeratec... Dar hai cu grăbire să fugim înainte de Cristos !...

3

Meșterii erau remunerați, arta și meseria lor erau plătite după un tarif draconic. Iată, de ne întoarcem din nou în Babilon, vedem că domnul Hammurabi (domn, ce mai calea valea !) a instituit prima lege scrisă a drepturilor de autor. Dădea el pedepse, pînă la cea mai groaznică (de ! cu moartea !), dar nu se sfia să pună în circulație niște onorarii în arginți sadea ! Pînă o să ne ocupăm de numele meșterului Manoli, care trebuie să semnifice el ceva, cum și numele de meșter trebuie să cuprindă niscaiva adevăruri și legi în el, să trecem din nou la marafeții prevăzuți în cod de Hammurabi.

„Dacă cineva voiește să angajeze un meseriaș, îi va da ca plată zilnică pentru un (...) cinci *șe* de argint ; ca plată pentru un cărămidar (?) cinci *șe* de argint ; pentru un țesător (...șe) de argint ; pentru un giuvaergiu... (șe) de argint ; pentru un fierar (...șe) de argint ; pentru un dulgher (...șe) de argint ; pentru un curelar... *șe* de argint ; pentru un împletitor de coșuri... (șe) de argint ; pentru un constructor... șe de argint." Nu-mi place că în această enumerare nu există și Scribul, fiindcă este o absurditate ca să se presupună că el n-a existat atunci și n-a fost răsplătit după munca sa — din moment ce chiar Codul lui Hammurabi a fost scris în piatră de cineva ! Un scribălău a compus textul. Poate tot el, sau alt confrate de-al său, specializat în litere de piatră, a transcris... Trebuia să fie și el citat în lege ! (Au două înțelesuri ultimele trei cuvinte, le menținem pe amîndouă). În *Epilogul* codului, Hammurabi nu se sfiește să spună că el a așezat legile dreptății și-a făcut ca țara sa să apuce pe calea cea bună, căci el n-a „fost fără de grijă și nepăsător pentru cei cu capul negru". Cei cu capul negru — erau poporul Babiloniei. „Am făcut ca cetățenii să se odihnească în locuințe pașnice", mai spune acest rege înțelept, constructor de case, de temple, de canale de irigație, de canale de navigație și de legi. Corporațiile meșteșugurilor din vremea sa n-aveau de ce să se dizolve în timp — doar exigențele au crescut, nu ? Meșterii cei nouă ai lui Manole puteau să se priceapă și în cărămidărit, să fie și tăietori de piatră, fierari, giu-

vaergii, doar de toate aceste meserii aveau nevoie în ridicarea mînăstirii. Fiecare probabil era mai bun meșter într-o anume disciplină. Sîntem siguri, de asemeni, că meșterii lui Manole se ajutau în munca lor și cu munca unor animale, cai, boi... Cine să tragă lemnul, cine să transporte piatra ? Era vorba doar de-o întreprindere ce viza înfăptuirea unei frumuseți neînfăptuite ! Or în codul lui Hammurabi se vede clar că erau folosite la munci diverse animale... „Dacă cineva a închiriat un asin, chiria era... a închiriat boi..." Ajunge. Ce-am vrut să spunem am spus : mînăstirea nu putea fi ridicată spre cer decît de membrii unei corporații puternice, lucru ce presupune un nivel de civilizație, un stat, un domnitor înțelept, dornic de frumos... Cam acestea fiind datele terestre ale problemei, încă nu e cazul să ne pronunțăm despre povestea meșterului Manole. Dar, ca în orice poveste, cine nu simte farmecul unei povești nu e obligatoriu să o parcurgă... Manole, prin tot ce întreprinde, ridicînd mînăstirea, prin dublul său sacrificiu, prin pierderea soției și prin zborul său spre neființă, dă nume acestei lucrări, acestei zidiri, acestei construcții, dă nume lucrării sale, lumii sale, lumii jertfei sale, cu numele său o botează, cu viața și cu moartea sa — și ea rămînînd de-aici încolo să fie, și el nemaifiind decît prin ea, el trecînd într-o altă lume, ne vine să spunem că pentru Manole și ai săi era mai importantă monastirea, fapta lor, zilele ei, numele ei, dat de ei, decît numele și zilele lor. Sacrificiul lor arată putința lor, forța lor, menirea lor, Visul lor — mai importante decît trupul lor de carne și oase. Ei ctitoresc, ei întemeiază, ei sînt ziditori de lume, de o lume nouă, de o frumusețe nouă, de o viață nouă, de o desăvîrșire nouă — chiar dacă nu au convingerea de la început că prin tot ce întemeiază ei intră mai repede în întunericul viitor, în moarte.

4

Noi, oricum, n-aveam intenția să ne apucăm din capul primei fraze să dăm definiții. Întîi ar fi necesar, ne-am zis, să strîngem oarece date și materialuri, apoi doar, în-

cet, și deci tingan tingan, cu tingan să ne apropiem de încropirea unei concluziuni. Ce sînt „probele" de foc, „vămile", „riturile", „încercările", „miturile", vom mai vedea, de vom putea cumva a le zări măcar. Orice trecere de la „profan" la „inițiat" presupune un drum : s-o apucăm deci pe această cale, sperînd să nu fie una greșită. Ne-ar place, pînă una alta, să zăbovim nițel asupra Meșterului Manole, „meșterul" făcînd parte și dintr-un șir de întîmplări și legende ce au drept pilon acel „mit" al construcției și al constructorilor (cu toată presupusa și existenta lor gîndire secretă — și nu doar ca taină a creației !). Tot ce-au făcut (și mai puțin gîndit) confrații greci ai lui Sisif et comp. ne-au rămas drept adevăruri exemplare, indiferent dacă ele au fost (sau noi le mai credem) reale sau (mai degrabă) imaginare, posibile. Dacă a existat un Timp Sacru, atunci sîntem scutiți să rămînem corigenți la capitolul „adevăr istoric", o dăm cu acel „Timp" și facem din viața (și mai puțin opera) lui Sisif (et comp.) un model exemplar, fără, Doamne ferește (lucizi cum sîntem) să ne mai propunem să-i imităm în fapte viața (i-o imităm, pronunțîndu-ne despre ea, din stal ! În scenă mai greu intră matadorii, e mai ușor să faci cronica unui gest al cuiva, decît să produci tu acest gest). Am putea deci degaja, la o adică, o mică șopîrlă, din acest vălmășag al șerpăriilor : că nimeni nu vrea cu adevărat să trăiască aceleași clipe trăite de personajul mitologic, Doamne ferește ! Dar partizanat se poate face, nu costă nimic, ba din contră, sporește zestrea de... personalitate !

Desigur, ca și tărășenia cu Sisif, și cea despre Caron, luntrașul, este simbolică (nu avem păstrate detalii, cifre, documente istorice — în Vremurile Sacre chestiile astea nu erau la modă).

Ne-am oprit la povestea Meșterului Manole fiindcă ea este o componentă a spiritualității noastre și fiindcă este o „întîmplare activă", i-am putea zice, are un cap și o coadă (deși amîndouă nedefinite precis, cum e și mai convenabil, rămînînd astfel și poarta de intrare a meșterului în scenă, și poarta de ieșire — deschise!), e vorba va să zică nu despre descrierea unei stări „de așteptare", cum se întîmplă în *Miorița* (stare mai degrabă mistică, pasivă, re-

semnată, receptoare) : partea socială și politică este mai evidentă aici (partea mai „pămîntească"), personalitatea celor nouă meșteri mari și a meșterului numărul zece, care pe toți îi întrece, este de asemeni evidentă (ei caută soluții, ei vor să iasă din impas etc. !) Și mai e ceva : Meșterul Manole își *desăvîrșește opera* (credința), înaltă mănăstirea ascultînd, desigur, de glasul ce i-a apărut în vis, dar mai ales, mai ales, ascultînd de glasul său care-i spune să facă ce Visase, ce văzuse și auzise în vis (căci putea să spună : nu, domnule, nu-mi omor soția, și nici pe ei, pe meșterii mei n-o să-i pun să-și ucidă consoartele...) : și făcînd ce-a visat, Manole obține o *victorie asupra lui însuși* ; omul din el, visătorul din el înfrînge natura sa animală (căci totuși, mai avem și ceva animalic, instinctiv etc. în noi). Și prin această victorie asupra lui însuși, Manole se *eliberează* de condiția sa serială, intrînd pe ușa ce dă spre mit.

De aici, de la această victorie mi se pare că începe marea zăpăceală. Unii zic că Manole este pur și simplu un criminal ! Cum poți să-l botezi pe unul care-și ia soția gravidă și-o zidește, și-i și surd bocnă cînd ea plînge în zidul ce crește în jurul ei, cerînd îndurare pentru viața ei și pentru viața odraslei ei și a odraslei lui ? Surd bocnă, păcat și mai mare ! Căci dacă a luat o hotărîre tembelă, să-și astupe soțioara (pe care o iubea ! n-o ura !) în zid, în fața faptei sale abominabile se putea opri: putea desface cărămizile, mortarul, și să plece acasă de mînă cu nevestica... Viața ei ar fi fost salvată. Mînăstirea ? Dar cine dă o femeie pe o mînăstire ? zic nu numai orgiacii. Să fie Manole un adept al Gnozei (?!), sectă ce exista încă din vremea lui Pitagora și ai cărei adepți pretindeau că Dumnezeu poate fi descoperit în sinea ta de tine însuți, în adîncurile oculte ale sinelui tău ? Să fie visul visat de Manole un semn al tainelor sale oculte, pe care el le descoperă, descoperind astfel un semn divin ce-l îndeamnă să construiască mînăstirea cu orice preț, chiar cu prețul jertfirii propriei sale soții ? De-o luăm pe calea asta, departe putem ajunge. Nu mai apelăm la teoria viselor fondată de taica Freud și disputată mai tîrziu de urmașii săi, ca să nu ne încurcăm într-o multitudine de puncte de vedere. Și de fapt nici nu vrem să-l amendăm pe Manole cu legi științifice descoperite în secolii din urmă. Ar fi chiar o eroare.

Așa că ocolim erorile (mai noi) și ne întoarcem la adevărurile mai vechi (ce pot fi și ele erori, dar fiind validate de timp, ne scutesc de responsabilități !). Fiindcă tot l-am citat pe numitul Pitagora, hai să-i citim în teoria pe care o propovăduia domnia-sa, și anume aceea privitoare la transformarea sufletului : deci sufletul ieșind dintr-un individ, cînd își dă acesta ortul popii, firește, nu se pierde în văzduh, domnilor, ci se implantează (nu-i ăsta verbul cel mai potrivit) în alte corpuri. Numai că sufletul nu se transformă, căci el n-are formă, el se integrează într-un nou trup (și timp, zice noi). Iată-ne deci ajunși în draga de ea Metempsihoză. Și hai să forțăm nițel lucrurile, in ce-l privește pe Manole : oare el credea că soția sa nu moare fiind zidită în mînăstire ? că sufletul ei nu moare ? că sufletul ei va fi sufletul acestei mînăstiri, acestui lăcaș divin ? că sufletul ei e hărăzit să fie nemuritor ? Căci dacă sufletul poate trece în trup de maimuță, ori în firul de iarbă, de ce n-ar trece el în trupul unui lăcaș de închinăciune, al domnului, domnul fiind suflet din sufletul nostru (sau oamenii fiind suflet din suflarea celestă) ? Se încurcă ițele. Ce mai contează trupul de carne și de sînge al Caplei, cînd singura și suprema parte din om, indestructibilă, este sufletul ? frumosul ? zidirea ? mînăstirea ? durata ? dumnezeirea ? umanul ? Căci, domnilor, fără om nimic nu iaște, dacă el nu receptează ce iaște, nimic, nici iarbă, nici frunză, nici Dumnezeu, nici diavol, nici înălțime, nici neant, nimic. Să fi avut Manole o atît de cumplită încredere în om și în nemurirea omului, dacă nu s-a înspăimîntat de moartea Caplei? Sau... Să se afle meșterul într-o eclipsă de conștiință ? Să îngroape el în zid, odată cu soția lui, frumosul, adevărul, să fie el un gropar al frumosului, al oricărei priviri, mustrări, vorbe, să îngroape el astfel iubirea sa, să asistăm astfel la o scenă cumplită, la înzidirea, la îngroparea Adevărului ?

COCIA VERDE ȘI CULTURA SĂLBATICĂ

José Ortega Y Gasset are năstrușnica idee să vorbească despre o psihologie adamică, psihologie ce ar fi caracterizat marile personalități ale culturii spaniole. „Goya este un Adam — scrie el — un om care ia totul de la început." Cică spiritul tablourilor sale (eliminînd veșmintele și cele ce țin de tehnica picturii, care rezumă toată finețea secolului al XVIII-lea anglo-francez) ar putea fi transferat în secolul al X-lea al erei noastre, ba chiar în secolul al X-lea dinaintea erei noastre. E formidabilă această propunere a învățatului spaniol : ca și Adam, Goya ar fi putut începe lumea artei sale oricînd, el fiind un om al începuturilor, nu un continuator, un discipol etc. Spiritul adamic e bun și nu este, este original — foarte bine ! — dar, netinînd cont de nici o moștenire (cum e și firesc, fiind adamic, fiind începător de lume), obligă, firesc, iarăși, omenirea să ia totul de la zero. Cum de la zero ia și Manole în fiecare dimineață zidirea mînăstirii Argeș. Dacă la meșterul nostru totul se surpă peste noapte, ca și cum s-ar surpa în trecerea secolilor, și ca și cum el ar fi altul mereu, în fiecare zori de ziuă, am putea ușor forța fraza să ne spună că și Manole este un spirit adamic. Toată știința și măiestria sa și a meșterilor săi nu fac nimic, nu sînt bune de nimic, dacă nu rodesc : tot ce-a fost vechi nu mai e bun, e necesară o nouă zidire a lumii — a unei lumi noi, a unei ctitorii noi ! Căci, de fapt, ce vor ei să facă nici nu s-a mai făcut ! O mînăstire fără asemănare le cere Negru-Vodă, și asta purced ei să facă, uitînd chiar de la început că un lucru nou trebuie alcătuit altfel

decît cele ce l-au precedat. Așa că zidurile se surpă în fiecare noapte, pînă cînd visul îi va oferi lui Manole „cheia adamică", soluția : jertfirea unei soțioare...

Lumea, de la zero

Dar să ne întoarcem la Ortega Y Gasset : „Om fără vîrstă și fără istorie, Goya reprezintă — ca și Spania, poate — o formă paradoxală de cultură : cultura sălbatică, cultura fără trecut, fără progres, fără siguranță ; o cultură în luptă necontenită cu elementarul, disputîndu-și zi de zi stăpînirea terenului pe care calcă. Într-un cuvînt, cultură de frontieră." Dacă deci Goya poate fi înplantat în orice secol și în orice istorie, ca deschizător de drumuri ce este, și Manole poate să-l ia de mînă, fiindcă nici lui nu i-a folosit la nimic, în ridicarea mînăstirii, ce știa din trecutul său — și e firesc să nu-i fi folosit, din moment ce-a construit pînă atunci lăcașuri ce și alții le-ar fi putut ridica, sau chiar le-au ridicat. Dar aș dori să insist asupra altei idei: cultura sălbatică, va să zică, este fără trecut ; da, dar este și fără progres : ea nu poate fi continuată, ea este unică. Mînăstirea Argeș este și ea unică. Ortega Y Gasset precizează că această cultură de frontieră își cucerește singură, pas cu pas, terenul pe care calcă, ea este fără siguranță. Da, și meșterul nostru n-avea luni în șir nici o siguranță în ce înfăptuia : ce ridica ziua, noaptea se surpa. Era nevoie de găsirea unei noi soluții, unice... Care erau cauzele surpării zidurilor ? Locul așezării fusese descoperit după îndelungate căutări, ca un loc sacru, ca un centru al lumii... Negru-Vodă mi s-a plimbat pe Argiș în sus, prin ăl cărpeniș, prin ăl aluniș, pe dalba-i moșie, într-o cocie verde, verde zugrăvită, și poleită cu aur, trasă de opt telegari, cu nouă zidari lîngă el, meșteri mari toți, și cu Manole zece, care-i întrecea pe toți... Negru-Vodă străbate deci țara, în lung și în curmeziș, în cocia lui verde, căutînd un zid părăsit, învechit, rămas de demult. Pînă la urmă nemeresc locul, călăuziți de un Noiaș, purcăraș. Să-l botezăm Noiaș, pe acest probabil doinaș, care păzea porcii și mereu întorcea marmura... (Ce fel de marmură, frate ? Și de ce-o întorcea el mereu ? Sisific, cumva ? Vom mai reveni.) Noiașului i se promite

răsplată domnească, de le spune locul : „Şi te-oi milui, Cu milă de domn, Ca de Dumnezeu." (Să reţinem !) Purcăraşul le răspunde : a văzut, pe unde şi-a păscut turma de porci, un zid părăsit, neisprăvit, vechi şi mucezit : „Colo, unde-mi creşte, unde se-ndeseşte Trestică Pitică, Răchită-Nflorită, Papură-Nverzită." Aici ar fi de reţinut două lucruri: că începutul lucrării — ca timp! — va fi într-o vară, cînd natura e înverzită, înflorită ; şi că locul ! — spaţiul ! — unde se va construi mînăstirea... teritoriul... va fi un pămînt mlăştinos, apos, băltos, sau cum vrem să-i zicem, un teren adică alunecos, nesigur... Alte fundaţii vor fi necesare, alt material, alt spirit al construcţiei... ca totul să nu devină din nou o ruină, un zid părăsit, învechit de ani, mucezit de mucezeală... Dar cine a construit aici înaintea lui Manole acest zid ?... Sau ce a fost acest zid ? Începutul, sfîrşitul unei alte mînăstiri ? Un loc de închinăciune, un altar ? Un lăcaş de înmormîntare ? Zac sub aceste pietre mucezite oasele vreunor înaintaşi, unor eroi ai neamului, unor domnitori, unor ctitori ? Noiaşul nu ne spune. Şi nici Negru-Vodă, el care ar fi putut să ne spună, din moment ce caută cu osîrdie acest loc. Sau zidul acesta e doar un semn al sacrului, omphalosul, buricul pămîntului ? Cei zece din cocia verde, cu Negru-Vodă unsprezece, şi cu Noiaşul doisprezece, merg să vadă locul... Să mai numărăm o dată : zece, plus vodă, plus Noiaşul : doisprezece ! Şi cu vizitiul ? Căci nu putea mîna telegarii chiar Negru-Vodă ! Deci în cocia verde erau *treisprezece oameni*. Că între timp, Vodă a mai încălecat un cal, nu schimbă problema : în esenţă tot treisprezece oameni ajung să găsească locul nimerit pentru mînăstire. Pentru pomenire. (Să reţinem : Pentru pomenire !) Domnul, cînd vede locul, îşi face cruce : deci era un teritoriu sfînt, sacru. Manole, privind zidul, bate din palme şi zice, bucuros c-a găsit locul : „Var şi cărămidă, Că-i pustie multă, Că-i lucrare lungă." (Bun : dar ce înseamnă : că-i pustie multă? O să mai revenim). Domnul, totuşi, precizează cumva : „Iată c-am găsit Şi am nemerit Zidul învechit Şi neisprăvit, Rămas de demult, Locul de zidire Pentru mănăstire, Chip de pomenire !" Deci *locul* îl căutau — şi cu ajutorul Noiaşului l-au găsit. Dar se pare că pasagerii din cocia verde nu s-au gîndit că locul unei noi creaţii, odată găsit,

trebuie ţinut cont şi de timpul în care trebuie pornită o nouă creaţie... Ei se aflau pe la mijlocul verii, în orice caz nu la începutul anului, cînd în mai toate culturile arhaice... Eliade scrie : „începutul anului este o reluare a Creaţiei, şi este celebrat cu o serie de rituale şi drame care au ca scop reactualizarea tuturor forţelor cosmice care atunci, în clipa Creaţiei, erau active şi integrale. *Timpul* (s.n.) a devenit real în momentul cînd Cosmosul a luat fiinţă." Or noi constatăm că Manole şi ortacii săi trec degrabă la lucru, în miez de vară... fără să celebreze nici un ritual... şi nici măcar o dramă !... Erau atît de siguri de ei încît mergeau sigur spre eşec : creaţia avea nevoie de o nouă structurare a lumii, timpul nu putea începe oricînd, el nu era la *dispoziţia* lui Manole. Şi ne mirăm că Manole nu s-a gîndit la asta, el, care avea mereu inima rece, mintea lucidă. Ascultaţi : în cocia verde, va să zică, se afla : Şi Manole zece, Care mi-i întrece, *Stă inima-i rece*" (s.n.). Manole întinde sforile, i se aduc var şi cărămidă, lucrul începe, zidul se zideşte... Dar ce se întîmplă ? „Ziua ce zidea, Noaptea se surpa, C-aşa domnul va."

Omul cu inima rece

Nu e pentru prima oară cînd domnul din ceruri vrea altfel să se împlinească cele plănuite pre pămînt de oameni... Nici Babelul n-a reuşit să ajungă o cetate şi un turn al cărui vîrf să atingă cerul, oricît cei descălecaţi înspre răsărit într-o cîmpie, în ţara Sinear, au ars bine în foc cărămizile. Ei au vrut să-şi facă un nume, să nu fie împrăştiaţi pe toată faţa pămîntului, ei au vrut ca vîrful turnului, repetăm, să atingă cerul ! Şi n-a ieşit nimic aşa: fiindcă altfel domnul va... Şi s-au încurcat limbile, şi probabil şi minţile, cetatea nu s-a mai zidit şi ei au fost risipiţi pe tot cuprinsul pămîntului... Probabil că Manole şi-a dat cu timpul seama că nu poate construi ceva deosebit fără ca în viaţa lor să nu se întîmple ceva neîntîmplat... Tot ce zidea se surpa, nimic nu era sigur că va dura, şi timpul trecea... Spiritele adamice pot construi ele ceva, desigur, dar pentru asta e necesar ca harul ceresc să le deschidă porţile izbîndirii. Manole stă pe gînduri, oftează: totul e inutil ! Oricît se cerca, oricît întărea zidul, oricît

îl îndrepta — zidul tot se surpa noaptea. Noapte de noapte, trei ani la rînd. Și din moment ce începe să gîndească, Manole, care luase ca Adam, totul, de la început, parcă începe să se despartă de virtuțile adamice... Talentul de constructor nu mai îi este suficient : se frămîntă, din zori pînă la sfințitul soarelui, nu mai pleacă acasă, rămîne lîngă zidurile zidite... Ortega Y Gasset iarăși ne poate sări în ajutor : „Numai atunci cînd ceva a fost *gîndit* cade în stăpînirea noastră. Și numai atunci cînd stăpînim lucrurile elementare putem să trecem la cele mai complexe." După cum se observă mai la vale, învățatul spaniol are un dințișor împotriva culturii spaniole : fiecare geniu spaniol (și Goya, desigur) a început totul din nou, de la haos, ca și cum înainte n-ar fi existat nimic... El se corectează imediat, spunînd că ar fi de neînțeles să fie disprețuită această virtute ; ar fi chiar o neghiobie, la fel de mare ca aceea de a crede că această virtute ajunge, și este singura care contează... Mai tranșant, despre cele nesigure de sub tălpile noastre, care sigur trebuie să ducă la un eșec al unor cuceriri superioare : „De aceea o cultură impresionistă e condamnată să nu fie o cultură progresivă. Va trăi discontinuu, va putea oferi mari figuri și opere izolate ; dar toate vor rămîne pe același plan. Fiecare impresionist genial reia lumea de la început, nu de acolo unde a lăsat-o un precursor al său genial." Să recunoaștem : Manole este cumva un impresionist, el nu are precursori, el e urmașul unor meșteri, ori breslași, el știe „meseria" bine (pe toți îi întrece !), dar aici, pe Argeș, e pus în fața unei probe teribile : el trebuie să se *întreacă și pe sine !* Și oricît măsoară el și cîntărește „din ochi" și „din gînd" totul, la nimic nu ajunge : decît la faptul, *capital*, că *gîndește* că s-a-mpotmolit. Și că e necesar să consulte... pe cine ? Spiritul locului, trupul zidului, Visul ? El are nevoie de o certitudine.

Joia tragediei

Să fie în această zi de Marți — o zi de răscruce în cultura noastră ? ne-am putea întreba. O trecere de la „impresionistul" Manole, la omul care va căpăta o siguranță în faptele sale ?... Ziua de Marți, da, și mai ales noaptea

de Luni spre Marți, cînd *Visul* i-a spus (nu o persoană) că-n deșert lucra, și va mai lucra, pînă nu va zidi, chiar în temelia mînăstirii, o dalbă și tînără și vie soție... Care e prețul certitudinii ? Jertfa. O va accepta sau nu ? Aici e întrebarea. Omul cu inima rece acceptă Visul, jertfa. Dar nu bănuia atunci că tînăra jertfită va fi chiar soția sa. Ea va fi, ea va veni prima, joi de dimineață, la locul zidirii, și astfel va începe tragedia, în Joia tragediei...

Scara către cer

În „Facerea", nu mult după cele întîmplate la Potop, se spune cum Iacov a ajuns într-un loc unde a rămas peste noapte, căci asfințise soarele : a luat o piatră, a pus-o căpătîi și s-a culcat în locul acela. Și a visat o scară rezemată de pămînt, al cărei vîrf ajungea pînă la cer. Îngerii lui Dumnezeu se suiau și se coborau pe scara aceea. Așa deci se-ntîmpla, dacă El va. „Pămîntul pe care ești culcat, ți-l voi da ție și seminției tale." Iacov e asigurat în vis că nu va fi părăsit. Iacov se trezește din somn și-și zice : „Cu adevărat, Domnul este în *locul* acesta, și eu n-am știut... Aici este casa lui Dumnezeu, aici este *poarta cerurilor*" (s.n.). Și Iacov a luat piatra pe care o pusese căpătîi și a pus-o ca stîlp de aducere aminte... ca ea să fie casa lui Dumnezeu... Și Manole doarme pe o piatră : căci el s-a culcat pe zid, el a ațipit pe zid, și el dormind pe zid, pe zidul ce s-a surpat în noaptea de Marți spre Miercuri cu el cu tot, a visat, pe zid deci, că-n deșert lucra... Da, aici era poarta cerurilor, de-aici se putea ridica o scară spre cer, o mînăstire — dar ca toate acestea să se împlinească era nevoie de o jertfă. Visul cerea o jertfă.

Dormind pe o piatră

Manole mai doarme o noapte cu capul pe piatră, mai doarme o noapte pe zidul construit în ziua de Marți. „La zid că mînea Ș-acolo dormea Cu capul p-o piatră..." Aici e aici. În noaptea aceasta nu mai visează nimic ; zidul din nou se surpă... Prima noapte cînd s-a culcat pe-o piatră, Luni spre Marți, a vrut să afle tainele zidului, să simtă cu trupul său cum se prăbușește... Și Visul spunîndu-i ce avea

de făcut, el a acceptat, a doua zi, propunerea din vis... A mărturisit-o celor nouă meşteri mari, şi toţi au acceptat-o. Dar în următoarea noapte, piatra pe care se culcă îl umple de temeri: omul din el *se revoltă* : „Şi-acolo dormea Cu capul p-o piatră, *Pustia s-o bată.*“ (s.n.) Dar legămîntul fiind făcut, nu mai era nici o cale de a i se sustrage... Onoarea etc. Şi Speranţa că nu va fi Caplea, soţioara lui, cea dintîi ce va veni în zori... Se înşela. Visul *el îl visase*, tragedia trebuia *să i se întîmple lui.* Altfel totul ar fi fost o şmecherie divină. Nu era. Ce visase Manole Luni noaptea trebuia să se împlinească începînd de Joi... Dar de ce tot pomenesc eu numele zilelor ? Pentru a arăta nu neapărat că e vorba de o săptămînă a patimilor, cît pentru a marca faptul că în ziua de Luni începe cu adevărat ridicarea mînăstirii Argeş : odată cu Visul începe înfăptuirea ei. Va să zică, Luni, după ziua de muncă, visînd, el vede cum va arăta mînăstirea... Luni e începutul săptămînii, e ziua unui nou început... De ce n-ar fi şi o zi de început de an, prima zi dintr-un an nou, prima zi a unei noi Creaţii ?

Pe coperişul lumii

Să mai zăbovim niţel asupra lui Negru-Vodă, cel din *Meşterul Manole* şi să nu ţinem cont de filiaţiile ce se fac între numele său şi Radu Negru Basarab, în timpul căruia s-ar fi început celebrul monument de la Curtea-de-Argeş. Deşi o să ne contrazicem mai la vale, cînd îl vom cita pe Blaga, care-i dă mitului şi o putere de cuprindere şi de încorporare a istoriei în mantaua sa, o să-l privim acum pe Negru-Vodă ca pre un personaj (mitologic?) ce-şi doreşte cu orice preţ nu numai pomenirea neamului său în viitorime, ci chiar nemurirea... S-a insistat mai mult, în descifrarea baladei, asupra meşterilor, a lui Manole, a Caplei, dar mai puţin asupra rolului copilului lui Manole, asupra Noiaşului, şi mai ales asupra domnitorului pornit în cocie verde să-şi găsească locul unde probabil ar dori să-i fie îngropate rămăşiţele pămînteşti. Căci nouă ne vine să credem că scopul construirii mînăstirii Argeş acesta ar fi : domnitorul îşi doreşte un lăcaş de veci fără asemănare ! El îi caută cu osîrdie locul, pune apoi toată puterea sa economică în mişcare să ridice ani şi ani la rînd zidurile de

var şi cărămidă ce se prăbuşesc peste noapte, fără să renunţe la gîndul său... Desigur, putem vorbi de două idei (şi două scopuri !) paralele care au condus la ridicarea mînăstirii : într-un fel gîndea Manole, şi în alt fel, şi pentru alt scop, Negru-Vodă. Unul dorea Frumosul, Absolutul, şi nu neapărat doar pentru sine, ci, implicit, şi pentru alţii, celălalt îşi dorea un templu de veci... Se vedea şi un erou al neamului ? voia să nu-i putrezească în veci osemintele ? se vedea şi se voia mai aproape de Dumnezeu ? Să fi fost el pur şi simplu generos, voind doar „un loc de pomenire“ ? Nu credem. Şi avem şi de ce : cînd mînăstirea e gata şi Negru-Vodă află din gura marelui meşter că ar fi posibil ca acesta să mai construiască un lăcaş de închinăciune şi de pomenire şi mai grozav, îi ia schelele şi-l dă morţii. De ce să nu mai fie un loc de închinăciune ? Ca să nu se mai consume atîta var şi cărămidă şi bănet ? Nici vorbă. Partea materială a chestiunii nu-l interesa pe domnitor. Orgoliul, că altul ca el să nu mai aibă un asemenea, sau mai desăvîrşit, loc de pomenire ? E mai de crezut. Drept pentru care cei nouă meşteri mari, şi cu Manole zece, aduşi pînă aici traşi de superbi telegari, într-o cocie verde, aici trebuie să rămînă, oasele lor pe acoperişul desăvîrşitei lor construcţii să putrezească, bătute de vînt, mîncate de ai neodihnei micuţi (şi nu doar în pămînt) avocaţi, roase de lumina soarelui. Carnea lor păsările s-o mănînce şi s-o poarte în zbor peste lume în burta lor, pînă o vor topi şi risipi, pe sub cozile lor, în toate zările. La asta nu s-a gîndit Manole, la acest posibil sfîrşit al său şi al ortacilor săi, pe acoperişul lăcaşului dumnezeiesc să moară... Şi nici ortacii săi nu s-au gîndit, ei care se gîndiseră să scape de sub incidenţa Visului desăvîrşirii construcţiei ce le cerea drept jertfă o soţioară — cu toţii încercînd — şi reuşind ! — să-şi oprească soţiile în dimineaţa tragediei de Joi...

Negru-Vodă îi condamnă deci pe toţi la moarte. Erau o tagmă de constructori, o confrerie, dacă unul dintre ei ar fi scăpat, lumea *afla* ce se petrecuse cu ceilalţi, iar cel rămas în viaţă ar fi putut alt lăcaş ridica, mai împlinit. Şi-ar fi putut vorbi, mărturisi şi... (Ar fi putut *face* istorie...) Acesta şi-ar fi putut creşte calfe şi zidari, în timp, transmiţîndu-le secretele pe care şi el le învăţase, spuse de la gură la ureche de Manole...

Dar să mai zăbovim asupra acestor taine stăpînite deci, şi date lor de cel mai bun dintre ei, Manole, sub jurămînt, ca întotdeauna. Deci ei deprindeau ştiinţa cărămidăriei (să-i zicem astfel), a construcţiei, sub jurămînt, cu mîna pe cruce, căci nu erau atunci nici şcoli şi nici universităţi şi manuale de meserii care să-i facă să înţeleagă arta ridicării unor lăcaşuri... E şi firesc, doar toate breslele antichităţii aveau secretele lor. La începuturi, preoţii erau meşterii mari ai construcţiilor : sclavii doar îi ajutau să-şi împlinească în piatră şi cărămidă proiectele, sclavii nu contau decît ca mînă de lucru. Meşterul Manole nu este un preot, meşterii săi cei nouă nu sînt nişte sclavi, sînt oameni pricepuţi, sînt meşteri mari şi ei : avem de-a face deci cu zece maeştri (laici !) în zidiri de lăcaşuri desăvîrşite şi deosebite... Poate Manole să fie numit primul *arhitect* de pe cuprinsul acestor plaiuri ? De ce nu ? Căci el chiar era un arhitect, căci nu făcea nimic la întîmplare, fără să măsoare şi să gîndească... Cei nouă confraţi îl urmau fără tăgadă, reuşitele de pînă acum îi îndrituiau să nu şovăiască o clipă să împlinească ce le spunea el... Aşa că ei nu vor şovăi nici să-l creadă atunci cînd le va spune secretul izbîndirii lor de pe Argeş : jertfirea unei soţioare... Lăsînd la o parte fireasca şi umana lor laşitate şi încercarea reuşită de a-şi avertiza şi opri soţiile să-i întîlnească în zorii zilei de Joi, ei se leagă şi jură Jurămîntul Mare, pe Pîine şi Sare, pe Sfinte Icoane, jură s-o apuce în braţe şi s-o arunce în zid şi s-o zidească în zid, ca în zadar în viitor să nu mai muncească, să nu mai trudească... Ei îl ascultă şi datorită faptului că sfîrşitul înţelegerii lor (şi jurămîntului lor) mai cuprindea cîteva cuvinte : ei trebuiau să înfăptuiască această jertfă, nu doar ca să ridice mînăstirea şi să nu mai lucreze sisific, în van, ci şi pentru ca (atenţie !): să scape cu viaţă ! Care era ameninţarea ce plutea asupra capetelor lor, dacă le spune Manole că trebuie o soţioară vie pusă la temelia zidirii ? Ca ei... să scape... capetele lor să scape... *„Cu cap să scăpaţi."* (s.n.) De pedeapsa lui Dumnezeu, de sabia domnitorului ? De legămintele ce erau între ei ? (De nu l-ar fi ascultat pe Manole, el avea drept asupra vieţii lor ? Posibil). Vom mai reveni.

Cert este că Manole este un arhitect. Sigur, în decursul istoriilor, chiar înaintea primului întemeietor atestat al

unei şcoli de arhitectură, Imhotep, consilierul regelui Zozer (3150— sau 2600, sau 2700 — înaintea lui Cristos), în Egipt, cel care a ridicat în Sahara primele mari construcţii, au mai ridicat oamenii palate şi turnuri şi cetăţi, dar ele nu erau expresia unor legi arhitecturale şi a unor planuri prestabilite, de aceea multe s-au supus ruinărilor timpurii, de aceea multe dintre ele erau ca un amalgam, ca o înşiruire pe orizontală (mai ales) de încăperi, camere, cămăruţe — adevărate labirinturi în care te puteai răpede rătăci. Asta nu înseamnă că un labirint, deci un impas al logicii arhitecturale, nu poate fi construit: ba din contră, a şi fost construit, tot de un arhitect, domnul (de ce nu ?) Dedal, pentru prea afurisitul Minotaur.

Dar să nu-l pierdem din cătare pe Negru-Vodă (oare întîmplător Negru ? mă întreb) : cînd vede el minunea terminată, înălţată, şi pe acoperişul minunii stînd cei zece zidari, pe *coperişul lumii*, căci de acolo în sus începea împărăţia Celui-de-sus — el tare se bucură. Bine că-i părea, Mult să mulţumea. Adică : mult le mulţumea lor, da, dar mai mult îşi mulţumea sieşi : mult să mulţumea pre sine, mult era fericit de ceea ce el îi făcuse să facă pentru sine : „Tot ce mi-aţi cerut, Eu v-am împlinit, Dar bine-aţi lucrat, *Bun lucru mi-aţi fapt* (s.n.), C-astă mănăstire O fi pomenire Şi nu s-o vedea În lume alta". E clar că pentru *el*, acest lucru bun ei au fapt! Dar, vezi Doamne, creaţia *n-are limite !* Manole, cum sta sus, pe învelişul mînăstirii, din cap *cletina*, din suflet ofta ! Creatorul şovăie, se îndoieşte, suferă, se jertfeşte, dar speră că poate atinge Absolutul (de ce nu ?)... Aşa că el, Manole, zidarul, „impresionistul", arhitectul, meşterul meşterilor *numărul zece, artistul*, după o clipă de şovăire, se hotărăşte şi spune : da, poate face mai mult şi mai bine ! I-au trebuit cîteva secunde omului cu inima rece să poată recunoaşte : da, mare-i şi frumoasă, şi arătoasă, sfînta mănăstire... „Dar cum este ea, zău, *pre legea mea* (s.n.), C-aşa lucrătură Şi ferecătură *Mi-e de-nvăţătură* (s.n.)" De s-o va *mai gîndi*... „De m-oi bizui, Altele-oi croi Mult mai arătoase Şi mult mai frumoase !" Chiar pune semnul exclamării, Manole, al certitudinii !... da, va face... mult mai frumoase ! Şi nu una, ci mai multe !... Negru-Vodă cade pe gînduri. Dar nu mult stă el pe gînduri : ca orice bun conducător, trebuie să se

hotărască urgent, altfel pierde bătălia. „Adînc se gîndea, *Mult că nu trecea* (s.n.) Vodă ce-mi făcea ?“ Dă poruncă să se rupă schelele, să se taie scările : și să-i lase pe coperișul mănăstirii pe cei zece meșteri mari. Nici nu le putea da o recompensă mai mare ! Constructorilor, arhitectului, artistului — coperișul propriului lor vis împlinit, pe el să moară, ca pe un rug, ca pe propriul lor rug, ca pe propria lor cruce, ca pe propria lor piatră, ca pe propria lor credință.

Negru-Vodă și-a împlinit ce dorea, restul nu mai contează. Și cei zece meșteri sînt restul... E tranșant, le-o spune de la obraz, nu prin interpuși : „Nu voi să mai fie, Nici să se mai știe D-altă mănăstire Chip de pomenire, Nici să vă siliți, Să vă bizuiți Ca ea să clădiți !“ Pune și el semnul exclamării, al certitudinii !... Nu altele mai frumoase, nu, nici măcar una ca aceasta n-o să mai clădească ! Nu dispare Negru-Vodă de lîngă ei, ca ei să nu înțeleagă de ce-au rămas pe coperiș, și să mai *Spere*... că va veni, că-i va umple de daruri, că altele vor mai clădi etc.! Nu. Negru-Vodă e hotărît : îi lasă pe coperiș, după ce le spusese „concepția sa“... La care ei nici cu gîndul nu gîndiseră, evident! Iată-i puși să plătească acum *cu capul*... Nu mai era *nici o scăpare* deci, de la început, de cînd *intraseră în joc* : ori vor reuși, ori vor capota, cu capul lor vor plăti temerarul lor vis... Domnitorul pleacă, lăsîndu-i pe coperiș, zidul ca să-i ție (acum, nici vorbă să se mai prăbușească ! nici o Speranță, după ce-o zidiseră pe Caplea), vîntul să-i adie... „Ploaia să-i înmoaie, Foamea să-i îndoaie.“

Oare la fel s-au purtat și faraonii cu arhitecții care le-au construit piramidele ce le poartă numele ? Trebuie cercetat. Oricum, Keops și Kephren și-au ridicat din piatră imense morminte funerare în deșert crezînd că nu vor fi în deșert trupurile lor conservate acolo, ci vor învia... Herodot scria în *Istorii* (Cartea a II-a) : „Tot egiptenii sînt primii care au spus și acest lucru, că sufletul omului este nemuritor...“

APOLLO ȘI APUSENII

Plecat-am șase din Cluj și cu directorul Butură șapte spre o țară de lumină cu limite geografice discutabile și cu o istorie ce trece dincolo de oamenii cu părul albastru. Deasupra călătoriei noastre spre orașele cu aur și cu donițe și către un timp ce se pierde în timp plutea nenorocul zeului de metal Apollo. Înfloriseră galben cornii pe dealurile de lîngă Arieș și în cimitire și ciuboțica cucului printre frunze moarte și ierburi își deschidea culoarea și modestă își zicea aglice; și totuși idilismul verde al primăverii și pădurile negre și culmile munților ninse nu puteau să înlăture spaima ce venea din tăcerea eternă a spațiului sterp și transparent, din cerul unde Lovel, Haise și Swigert începuseră să se întrebe, fiecare singuri, de vor mai vedea zig-zagul nervos al păsărilor și idilicele frunze și flori ale pămîntului. Printre crînguri oile mocanilor își duceau mieii spre jertfa de duminică a orașelor și zeul turmelor, Apollo, cu chip de berbec le uitase și neputincios era acum și față de sine. Dincolo de Poșaga, pe apă în sus, izbucul de lîngă crucea cioplită în munte născîndu-se din apă era înecat de zăpezile topite de soare și pornite spre Arieș. Din lumea mocanilor păstori treceam în țara țopilor și cerul continua să fie jos și gri, și zeul luminii își continua în negură și în frig drumul spre luna pe care n-avea cum s-o mai atingă decît murind și nici o veste luminoasă nu venea de la el. Computerele recalculau traiectorii, cosmonautul rămas pe sol se îmbolnăvea ca Mihăiță și ca toți copiii Clujului de rubeolă, modulul lunar, șalupa de salvare se încăpățîna să învingă ce fusese înfrînt de necunoscut și de superstiția zilei de 13, de numărul

de identitate al lui Apollo, 13, şi de 13 milioane de kilometri extratereştri parcurşi de James Lovel. Tot globul avea o singură ureche, cum ar putea spune poetul care cu un cuvînt ştia să taie capul unui mare hower şi să-i pună în loc un Ţop. Muntele alunecat peste şosea nu ne înspăimîntă atît cît însutit ştiu s-o facă semnele aduse prin radio de la oamenii pe care nu-i vedeam. Excavatoare, tărgi de lemn trase de tractoare, camioane, oameni : înlătură piatra prăbuşită şi cam fără convingere şi în dorul lelii eliberează drumul spre Cîmpeni. Pe calea ferată îngustă fluieră mocăniţa ca să nu calce inşii ce aruncă adormiţi pietre în Arieş, şi mai ales să nu calce găinile ieşite din grădini la plimbare. Coşmarul din nemărginire continuă, şi prietenii noştri computerele ne spun că dacă nava spaţială nu reuşeşte să-şi corecteze traiectoria va alerga cu 40.000 kilometri pe oră spre soare şi cele trei chipuri ale noastre vor trece apa fatală cu barca de metal şi se vor duce dincolo. Fred Haise este ziarist, scriitor, şi n-aş vrea, şi ca să respect simbolurile, şi dintr-o solidaritate de breaslă, ca primul condei desprins de pămînt să sfîrşească mut în cimitirul de aer de deasupra noastră, să pună prima cruce în groapa comună de sus, să se rotească el cu mormîntul său plutitor peste atîtea condeie ce nu vor să moară pe întreg pămîntul. Mergem prin continentul de piatră şi paşii noştri calcă la tot pasul urmele străluciţilor bărbaţi care se petrecură pe-aici. Prin păduri se înmulţesc mistreţii şi vîntul fluieră peste brazi şi bate dinspre şi printre legende. Jidovina stă încremenită, stupefiată de milioane de ani. Noaptea e frig, cerul e mai aproape. Cimitirele romane de la Corabia, pietrele funerare ale minerilor daci de la Baia de Criş, gorunii, munţii în care de atîta vechime aurul se îmbolnăveşte în galben şi putrezeşte fără de moarte...

Pe aici agatîrşii bruni şi tatuaţi multicolor pe faţă şi pe trup îşi redactau legile în versuri şi se lăfăiau în aur şi nu cunoşteau bătrîneţea dragostei şi tineri veşnic nu ştiau ce este căsătoria şi îşi vopseau părul în albastru. Şi muriră agatîrşii, veniră peste ei celţii ca să moară. Aurul balaurul surîdea în piatră imperiilor, Siriei, Apusului, Răsăritului. Dacii numiseră Abrudava Abrudul, de la Abrudiom-aur şi cu balaurul lor cu cap de lup pe steag îşi apărară zările pînă ce Traian reboteză Abrudul „Auraria Dacie" şi lăsă aici legiunea a VI-a romană. Şi scobiră romanii la Roşia muntele şi arseră stînca şi peste ea încinsă aruncară apă şi oţet s-o plesnească şi să ridice aurul. Şi morţii lor şi-i îngropară cu faţa spre răsărit, creştineşte, aşezaţi în piatră, unşi cu ulei şi arşi şi acoperiţi cu piatră, închişi în piatră. Şi peste toate, acum, şi peste noi, Apollo 13. La Cîmpeni în tîrg cumpărăm donicioare şi doniţe şi pantofi de cauciuc pentru pescuit imaginar, şi poetul amator de muzică îşi aduce aminte de-o arie şi zice : Donizetti. Biserici de lemn, case în crînguri. Departe, pe muntele Găina, zăpada arde sub soare albă şi pură. Casa Iancului, lîngă munte. Şi umbra lui care trece şi fluierul său atîrnat în cui cîntînd singur. Memoria munţilor reţine trecînd un om călare pe o vacă, fluierînd. Pămîntul e împătimit. Imperatorul Iozef Franz face semn omului să se oprească, îl cheamă la el, dar Iancu îşi continuă drumul călare pe vacă, nu vine şi zice : „Un bolund cu un mincinos nu se pot înţelege". Anii s-au dus şi se vor mai duce cum s-au mai dus. Munţii rămîn statornici. Pentru cine va răsări mîine soarele ? Pentru noi, pentru voi, pentru ei. Apollo 13 vine spre noi cuprins de febră, fără somn. Numai polii pămîntului dorm egal între gheţari în singurătate. Fred Haise poate acoperi cu propria sa viaţă rîndurile pe care voia să le scrie. Poate aceasta să fie lecţia călătoriei noastre în Apuseni. Computerele vorbesc, delimitează. Nimeni nu se mai gîndeşte la eşec. Luna n-a fost atinsă şi eşecul e desăvîrşit. Rămîne pămîntul. El luminează ca un far drumul zeului avariat. Şi cînd noi ajungem domestic, şapte în Cluj, cei trei amerizează, consfinţind un eşec mai mare decît o victorie, sau o victorie mai grozavă decît orice eşec.

PREZENȚA ÎNTR-O SALĂ DE TEATRU A UNOR NELEGIUIȚI

Literatura nu-i o fabulă cu cheiță decît pentru cei care caută chichițe în orice scriere și nu literatură ! Hamlet pleacă de la un castel din Danemarca, dar niciodată n-a fost un prinț exact circumscris istoriei Daniei. Coana Chirița turbă cînd se duce la teatru, crezînd că pe scenă e vorba chiar despre ea, coana Chirița. Hamlet vrea să dezlege misterul încîlcit al familiei sale, al puterii, al vieții și al morții. Pentru el a scris Shakespeare piesa, nu pentru Claudius, regele fratricid. E plină istoria de inși cu barda la brîu. Unul în plus sau în minus nu-i atît de important de este adus sau nu pe scenă, importantă e lumina, pe scenă, nu întunericul. E drept că și luarea în cătare a urîțeniei e necesară, și uneori chiar terapeutică. „Se zice, citim în *Hamlet,* Că niște ucigași cîndva, la teatru Au fost de măestria unei scene Atît de-atinși, încît mărturisit-au Pe loc nelegiuirea săvîrșită". Ce mai este în acest pasaj revelant, este prezența într-o sală de teatru a unor nelegiuiți. Probabil confundaseră localul. Să fi crezut că intră într-o biserică, să fie mîntuiți ? Ne îndoim.

Teatrul este o oglindă, nimeni nu spune nu, dar nu oglinda este de vină în cazul Chirițoaiei sau în cazul cuiva... Cine se recunoaște în oglindă, acela este, dar aceasta e o problemă personală a celui în cauză. Autorul nu urmărește cauze mărunte, să-l ia în cătare pe cutare Chirițoi din cutare localitate, el tinde să-i ia în cătare pe toți chirițoii lumii, de se poate ! În acest sens, *Omul de cenușă* nici nu este măcar o piesă despre medici ! Este o încercare de a descifra destinul exemplar al unui om aflat în fața morții : o ființă ce nu se lasă umilită nici măcar de propriile sale

neputințe, o ființă ce-și înțelege condiția. Trepădușii din jurul protagonistului piesei noastre sînt ca o plasă de țînțari : ei pot să n-aibă nici nume, dacă nu vor să aibă — cum nici nu vor să aibă, constituindu-se în răul anonim (cică !), imanent. Eu n-am vrut să scriu o lucrare despre mărunțișurile unei anumite categorii sociale. Spectatorii mă vor înțelege și vor fi de partea Profesorului, adică de partea Vieții. Cine va crede că nu sînt „zugrăviți" mai „luminos" cei din corul morții, va greși. Cine se vede în oglindă, acela este. Și dacă nu-i convine, îl și întreb : de ce nu te-ai văzut matale, Coană Chirițo, altfel ? Poate că nici nu te poți vedea altfel decît ești. Dar asta este o chestiune personală a fiecăruia. Profesorul aduce în această piesă un imn Vieții, condiției umane. Acesta este Răspunsul. Literatura nu-i o fabulă cu cheițe, cu trimiteri mărunte. Dar cazuri de interpretări „perzonale" au mai existat și-or să mai existe. Răpede ne ducem la fabula domnului Gr. Alexandrescu, *Corbii și barza :*

„Pe o cîmpie
Mare, bogată,
Urmă odată
O bătălie
Aspră, cumplită, neasemănată,
Încît cadavre nenumărate
Zăceau grămadă, neîngropate.
Corbii îndată luară știre ;
Lacomi de pradă, ei năvăliră,
Și cu grăbire
Aci sosiră.
Și după ce mîncară, și după ce băură
Mult sînge, începură
C-un glas îngrozitor
Să cînte cina lor".

Continuarea fabulei este cunoscută. Mai puțin cunoscută este indignarea unor boieri — care nici mai mult nici mai puțin se puseră de-l pîrîră pe autor caimacamului Al. Ghica. Poezia a apărut în *Concordia* din 12.III.1857. A fost retipărită de autor în *Reforma* din 15 Nov. 1862, însoțită de următoarea notiță : „Această poezie s-a făcut sub

caimăcămia lui Alexandru Ghica Vodă. Boierii s-au plîns la caimacam contra autorului ; iar acesta le-a răspuns : deoarece nu se atacă nimeni personal prin această poezie, «de ce vă plîngeți, de ce vă băgați lingura unde nu vă fierbe oala ?»"

În scrisoarea lui Gr. Alexandrescu către I. Ghica, din 14 mai 1857, găsim următoarele : „...un boier din cei mai mari a reclamat împotriva mea la caimacamul Al. Ghica, cerînd răzbunare pentru insulta ce zice că aș fi făcut clasei întregi printr-o fabulă publicată în *Concordia* și care se încheie cu următoarele versuri :

«Dar eu aș dori să-mi spuneți, domnilor cititori
(Căci eu vorbesc d-o țară
De tot imaginară),
La noi se află oare astfel de muritori ?
Dacă aveți de oameni idee așa proastă,
Las răspunderea toată asupra dumneavoastră».

Numitul boier, care se vede că are cuvinte a-și aplica fabula, pretinde că printr-acele versuri atacam nu numai pe D.D.-lor (deși nu numesc pe nimeni), dar chiar și puterile care i-au decorat. Caimacamul n-a înțeles lucrul ca dînșii, căci altfel s-ar fi făcut un frumos scandal, și crez că n-aș fi pierdut eu la judecată."

Istoria literară n-a reținut nici măcar numele acelui boier — și e păcat, am fi avut și noi în față un nume demn de ocară. Boierii s-au dus, fabula a rămas. Literatura nu țintește persoane, ci vrea să ne arate esențe umane. Ce este omul ? O trestie gînditoare, a spus Pascal. Și această alcătuire de cuvinte i se potrivește exemplar eroului meu, Profesorul, drept pentru care motto-ul piesei este : „Omul...".

RĂZBOIUL CU APA

Întîi ar trebui definită noțiunea de armată : ce este și ce reprezintă și ce misiuni are. Studii nenumărate au circumscris rolul ei în istorie și totuși cred că istoria trebuie să consemne începînd din acest Mai o nouă dimensiune a armatei noastre : lupta cu absurdul. Căci dacă orice luptă se duce împotriva unui dușman, absurdul este mai mult decît un dușman, este un soi de cataclism ce nu se proporționează și nu se definește și pe care e foarte greu să-l înfrîngi deoarece n-ai ce înfrînge : el nu e constituit ca orice trupă inamică în regimente și pe grade și nu cunoaște legile omenești ce țin măcar de biologie, nu respectă somnul și noaptea, calendarul, masa, oboseala. Aici ar trebui definit și războiul : ce este și ce reprezintă el în conștiința unei națiuni. Studii numeroase au circumscris și această noțiune și totuși cred că începînd din acest Mai se poate vorbi de războiul viitorului, de cel mai modern și de singurul război acceptat de omenire : războiul cu natura. Războiul cu apa din vara lui 1970 se va consemna cu siguranță în toate glorioasele pagini ale armatei române. Dacă există Călugăreni în istoria noastră și Mărășești, și Posada, din acest an există Satu-Mare, Arad, Dej, Tg. Mureș. O armată de ape ne-a cotropit peste noapte, o armată fără de stindard, tulbure, ieșind din pămîntul îngrețoșat și sătul de umezeală, căzînd din cerul înnegrit de nori. Și groaznic este că acest dușman lichid, fără rege și fără generali, a pustiit fără ură lanuri de grîne, a dărîmat case și din unele sate și din unele străzi a mai lăsat doar numele : și totul fără ură, fără nici un plan — și nu e ușor să te opui și să înfrîngi un dușman care n-are nici un fel

de conştiinţă, absurd, cumplit, un duşman monstruos fiindcă n-are nici la propriu şi nici la figurat nici cap nici coadă şi care nu ştie, nici cînd învinge, ce-i victoria şi care nici dacă pierde nu se socoteşte înfrînt, deoarece nu ştie ce înseamnă înfrîngerea.

Lupta bravilor noştri ostaşi cu apele dezlănţuite a fost extraordinară. Am văzut la Arad digul întărit şi supraînălţat de soldaţi. Şi în memoria Aradului va stărui mereu imaginea acelor nopţi fără somn şi nu se vor uita clipele de cumpănă cînd cu pieptul lor ostaşii au oprit Mureşul să rupă digul şi să pună doliu peste oraş. Pe Crişuri, pe diguri am văzut patrulînd ostaşi. La Dej, în bărci, în helicoptere, ostaşi salvau copii şi vîrstnici din casele unde asediul apelor stinsese speranţa unui nou răsărit de soare.

La Satu Mare, la Tg. Mureş, peste tot, oricînd, soldaţi şi generali salvînd oameni, salvînd bunuri materiale, luptînd împotriva apei oarbe ca o ciumă. Aducînd pîine şi apă celor năpăstuiţi, ducînd copiii în locuri ferite, reparînd poduri, terasamente de căi ferate, zile şi nopţi Soldaţii Republicii şi-au pus pe umeri cele mai strălucitoare grade : dragostea noastră, a tuturor.

Pentru cei care au pierit în valuri în zilele cînd pămîntul era biruit de vînt şi de ape, pentru memoria acestor soldaţi ce au luptat ca să salveze omul în războiul cumplit în care nu s-a tras nici un foc de armă, pentru eternizarea eroilor cunoscuţi căzuţi la datorie ca mîlul vîscos să nu înghită în cimitire lacustre oameni şi sate şi străzi, inimile noastre bat ca nişte clopote de durere. Şi pînă ce un monument al celor înfrînţi de apă se va ridica din marmoră, ne descoperim în faţa morţii fraţilor noştri.

Sigur că orice război şi orice victorie presupun jertfe, bărbăţie, eroism. Sigur că ar trebui să încercăm să definim mobilurile eroismului ostăşesc din Mai, dar consider că este de ajuns să spun doar atît : că fiecare Soldat ştie că are o mamă, o iubită, o casă, o patrie, că s-a născut pe acest pămînt şi că trebuie să aibă grijă de frumuseţea acestui pămînt, de ţara sa, fiindcă numai vîntul n-are ţară, şi umblă din ţară în ţară, numai apele şi vîntul n-au o ţară aleasă : şi vîntul şi apele şi toţi cei ce sînt ca vîntul şi ca apele vor fi înfruntaţi cu străşnicie ca apele şi ca vîntul din Mai.

NEGUSTORUL DE PEŞTE ŞI BALENA DIN CER

Posibil şi imposibil, real şi imaginar, sau cum ar spune mai pe şleau ardeleanul : există lucruri care se poate şi lucruri care nu se poate... Cuvinte. Un negustor de peşte nu poate cumpăra şi vinde o balenă care înoată prin cer. Dacă nu poţi da pasărea din mînă pe cioara de pe gard, ce să te mai aventurezi să scapi din contabilitatea sigură bibanul şi plătica şi guvidul şi să umbli după caşaloţi verzi de pe pereţii văzduhurilor lui Dumnezeu! Fiecare ins are dreptate, în felul său. Probabil. Tot ţiganul îşi apără ciocanul. Proverb. Dar hai să ieşim din probabilităţi şi proverbe şi să probăm alte cuvinte... Probarea cuvintelor, probarea probărilor, proba probelor.

În general sîntem obişnuiţi să vedem un spectacol cu balerini şi balerine desfăşurîndu-se pe o podea tare, pe un pămînt uscat, puternic, solid, capabil să susţină greutatea protagoniştilor şi greutatea lumii lor, şi a lumii, a poveştii lor, a viselor lor. Şi e mai greu să ne imaginăm un spaţiu lichid în care paşii artiştilor să se mai bîlbîie, să mai alunece ; şi e şi mai greu să ni-i închipuim pe protagonişti înecaţi pînă în gît într-o lume acvatică, înconjuraţi de moluşte şi de cai de mare, de peştişori şi de peştioi, ca într-un acvariu. Prima variantă, cu terenul secetos şi de granit, zicem că e mai realistă decît cea de-a doua, pe care o considerăm mai fictivă, mai ireală : şi în fond nu-i vorba decît de comoditatea noastră şi de obişnuinţa cu care ne-au deprins scenele de teatru ; fiindcă la fel de bine putem vedea piesa *Hamlet* desfăşurîndu-se pe o stîncă, într-un castel aşezat pe o stîncă, sau desfăşurîn-

du-se într-o băltoacă, într-un castel inundat pînă la gît în apă, într-un acvariu. Principalul nu e chiar decorul, principală este ideea pe care vrea să ne-o comunice și prin decor autorul spectacolului. Ce este Danemarca, o stîncă, un acvariu, o ruină, o tulbureală tulburătoare, o împietrire, o conștiință de neclintit, mai tare ca piatra, o băltoacă, o zonă amorfă, o stare sufletească lîncedă, umedă, alunecătoare ? Și fiindcă nu putem cunoaște totul, cu desăvîrșire totul, să spunem că nu există o rațiune de a ști un lucru mai mult decît un altul ? De ce alegem o variantă cînd sînt atîtea invariante ? Această foame de opțiune intelectuală ne duce totuși pînă la urmă spre propria noastră imagine ? Probabil. Ce alegem, sîntem, ce propunem, sîntem. Ca în dragoste, probabil. Fiindcă pînă la urmă și o creație artistică este o formă de dragoste, probabil. Dar de ce avem noi frică de certitudini și punem multe (nu totul) sub zodia probabilului ? Dintr-o rimă la relativitatea bătrînului născut în Germania și murit în America ? Lucrurile finite nu sînt clare ? Prea clare. O halcă bine fățuită de Rodin poate fi chiar pusă pe cîntar și echivalată pînă la miligram. Un pește semnat de Brâncuși n-are rost să-l pui în balanță, forța lui nu stă în kilograme de realitate, ci în ideea pe care o împrumută materiei, în ideea, în irealitatea sa... Polonius este un negustor de pește, un îmblînzitor de cai de mare și un specialist în aruncatul năvodului în ape, fie ele chiar întunecate de atîta turbată tulburare. Dar nici o lumină nu va prinde în plasele sale. Fiindcă el reduce lumea și cunoașterea lumii la știința și tehnica și praxa sa de pescar. Dar toate aceste deprinderi au limitele lor, care nu-l vor putea împiedica, orî măcar avertiza, să nu intre în minciogul de perdele unde ca pe un șobolan moartea are să-l ajungă sub formă de sabie. Și mai e încă ceva : Polonius nu e nici măcar atît de cinstit cît un vînzător de pește, deoarece în vremurile noastre (adică pe vremea lui Hamlet !) a fi cinstit înseamnă a fi unul dintr-o mie. Polonius e un biet realist care despre tot ce nu înțelege spune că este nebunie. El nu înțelege nebunia, n-o vede, nu se înspăimîntă presimțind-o în preajma sa. Uneori se mai corectează, din spaima neputinței de-a descifra sensuri, găsind totuși că în nebunie e vorba de un tîlc... Numai cuvîntul mormînt

spus de Hamlet îl pricepe cu desăvîrșire, moartea fiind și pentru un pescar o ecuație mai simplă... Ofelia, care mai tîrziu va pieri cuprinsă de febra otrăvitoare a minții, e singurul personaj care presimte și simte și vede cum nădejdea, floarea mîndrului regat, pilda în chip și port a frumuseții, Hamlet, se prăbușește : „Văd azi împărăteasca lui gîndire Asemeni unui clopot spart, ce sună Clintit din tonul său (genial, nu ?) c-un aspru glas, Făptura-i făr-de seamăn și-nflorită De suflul nebuniei se-ofilește". În această învălmășeală de pești, de nobili, regi, doamne, stafii, oșteni, preoți, gropari, nebuni, țărani, marinari, șambelanul curții, Polonius, cu îngîmfarea sa rațională e departe de a descîlci esențele codului ce guvernează totul... Peștele Claudius cade singur în vîrșă. Danemarca își scutură cearceafurile regale și murdare în fața lumii. Fortinbras, norvegul, le vede, Horatio va mărturisi... Totul pare foarte clar și totuși nu este : și-aici se-ascunde misterul piesei, și poate misterul teatrului. Dintr-un document, dintr-o cronică, dintr-o lume întîmplată, Shakespeare a creat o altă realitate, o poveste, un basm. (Aici poate ar suna bine un citat din Dino Buzzati : „Îmi place să povestesc. Cînd vreau să tratez o temă la care țin, o transpun în supranatural. Neobișnuitul îi dă putere, îi dă valoare de simbol. E puterea pe care o au și basmele."). Dar poate fi arta o mănușă de gală a realității, este ea bunăoară la înălțimea unei banale dureri reale de dinți ? Se poate egala în scris demența atîtor tirani pești tiranici ? Sînt întrebări care s-au mai pus. Poate documentarul să fie pe scenă la nivelul mizeriei lagărelor fasciste ? Arta e o balanță cu două talgere, echilibrează lumea, binele și răul, crima o contrabalansează cu omenia. Realitatea cu irealitatea. Teatrul e spațiul unde un negustor de pește se întîlnește cu un grăsan ce vede prin cer mergînd cămile, nevăstuici și balene. Nu e un semn al nebuniei, că Hamlet vede plutind prin cer o balenă sub formă de nor, nici o ironizare (de la ionizare !) a pescarului Polonius, e o realitate (pe care el o vede într-o, pentru alții, irealitate). Cînd ne uităm în văzduh scoatem metaforici din buzunar, cerul e negru ca cafeaua, sau e alb ca mucavaua, luna e de mămăligă, Carul Mare-i o tăligă, norii sînt ca bumbacul și ca ceața, albi ca laptele dimineața. După cum se ob-

servă, cerul e doldora de găini, de care și căruțe, de hîrtie (mucava, mă rog, o hîrtie de mai proastă calitate !), de cafea, de lapte, de tot felul deci de instrumente, obiecte și galițe din cosmosul ogradic-ogrădesc. Doar prințul care stă de vorbă cu spiritele, cu strigoii, vede un nor ce seamănă cu o nevăstuică, care poate este chiar o balenă... Și, mă rog, de ce n-ar fi vorba de o balenă, cînd Dania e putredă și totul e cu susul în jos și cu josul în sus ? Ceruri ! Dacă peștele Claudius criminalul și-a pus coroană regală pe cap, atunci de ce n-ar fi tot atît de normal să umble o balenă prin cer ? fiindcă nici cerul nu mai e cer, dacă nimic nu mai e curat : cerul ar putea fi pămîntul răsturnat deasupra Daniei ce nu reușea să iasă din ceață și din ambiguitatea cețoasă și din nebunia și putrezirea timpului în care rege devine cel mai bălegăros ins al regatului și în care adevăratul rege a devenit o stafie de ceață. S-a stricat mașina lumii — și așa hodorogită cum este dreptunghiul scenei teatrale o susține și ne-o propune vederii și auzului și minții ! Ce vedem, fraților ? Ce e teatrul, fraților ? Un spot de lumină sub care un negustor de pește, o realitate se întîlnește cu o irealitate, o balenă din cer se-ntîlnește cu un crap încoronat, o realitate alunecă în irealitate, și o irealitate... Sau mai concis. Ce este teatrul, loază ? Teatrul iaște atunci cînd un negustor de pește se uită la ce vede grăsanul de lîngă el în aer, o balenă...

ÎMPĂRATUL FLUTURILOR

Fănuș Neagu nu-i un autor pe care să-l măsori cu falnicul și minunatul metru, nici în cît scrie, nici în cum scrie. Vraja frazei sale și a lumii sale alunecă din orice balanță farmaceutică. Să nu căutăm deci nici în *Scoica de lemn* să descoperim toți nasturii care ar putea s-o închidă într-o pulpană croitoricească... În primul rînd trebuie respinsă ipoteza mantalei : Fănuș Neagu poartă propria sa manta, vrăjită, încărcată de fluturi miraculoși. El se prezintă în fața noastră ca un Falstaff coborît din Orient (și noi sîntem la gurile Orientului, s-a mai spus, nu ?). Hai să fiu doct. Jan Kott scrie : „Sir John Falstaff nu personifică numai dragostea de viață, hohotele de rîs batjocoritor ce i le pricinuiau raiul și iadul... Pîntecosul cavaler este înzestrat cu o înțelepciune și cu o cumințenie plebeiană. El nu-i îngăduie istoriei să-l păcălească". Ceata de reumatici și derbedei pe care o recrutează, în lipsa celor ce se pot sustrage istoriei și luptei, și s-au și sustras, prin bani, plătind, nu-l tulbură : sînt și betegii lui buni pentru tăvăleală, oameni muritori, oameni muritori...

Și eroii lui Fănuș sînt oameni muritori, nu sînt coborîți din cer cu hîrzobul și nici măcar n-au o pană de vultur la pălărie. Sînt niște frumoși nebuni ai mării. Arlechini și colombine, bîntuiți de dragoste. De altfel Gerume umblă îmbrăcată ca un arlechin. Trăind sub o zodie a tinereții fără bătrînețe, într-un sat de piersici, dintr-o țară de măr unde nu se pomenește nimic despre moarte. Dar totuși(!) și în acest tărîm mirific norocul trece pe lîngă oameni uneori fără să fie văzut, iar moartea ce poate fi ghicită și cînd vine, pe ceas, își trimite din adîncurile

mării fantomele în fantoma vasului în care au pierit logodnici. Doamnele și domnii europeni au dreptul, pînă într-o zi, să facă și greșeli ireparabile. Au dreptul (pe acest tărîm la marginea căruia așteaptă un sturion păzit de zece delfini) să greșească, dacă iubirea e cumva o greșeală a firii, au dreptul să fie oameni pe acest podiș de mărgean, invidiat și de zeul ce iese din ape, să mănînce struguri din via din spatele casei. Marea moartă care macină oameni și se numește la unii dramaturgi (se știe care, n-are rost să mai fiu iarăși doct și să-i dau cu numele, ca la poliție) destin și la alții putere, coroană, fatalitate etc. etc., — aici cum se cheamă ? cum se cheamă aceste arzătoare beții ale sîngelui, ale dragostei, aceste vise, aceste iluzii ?... S-o întrebăm pe Lidia, care nu e Pythia să vorbească în dodii, cu avizul numitului Apollon, Lidia, care nici măcar n-a fost aleasă dintre cele mai frumoase și caste fecioare din Rîmnicu-Sărat. Lidia ne răspunde : „Hei, voi cei îndrăgostiți și în moarte, strigați spre toate malurile oceanelor: iubiți-vă, iubiți-vă, iubiți-vă". Domnilor europeni, am putea spune, eroii (pardon ! personajele, sau mai exact, oamenii) care au închiriat casa de la marginea mării ca să stea în ea și să viseze, intrînd într-un joc al dragostei și al morții, ne cheamă să ne amestecăm în jocul lor, care e al vieții, al iluziei. Să nu ne speriem. Colivia în care a intrat Mihai e din hîrtie. Și poate și arma nu e decît o armă de carton. Deși s-ar putea să greșim. În fond n-am spus de la început că Fănuș Neagu nu poate fi măsurat cu minunatul băț numit metru și că e un vrăjitor îmbrăcat într-o mantie încărcată cu fluturi ? Dar ca să fim iarăși cam docți și academicioși, de ce să nu întrebăm pe șleau ce este de fapt arta, o ciorbă de burtă ce poate fi cîntărită și preparată conform unei rețete verificate de o comisie de bucătari emeriți și călări fiecare pe cîte un vițel de aur ? Ei, nu-i bine, nu-i bine ! Cine pune întrebări înseamnă că vrea să dea el niște răspunsuri — înseamnă, văd, că sînt tentat și eu să scot din mînecă niște răspunsuri — ași. Aș !

Să revenim la Lidia, Salomeea modernă, la Sergiu Famagusta, Veșnicul mire care închiriază rochii de mireasă femeilor niciodată măritate ca să se fotografieze cu ele și ele să poată fi fericite c-au fost mirese, la Sergiu cel cu

beteală în piept, vînzător de iluzii, proprietarul casei viselor, cel ce zice că alții trădează viața apucîndu-se să viseze, pe cîtă vreme lui viața i-a ros toate frunzele... Să-l lăsăm să spună ce vrea pe acest poate Pan încununat cu flori și frunze, fericit și nefericit — și să trecem la insula artificială construită pentru milionari, să ne mutăm o clipă pe acest perimetru unde se fac bani și unde totul e făcut iar nu născut și unde nu există nimeni să împuște francul și unde desigur nu putem întîlni nici un joc (decît mecanic), unde dimineața n-o să te poți trezi mîngîiat de fluturi și unde nu există nici o aventură, decît ordine și bani, unde toate sînt perfecte și fade ca într-o perfectă lume artificială, cu flori artificiale, cu conștiință artificială, cu sentimente perfecte în artificialitatea lor etc. etc. Ce este această insulă groaznică ? Și de ce să tînjești după o asemenea fericire artificială ? E o insulă a viitorului, a societății de consum ? Lidia se pare că a și pus un picior într-o asemenea pustietate căptușită cu aur, dovadă disperata ei rugăciune către dragoste... Acolo omul e ca o umbră a unui arbore necunoscut. Umanismul ?... N-am auzit ! Vorbe ! Probabil că inșii ce ajung pe această insulă artificială vorbesc în cifre. Acolo totul este steril, sterilizat, noaptea marea nu se luminează cu fosfor adus de un neam de pești de la tropice și nimeni nu-i cere vreunui Dumnezeu iarbă pentru cai și oi, din moment ce și Dumnezeu este egal cu caii și oile, artificial și el ca și animalele, ca și visele etc. etc. Și acolo nu există sub pămînt (nefiind dealtfel decît pămînt artificial) o biserică pe care un om ales de soartă o vede o dată la cincizeci de ani, cînd intră să ia din ea ouăle de lebădă și maldărul de stihare... Biserica aceasta, după mine, este al treilea pilon al piesei, primul și al doilea fiind casa viselor și insula artificială. Viața de toate zilele, visele, conștiința sau credința — iată osatura piesei. Personajele fac parte dintre oamenii aleși pentru a dezlega o mare taină ? Care dintre eroi a fost ales să intre în biserica de sub pămîntul Dobrogei ? Mihai ? Cu el soarta are planuri atît de mari ? Să nu așteptăm ca finalul piesei să rezolve toate întrebările. Personajele știu să-și fărîme singura viață și deci și întrebările la care, puse de ei, tot ei ne-ar putea răspunde... Dar personajele acestea au o calitate extraordinară, n-au

o meserie de aur, să fărîme viețile altora. Trăiesc cam anapoda, dar trăiesc ! Trăiesc într-un colț de pămînt ispititor, gustînd din fructul oprit, care este mîncarea și dulceața vieții și mai ales bucuria tinereții. E bine să reținem acest lucru. Ei trăiesc în lumină și în propria lor lumină, și în propriul lor cîntec, ființe mărunte și superbe — greierii de la marginea mării... Cîntă, se joacă, se-neacă, ba se joacă, ba se-neacă, Radu Palela fiind o petrecere cu pahare sparte, Mihai, pe căluții lui de lemn, trăind zodia calului, Iris fiind pasărea, Silvia, femeia, femeia pasăre, Silvia Dunării, a muntelui, Silvia Bărăganului... Aici, pe malul mării, unde sînt izvoarele lumii ce trebuie dezlegate, aici, la doi pași de iele, la doi pași de stele, la doi pași de rai, Fănuș Neagu imaginează în căsuța aproape picată din lună o poveste de dragoste, sau mai multe povești de dragoste, o Sheherezadă... Poveștile înving moartea, sau cel puțin o amînă. Cele cîteva personaje stînd parcă deasupra lumii, în lumea suspendată a iluziei, dictîndu-și plăcerile, trăind dureros și adevărat, își trec viața spre ziua de mîine în lumină, libere să gîndească și să spună ce vor, refuzînd totuși tentația insulei fermecătorului pustiu, știind că la țărm așteaptă sturionul de la intrarea bisericii de sub pămînt și știind că începutul e un berbec și sfîrșitul un pește, zodiile, viața... Viața vie, cuprinsă în această scoică de lemn, nu de sidef, vie, fiindcă și lemnul e viu și păstrează și el toate sunetele și toate tainele. Și numai într-o scoică de lemn ne asigură împăratul fluturilor, Fănuș Neagu, poți să-ți dai seama ce e cu marea, cu piersicii, cu furtuna și să pricepi că și iarba are gînduri omenești. Dar să-l întrebăm și pe Radu Palela ce este viața, ce este această cochilie de lemn și cine este el? Radu Palela : „Oameni buni, eu, Radu Palela, sînt un mărgăritar și nimeni nu știe". Ba da, Sir Fănuș Neagu, împăratul fluturilor, știe, pentru el oamenii sînt mărgăritarele lumii.

PRIMUL MORMÎNT DIN LUME

Sînt aproape sigur că la „începutul trecutului", sportivii erau niște performeri născuți, iar nu făcuți, ei erau înainte de toate niște performanțe ale naturii umane... Cutare era cel mai înalt din lume, cutare, cel mai țapăn etc. Colosul cutare nu putea fi pus în patru labe de un țîștibîști ! Întrecerile dintre parteneri nu degenerau în războaie. Mai apoi, multe s-au schimbat. Au evoluat „probele", au „evoluat" și protagoniștii... Astfel că s-a ajuns ca astăzi unele probe sportive să fie cercetate științific, iar sportivilor să le fie pretinse antrenamente extrem de laborioase, pentru a se atinge noi performanțe... Sînt discipline sportive în care combatanții sînt ținuți de mici într-un soi de carantină, sau mai bine zis într-un antrenament continuu, măsurați, cîntăriți, cu sîngele analizat, să nu se umple de prea multe glucide... Nu, sîngele să nu se îngrașe, fraților ! Bucătari, dieteticieni, psihologi — o întreagă armată de tehnicieni pregătesc întîi performanța, legea, stilul, și apoi găsesc și pregătesc omul care poate transpune în realitate baterea recordului cutare... La înot unele țări dispun de o „uzină secretă" de fabricat recordmeni, „uzină" păzită cu șapte lacăte, să nu transpire vreo „modalitate de atingere a scopului" și în anul viitor, și alte țări să folosească „brevetul"... Sportul s-a chimizat, cibernetizat etc. Și totuși, esența sa fundamentală, jocul, plăcerea... n-au dispărut ! Mai sînt nebuni superbi care risipesc pentru o „fărîmă" de sublim un meci... de tenis, pierzînd chiar mii de dolari într-o secundă ! Roboțeii tenisului, cei făcuți la incubator nu-și vor permite însă niciodată să renunțe la monotonia cu care au fost deprinși să

învingă ! Ei chiar și înving uneori, căci nici o armă nu poate stăvili o mediocritate plină de tenacitate. Exact ca și în scris.

Dar dincolo de metronomizarea antrenamentelor și de golirea de romantism a sportului, trebuie să recunoaștem și că noua etapă... este firească ! Viața nu mai lasă nimic la întîmplare. Deci nici sportul nu va mai fi, ca pe vremea lui Pazvante Chiorul, o pură distracție de vacanță etc. Sportul țintește și acum dezvoltarea armonioasă a forței fizice și a forței sufletești, căci a învinge nu e doar o victorie a mușchilor, ci și a voinței, o victorie a „sufletului"... Dar mai ales pentru sportul de performanță victoria înseamnă muncă. Dacă mergem noi și batem mingea pe-un izlaz, ca să ne mai mișcăm oasele, facem mișcare fizică, și chiar sport... Dar ce faci din distracție, distracție rămîne, bre ! Tirul e îndemînare, dar și concentrare maximă, și asceză ! Un păhărel minează și ruinează orice posibil record. Să tragi în țintă 400 de lovituri, ehei, nu mai e o joacă... Jocul nu mai e o joacă.

Lasă că și „armele" s-au schimbat... Pistoalele încep să devină niște „mașini" de precizie, boburile, la fel. Bicicleta cu care a spulberat Moser recordurile orei reprezintă munca unor întregi colective de tehnicieni. Caiacele nu mai sînt niște lăzi, prăjina nu mai e din bambus etc. Stadioanele au început să fie monumente de arhitectură, incluse și în programele turiștilor ! Sportul e și o religie, cum e fotbalul pentru mulți, o uzină de vise, o preocupare permanentă, dar e și industrie, cifră de afaceri, reclamă etc. ! Un meci de box aduce pumni în cap și milioane de dolari în buzunar. În tenis sînt puști sub douăzeci de ani care au conturi în bancă de milioane de dolari. Adică atît cam cît ar cîștiga un tînăr scriitor sub douăzeci de ani în două mii de vieți.

Și totuși, eu iubesc și voi iubi sportul. Chiar dacă nu mai practicăm sportul, noi, masele, sîntem martorii sportului, și eu, ca orice ins din mase, nu pot să mă rup de mine și de secolul meu și să închid butonul televizorului, ori să nu mai calc în tribunele stadioanelor... Ei, ce vreți, fotbalistul amatoriu de altădată, care juca și trei-patru meciuri pe săptămînă, a devenit un sportiv din tribună... Lumea se mută de pe gazon în tribună. Pentru doar bucu-

ria ochiului, a urechii, a sufletelului (ce pasiuni sînt în tribune ! ce războaie punice ! Doamne, ce războaie intercontinentale, intertări ! Ei, da, de astea — să tot fie !).

Sportul e o componentă a vieții cotidiene, chiar dacă unii îl practică și alții îl admiră, sau îl bălăcăresc. El cultivă îndemînarea, viteza... Dorința de a învinge. Dar el nu ucide. Un sportiv dorește să cîștige, să-și încerce forțele cu un altul, să-l învingă, dar nu să-l bage în mormînt. Primul ins care a dorit să obțină o victorie în fața semenului său, a fratelui său, a fost domnul Cain. Dar el nu s-a mulțumit cu atîta. Gîndul său a fost mai întunecat decît gîndul unei victorii sportive. El și-a încărcat fapta agresivă și cu o agresivitate criminală, cu un jeg sufletesc exemplar. El e insul care a maculat sportul, care a tranșat groaznic o dispută, o rivalitate... Pînă la Cain și Abel nu întîlnim nici o dispută de idei, nici o încontrare între idei, sau între oameni, sau între pumnii oamenilor... Prima încontrare devine nu o bătaie, ci o bătălie... pe viață și pe moarte... Bătălie lașă, căci domnul Cain știa că voia să învingă, în vreme ce Abel nu știa absolut nimic ! Cît era Paradisul, nu se simțea nevoia culturii fizice și a sportului. Mai pe urmă, cum am mai spus, a început omul să fie setos de mișcare (și de mișcarea sa, dar și de „mișcarea realității", de transformarea ei într-o altă realitate) și de performanțe (de atingerea unor baremuri — bareme ? — fizice și psihice). Prima probă a unei întreceri a fost aruncatul cu piatra — desigur, aruncarea cu piatra în capul fratelui ! Cain s-a ridicat împotriva fratelui său Abel, și l-a omorît. Prima performanță a forței și îndemînării umane, a forței sufletești — a fost de fapt o crimă, un mormînt. Primul mormînt din lume. Primul semn al forței și talentului uman, al capacității intelectuale și al adîncimii sufletești... Ce mai calea-valea, domnul Cain a fost primul cotonogar al spiritului olimpic.

Mult mai tîrziu oamenii s-au întrecut între ei la probele de tir, de tras cu arcul, de tras cu tancul... Modernizarea crimei n-a fost un proces ușor, ci am spune că a fost lent. Iată, în ultima vreme a apărut un nou sport : furtul de oameni. După furtul de găini și de curci, un alt soi de găinari fură oameni (unii, după ei, vinovați, alții, din capul locului nevinovați — ca șantajul să fie mai mare !)

și-i căsăpesc una-două ! Terorismul e un sport practicat pe aproape întregul stadion care este leagănul nostru terestru. Un stadion ca un glob — iată ce-i incită în plus pe campionii noului umanism cu pușcoacea. Iată o nouă religie sportivă... căci protagoniștii se consideră sufletește construiți și autoconstruiți armonios. Forța lor fizică și sufletească este într-adevăr demnă de campionul abjecției, întemeietorul abjecției și al jocurilor de-a moartea, Cainbaci ! Dar să ne înapoiem la jocurile (vieții ?) într-adevăr sportive : ele or să ne întărească mereu, or să ne dezamăgească, or să se bucure... Or să inspire multe poeme. Și goana după rezultate senzaționale este scrisă în legile omenești (ca și în romanțe). Sportivul care înfrînge puterea de neatins a Everestului nu ucide în drumul său pe nimeni, el însă poate muri, în pisc, victorios. Jertfa de sine n-are nimic cu întemeietorul cimitirelor, ctitorul Cain. Sportivul adevărat, prin performanțele sale, adaugă lumii noi valori... Omul este o ființă senzațională, boieri dumneavoastră, vrea să cucerească Everestul fiindcă vrea să cucerească imposibilul. Fiindcă vrea să arate că ființa umană are puteri nemărginite. Și fiindcă, boieri dumneavoastră, atingînd cu piciorul vîrful cel mai înalt al pămîntului, Everestul, înfruntînd pămîntul și cerul, se înfruntă și pe sine însuși ! Aceasta e performanța supremă. Victoria asupra ta însuți, chiar cu prețul propriei vieți... Căci inșii care pășesc pe acoperișul lumii, ca Manole, pășind pe acoperișul mînăstirii pe care a clădit-o, clădesc în ei o credință în frumos, în divinul din om.

SCRISOARE LUI ION COCORA

Cluj, 8 decembrie 1979

M-am apropiat de Montaigne (cu mulți ani în urmă) enervat de stăruința exegeților cu barbă sau cu bărbi, a preșcolarilor și a academicilor care de dimineața pînă seara tot au scris (și mai scriu, și spun) că englezul Shakespeare ar fi fost un țiști-biști fără chelul născut, după propria sa mărturisire, „între ceasul unsprezece și amiază, în cea de pe urmă zi din Făurar 1533", la castelul din Montaigne. Iubindu-l pe insularul actor (contestat de unii pînă acolo încît îi scot de sub nume opera, trecînd-o pe alt nume, de care nu sînt siguri) m-am apropiat cu securea ridicată de îngâmfatul care-și știa pînă și ora nașterii din acel 28 februarie francez. Ce este în *Hamlet* sau în alte lucrări luat din *Apologia lui Raimond Sebond* sau din alte eseuri ? Și fostul primar de Bordeaux n-a luat din nimeni nimic ? Iată niște false probleme care se tot vîntură prin opere și care de fapt au doar o importanță secundară. Montaigne chiar recunoaște cu dezinvoltură cum ia din greci și latini uneori fără să-i citeze, așteptînd să fie tras de subtili de urechi pentru o părere a unui autor vechi și sacru. Aici aș putea insera un citat din Gabriel Matzneff : „Les écrivains qui prétendent ne rien devoir à personne sont toujours des médiocres. En effet, un créateur n'aime rien tant que rendre hommage à ses maîtres, publier sa dette à leur endroit, les citer, s'inscrire dans une lignée. En littérature, il n'y a pas de génération spontanée. Schopenhauer proclame qu'on ne peut pas comprendre ses livres si l'on n'a pas auparavant lu ceux de Platon. Nietzsche ne perd jamais une occasion de se référer aux Anciens qu'il admire et dont il s'est nourri, en particulier aux présocratiques, á Pyrrhon et á Epicure".

Dar cum stăm cu originalitatea ? o să strige Caliban, surprins de neexistența unor generații țișnite brusc din neant. Montaigne, desigur, știe că importanța și originalitatea unui condei se măsoară cu alte pîrghii. Ba el merge pînă acolo încît se declară pur și simplu diletant, fapt de-a dreptul stupefiant astăzi cînd la rădăcina fiecărui tulean de porumb găsești cîte un doctor docent. Încet încet am început să mă-ndrăgostesc de gîndirea acestui gentilom gascon. Încet încet m-am apropiat și de viața lui contradictorie, răscomentată, tulburătoare, aridă. Încet încet am început să ascult și părerile atîtor și atîtor comentatori ai vieții și operei celui care în copilărie era trezit din somn la ordinul tatălui său în sunete fermecătoare de fluier și de nai. Sigur că noi, cei care n-am cunoscut viața la castelele franceze de acum patru secole, și nici măcar viața castelanilor spanioli, repede punem etichete pe asemenea obiceiuri nejuste. Biografii spun c-a fost de mic sănătos tun și că durerile pricinuite de acele pietre neprețioase au venit mai tîrziu. După unii se înfuria repede la mînie, dar nu-l țineau băierile să-și țină mînia ca pe domnitorii sîngeroși și tîmpiți. Probabil ar fi fost un rege (de i-ar fi pus printr-o întîmplare absurdă cineva pe cap coroana vreunui regat) blînd. Dar Dumnezeu mai știe la ce te-ai fi putut aștepta de la el, aflîndu-se într-o asemenea nefericită situație ?! El care mai degrabă părea adormit în viață, cînd a fost primar la Bordeaux a fost tare iute de picior și nu l-a prins somnul în orașul unde intrase somnul de veci al molimei. Ce spun despre acest om Sainte-Beuve, Pascal și alții de calibrul lor se știe. Émile Faguet, Alice Voinescu, Dan Bădărău și alți exegeți români și străini sînt ori plini de dragoste în întregime față de viața ineptului în administrație Montaigne, fie cel puțin plini de semne de întrebare. Cel care a devenit magistrat la 23 de ani, printr-o ilegalitate, cumpărîndu-și ca la talcioc titlul și onoarea pe care ți-o dă orice titlu purtat, sau orice scaun șezut, cel care la 38 de ani s-a retras în turnul său de fildeș din castelul său senioral, cel care a bătut o parte din Europa călare nu pe mătură, în imaginație, ci pe cal (îmi scapă numele latin al copitatului !), cel care se văieta mereu că nu știe nimic, cel de care s-a îndrăgostit cînd era bătrîior o tînără copilă din Parisul iubit de el, cel care a spus, dar nu cu această

ocazie, cînd era mai greu să se pronunțe, că dragostea este o agitație deșteaptă, vie și veselă, cel care era sceptic, cel care nu se fanatiza nici de propriile sale idei, cel care în junie se credea un mare actor (și Nero avea talentul acesta, și alți cabotini de asemeni) și juca piese în limba latină, în latina pe care o învățase înaintea limbii supte cum se zice de la maică-sa (dealtfel, maică-sa era o portughezoaică de viță israielită), cel care căsătorit la vîrsta ridicării la ceruri a lui Cristos zicea că o bună căsnicie este aceea despre care nu se vorbește, cel care era de un egoism feroce, cel care era după unii așa și după alții altcum, — cum poate fi definit mai bine decît dacă am folosi despre el una dintre inscripțiile de pe tavanul bibliotecii sale fildeșoide, și care sună astfel : „Nici așa, nici altminteri și nici altcum". Mă spăl pe mîini ca acel contemporan al celui răstignit, Pilat ? Fiindcă apucîndu-mă să scriu o piesă de teatru despre domnul Montaigne, practic ar fi trebuit să-l pun pe cîntar. Mult mi-au fost de folos în această întreprindere monografiile unor cercetători (și mai ales cercetătoare ! Curios, domnul Montaigne a trezit și trezește o mare admirație din partea sexului feminin). Dar domnia sa ce spune despre faptele sale ? Parcă susține că gîndurile sînt cheia omului, nu faptele. Ia să-l punem la treabă : zice autorul *Eseurilor* : „Cine nu vede că eu apucat-am pe o cale unde, neîncetat și fără strădanie, mă voi duce cît va fi hîrtie și cerneală pe lume ? Nu pot ține codică despre *faptele mele* (s.n.), soarta așezatu-le-a prea jos ; eu însemn *năzăririle mele* (s.n.)". Acestea le spune chiar în capitolul despre deșărtăciune (probabil intuind că va fi cîndva o criză de hîrtie, pe care n-o va apuca în deșertăciunea ei), punînd deasupra vieții sale, am zice noi, scrisul său... Această întrebare ce s-ar putea desprinde din cuvintele sale de mai sus a fost una dintre cheile de boltă, cum se zice, ale piesei mele, piesă care nu se oprește doar la această întrebare, cred eu, deși nu are în cătare decît două momente din viața ilustrului ctitor de gîndire, și anume : șederea sa la Roma, în 1580, și Ciuma din Bordeaux, din 1585. Și mai ce încă ? Omul și opera. Artistul și societatea. Angajarea în trebile publice. Responsabilitatea artistului în fața societății, în fața propriei sale opere. Integritatea operei. Responsabilitatea cuvintelor, a faptelor. Interesele

personale, interesele omenirii. Comedia şi drama personală, comedia şi tragedia umană, a lumii — şi felul de a te arăta în oglinda acestor comedii şi tragedii. Şi multe alte şotii şi şolticării. Din atîtea legume minunate, tot să dregi o ciorbă de ştevie ! Sigur că piesa nu se vrea o reconstituire a unor vremi ce-şi au dealtfel păstrate foarte bine în muzee costumele şi mobilele. Ba noi ne-am luat libertatea să montăm unele fraze ale lui Montaigne nu în anii în care au fost gîndite sau scrise, ci acolo unde ni s-au părut mai potrivite, sau mai nepotrivite. Un autor ce-şi alege un subiect ce ţine de istorie trebuie să mai cunoască apoi şi cîteva din legile fizicii, măcar principiul vaselor comunicante, care ne aduce apa în bucătărie şi la closet. Aşa că noi nu ne-am dat în lături să transplantăm în trecut, uneori parodiindu-le, nişte comportări şi obsesii şi opinii contemporane, ca să îmbogăţim deci trecutul. Istoria trebuie trasă de păr spre noi, adusă spre bucătăria noastră, dar nu strică să mai înfundăm în sacul ei şi în labirintul ei şi unele dintre jucăriile noastre contemporane. Însă nu trebuie în fiecare secundă să avem sau să ni se dea dreptate. Ia să ne mai ascundem noi după un citat al sacrului monstru : „Eu spun în voie părerea mea despre lucruri, ba chiar şi despre cele care îmi depăşesc priceperea şi nu ţin în nici un fel de judecata mea. Părerea ce o dau la iveală o dau ca o măsură a vederii mele, iar nu ca o măsură a lucrurilor".

Aici aş putea pune punct scrisorii mele. Dar trebuie să aduc mulţumiri Mariellei Seulescu pentru fenomenala traducere a *Eseurilor,* doamnei Alice Voinescu, care m-a ajutat să-l descifrez pe domnul Montaigne, şi de la care nu puţine lucruri am luat în chirie, să-i mulţumesc doamnei Lidia Botte pentru monografia împrumutată (în manuscris), doamnei Maria Vodă Căpuşan pentru traducerile pe care mi le-a desăvîrşit şi pus pe masă, să mulţumesc cărţilor consultate şi autorilor consultaţi (unii prin viu grai), să mulţumesc doamnei Vetuţa Pop pentru că m-a bătut la cap cu telefoanele, să termin această lucrare, să mulţumesc deci tuturor celor care m-au făcut să scriu piesa şi al cărui nume al tuturor voi mai găsi prilejul să-l mai citez şi cu alte prilejuri — şi să nu uit să-i mulţumesc domnului Montaigne, de care m-am apropiat cu securea ridicată şi în faţa căruia am rămas de-atunci în genunchi.

FOARFECA DE ARGINT

Că istoria (inclusiv cea literară) e o roată spartă, e sigur, nesigure rămînînd şi mai departe crăpăturile din obezi (de la obadă), fisurile infinitezimale care fac cercul să şchioapete. Dar odată intrat în învîrtecuşul ei, ori te aruncă centrifug dincolo de inelele lui Saturn, în coşul blîndului haos şi al nimicului infinit, ori te răstoarnă centripet în lada cu deşeuri de la rădăcina ei, pe lîngă găurile pe unde de la osia-i se scurge puturoasă păcura. Radu Cosaşu stă pe roata literară de vreo cîteva decenii şi ori e pus pe grătar la foc încins pentru viziunea sa reporterică asupra lumii, ori e stropit cu apă de trandafiri pentru incisivele sonde trimise şi recepţionate din lume. Dacă ne vom uita fără ochelari neodogmatici la pătrunderile sale în realitatea marilor bicaze şi a marilor aglomerări de forţe sociale o să constatăm cu bucurie că el (şi cu Ţic şi cu încă nu mulţi alţii) au pus temelie (poftim cuvînt !) înfloririi (poftim cuvînt !) de azi a prozei care ia în cătare mediile anonime ale istoriei. Şi Doamne ! la Cosaşu (et comp.) n-o să te sufoci de idilism, o să întîlneşti o percepere autentică a realului, o fervoare necontrafăcută şi un elan utopic (nu idilic) al eroilor tineri, şi o vibrare entuziastă a Revoluţiei. Intimidat de cîte urecheli a primit, Cosaşu s-a dat ca raţa la fundul apei şi gloanţele s-au stins din dreptul ţintei sale — dar din străfunduri cînd a ieşit în gură cu un peşte de argint în formă de foarfecă, osanalele au curs în coruri lungi, acompaniate la fanfară. Căci ţintaşii de odinioară n-au bagatără de seamă că domnia sa din adîncul lacului (nu Bicaz) în care se afundase privea lumea ca printr-un binoclu lichid, revăzînd-o din alt unghi,

decît din cel ceresc, pentru care fusese tras la rindea. Dar el tot lumea o ochea, el tot Cosașu rămînea, în esența sa. Deci reporterul frenetic nu s-a transformat într-unul apatic, el a rămas ce-a fost de la început, un ochi pus pe o roată, un condei care de fapt refuză să fie catalogat în terfeloage. Dacă Dumnezeu ar fi fost gazetar sau écrivain, nu i-ar fi fost ușor să țină o contabilitate a faptelor istoriei unei singure zile. Pe vremuri era mai simplu, era o confuzie (desigur, haotică) pe care o puteai ordona printr-o propozițiune spusă (și nu scrisă) : „Să fie lumină !" Și dacă vedeai că lumina e bună, o despărțeai de întuneric, o numeai ziuă, întunericul îl botezai noapte — și ziceai : a fost ziua întîia. Azi e mai complicat să desparți lumina de beznă, cu tot ajutorul electricității și al bombei cu hidrogen ! Lucrurile sînt mai încleiate unele de altele, mai cointeresate, mai netesălate... E nevoie uneori să tai cu brișca — să poți desprinde stînga de dreapta. Cosașu a ales foarfeca, pentru a desprinde ce este de ce nu este. Are o foarfecă de argint, cu care în momente de plictiseală își mai rărește firele din propriul nas. Altfel, cu ea — nu ca un suprarealist dornic de colaje abracadabrante, ci ca un realist ce vrea să extragă din sarabanda abracadabrantă a rotirii pămîntului în jurul sinelui său personal hălcile de adevăr din hălcile de pește putrid — cu foarfeca de argint el taie orizontul care desparte apele cele de sub tărie de apele cele de peste tărie, cerul de uscat, pămîntul care dă din sine verdeață de apele care din sinele lor scot pești. Din foarfecă îl rotunjește pe luminătorul cel mai mare, pentru cîrmuirea zilei, soarele, din foarfecă taie timpul în luni și zile, cu foarfeca taie orele în secunde, taie capetele tiranilor și le pune pe o balanță de cîntărit brînza, să vadă fără trup și fără armele care le confereau trup și suflet cîtă brînză fac, din foarfecă face fulgi de nea și blocuri de gheață, clovni geniali ce ne umplu inimile de bucurie, ființe cu viață în ele, sentimente, mai bune, mai șchiopătoase, oameni cu șira spinării și oameni fără de oase, limbi cameleonice, înălțimi, foloase, coase și alte mai mici și mai netrebnice focoase, belicoase, minți luminoase, domnilor, lumini nefăloase, maiestuoase... Cu foarfeca, foarfeca sa, Cosașu ieri și azi castele de cuvince face și făcea ! Cine-i prost, vede în documentele istoriei cotidiene ori ceva de

neluat în seamă, ca pe un zbor de fluturi, ori ceva solemn ca o piatră de moară. Cosașu are umilința de a le da „ultimelor știri" dimensiuni mitice și de a le strîmba nasul dictatorilor plini prin buzunare cu bombe cu gaze și țîfne mai mult sau mai puțin puturoase. Cu foarfeca sa de scriitor autentic el nu se crede un rege stăpîn pe hîrtii, căci dincolo de literele întipărite pe pagini stă Umanitatea, care pentru el se scrie cu literă mare. Cosașu crede în prestigiul documentului, căci și un ghețar poate conserva o mărturie, dacă nu o poate măcar duce în spinare, nu e fălos ca un spițer să dea cu copita în formele noi de expresie ale realității. Ficțiunea sa adîncește documentul, portretul unei actrițe de pe mapamond sare sub condeiul său din propria sa biografie și ne vorbește despre Artă și despre condiția actorului, așa cum mustăciosul mai tîrziu furat de fanatici din propriul său mormînt nu este decît o fantastică lumină a lumii, o lumină a bucuriei, o lumină proiectată de pe ecrane în inimile vîrstelor noastre toate, și nu un frison de întuneric, ca alți dezmormîntați. Chaplin e o voce a istoriei devenită sub condeiul lui Cosașu o miraculoasă frumusețe a lumii. Astfel că istoria lumii devine încet-încet istoria prozatorului Cosașu, revăzută și adăugită de fantezia sa, astfel că fanteziile sale de june gazetar trecător și prin Cluj devin acte ale unei stricte istorii, mărturii singulare, cu pecete de document de arhivă. Scriitorul este un imperiu transparent în care miturile de ieri ale Forței sau Adevărului se încrucișează sau merg paralel cu miturile civilizației celei mai computerizate, Grecii se întîlnesc cu circulația verticală din zgîrie-nori, rod al geometriei electrice, visele oamenilor umili se înfruntă cu ploile orizontale ale vînturilor și vîntoaselor, echilibrul lumii e pus față în față cu vectorii demențiali ai atîtor forțe electrice și neelectrice... Cosașu ne trimite săptămînal mesaje, anual ne pune pe masă și o carte despre sănătatea și starea cuvintelor și a electricității (am cășunat pe acest termen, văd !), ne face cu ochiul și ne avertizează, laudă spiritul și îngroapă în blesteme făloșenia Suficienței. Ne îndeamnă cu modestie să-l lecturăm, nu bate din tobe și nici nu pune pe alții să sune din trompete la apariția sa, știind că doar în marele circ „Paladium" erau anunțați cu surle și toboșari căluții costelivi și clovnii

15*

fără har. Nici în interviuri nu ne copleșește cu verticalitatea sa, are oroare de orice demență a verticalității surlate din surle, căci el știe, bătrînește și mereu tînăr, că scriitorul e o casă transparentă în care toate se văd, un imperiu luminat pe dinăuntru, un labirint în care se zărește mereu aceeași scenă, cu Minotaurul și cu Tezeu... Radu Cosașu, scriitorul, este un labirint iluminat și transparent în care se vede cum foarfeca de argint, care este Ariadna și Tezeu, curajul și dragostea, taie capul iraționalului, al surdului, monstruosului Minotaur...

CAIN ȘI ABEL
sau
CEA MAI ATOTLUMEASCĂ ÎNSUȘIRE

Toate meseriile lumii sînt făcute să-i dea omului niscaiva ajutoare și să-l ferească de neputințele și slăbiciunile sale ce-i dau ghies, croitoria, de frigul din el și de cel din înafara lui, cismăria, de umezeala și căldura țărînei, armureria, de lupi, tigri, oameni și alte lighioane, păstoria cîmpenească, să-i dea lapte și caș, păstoria sufletească, să-i dea liniște în ceruri, sociologia, să-i arate adevărul de lîngă el, busologia, să-i pună în palmă direcția stelei polare etc. etc. Scriitorului puține îi mai rămîn de făcut, căci toate rubricile de binefacere pentru umanitate sînt ocupate. Așa că el atunci n-are ce face și ca să nu-și piardă pana dintre degete, mai dă din coate printre breslele atît de bine încorsetate în doagele lor (ca să nu-și piardă vreo doagă), mai fluieră prin biserici, mai se dă peste cap, ca bietul Shakespeare, doar-doar o nimeri și el un leac mai ca lumea ca să scoată lumea din ghiara tulbure a morții și s-o învețe să trăiască vertical. Unii au ambiții de istorici, intrînd cu forța peste nepoții lui Herodot, în casa domnului Herodot, alții se mulțumesc să se știe reporteri frenetici ai actualității, pictori de vieți contemporane, neparalele (Plutarh e depășit !), alții pur și simplu umblă cu un felinar în mînă pe Corso, și cu țeasta în nori, scriind poezii ! După cum se observă, între ei nu există o solidaritate aglutinantă; sînt mai degrabă o specie centrifugă... Unii vor o descriere nudă a realității, încît să se poată recunoaște și negii unui peisaj, și praful (specific, nestelar) dintr-un metru pătrat de aer, considerîndu-se urmașii lui Balzac și Zola etc. etc. Și atunci ce șanse mai are un ins care-i ia în cătare pe Adam și pe Eva ? Norman Mailer măcar o spune pe șleau,

că el în viața de toate zilele de-abia așteaptă să dea o nouă lovitură, să-și lase urmele și amprentele pe unde trece (și desigur, zicem noi, și în secolul acesta !). Concepția lui de scriitor ? O, el e foarte calculat — ca un calculator, ca un jucător profesionist ! El își evaluează fără încetare șansele, examinează toate ocaziile, încearcă să-și lase urmele... Scriitorii sînt ultimii antreprenori din secolul nouăsprezece, mai zice el. Un mare poet american s-a mutat dintr-o localitate într-o alta, pentru caprele sale, fiindcă în noua așezare căprărească era mai multă verdeață și erau și ceva stînci, ca să-și poată patrupedele toci copitele... Ei, fiecare cu caprele lui ! Dar în toate ale lumii principal rămîne nu ce pui în pămînt, ci ce răsare. Dacă-i pui între cortinele unei piese pe Cain și Abel, ca Süto Andras, ce iese ? Desigur, pînă la urmă, o crimă. Mitul se respectă și cînd este odios. În liniile sale vectoriale, direcționale, fiindcă în amănunte nimic nu poate fi copiat și redat întru totul ! Chiar ziua de ieri, pe care o avem proaspătă în minte, n-o mai putem reproduce și trăi aidoma nici de-am avea șapte capete și trei țîțe. Cadrul se aseamănă, amănuntele diferă, aici stă imposibilul, aici stă farmecul, aici e cheia vieții (și poate a talentului !), aici e... Dar cîte nu pot să încapă în cuvîntul aici, cîte nu pot să încapă într-un cuvînt ? Chiar o lume, cum zice Shakespeare. Dar în două cuvinte, în Cain și Abel ? Credința, necredința, fățărnicia, viclenia, dragostea, ura ? Toate, în fiecare cuvînt, toate, în fiecare nume, căci Cain nu e mai bun decît Abel, și Abel nu e mai rău decît Cain. Chiar de unul e mieros, cellalt va ridica bolovanul și-i va zdrobi țeasta ! Cine are dreptate ? E greu să te pronunți. Nici unul, e mai sigur. Sau amîndoi, într-un fel. Revolta lui Cain împotriva lui Dumnezeu ? E o vanitate. Poate e un joc al celui din ceruri. Acceptarea modelării pioase a lui Abel ? Nu știm. Cei doi frați nu se-nțelegeau încă din pîntecul mamei lor, de cînd încă nu erau, deci ! Este oare laș și păduche Abel atunci cînd spune că pentru a trăi ar sta și-ntr-un picior pe-o frîntură de lavă zgrunțuroasă într-un ostrov de corali cît palma, sau chircit într-un paner de stînci, schilod și orb, sau în măruntaie de chit, în orice stare ? Să nu fie oare acesta un imn închinat măreției vieții, care merită să fie trăită chiar între cele mai nepropice valuri și vînturi ? Nu-l putem acuza

pe Abel că pentru a nu muri e în stare să accepte viața cu orice deznădejde... Să ne ferim a fi dogmatici. Miracolul vieții e cutremurător, imnul adus vieții de Abel este cutremurător. Și domnul Montaigne nu spune altfel. El, pentru a trăi, ar face orice, ne spune, ar fi în stare să trăiască și în pielea unui vițel ! Și domnul Montaigne știa ce spune. Vorbele mari, credințele mari spuse sforăitor sună a demagogie. E greu să scapi și de-o durere de dinți. Despre viața de apoi ? „Ușor mă mîngîi despre ceea ce se va întîmpla aici, cînd eu nu voi mai fi. Trebile de față îmi dau de ajuns bătaie de cap... Abandonez restul soartei“ (îl citează el pe Ovidiu). Încă ceva, foarte interesant : Cain care se sfădește tot timpul cu Dumnezeu, în lipsa acestuia, bodogănind, scrîșnind din măsele, urlînd, niciodată nu se ia de piept cu Cel de sus ! Singurul care-și iese din pepeni în fața Vocii Domnului este Abel ! Abel aduce jertfe și-n locul lui Cain, miei grași, grîu prea frumos, poame neviermuite... Cain e bățos, nu aduce jertfe, nu se tocmește cu Dumnezeu, nu-l adulează... Da, dar nici nu-i strigă în față: „Niciodată !“ Abel îi dă orice Domnului, dar pe Arabella, iubirea, nu. „Auzi, Doamne ? Niciodată, niciodată ! Ia-mi viața, da ! Pe ea — niciodată !“ El s-a sfădit cu Dumnezeu, ieșindu-și din minte, smintindu-se, Abel, nu Cain. A, mai tîrziu, tot el regretă, cere să fie făcut din nou cum a fost, smerit... Da, cere, fiindcă știe că a păcătuit, fiindcă Domnul i-a luat mințile. Dar dacă lui i le putea lua, lui Cain nu i le putea lua ? Oare, dacă e să facem sofistică, revoltatului Cain nu-i luase Domnul de la început mințile ? Dar, să ne înțelegem : nu cred că autorul „ține“ cu un erou sau cu altul ; ar fi prea puțin. El pune întrebări prin Cain și Abel. Lor, nouă, lumii. Bețivanul Adam pare cel mai cu picioarele pe pămînt, bea și mănîncă, trăiește imediatul, existențialist ; și chiar gîndește cursiv și exact cînd îi spune Domnului că n-ar fi trebuit să-l ia la el pe Cain, fiindcă fiul său nu rîvnise tronul său, nu voise să-i ia locul : „voia doar să se păstreze pe sine, felul lui de a pricepe starea și îndatoririle omului, de a te pricepe chiar și pe Tine, care ai fi doar mai bogat și poate mai puternic mulțumită acestei felurimi...“ Aici l-am chema urgent în ajutor pe domnul Montaigne, care ne spune un lucru asemănător, în privința opiniilor : „Și pe lume nu fură vreodată două păreri ase-

menea, cum nu sînt nici doi peri sau două grăunțe. Cea mai atotlumească însușire este felurimea". Eva, Arabella, Adam, Cain și Abel, fiecare un punct de întrebare. Dar un semn de întrebare nu rezolvă o întrebare, iar atunci cînd întrebarea se revarsă dincolo de fire, cade în gol. Ce soartă a ursit Domnul omului ? întreabă Adam. Oare s-o purtăm de-a pururi plecați ? Abel se pleacă, îl proslăvește. Cain ? Nu de tine s-a scîrbit, ci de el însuși s-a scîrbit, zice Adam. Dar să fie numai refuzul umilinței, în atitudinea lui Cain ? Nicidecum ! Vom vedea că răzvrătitul se vrea el însuși Dumnezeu ! O idee mult întîlnită, desigur. Kirilov vrea și el să fie Dumnezeu. Dostoievski îi pune un revolver în mînă și inginerul de poduri își trage un glonț în tîmplă. Cain pune mîna pe bolovan și-și ucide fratele. Chestia cu Arabella e o poveste romantică, pînă la urmă tot ar fi învins zolismul din Cain, ori prin cîte coclauri ar mai fi cotit-o el ! Așa că mai ușor i se potrivesc lui Kirilov, decît lui Cain, cuvintele primarului Montaigne (c-a fost și primar !). Zice : (după Seneca) : „Dacă viața îți place, suport-o. Dacă ești sătul de ea, ieși dintr-însa". Ca orice breslaș, va trebui și eu să sfîrșesc lucrarea începută : deci fac nod la ață și închei fraza : punct ! Nu însă înainte de-a mai adăoga că tatăl lui Cain și Abel, Süto Andras, dă cu ei de pămînt, îi ridică în slăvi, îi pune să se ia de piept, să se întrebe, să-și răspundă, dar nu înclină balanța cu desăvîrșire în favoarea cuiva, fiindcă ar fi simplist de-ar încheia o întrebare căreia de secoli nu i s-a găsit un răspuns exact... A crede sau a nu crede ? A ucide ? A te sinucide ? A fi sau a nu fi, aceasta-i întrebarea ! Punct.

HAMLET DRAMATURGUL

Ce piesă tentantă : un autor intră într-un vălmășag de fapte și întîmplări, împins de ereditatea sa, de conștiința sa, subjugat de urzeala sorții, desigur, căci și ea trebuie să fie pe scenă ca să întunece finalul, dar împins și subjugat și de meseria sa de scrib, care-l obligă să le mai ajusteze și altora replicile, acțiunile, și să și scrie și pentru sine scenariul intrărilor, ieșirilor, al patimilor, presiunilor etc. L-am putea avea drept exemplu pe prințul Hamlet, probabil primul dramaturg ce le scrie nu numai unor actori (ai vieții și ai scenei) anumite roluri (și teatru-document, și teatru de ficțiune !), ci își scrie și sieși rolul ce trebuie să-l joace pînă la finele piesei și pînă la moarte, desăvîrșindu-și rolul în scris pe măsura apariției unor noi personaje, pînă la desăvîrșirea sa din viață, sau pînă la desăvîrșirea sa în moarte. Nu trebuie să ne mirăm : autorul danez are un dar al premoniției extraordinar, care-l face să vadă cu o zi mai devreme, cel puțin, mersul vremii sale. Chiar din întîlnirea cu Duhul tatălui său aflăm că tot ce-i spune acesta el bănuiește ! Deci Duhul aproape nu-i aduce nimic nou, ci doar îi întărește presupunerile ! Hamlet exclamă : „O, sufletu-mi profetic !" Incestuoasa fiară ce-a-nduplecat la pofta-i rușinoasă pe regină — era în mintea sa știută !

Chiar înainte de a-i pomeni Horatio de existența Duhului, prințul îi zice prietenului său de studenție, ce-i spusese că venise la înmormîntarea părintelui său, regele Hamlet : „O, nu-ți bate joc, Te rog, prietene-student, de mine ! Venit-ai, cred, la nunta mamei mele !" Și mai departe : fripturile rămase de la praznic au fost servite deci

la masa nunții. Economii! Da, Hamlet cunoaște toate ițele întîmplărilor. Zice, îngrozit: „Decît să văd această zi, Horatio, Era mai bine să-ntîlnesc în cer, Pe-al meu vrăjmaș cel mai înverșunat". Această zi murdară, a incestului, a adevărului... el o vede! Nimic nu-i este străin spiritului său profetic. Iar dușmanul cel mai înverșunat cine să-i fie altul, dacă preferă să-l întîlnească în ceruri — morți amîndoi, desigur! — cine altul decît uzurpatorul patului regal, unchiul său Claudius?

Însă, chiar înainte de întîlnirea cu Horatio, Hamlet, scîrbit de rostul lînced și-învechit al lumii sale, exclamă: „Rușine, vai, rușine!". Și spune mai departe: „S-ajungă-aici, Sînt două luni de-abia de cînd murit-a... Nici două chiar! Un rege-atît de vrednic! Că, de-l puneai de față cu cellalt, Luceafăr el părea pe lîng-un satir!" Elogiază iubirea reginei față de Hamlet-tatăl, ca să spună: „Iar peste-o lună..." Aceste puncte-puncte spun foarte clar, mai clar ca orice cuvinte, că prințul știa exact adevărul despre moartea tatălui său!

„Să nu mă mai gîndesc! Oh, slăbiciune, Tu te numești femeie! Doar o lună... Nici nu s-au rupt condurii ce-i purtase Cînd a-nsoțit al tatălui meu trup La groapă, numai lacrimi, ca Niobe. Cum oare? Tocmai ea? Chiar ea? O, doamne! Cînd și o fiară fără judecată Ar fi jelit mai mult — ca să se mărite Cu unchiul meu, al tatălui meu frate, Ce seamănă cu el așa cum seamăn Și eu cu Hercules! Abia-ntr-o lună — Cînd sarea mincinoaselor ei lacrimi Din ochii ei roșiți nici nu s-a dus — S-a măritat! Oh, desfrînată grabă Ce nimerește-atît de meșter În patul de incest! Nu-i bine asta Și nici nu poate-a se sfîrși cu bine". Deci, cum se vede, în această replică este scrisă toată tragedia ce s-a-ntîmplat și se va mai întîmpla și la care Hamlet va fi martor și... erou principal. Această replică se termină cu un vers ce-ar putea constitui motto-ul lui Hamlet. Zice el: „Taci, inimă: că trebuie să-mi țin gura".

Duhul, reconfirmîndu-i adevărul știut, îl va îndemna să nu-și mai țină gura... „Să nu mă plîngi" — îl roagă însă Duhul. Să-l asculte și să-l răzbune — îi mai cere Duhul. „Să nu mă uiți!" — îi mai cere, cu hotărîre.

„Să nu te uit? Pe tine Sărmane duh, cît mai rămîn în astă Năucă țeastă aducerile-aminte, N-am să te uit!" promite prințul, rămas singur după plecarea Duhului tatălui său.

În schimb aici, imediat mai la vale, Hamlet ne va da o altă cheie a comportării sale viitoare (și a piesei, evident!): „Voi șterge-n amintire Mărunte doruri, cărți și-nvățături, Și chipuri cercetate-n tinerețe; și făr-amestec cu-alte griji de rînd Trăi-va singură porunca ta În cartea și-n cuprinsul minții mele".

În cartea ce-o va desăvîrși în cuprinsul minții sale, în cuprinsul minții și în cartea conduitei sale n-o să mai fie loc pentru anii viitori de studenție, amintirile unor mărunte doruri din cetatea universitară germană vor fi șterse, ca și orice cărți și învățături ce l-ar putea sustrage de la împlinirea poruncii Duhului părintelui său. Mai mult: aici este și „cheia" „ruperii iubirii" față de Ofelia — ea este, desigur, un chip cercetat de către Hamlet în tinerețea sa! O va trimite la mînăstire, departe de acest foc al iadului ce-a devenit îngunoiata Danie.

Că Hamlet își va scrie de-aici încolo scenariul propriei sale vieți este un fapt ce devine și mai clar în clipa în care el își spune sieși: „Tabletele!".

Să scrie în ele, ce? „Să-nsemn că poți zîmbi! Și iar zîmbi și totuși fi mișel! Așa e, cel puțin, în Danemarca".

Și aici, atenție, Shakespeare cel atît de zgîrcit în indicații de regie notează între replici: „Scrie". Deci Hamlet scrie, ca să nu uite și ca să știe ce să facă în viitor pentru a-și îndeplini jurămîntul dat în fața Duhului. Scrie și spune: „Așa".

Și conchide, băgîndu-l pe Claudius în scenariu: „Acum stai, unchiule-n răboj. De-acum încolo îmi va fi cuvîntul: «Să nu mă uiți! Adio, o adio!» Jurat-am!".

El i-a jurat Duhului că nu-l va uita. El și-a luat adio de la Duhul tatălui său. Într-o altă lume se vor mai întîlni, cînd toate cele jurate vor fi împlinite... Dar cumva Hamlet îi jură și hotărîrii sale... și *scrisului său* ce-a consemnat această decizie!

El însă nu vrea să-i amestece pe Horatio și pe Marcellus în tragedia ce va cuprinde Danemarca; îi roagă să-și frîneze nerăbdarea de a afla ce s-a petrecut între el

și Duh. Nu e bine ca ei să afle toate tainele morții, ca să poată rămîne în viață. Știind probabil de-acum că ei vor trebui să trăiască pentru a depune mărturie în fața viitorului de cele ce în scurt timp se vor petrece în Danemarca. Îi mai roagă și să nu spună nici un cuvînt din cele ce-au văzut, să jure chiar... Da, aceste stranii lucruri Horatio să le întîmpine ca un *străin* (s.n.)... „Căci se petrec în cer și pe pămînt Mai multe lucruri decît a visat, Horatio, filosofia ta".

Dincolo de orice învățătură, de orice legi, de orice norme, dincolo de ceea ce istoria a văzut, dincolo de filosofia... Astfel prințul-dramaturg se angajează în trama piesei ce-o va scrie și-o va juca, împlinind-o... El știe că va muri. Desigur, ar putea „ieși", fugi din această „cursă de șoareci" pe care el o scrie pentru alții. Ar putea însă doar amîna finalul, cum și-l amînă cu așa-numitele sale... nehotărîri (de care a fost mereu acuzat de alți scribi). Dar el nu grăbește pașii regelui Claudius spre finalul piesei, fiindcă știe că acolo pașii lor se vor încrucișa sub ochiul necruțător al morții. Amînînd ultimul ceas al lui Claudius, își amînă și ultima sa oră pe pămînt. Cumva îi e milă de sine însuși, nu ?

Încă un amănunt : nebunia sa este pusă la cale de el însuși. Deci, se „exclude" ! E și aceasta un „joc" de teatru, un rol pe care și-l scrie pentru sine nefericitul prinț. Chiar le spune aproape pe șleau prietenilor săi cum va proceda, și-i roagă să-i jure că nu-l vor da de gol : „Jurați aici din nou, Pe Dumnezeu, că niciodat'-, oricît Vi s-ar părea de ne-nțeles, ciudată Purtarea mea — căci s-ar putea-ntîmpla Cîndva să mă arăt cam năzdrăvan — Văzîndu-mă atunci, voi, niciodată — Prin brațe-ncrucișate-așa pe piept, Sau clătinări din cap, a îndoială, Sau alte vorbe : «ei, știm noi !», «de-am spune !», «De-am vrea noi să vorbim !» și alte-asemeni Cuvinte în doi peri — să n-arătați Că știți ceva anume despre mine. Așa să vă ajute sfîntul har ! Jurați !".

Deci îi pune să jure și pe... *cuvinte,* că nu vor spune cuvinte în doi peri, oricît ar părea el de sărit din minți ! Le dă cheia rolului său — și-i pune să jure pe sabie că nu-l vor trăda pe actorul ce va fi ! Scrisul să nu fie trădat, teatrul să nu fie trădat ! Da, fiindcă doar ele mai pot face lumină în aceste „vremi ce și-au ieșit din matcă".

Marguerite Yourcenar notează în *Memoriile lui Hadrian* : „Ce-nseamnă Hecuba pentru el ? — se-ntreabă Hamlet în fața actorului ambulant ce-o plînge pe Hecuba. Și iată-l pe Hamlet obligat să recunoască faptul că acel comediant care varsă lacrimi adevărate a reușit să stabilească cu moarta de trei ori milenară o legătură mai profundă decît el însuși cu tatăl său îngropat în ajun, dar față de care durerea nu-l încearcă atît de puternic încît să-l facă pe loc să se răzbune". Distinsa scriitoare are și n-are întru totul dreptate... E adevărat că magia teatrului e atît de colosală încît un comediant a reușit, vărsînd lacrimi adevărate, să stabilească o legătură profundă cu moarta : el a adus trecutul în prezent, a unificat timpul, da, am putea noi zice. Hamlet nu trebuie să plîngă ca să se simtă „legat" de tatăl său : Hamlet a stat chiar față în față cu Duhul tatălui său mort, „apropierea" dintre ei a avut loc — cutremurătoare, dar fără lacrimi. Lacrimile se pare că sînt mai degrabă o „mască actoricească", de vreme ce regina se arătase tare plîngăreață... (numai lacrimi, ca Niobe !)... Hamlet din fire nu-i un plîngăcios — și, pe tot parcursul tragediei, trecînd prin atîtea cucute și săbii otrăvite și Anglii dătătoare de moarte, nu lăcrimează. El e zbuciumat de moartea tatălui său, dar nu-l plînge, neputincios și... Durerea îl încearcă, puternic, desigur, dar nu-i întunecă mintea încît să încerce o răzbunare rapidă, pe loc, care n-ar avea nici un rost aproape, decît acela de a-l vedea pe călău pedepsit. Nu, Hamlet ezită fiindcă ceasul morții lui Claudius n-a sosit : mai trebuie să plătească pînă atunci și curtenii trădători și lași, și prietenii săi... răspopiți, mai trebuie să afle și regina că adevărul e știut... Și mai trebuie să sosească Norvegul ! Și mai trebuie ca Horatio să bage bine în mintea sa totul, ca martor în fața viitorului...

Hamlet, prințul, scribul, regizorul, actorul, îl întreabă pe Primul actor dacă ar putea juca *Omorul lui Gonzago.* Da, i se răspunde.

„Să *ni-l joci* mîine seară", îi spune Hamlet, fără probabil să-l sublinieze pe ni-l.

Scribul Hamlet mai întreabă :

„La nevoie, ai putea învăţa o tiradă de vreo douăsprezece pînă la şaisprezece rînduri, pe care aş *scri-o* eu (s.n.) şi pe care am adăuga-o la piesă. Ce crezi ?"

Întîiul actor crede că poate, cum nu ! Prinţul face mai departe elogiul actorului, care-şi pune sufletul în slujba gîndului pînă-ntr-atîta, că ochii-i plîng „şi mintea-i rătăcită"...

„Şi toate acestea pentru nimic. Pentru Hecuba ! Ce-nseamnă, oare, pentru el Hecuba ? Iar el pentru Hecuba cine-i oare, De-o poate plînge-aşa ? Ce-ar face el De ar avea temeiul meu de patimi ? Ar potopi cu lacrimi toată scena Ar umple-auzul sălii cu blesteme Şi l-ar înnebuni pe ucigaş... (...) Iar eu, Un chip de lut, un josnic ins, tînjesc".

E adevărat, tînjeşte, fiindcă nu este în primul rînd un actor. El nu trebuie, şi nici nu poate, să joace o tristeţe, el chiar e cuprins de o mare durere. „Sus cugetul !" se îmbărbătează. Alta e calea prin care îi va forţa pe nelegiuiţi să-şi mărturisească nelegiuirea. Va pune actorii să joace o piesă despre felul în care a fost ucis părintele său. Hamlet vrea dovezi. Piesa i le va oferi. Zice dramaturgul Hamlet :

„Iar *piesa mea-i* (s.n.) capcana ce-n curînd Va prinde-n ea pe rege şi-al său gînd".

Aşa se va şi întîmpla. Prinţul ce se crede „slujitorul şi biciul hotărîrilor cereşti", profetul Hamlet îi va învinge pe ucigaşii tatălui său, scriind şi regizînd şi jucînd în faţa lor o piesă de teatru. Teatrul, astfel, se arată mai puternic decît crima, dacă e în stare să dea crima pe faţă şi s-o învingă.

Înainte de a fi actor şi de a-şi juca rolul, Hamlet e scribul, Hamlet e fiul, insul lucid care construieşte o capcană de şoareci pentru fiinţele putrede din putreda Danemarcă, din nopţile şi mîlurile ei, din gunoaiele ei, din pestilenţele ei, pentru şobolanul (ce se va dovedi a fi Polonius, nu regele !) din iatacul reginei, pentru...

Hamlet e, să nu uităm, profet ! Şi un profet nu plînge, un profet spune şi scrie ce va fi mîine. Un profet e un dramaturg ce descrie şi desfrînata grabă ce nimereşte atît de meşter în patul de incest, şi neuitarea, şi scena finală a Apocalipsei.

ÎNSEMNĂRI

Greta Garbo a împlinit în septembrie şaptezeci de ani. Iată că şi gloriile îmbătrînesc în zile de calendar : stelele de pe miraculosul celuloid îşi sărbătoresc ziua de naştere în tăcere ca să ascundă ruina pe care timpul o desăvîrşeşte în viaţa lor ce nu aparţine mişcătoarelor şi veşnicelor umbre de pe ecranul imaculat. Septembrie curge blînd spre octombrie, ca o vară prelungită, ca o vară a babelor, cum se mai spune pe alocuri. Fumul frunzelor arse aminteşte însă că verdele a ruginit ca în romanţe ; şi grădinile au început să îngălbenească lent, cuprinse parcă tot ca în romanţe de o ciudată şi ireversibilă gălbenare. În drum spre Dănceu, această blajină înaintare a orelor nu poate să nu fie marcată de miracole : şi iată cum la motelul de la Balota de unde se vede şerpuind argintiu Dunărea îşi face apariţia pe la mese un ţap însoţit ca în basme de gingaşe căprioare. Numai că feeria se opreşte aici, ţapul se dovedeşte pragmatic nevoie mare : bea bere cu sticla şi uneori se îmbată criţă şi se culcă şi bineînţeles sforăie. Aşa că unii călători daţi jos din maşinile lor minunate se fotografiază la masă bînd alături de şugubăţul patruped, fotografii ce arată fără drept de tăgadă că nu numai caii beau bere. Un pic de umor în acest septembrie maiestuos nu strică, cu atît mai mult cu cît el vine de la un ţap ce îndeobşte şi de demult prin spiţa sa ispăşeşte atîtea nu prea dulci şi nici prea pline de bere păcate. Seara cerul e albastru, planete oarbe cad în depărtări şi sîngele vinului beat de insomnie tremură în struguri. Podgoria Plaiurile Drîncei are în stema pentru Merlot o cupă dacică găsită la Poroina (cu doi inşi desculţi şi înfăşuraţi într-un

fel de togă privind drept înainte, la picioare cu un fel de floarea soarelui retezată și un ochi mare cît un cap de om), Rieslingul italian are pe etichetă o amforă dacică găsită la Porțile de Fier : un cocoș cu un singur picior stă pe un miel și ține în cioc un pește, o altă pasăre cu ochi uriaș zboară deasupra unui țap cu un corn uriaș. Sigur că etichetele se fac mai ușor decît vinul. Dar Pîrvu Ion, șeful viilor, îmi spune că în numai doi ani în jurul Vînjului Mare s-au plantat aproape două sute de hectare de viță nobilă. Dacă oltenii n-ar fi lăudăroși aș crede că vinurile negre de Mehedinți sînt mai bune decît cele de Sîmburești și Miniș. Oravița ? O, rea viță ! ar fi spus pe vremuri o cinstită față călugărească a doua zi după cinstirea paharelor. Și să aibă dreptate Pîrvu Ion că strugurii Mehedințului își merită locul în stema județului și vinurile focoase, electrizante etc. etc. ? Trebuie verificat totul în practică, îmi zic, altfel toată povestea minunatei licori rămîne o lungă teorie. Și nu mă pot lua nici după țapul de pe amforă, atît de sigur de sine și de belicos încît pare trecut prin încercările cuviosului călugăr și ieșit din ele nedoritor de apă. Vom gusta cu inima curată și vom încerca să înțelegem de ce Pan se zice că s-a născut pe malurile Dunării noastre, Pan, zeul fertilității, cel cu coarne și picioare de țap și cîntăreț din nai.

Mehedințul n-are bouri în steme, are struguri și albine. Salcîmii în floare, îmbrăcați în alb, par un alai de miri și mirese în nopțile și zilele verii. Cu ei cîmpia de nisipuri de lîngă Dunăre își ia o altă înfățișare. Păduri de tei își revarsă peste sate duhul amețitor. Tei și pe lîngă cimitire, și în curți, și biserici, și la răscruci, unde într-o zi am văzut cum mortului jelit o cioară croncănitoare i-a lăsat în locul mirului, pe frunte, pecetea, semnul norocului. Și n-am înțeles niciodată de ce-o fi avînd bietul om nevoie de atîta noroc și nici la ce i-o fi fost de folos. Dar cu această zi intru adînc în copilărie și parcă aud vaietele lumii mîncată de vîrcolaci și copitele cailor sfîntului Ilie prin cer și — mai ales în nopțile de război cu bombardiere intrînd în țară peste Dunăre și peste Dănceu — aud zgomotul stelelor, infernal. Ce-a mai rămas acum din imaginea de atunci a satului ? Să luăm ca într-un roman, didactic, întîi personajele : au dispărut boierii, logofeții, arendașii, proprietarii de mori, de treierători, geambașii, cei cu mașini ce cărau oamenii la Oraș (Turnu-Severin era Orașul). Ce personaje au apărut ? Marinari, șoferi, navetiști, toți rămînînd în același timp și țărani, tractoriști, mecanici, electricieni, operatori de film (Greta Garbo a fost și ea la Dănceu !), angajați la sistemul complex de lucrări pentru îmbunătățiri funciare, pentru lucrări de desecare și regularizare a cursurilor Blahniței și Jiviței... Ce-i asta? Păi pe-aici pe la noi nu era plin pămîntul de bălți ? Era. Erau și știuci și plătici și țipari. Și țînțari. Da, țînțarul chiar mi se părea o capodoperă a bălților. Ei, acest sistem complex va cuprinde 24 000 ha... Stai, stai, Constantin Bulugiu. Dumneata ești din Izvoarele, de lîngă Dănceu, ne desparte balta grozavă zisă Rotunda, ne desparte Cioaca, între noi este Fîntîna dintre pogoane. Ce este acest sistem? Ce-a început să se vadă, îmi răspunzi. Exact așa îmi răspund și prietenii mei din Severin cînd îi întreb ce înseamnă Porțile de Fier : ce se vede : o construcție modernă, plus trafic fluvial îmbunătățit, plus energie. Locul cinci în lume, locul întîi în Europa. Oltenia, principalul furnizor de energie al României. Hidrocentrala cu cele mai automatizate echipamente din lume, cu cel mai mic număr de oameni pe megavat...

Da, dar eu în fața cifrelor m-am pierdut încă de cînd învățam teribila tablă a înmulțirii, așa că aș prefera să vorbim pe-ndelete, ca să pricep, să vorbim despre bălți și nisipuri, despre trestie și papură și melci și despre tot inventarul fabulos al vieții acestor ape, despre imperiul de-o vară al țînțarilor, despre legile lor țînțărești, perfecte, despre decorul de odinioară al acestor meleaguri, al acestor sate, despre balurile elevilor, despre izvoarele reci de la Izvoarele, despre... „Tot acest peisaj se va schimba, decorul se va schimba, și clima. Se vor face lucrări de modelare a nisipurilor zburătoare (de tip saharian) pe 7.000 hectare. Se va lucra la combaterea eroziunii pe versanții Dunării și Blahniței (de la Rogova, Pătule) pentru a feri lucrările propriu-zise de colmatare, deteriorare... Se vor iriga 28.000 hectare într-o zonă unde producția n-a urcat mai mult de 15—20 de banițe la hectar". Bulugiu Constantin din Izvoarele este directorul Direcției agricole județene. După ce trecem de Balta-Verde, Gogoși, Burila, Jiana, Vînjuleț,

Hotărani, ajungem în Vînju-Mare. Aci ne lasă cu Pîrvu Ion ce făcuse tot timpul pe şoferul, excelent de altfel, şi urcă la volanul „Daciei", ce-l aşteptase, şi pleca la o şedinţă într-o comună spre Prisăceaua lui Geo Saizescu. Vasăzică aceste lucrări vor să înmormînteze un timp vechi. Dar ce înseamnă acest timp ? S-ar putea oare vorbi despre un imperiu al ţînţarilor la Dănceu ? Copilăria celor din leatul meu, sau din regimentul meu, cum se mai spune, gravitează între anii din împrejurul războiului şi ea e bîntuită violent vara, spre apusul fiecărei zile, de aceste mecanisme desăvîrşite şi blestemate, bîzîind infernal în divizii, ca nişte mori. S-ar putea vorbi de-o istorie a creşterii şi descreşterii acestei fabuloase împărăţii. Dar o istorie a ţînţarilor pe cine-ar interesa în epoca atîtor superrachete ? Cine mai tremură azi scuturat de malarie şi chinina din bobul ei albăstrui cîţi o mai ţin la căpătîi, ca pe un miracol ? Aberanta proliferare a acestor minuscule efemeride al căror paradis era apa scăzută în bălţi pline de trestii şi papură şi duhnind a noroi putred cu ce putea fi stinsă ? O perdea de salcîmi despărţea satul de balta Fîntînii, dar ei parcă veneau încolonaţi de la Crucioi pe drumul dinspre Gruia, veneau dinspre Ontolea şi Rotunda şi nici fumul înecăcios de gunoaie nu-i putea opri. Numai soarele îi amorţea, îi hipnotiza, parcă-i stîrpea. Venea însă seara şi sub romantica lună ei îşi continuau mersul lor de sute de ani. Nu puteau fi bătuţi decît de soarele verii. Sau puteau fi stîrpiţi prin moartea bălţilor dinspre Izvoarele şi Balta-Verde. Ceea ce părea imposibil, Rotunda făcînd parte din viaţa Dănceului. Acolo copiii învăţau înotul, acolo peştii erau prinşi vara şi iarna, acolo, pe zeci de hectare... O legendă scăldată în culori violente şi tremurătoare, o lume de papură şi de nămol, un imperiu demenţial de ţînţari ce se prăseau într-o fericire fără egal.

Dar Bulugiu Constantin, înainte de a ne despărţi, nu uită să-mi reamintească producţiile ce vor fi în această zonă de baltă şi nisipuri... „Vor fi soiuri mai bune, şi soiul, partea genetică, va fi factorul limitativ al producţiei, nu apa. Se va schimba aspectul dezolant al peisajului, perdele de pădure vor proteja solul şi vor diminua curenţii de vînt ce provoacă eroziunea. A, da, aceasta va însemna decorul schimbat, şi microclimatul modificat..." „Combaterea eroziunii e aproximativ rezolvată şi prin plantaţiile de vie pe aproape tot versantul", intervine Pîrvu. Da, toate bune şi frumoase, dar cel mai mult îmi place, în această bătălie de izgonire a bălţilor şi de regularizare a Blahniţei, ca să nu mai vagabondeze, de modelare a nisipurilor, în izgonirea timpului uzat şi modelarea altuia, nou, cel mai mult zic îmi place această scurtă propoziţie a lui Bulugiu : „La Ţigăneşti vom scoate din Dunăre un debit asemănător Jiului". Adică pe pămîntul ţării vom avea un nou rîu, ce nu va fi trecut pe nici o hartă, se va construi un nou rîu, un nou Jiu ce nu va izvorî din munţi şi din izvoare, ci, paradoxal, va izvorî dintr-un fluviu ce se va vărsa, peste un timp, împuţinat, în acelaşi fluviu, în Dunăre. Dunărea, drum fără pulbere, înconjurată de pulbere. Nisipuri adormite sub rădăcinile ca nişte gheare ale minunaţilor şi modeştilor salcîmi cu flori albe, nisipuri sterpe spre Dunăre, pe unde fu în secoli vatra vechiului fluviu, nisipuri golaşe, mişcătoare, zburătoare, nisipuri fără memorie, necrescînd pe ele aproape nimic, dune pleşuve, umflături rotunjite de valurile vînturilor, nisipuri, pînă în ceruri de praf, pînă la Dumnezeul de praf al acestei împărăţii a nisipurilor sterpe şi plimbăreţe.

Dar acum dunele de nisip dintre Izvoarele şi Balta-Verde şi Gogoşi au fost culcate sub uruitul imenselor maşini, să nu mai existe pante şi tractoarele să poată trece şi munci în voie în viitorii ani. Din loc în loc au fost lăsate mameloane de nisip, unele şi de peste patru metri, să se vadă cît s-a tăiat dealul : stau ca nişte piramide caraghioase de nisip, cu ierburi otrăvite şi mărăcini în cap, santinele lăsate în post să asiste la propria ruină a armatelor de nisip şi a timpului bătrîn. Pe marginea drumului, la micul centru de cercetare ştiinţifică, inginerul Gogoliu Gheorghe e îngrijorat de stolurile de păsări ce-i invadează floarea soarelui... „Rezultatele experimentale de-aici privesc regimul de irigaţie, stabilirea cantitativă a aportului freatic, restabilirea consumului de ape, astfel ca atunci cînd se va iriga întreaga zonă (datele scoase de-aici să ajute în prezent proiectării, în viitor, exploatării) să se ţină cont de..." Da, înţeleg, zona este extrem de neuniformă. „Prin aportul apei de irigaţie vor fi depăşiri de producţie între 40—80%." Tînărul inginer crede în reali-

zarea culturilor de soia în nisipuri, încearcă tot aici culturi de arahide, crede în ce face. Da, zona nisipurilor reprezentînd peste 30% din suprafaţa judeţului, se impune în Mehedinţi o staţiune experimentală mai mare, da, are dreptate inginerul. Bulugiu fiind de părerea sa, sper că această zonă ce ridică probleme cum în altă parte nu se ridică va beneficia de ce îşi doreşte, mai ales că oltenii ce-şi pun în gînd nu există să nu-şi împlinească. Da, ei ştiu să se lupte, să se apere de orice, şi de vreme chiar. Traian Popescu povesteşte cum Nică al lui Nae, drag nouă, nu pleca din bătătură cu căruţa fără să aibă în ea o rogojină. De se punea ploaia, avea cu ce să se acopere, de bătea amarnic soarele la amiază locurile unde era la muncă atîrna rogojina într-un lemn şi avea umbră sub care să mănînce şi să mai respire.

Unele obiceiuri vechi dispar, altele noi îşi fac locul. Lăutarii cîntă pe acoperiş luni dimineaţa după nuntă în curte la Taiche, bat toba şi strigă peşte proaspăt în timp ce cisterne cu lapte trec spre Severin şi tractoarele pornesc spre cîmp, ţuica fierbe în drum pe pirostrii şi hora se-ncinge în jurul focului, excavatoarele se tîrăsc spre bălţi, fotbaliştii comentează meciul jucat ieri pe stadionul îngrădit de la Podiţ, bucătarul se urcă şi el pe acoperişul de ţigle şi bate într-o oală ca într-o tobă, satul vechi se amestecă fără violenţă şi fără să-ţi dai seama cu cel nou, cîmpia se schimbă, bălţile dispar ca să lase loc pămîntului irigat, ţînţarii robi propriilor lor infailibile şi secrete legi care i-au făcut celebri îşi pierd imperiul iar miracolul lor efemer trece parcă în amintire ca într-un vis ; nisipurile, doliul cîmpiilor de lîngă Dunăre, vor fi udate de acest rîu nou pe pămîntul patriei, de acest nenumit Jiu tras din Dunăre cu pompe şi care pleacă din Ţigăneşti pe canale să fertilizeze pămîntul, pămîntul peste care s-aude în acest septembrie cînd Greta Garbo împlineşte şaptezeci de ani cîntecul cîntăreţului din nai, cîntecul lui Pan cel cu coarne şi picioare de ţap, zeul fertilităţii. Şi parcă anonimii din atîtea sate, niciodată poate neprinşi pe o peliculă de celuloid, prin efortul lor l-au înviat pe zeul naturii şi al belşugului care fusese înecat în bălţi şi în nisipuri.

ORFANII

Pînă să ajungem la *Orfanii*, piesă scrisă probabil de Jurō Motomasa, să zăbovim cîteva clipe asupra „Teatrului *nō*" şi s-o consultăm pe Stanca Cionca, prefaţatoarea şi traducătoarea selecţiei din „jocurile maimuţăreşti" japoneze. Deci ar fi vorba de un teatru laic, jucat de actori profesionişti, nu de bonzi, încă pe la începuturile secolului cincisprezece, cînd Zeami scrie şaisprezece piese, şi mai scrie (printre altele) şi *Scrierea despre transmiterea florii*, menită să fie un fel de îndreptar spectacologic, un caiet de regie. Ca şi în *Hamlet*, găsim şi la Zeami sfaturi date actorilor („Ci mişcă-te cu măsură şi joacă potolit : aşa vei stîrni interesul privitorilor" etc. ; „Întîi devii una cu personajul, apoi îi imiţi gesturile" etc.). Stanca Cionca rezumă excelent structura arhetipală a acestor piese-parabole ale căutării şi dobîndirii cunoaşterii. *Waki*, Omul fără însuşiri, porneşte la un drum lung, al cărui ţel e precis : un templu, un crîng cu pini, un golf, cîmpul unei bătălii sau altele. Ajuns la ţinta călătoriei, întîlneşte „un om de prin partea locului", *Shite*, pe care-l iscodeşte despre cele întîmplate aici în vremuri trecute. Din lămuririle preaştiutoare ale omului, *Waki* îşi dă seama că are de a face cu o întrupare, sub formă omenească, a duhului, zeului sau demonului de care se leagă legenda locului. *Shite* se retrage, iar *Waki* se pregăteşte să petreacă o noapte în cîmp sau într-un adăpost umil, aşteptînd Visul. Aici începe partea a doua a piesei, care este o epifanie : duhul se arată în înfăţişarea sa adevărată, făcînd să reînvie mitul sau legenda într-un dans pe care corul îl însoţeşte cu comentariul său. Arătarea, atunci cînd nu e o zeitate, se vă-

deşte a fi o nălucă rătăcitoare, chinuită de patima care o mai leagă de cele pămîntești, „jinduind după izbăvire, după adevăr". Dacă lăsăm la o parte — sau nu lăsăm ! — faptul că una din dogmele buddhismului e cea a reîncarnării fiinţelor, pe una din cele şase căi (a iadului, a demonilor, a dobitoacelor, a duhurilor, a oamenilor, a cerului), lăsăm la o parte şi chinurile ce-l cuprind pe bătrînul *Hamlet*, revenit pre pămînt, neputînd să-şi doarmă somnul de veci, lăsăm la o parte şi atîtea apariţii din de dincolo de lume din teatrul medieval european şi conchidem spunînd că nu doar dogmele circulă şi se aseamănă, ci şi, cum e şi firesc, motivele literare (de ce nu ?). Circulă, sau se aseamănă. E şi normal să fie aşa, dacă sîntem de acord că adevărurile nu doar se aseamănă, ci chiar sînt acelaşi lucru, indiferent pre ce meridian şi în ce secol s-ar petrece... Uşor, uşor, adică, noi tragem de pătură ca să dezvelim Arhetipurile ! Dar ca să nu ne trezim că dăm chiar cu nuca în perete, sărind din Japonia în Anglia, s-o luăm cu tingan ! În fond, nimeni nu ne poate obliga să nu credem în presupunerile noastre. Chiar tincilor nu li se impută pasiunea şi credinţa cu care intră în jocurile lor. Dar cum noi nu mai sîntem nici prea juni (vai ! ce păcat !), o să ne tragă cineva de perciuni prea tare pentru încercarea de a încropi din despletite şi răsrăspîndite prin istorii şi geografii fragmente de întîmplări şi adevăruri o imagine a umanului ?... Dar hai la treabă, pînă nu năpîrlesc de tot noţiunile şi adevărurile. Să nu-l uităm, întîi, pe Hamlet, cel aflat în descîntecul regelui Claudius, ce vrea să-i adoarmă firea şi să-i croiască o altă fire, plină de promisiuni de mărire (în grad regal !) şi de iluzii oficiale. Nefericitul prinţ danez doar în *Actori* — deci în Artă ! — îşi mai află un sprijin în greaua şi nesăbuita sa întreprindere de a circumscrie adevărul morţii tatălui său (al Morţii şi al Vieţii, în ultimă instanţă). S-a bătut destulă şi grea monedă (şi întru totul motivată monedă) pe Puterea Prieteniei : într-adevăr, prin Horaţio, singurul om care stă de la începutul şi pînă la sfîrşitul piesei alături de prinţul Daniei, se ridică un grozav imn de slavă Prieteniei, încît cu o oarecare obrăznicie am putea spune că *Hamlet* este o piesă despre măreţia prieteniei. Fiindcă nu acelaşi lucru îl putem spune despre Dragoste... Ofelia acceptă (în numele iubirii ?) să-l şi spioneze (bine, să-l tragă de limbă !) pe feciorul Gertrudei, şi chiar dacă va înnebuni mai tîrziu (tot în numele dragostei !), nebunia ei are o aură (desigur) de măreţie (ca orice pierdere a echilibrurilor) — şi prin inutilitatea ei va deveni şi ea un sprijin în luarea unor (în sfîrşit !) hotărîri de către nehotărîtul prinţ... Deci... Prietenie, Dragoste, Popor (soldaţii sînt şi ei poporul, soldaţii care fac de pază în castel cînd apare Duhul bătrînului rege ucis, duhul adevărului ucis), dar prea puţin a intrat în „Ecuaţia Hamlet", rolul Artei. S-a vorbit, e drept, despre îndreptarul... către actori etc. şi mai puţin, credem noi, despre Puterea Artei în circumscrierea adevărurilor căutate de Prinţ. Să notăm însă acum cîteva dintre „sfaturile" date actorilor de către Hamlet : „...Fiţi cît mai stăpîniţi. Chiar şi în noianul, în purtarea — ca să zic aşa — în vîrtejul pasiunii, trebuie să păstraţi o măsură care să-i mai potolească puţin sălbăticia... Dar nici molateci să nu fiţi. Bunul simţ să vă fie călăuză. Potriviţi fapta cu vorba, şi vorba cu fapta. Luaţi seama şi nu depăşiţi cuviinţa şi cumpătul firii ; fiindcă tot ce întrece măsura se abate de la ţelurile teatrului, a cărui menire încă din capul locului este să înfăţişeze un fel de oglindă a firii, să arate virtuţii chipul ei adevărat, trufiei icoana sa şi fiecărui veac, fiecărei epoci, tiparul şi pecetea lor". Va să zică ţelul teatrului (adică al Artei, nu ?) este să fie o *oglindă a firii* şi să arate virtuţii chipul ei adevărat. Dar Hamlet, prietenul actorilor, este şi el un actor, şi sfaturile pe care le dă prietenilor săi şi le dă şi domniei sale. În furtuna pasiunii să nu-şi piardă măsura ! Dar nici molatic să nu fie. Bunul simţ să-i fie călăuză în greaua întreprindere la care s-a înhămat. După cum se observă, catehismul acesta are ceva din rigoarea implacabilă a unei forţe supreme, a unei Meniri supreme. Lui Hamlet parcă îi este dat să ducă la împlinire o voinţă implacabilă... El, cel acuzat de lipsă de voinţă, singur îşi dă *Legile !* Şi cine are legi, parcă începe să aibă şi însemnele Destinului. Să fie Hamlet în putreda Danie prinţul hărăzit de destin să fie chiar Destinul acelei epoci, tiparul şi pecetea acelui veac ? S-ar putea. În primul rînd fiindcă Hamlet, cînd apare în scenă, cînd deci începe deşteptarea sa, este deja un Orfan. Studentul cam pehlivan de prin Germania, petrecăreţ, are acum alt des-

tin : pînă cînd trăia regele Hamlet, el nu avea nici o responsabilitate. Acum e orfan, acum e pus în fața nodului gordian : trebuie să dezlege lumina de întuneric, trebuie să dezlege apele, izvoarele, să restabilească locurile sacre și să facă timpul să-și reia mersul. Fiindcă, odată cu moartea regelui Hamlet, în Dania, Timpul s-a oprit. Continuă doar inconștientul să-și umble pasul, și cele pline de întunericul instinctelor apucături ale lui Claudius... Continuă doar să curgă vinuri la petreceri, putregaiul să-și arate splendorile în acest timp înghețat. Această cocină a Danemarcei, putredă, echivalează cu un sfîrșit de lume (nu doar de veac). E necesară o nouă creație, un nou început de lume. Printr-o jertfă, probabil. Dar nu aceasta e principalul, ci că astfel nu se mai poate trăi... Cine e sortit să deschidă veacurile unei lumi noi ? Purul, virginalul. Copilul, orfanul, cel investit cu semnele și însemnele zeilor, ale destinului. Oedip era orfan (chiar el își omorîse tatăl) — cînd își începe strălucita și întunecata misie de a dezlega tainele sfinxului și a scăpa Cetatea Tebei de ciumă și de moarte, spre a o înfunda mai tîrziu în miasmele care-l vor duce să-și ia singur lumina ochilor săi, Lumina... Ciobănașul din *Miorița* e orfan și el... Horus, fiul lui Isis și al lui Osiris, rămîne și el orfan... Moise cum stătea cu starea civilă ? El, întemeietorul unui vis și ziditorul unei țări în care niciodată nu va ajunge ?... E plină lumea, și sînt pline veacurile de orfani. Iată ce scrie Mircea Eliade în *Comentarii la legenda Meșterului Manole* : „Copilul Meșterului, prin simplul fapt că devine orfan în urma jertfirii mamei, e omologat zeilor și eroilor «Copii-orfani» (Dionysos, Hermes, Kullervo etc.)" Și la sfîrșitul acestei fraze, Eliade ne trimite la Jung și Kerény. Eliade spune mai departe că în lumea mitului (și acești orfani Investiți repetă drama mitică a eroului de pretutindeni și din toate timpurile), importantă este clipa (întotdeauna aceeași) a începuturilor, pe care orfanul o retrăiește. „El e singur, e unic : prin el sau contemporan lui, iau naștere lumile". „Apariția unui asemenea copil coincide cu un moment primordial : creearea Cosmosului, creearea unei lumi noi...". Fiind vorba de adevăruri etern valabile, mitice, ele sînt deci valabile și pentru copilul-orfan din Meșterul Manole, dar sînt valabile, firesc, con-

tinuăm noi, și pentru orfanul din *Miorița*, și pentru orfanul prinț danez Hamlet... Dacă „balada Meșterului Manole este ea însăși un produs folkloric de tip cosmogonic, deoarece jertfa zidirii este o imitație omenească a actului primordial al creației Lumilor", cum scrie Eliade, întreprinderea prințului danez de a curma nebunia și incestul și putreziciunea Haosului (danez, de !) și a crea un Univers nou (o Danie nouă, de !), chiar prin jertfa zidirii în sine a morții prin cucută, nu o putem numi o tragedie de tip cosmogonic ? Danemarca este o lume otrăvită, o lume de cucută, a cucutei, a beznei care „acționează" asupra beznei din *simțuri ;* cucuta nu înviază, nu dă puteri, nu aprinde „flacăra" Rațiunii, nu e Lumină. Cucuta secera și duce în neantul ei totul : rege, regină, regat... vinovați și nevinovați, victime și călăi. Danemarca este construită pe cucută, este cuprinsă în haosul cucutei, e o cucutărie ! Nu mai e o cetate. Hamlet bătrînul moare cu această licoare bolnavă turnată în ureche (ca în veci să nu mai *audă* foșniturile cearceafurilor de sub frămîntările soției sale și ale fratelui — regal ! — Claudius), Claudius chiar moare înainte de a-l ucide tăișul sabiei, moare de otrava de pe tăișul sabiei, Gertruda moare înghițind din pahar otrava destinată fiului său ca să *tacă !*... E formidabil acest ins încă destul de contestat (și ca biografie) : Shakespeare! Cum pier personajele lui în *Hamlet !* În ce punct al trupului lor îi izbește necruțătoarea moarte ? Regina bea cupa cu băutură plină de tainele cucutei : *gura* ei să moară prima, gura care-l sărutase pe Claudius, gura care prin acest sărut a ruinat Dania și a făcut să înflorească nebunia și fărădelegile tuturor nebuniilor. Ultimele cuvinte ale acestei guri : „Cu voia ta, stăpîne, vreau să beau." Cu voia lui Claudius. De ce cu voia lui ? Încă îl mai iubea ? Desigur, voia să-și cruțe fiul : ea bînd otrava, să n-o bea Hamlet. Dar era o naivă : tăvălugul pornise, moartea (și a regatului) nu mai putea fi oprită... Gura ei ticăloasă simte va să zică prima otrava fatală, ea care simțise prima otrava drăgăstoasă a incestului. Laertes cade rănit de sabia pe care el însuși acceptase s-o moaie în venin. Claudius moare străpuns de unealta trădătoare... Pieptul lui e străpuns, probabil e atinsă și inima sa neagră... Dar nu e de ajuns. El va bea și din cupa în care era depus inelul cu

venin. „Bea din veninul ăsta" îi zice Hamlet și Claudius moare poate a doua oară, în *gură* simțind pentru ultima oară esența vieții sale, Cucuta ! Hamlet moare, cuprins tot de otravă : „Puternicul venin îmi stinge mintea..." Lor, le-a stins *simțurile hăituite de plăceri*, lui îi stinge *Mintea*... Mai zice însă, profetizînd o nouă lume, un nou destin al țării sale, ce va fi condusă de norvegul tînăr, Fortinbras : „Dar pot să spun că Fortinbras e-alesul, El are glasul meu ce moare-acum". Fortinbras va duce mai departe cuvintele sale, deci, crezul său. Restul e tăcere, ca în orice tragedie.

Dar să ne întoarcem în Japonia, la teatrul *nō*, teatru plin cu zei, cu inși războinici, cu duhuri de femei, cu demoni... *La rîul Sumida* este un *nō* cu „femeie nebună"... Ne-am oprit la această piesă fiindcă în ea este vorba de o văduvă (rețineți !) căreia i-a fost furat feciorul de un neguțător de robi. Văduva își pierde mințile de durere și cutreieră prin țară bolundă, să-și afle odrasla : și-i găsește fiului doar mormîntul, la Sumida. Această lucrare ne-a dus cu gîndul la episodul din *Miorița* în care mama își va căuta fiul, după cum chiar păcurărașul bănuiește înainte de a muri... Păcurărașul o vede pe măicuța sa întrebînd de el : „Din ochi lăcrimînd, Pe cîmpi alergînd..." Și el îi spune mioriței să se îndure de măicuța sa și să nu-i spună Adevărul :

„Tu Mioara mea,
Să te-nduri de ea
Și-i spune curat
Că m-am însurat
C-o fată de crai
Pe-o gură de rai...".

Smintita, mama lui Umewakamaru, din piesa japoneză, o femeie între două vîrste, are în mînă un fir de bambus : se oprește din rătăcirea ei prin lume și zice :

Adevărat în inima
unui părinte niciсînd
nu se face-ntuneric
și totuși m-am rătăcit

pe drumul iubirii de mamă.
Unde o fi acum
fiul meu iubit
înzăpezit e drumul
oi întreba în cale
pe toți călătorii
ce drum a apucat
ascult ce-aud
de sus din văzduh
vîjîie vîntul singur
. . . .
pe cîmpul cu iederă
rouă trecătoare e viața".

De cînd i s-a furat copilul, cu inima răvășită îl caută : „Inima de mamă o mie de sate de-ar străbate feciorul drag nu-l uită." Pînă la urmă duhul copilului mort apare, mama dă să-l îmbrățișeze, dar el intră iarăși în mormînt. Aș mai nota doar o dorință a fiului, înainte de a muri : „Tata e mort și eu rămăsesem cu mama, pînă ce m-a răpit neguțătorul de robi, și așa ajunsei aici. Fiți buni și îngropați-mă la marginea drumului, ca să *treacă peste mine măcar umbrele călătorilor* din Urbea mea dragă (s.n.). Și să-mi puneți o salcie pe mormînt"... Păcurărașul din *Miorița*, înainte de a muri, îi spune mioarei să fie îngropat :

„În strunga de oi
Să fiu tot cu voi
În dosul stînii
Să-mi aud cînii..."

Corul, din piesa japoneză, mai glăsuiește :

Săpați pămîntul oameni buni
lăsați mama să-i mai vadă
chipul o dată
părea doar că mai are
atîtea înainte-i
și iată s-a stins
părea că mai are atîtea
și iată s-a stins

rămas-am eu mama
în viață fără nici un rost
așa e mersul lumii
năluciri se-arată și pier
nestatornice toate
floarea amărăciunii
o duce vîntul vremelniciei
în noaptea lungă
între viață și moarte
nori umbresc schimbători
lumina lunii
în fața ochilor iată
trecerea lumii deșarte
în fața ochilor iată
trecerea lumii deșarte".

Aș vrea să remarc strălucirea versurilor japonezului, egală cu a englezului Shakespeare, egală cu a anonimului creator al *Mioriței*... Doamne, cîte văduve îndurerate și cîți orfani pe glob ! Să n-o uităm pe Isis, văduva lui Osiris, Isis, zeița ce personifica prima civilizație egipteană, zeița Medicinei, a Căsătoriei, a culturilor de grîu, deci am putea zice, zeița Grîului... Să ne aducem aminte de mama păcurărașului moldovean, căutîndu-l, pe toți întrebînd :

„Cine-a cunoscut,
Cine mi-a văzut
Mîndru ciobănel,
Tras printr-un inel ?
Fețișoara lui,
Spuma laptelui,
Mustăcioara lui
Spicul grîului..."

Nicăieri în *Miorița* nu se vorbește despre tatăl tînărului păcurar. Or ciobănelul nu putea să se nască din aer, și nici să fie zămislit ca Iisus Cristos prin Cuvînt. De-ar fi fost de stirpe divină, am fi auzit măcar o vorbuliță din gura năzdrăvanei mioare, care să ne ducă ușor cu gîndul spre tainele și spre scopurile pămîntești ale cerului. Nu, ciobănelul este moldovan, are oi mai multe, mîndre și cor-

nute, e un om cu picioarele pe pămînt în ale meseriei sale și cu picioarele pe pămînt în ale înțelegerii cursului lumii. El este însă cu siguranță Orfan de tată, lucru ce poate să însemne, conform credințelor străvechi, cum am mai spus mai sus, că el poartă semnele și însemnele Destinului. (Desigur : e vorba și despre destinul său, și despre destinul dușmanilor săi, al omului, al lumii, nu ?...) Unde s-a născut ciobănașul ? În munți, la cîmpie ? Oricum, e un fiu al Naturii. Poate că e un copil din flori ? De ce nu ? Poate e făcut într-o noapte de dragoste (interzisă ! ei, de cine ? !), poate este un fiu al Luminii, făcut și născut în bucuria zilelor, în lumina lumii ?... Pruncușorul lui Manole va fi și el orfan : mama sa va fi jertfită chiar de Manole, zidită... Zidind-o în zidurile monastirii, parcă Manole își zidește și propriul destin !... Caplea nu se revoltă. E vorba și în cazul ei de un soi de resemnare ? Ciobănașul mioritic se lasă și el în voia sorții, înțelegîndu-și soarta. De ce nu se bate cu viitorii săi asasini ? Dar Hamlet de ce nu se bate cu cei care-i pun la cale moartea ? De ce nu-și înfige spada de la început în Claudius, cel care-l trimite să moară în Anglia ?... Dar nu bănuiește el cine sînt cu adevărat Rosencrantz și Guildenstern ? Nu prea, pînă nu rupe pecetea marii lor solii, în care se cerea Engliterei să-i taie lui capul... Pînă atunci nu-i luase de guler ! Căci *nu era sigur* de ticăloșia lor (veșnica îndoială hamletiană !), așa că nu putem spune că în călătoria prințului în Anglia e vorba de un alt exemplu de resemnare. Ciobănașul însă... Chiar știind planul viitorilor săi asasini, nu întreprinde nimic. Formidabilă este explicația dată de Coșbuc : „E de notat că Făt-Frumos știe că tovarășii (Strîmbă-Lemne și Sfarmă-Piatră, nu ?) vor să-l omoare, cum știe și ciobanul moldovean, dar nici ciobanul nu se luptă cu ciobanii, nici Făt-Frumos nu-și ucide tovarășii, cu toate că putea !" Ce se-ntîmplă ?... Dacă tragem linia și adunăm, ajungem la concluzia că toți acești băietandri luați în discuție sînt mai mult sau mai puțin (mai puțin piciul Caplei, de !) resemnați, nu de spaima morții, ci fiindcă înțeleg rostul firii și mersul vieții și al lumii. Orfani, fii *Unici*, fără frați deci, și fără surori, ei cunosc cu o zi mai devreme cursul zilelor din calendar. Făt-Frumos doar știe pentru ce a ieșit din burta

mamei sale, dinainte de-a se arăta în viața viață ; Hamlet, după îndelungate îndoieli, își potrivește fapta după gînd și dă răspuns întrebării capitale pe care singur și nesilit de nimeni și-o pusese ; japonezul, egipteanul, Moise... iar copilul lui Manole și copilul văduvei din *Miorița,* ca toți orfanii... Să-i dăm Cezarului ce este al său, și să-l ascultăm din nou pe Eliade vorbind despre funcția arhetipală împlinită de „copil" : „tot ce se face sub *semnul* său, se face în perenitate, pentrucă se face la «începutul timpurilor». În fond, se poate vorbi în legătură cu toate aceste rituri, de o «eternă reîntoarcere» la ceea ce a fost la început, de o *reluare* a mersului lumii, de o *reîncepere* a Creației. De cîte ori se întîmplă ceva grav, care amenință integritatea Naturii sau a colectivității, nu se împlinesc acțiuni rituale pentru a *repara* ceea ce s-a greșit — ci, prin magia ritului, se reia totul de la *început,* adică se repetă Creația lumii". Dacă unii copii sînt jertfiți pentru aceasta, Ciobănașul din *Miorița* se autojertfește... Vrea el să se reîntoarcă în Haos ?... „Lucrul cel mai sigur este reîntoarcerea la momentul Creațiunii... Demonstrează, mai ales, setea omului arhaic de a retrăi *întregul,* de a se reîntoarce în «acel timp» crucial, cînd unitatea realului a fost despicată în miliarde de fragmente prin actul Creației. Căci, oriunde am pleca, de la analiza oricărui rit sau superstiții, descoperim aceeași vocație metafizică a omului și aceeași nostalgie a paradisului pierdut".

Cred că nici în inima Gertrudei nu s-a făcut cu desăvîrșire întuneric — deci ea vedea, putea să vadă cum intră zăpezile în prințul care încă mai era în viață, să vadă cum se înzăpezesc drumurile și cum peste Danemarca vîjîie vîntul singur... Mama moldoveanului colindînd pămînturile, săpînd mormintele, să-i mai vadă fiului ei încă o dată chipul...Mama rătăcind prin secoli, ca într-un vis, în fața nestatorniciei clipelor. Și peste tot floarea amărăciunii înflorind în chiar suflarea vîntului vremelniciei.

Dar în noaptea lungă ce se lasă peste Japonia și Dania, peste ființa mumelor, peste tristețea văduvei ce-și caută fiul tras ca prin inel, chiar dacă toate aceste mame, chiar dacă toate aceste Văduve înțeleg că pe cîmpul cu iederă rouă trecătoare e viața, resemnați mai mult sau mai puțin, încercînd mai degrabă să înțeleagă decît să acționeze

într-un fel nesăbuit sau ridicol, sau inutil, orfanii văd cum norii umbresc schimbători lumina lunii, și între viață și moarte ei, chiar dacă înclină balanța spre jertfă și spre propria lor trecere în marea trecere, deschid o poartă spre viitor, lasă viitorului poarta deschisă, deci nu închid timpul, îl deschid, îl redeschid : ca nici o crimă, oricît de abominabilă ar fi, să nu poată să fie altceva decît atît, o maculare a lumii, dar nu o putrezire a lumii. Ei redau deci Timpului măsura sa, pasul său, ei nu strivesc corola de lumini a lumii : prin viața și moartea lor luminează universul, corola de lumini a lumii.

FORMULA SÎNGELUI

sau

UNDE EŞTI, CHIMIŢĂ ?

Cel mai ridicol ins mi se pare acela ce rîde cu hohote de nişte situaţii ridicole petrecute într-un timp ridicol. Să prişti veacul alchimiştilor fără să vrei să le înţelegi taina sau drama, ştiind din capul locului că ştiinţa a demonstrat astăzi măi frate că vrerea lor era ridicolă, şarlatanească, e un moft ! Nici o utopie nu e ridicolă şi nici un secol nu e ridicol şi nu e lipsit de utopii. Că uneori s-au tras foloase din legarea batistei la ochii prostimii ce-l căuta pe Chimiţă, e adevărat, dar gîndiţi-vă ce joc superb şi ce dramă este acest joc de copii, această piesă de teatru în teatru ce se cheamă „Unde eşti, Chimiţă ?" „Aici, aici", răspund cei din negură, unul sau mai mulţi, unul sau mulţimile, duhurile pe care trebuie să le cauţi şi să le prinzi, ca vraja să se dezlipească de pe ochii tăi şi să te dezlege, şi să cazi în lumină şi în banal. Aşa că e mai greu de spus dacă nu e mai bine să rămîi cu batista la ochi, în basm, în vis, în speranţă (sigur, speranţa nu-i acelaşi lucru cu spermanţetul), în joc, decît să pui mîna pe o halcă de realitate şi să ajungi automat un ins neîmpiedicat, liber să alergi, să te ascunzi, să vezi cum nu te poate prinde cel aflat învelit în întunericul unei cîrpuţe şi al Speranţei. Cu mîinile larg deschise, căutîndu-l pe Chimiţă, căutînd Necunoscutul, lumea ţi se dezvăluie în închipuire multiformă, plină de capcane (te mai poţi da cu capul de pereţi, te mai poţi împiedica, de !), plină de nădejdi.

În acest joc intră şi autorii şi cititorii. În timp, doar nodul legăturii se schimbă, şi ţesătura rufei.

Dar poţi oare bruftului cu dezinvoltură romanul cavaleresc din jurul anilor cincizeci ? Cu coif şi spadă, în zale ale unei conştiinţe strălucitoare, cavalerii cutreierau, înaintea timpului, satele, să le lase fără haturi, şi oraşele, să le ridice pînă la cer. Aceşti eroi care ieşeau din timp şi-o luau la goană înaintea istoriei, încercînd să tragă istoria după ei, ca pe-o cergă, erau nemulţumiţi de mantaua veche (bunăoară !) a protagoniştilor din romanul rus ce se voiau eroi ai timpului lor, de mantaua romanului zolist, de halucinogenia hamletiană (ei fiind fermi, dintr-o bucată, chiar !), sau a numitului cavaler de la Mancha ! Ei puneau timpul (da !) la lucru, răscoleau socialul, revoluţionau zodiacul, orele, spaţiul. Tindeau să ajungă într-un topos al raiului, şi chiar se credeau ajunşi în paradis — în acest loc, în acest topos care nu există. Şi cum orice topos ce nu există se cheamă şi utopie — putem vorbi şi de un roman utopic, nu numai de cavaleri cu coifuri de aur şi cu ţinte de alamă la vipuşcă. Dar de acest joc în care a intrat romanul în etapa respectivă, nu putem zîmbi, ar fi nedrept, şi am zîmbi „din afara jocului", şi nu din lăuntrul său. Cel care este cu batista pe ochi, romancierul, el ştie cînd să zîmbească. Chibiţii au avut întotdeauna dreptate, fiindcă niciodată nu i-a ars bucuria şi tristeţea jocului. Să ne gîndim şi la faptul că genii ale spiritului românesc au fost cuprinse în acest timp al romanului şi în acest deceniu al secolului douăzeci — şi că de timp numai piramidele nu se tem, dar ele sînt o eternitate de piatră, nu de lut.

Timpul nu de puţine ori are nevoie de mituri, se odihneşte pe mitologie, se clădeşte pe ea. Romanul mitologic nu este o invenţie a ultimelor decenii (sudamericane). Cavalerii Graalului credeau şi ei orbeşte într-un mit al Mîntuitorului, aşa precum „cavalerii" mărilor şi oceanelor au crezut în alte spaţii, în existenţa altor zări, în aurul sfînt al viselor de îmbogăţire şi în Dumnezeul mirodeniilor, în Dumnezeul piperului etc. A crede cu ochii închişi şi legat peste ochi în Chimiţă e un mit, chit că un strîmbător din buze ar putea spune că e un mit al copilăriei, al inocenţei, al ignoranţei, al nedetaşării, al neieşirii din joc, ca să judeci şi ca să critici jocul cu batista, orbirea voluntară, sau involuntară, secunda ce se detaşează de uruitul secolului etc. Ei bine, nici o secundă nu se detaşează de uruitul secolului. Şi toate miturile sînt ale inocenţei, ale copilăriei. Dacă le luăm în superbia lor, şi nu în rugina lor şi în fanatismul

ce uneori le mai modifică formula sîngelui. Dar formula sîngelui acestui veac e complexă, schimbătoare, virulent atacată de corpi belicoşi, eroic apărată de anticorpi. Să nu rîdem de fluctuaţiile ei şi de componenţii ei. Veac al iubirilor, bine-ai venit ! cînta un erou de operă, prefaţînd parcă secolul douăzeci, secol al inocenţei, al instrumentelor armate şi înarmate, veac al înălţimilor, al apocalipsului (nuclear şi moral — gîndiţi-vă la lagărele fasciste !), veac al romanelor multiplelor mitologii, al omului veşnic victorios, veac al lui Chimiţă, cel căutat şi prins, veac al pulsului neadormit şi al speranţei.

OEDIP, FIUL ÎNTÎMPLĂRII

Tiresias, orb şi foarte bătrîn, însoţit de doi slujitori regali, considerat de Oedip drept singurul care vede şi deci ştie totul, orbirea fiind parcă zeiasca însuşire prin care un om poate totul cunoaşte, Tiresias, dumnezeiescul proroc, cel care dacă ar fi întrebat ar putea totul prea limpede spune, Tiresias, singurul dintre oameni cu adevărul în suflet, cel ce vede toate, cum zice Oedip, ştiutele şi neştiutele, cereşti şi pămînteşti, Tiresias, nevăzătorul, rugat de Oedip să curețe pîngăra întreagă a mortului rege Laios, spunînd cine este omorîtorul regelui Laios, al cărui sînge bîntuie cetatea ca un blestem, Tiresias, rugat să facă adevărul cunoscut, ca astfel să ajute cetatea Tebei, — răspunde văicărindu-se : „Vai, vai, cumplit e să cunoşti, cînd a cunoaşte Nu-ţi este de folos."

Dar Oedip şi cînd scăpase mai demult Teba înfruntînd Oracolul, iasma înaripată, dezlegîndu-i enigma, răspunzînd la întrebarea care îi ducea la moarte pe toţi tebanii ce nu ştiau s-o dezlege ! — şi atunci nu doar pentru folosul său încercase să descifreze adevărul „cumplitei vrăjitori". Acum ar trebui să afle alinare pentru toţi tebanii, să-i scape de ciumă, să izbăvească din nou oraşul, — el, Oedip, cel mai bun din toţi ! „...Această ţară-ţi zice Mîntuitorul ei, prin felul tău de-alt' dată". El trebuie să întemeieze din nou cetatea ! „Cu fericit ogur ne-ai luat în mînă soarta Odată, fii şi-acum, la fel cu tine însuţi". Preotul îl cheamă să fie egal cu sine însuşi, căci e bine dacă va domni, ca pînă acum, pe-o ţară cu oameni în ea, nu *goală* : „Căci e nimic un zid, şi e nimic o navă Deşartă de bărbaţi şi-n care nu

stă nimeni". Va să zică e deşartă o cetate fără oameni, o ţară fără oameni, pieriţi sub blestem, atinşi de molimă...

Şi cînd Oedip vrea să cunoască adevărul celor ce se întîmplă în cetate, dreptul Tiresias îi spune că e cumplit a cunoaşte ceva ce nu-ţi este de folos ! Dar Oedip vrea să se facă lumină, să se ştie lumina adevărului căci, zice „nu iubeşti pămîntul ce te-a hrănit, *lipsindu-l de lumină*" (s.n.).

Oedip nu se crede vinovat de nimic. Nu se crede coborîtor din regi, pune înaintea spiţei nobile şi a cîrdăşiei meritul personal : se ştie ajuns unde este numai datorită minţii şi puterilor sale. Nu-i pasă de originea umilă a seminţiei din care s-a ivit. Dar oricît ar fi aceasta de neînsemnată, el vrea să şi-o *cunoască* : obîrşia sa joasă nu-l va face să se ruşineze de ea, de ea nu va fi pătat... „Dar eu, ce mă socot doar fiul Întîmplării, De-bine-dătătoare, nu voi fi pătat..." Vrea deci încă o dată să-şi afle originea, spiţa, cum mai voise odată, cînd, fugind din casa lui Polyb corintianul la Delphi şi în alte locuri, nu găsise un răspuns la întrebările sale despre părinţii săi... Vrea să-şi afle rădăcinile, el, fiul Întîmplării, ale cărui rude sînt, zice el, *vremile* ce l-au făcut şi mic şi mare, vremile... „Aşa sînt eu născut, şi-ntr-altfel nu mă pot schimba. Cum să nu aflu care-i neamul meu !"

Căci dacă el nu înfrunta prima dată Oracolul, plecînd din Corint, şi neprimind nici un răspuns la Delphi despre obîrşia sa, şi de nu-l înfrunta nici a doua oară, salvîndu-i pe tebani, poate nu ar fi fost pus a treia oară în situaţia de a fi faţă în faţă cu o hotărîre venită de la zei... El deci mereu îşi înfrunta, îşi provoca soarta, era mereu în preajma erorii ce-l putea face să plătească scump... El rămînea contabilul faptelor şi cuvintelor sale. Nelăsînd nesămălit la alţii nimic, nu poate să-şi ierte sieşi nici măcar o jumătate de pas greşit. Altfel n-ar fi el la fel cu el însuşi. Dar asta nu înseamnă că drumul său va fi, sau a fost doar cu flori pardosit. Orice om are dreptul la eroare... Dar, cît poate să nu cadă cu ochii deschişi în capcana ei, s-o ocolească ! Şi dacă zeii i-au hărăzit eroarea ? Dacă l-au condamnat ? De ce-şi mai bate capul ? Iocasta, mama sa, pe care n-o cunoaşte decît ca soţie, îi spune : „De ce se teme omul, cînd de soarte este Mînat ? *Pronia nu e limpede deloc !*" (s.n.) Şi atunci care-i soluţia pentru bietul om ?... „Trăiască

la noroc, de poate. E cel mai bine", zice Iocasta. Bine, bine, pronia nu e ea limpede deloc, dar uneori îşi arată ghiara şi spune ce are de spus. Loxias, „Piezişul" sau „Curmezişul" — numele lui Apollon ca zeu al oracolelor, căci acesta nu-şi expunea niciodată ca la catedră adevărurile, clar, ci îmbălmăjit, pieziş, încîlcit etc. — i-a vestit încă de la fuga sa din Corint că-i este sortit cu mama sa să se însoţească, să-şi ucidă tatăl şi să arate astfel în văzul lumii un neam nenorocit... Şi el, ca să ocolească eroarea, eroarea prezisă de mai sus numitul Loxias, cel sus-pus, nu doar presupus, de mult timp şi-a luat tălpăşiţa din Corint, trăind departe de tatăl său Polyb şi de mama sa Meropa... şi neştiind că fugind de Polyb şi Meropa, fugea de falşii săi părinţi şi se apropia de adevăraţii săi odrăslitori, apropiindu-se de eroarea ce-i era hărăzită şi pe care cu toată voinţa sa n-o putea ocoli... Zeul aruncase zarurile. Şi cum să sari peste zaruri ? Doar cunoscîndu-ţi cu adevărat adevărata seminţie, crede el, părinţii. Aici, ca şi în *Hamlet*, mai tîrziu, cine caută adevărul, îşi caută propria moarte. Oedip nu ştie asta... El îşi caută părinţii, ca să poată fugi de ei. El nu vrea să-i facă oracolului pe plac. Nu vrea să se supună nimănui, decît voinţei sale. „...niciodată la părinţi nu mă voi duce", zice. Zice, dorind să-i afle însă unde se află.

Istoria părinţilor săi şi-a părinţilor părinţilor săi, căutată de Oedip cu frenezie, îl va pune în situaţia de a înlocui istoria Tebei şi istoria lumii cu istoria sa personală, lumea cu persoana sa particulară, interesele altora, cu interesele sale. Căci poate înainte de a încerca să izbăvească cetatea de moarte, el se gîndeşte pre sine să se scoată astfel din marea umbră neiertătoare ce plana peste Teba.

Totuşi, se poate spune că Oedip nu era rege şi n-avea datoria să-i răspundă Sfinxului, chiar cu preţul vieţii sale, de nu dezlega enigma... Ce rang ar mai fi putut avea faţă de preoţime şi înţelepţii cetăţii, faţă de interesele mulţimii şi de psihologia mulţimilor, dacă se da în lături şi nu înfrunta Oracolul ? Destinul său de rege viitor era legat indestructibil de cel al cetăţii, de Teba. Însă aici vine îndoiala lui : el nu era fiul acestei cetăţi ; părinţii lui erau din alte locuri... Atunci de ce totuşi a dorit să înfrunte Sfin-

xul ? Ca să absolve cetatea, ori ca să găsească cheia propriei sale vieţi ?

Sfinxul e cheia de boltă a acestui mit. Oracolul, voinţa zeilor. Or între cetatea Tebei şi puterea zeilor o verigă fusese ruptă, şi trebuia cîrpită, ca totul să reintre în normal. Ciuma domnea peste tebani, ea trebuia învinsă, dar nu putea fi decît dacă se restabilea echilibrul între voinţa zeilor şi cetăţenii cetăţii, dacă veriga frîntă se dregea. Cine rezolva enigma devenea pe merit regele Tebei şi o lua de soţie pe văduva regelui apus între o dimineaţă şi un apus de soare cu multe dimineţi şi cu mulţi ani înainte. Salvarea oamenilor de ciumă aducea salvatorului şi coroana regelui şi patul reginei, aducînd însă întîi izbăvirea Tebei, ceea ce era un act politic ! Dincolo de plăcerile mîngîierilor reginei şi de dulceaţa coroanei regale, dincolo de destinul său personal, Oedip era implicat în destinul politic al cetăţii. „O, cetate, cetate !" exclamă Oedip. Vremile l-au făcut ce este, şi propria sa responsabilitate. Cît a fost în puterea lui, Oedip s-a ferit să fie o jucărie a jocurilor zeilor. Fiul Întîmplărilor s-a opus întîmplătorului. Şi chiar de n-a biruit, voinţa sa a învins. Şi chiar de-a fost pînă la urmă zdrobit, înfrîngerea sa a salvat Cetatea. Ce a cunoscut, într-adevăr nu i-a fost lui de folos — exact cum a prezis orbul atoatevăzător Tiresias. Dar cunoscînd adevărul, cunoscîndu-se pe sine, cunoscînd jocurile celor din spatele oracolelor, n-a mai fost o simplă fiinţă supusă întîmplării oarbe. A văzut.

GÎLCEAVA DINTRE UNELE ŞI ALTELE

Fără să bată toba, sau fără întotdeauna să bată toba şi să sune din trîmbiţe, arta şi ştiinţa au încercat să înţeleagă natura şi societatea. Care a fost mai vrednică şi care a fost mai importantă, mi-e greu să spun, atîta vreme cît există atîtea fabule despre cai şi căruţe, ou şi găină etc., atîta vreme cît nici măcar riguroasa logică nu-mi poate da o singură concluzie, ea oferindu-mi un cîrd de verdicte, fiind pînă şi ea serială şi nu absolută. Azi a luat-o înainte arta, ieri, mai ales în vremuri de tensiuni şi războaie, ştiinţa — şi dansul continuă. Dar această falsă întrecere pentru un clasament infailibil există doar în minţile celor din primele clase primare. Mai ales c-au fost şi oameni de ştiinţă care s-au închinat artei, zeilor, dumnezeilor, mai ales c-au fost şi oameni de artă care au oferit ştiinţei strălucite descoperiri — şi unii şi alţii punîndu-ne pe tavă imaginea omului antinomiilor, a omului antinomic. Dacă poate exista o coexistenţă paşnică a fizicii şi metafizicii în capul unui om, bunăoară, de ce n-ar exista un echilibru şi în capetele mai multora între ştiinţă şi artă ? False probleme, putem spune. Ce este material, finit, definit să fie prima vioară ? Ar fi o vioară fatală, căci legile sale sînt obiective, imuabile, necruţătoare. Omul astfel este întotdeauna muritor. Calul paşte şi crocodilul plînge mîncîndu-şi victimele. Legile ştiinţei, ca şi ale naturii, sînt stricte, niciodată liber cugetătoare, niciodată libere să spună că doi şi cu doi nu fac patru. Numai în artă matematica e şchioapă. Arta pune în valoare lumea subiectivă, lumea morală, care este liberă, care este libertatea... Şi astfel omul nu mai este muritor, Shakes-

peare e contemporan cu noi, fatalitatea care l-a închis și învins biologic a fost învinsă de libertatea calității sale umane, a spiritului său, a creației sale artistice : și prin el libertatea omului învinge fatalitatea naturii. Sînt idei indestructibile, ca adevărul, libertatea, aceleași mereu la orice oră din secoli, eterne, identice și în zilele mai vechi, și în cele ce vor veni, căci ele fac parte din cartea supremă a spiritului uman, din sferele supreme ale gîndirii. Arta are darul de a ne da satisfacții mai mari decît știința, zicem noi, ea e mai democratică, în sensul că toată lumea are măcar impresia că o poate practica și o poate înțelege. Știința e mai elitară, mai castă, mai în caste, mai dogmatică, mai înfricoșătoare, mai inaccesibilă. Semnele unor idei morale le poți găsi și într-o fabulă a unui cocoșat grec, și într-o glumă cu Bulă, pe cîtă vreme sensurile dialecticii nucleelor atomice nu le poți pătrunde tăind frunză la cîini. Sigur, și în știință a mai căzut cîte-un adevăr din cer, cîte-un fruct dintr-un pom, întîmplător, dar el n-a căzut chiar exact în gura lui Nătăfleață. Unii pesimiști literați spun uneori că arta a murit, că ea nu mai poate cuprinde legile lumii și ale societății ; și că locul ei de premiantă a fost luat de știință, mult mai diversificată și mai ambițioasă și mai utilă (și deci și mai finanțată). Eu mă îndoiesc. Dar nici nu sînt partizanul pozițiilor lor în clasamente, cum am mai făcut mai sus să se vadă. Arta are dezvăluirile ei mereu noi despre om și natură și mai ales are zestrea ei imbatabilă de vechi dezvăluiri. Apoi, influența ei este mai explozivă, mai devastatoare, mai de lungă durată. Descoperirea secretului bombei cu neutroni a trezit un frig prin spinările noastre, dar a trezit și încrederea că rațiunea umană n-o să fie mai prejos decît prostia umană... Cunoașterea mijlocită a efectelor științei e mai de nedorit. Cunoașterea nemijlocită a artei aduce în oameni într-o săptămînă nenumărate Duminici. Asta să însemne încă o victorie la puncte a artei asupra științei ? Nici vorbă, fiindcă cei doi poli, arta și știința, nu sînt antagonici. Ei doar împreună vorbesc despre măreția omului care tinde să cunoască mai bine natura și societatea, să se autocunoască... Iată însă că în clipa cînd pusesem pace între cei doi poli, răpede ne trece prin minte neamțul care pe la optzeci de ani s-a-ndrăgostit de-o fecioară, sfidînd le-

gile abrupte nu numai ale biologiei, ne amintim de cel care s-a ocupat și de culori și de tot felul de aspecte ale științei, ca un diletant genial ce și era în toate, ne amintim de cel care și-a pus întrebarea supremă a omului : cum putem fi fericiți, cine-i poate oferi omului fericirea ? Lăsînd la o parte Asigurările Adas și cîntecele Angelei Similea, care rezolvă problema, parcă... parcă știința nu ne mai poate asigura fericirea de cînd Faust a descoperit că ea e goală și vană și a apelat la nenorocitele instincte și la primitivele și senzuale plăceri, ca să poată striga clipei : Ho, stai! rămîi ! Sigur, pot fi contrazis, și contrazicîndu-mă cineva, să-i strîmbe de fapt nasul patriarhului de la Weimar. Sigur, un alt argument în favoarea științei ar fi azi grozava penurie de creatori de artă geniali. Mai avem noi titani, patriarhi, ca grecii, ca Shakespeare, ca neamțul de la Weimar ? Nici vorbă. Știința propune însă anual cîteva regimente. Iată, bunăoară ieri, 13 Noiembrie, s-au împlinit 96 de ani de la premiera *Scrisorii pierdute*. În această perioadă au avut loc două războaie mondiale, lumea s-a mișcat, a progresat, a progresat și tehnica militară, ne-am urcat și pe lună, aseară l-am fotografiat și pe Saturn de mai multe ori, din apropiere, dar pe Conu Iancu n-am putut să-l batem ! Știința mereu a descoperit ceva nou, punînd în umbră descoperirile vechi, demodate, arătîndu-le efemeritatea — și arătîndu-și astfel mereu efemeritatea, ca într-o oglindă, sigură însă de ea, de viitorul ei. Să fie sănătoasă ! Ea a descoperit și va mai descoperi lucruri minunate ! Dar domnul Epictet spune : „Ceea ce tulbură pe oameni nu sînt lucrurile, ci ideile ce și le fac despre lucruri".

Omul e bine din cînd în cînd să știe să piardă cîte ceva, măcar cîte un pariu, cum ar fi bunăoară pariul denumit știință. Dacă am face o repede ochire asupra omului și l-am considera o ființă bipolară, nu structural armonioasă, ci cu un pol cu plus zis știință și cu unul păgubos și neapărat cu minus zis artă, cei care am pierdut șansa polului pozitiv și rătăcim prin nori ce putem măcar zice despre acest motor al științei care de cel puțin două mii de ani duce lumea înainte într-un ritm ce-a înfrînt orice previziuni băbești ? Știința, zice Marx, este o avuție extraordinară, desigur, dacă ne gîndim cît completează descoperirile ei natura. Cîtă bogăție aduce omului. Societății. Literatura

este şi ea, cred eu, o mică avuţie. Dacă nu dă întotdeauna omului o stare de beatitudine, îi dă măcar dureri de dinţi, organizînd în învăţămîntul superior şi o facultate de dinţi şi măsele. Deci iată o primă interferenţă între ştiinţă şi artă. Dar cînd s-a dezvoltat mai acătării domnia sa ştiinţa, în ce epoci, în ce anotimpuri ? Se pare că s-a străduit să fie ce este, mai ales inspirată de constelaţia războaielor. Muza ei a fost rînd pe rînd arcul, tunul şi tancul. Pînă să ajungă apoi arcul un instrument al sporturilor şi al artei mai trec cîteva secole. Dar dacă azi sîntem martorii probei olimpice tirul cu arcul, cînd vom fi martorii probei tirul cu tancul ? Cînd ştiinţa nu poate da un răspuns, dăm o fugă spre artă şi ea ne dă dacă nu un răspuns, măcar o speranţă. Dar nu ştiu dacă de această speranţă s-a ţinut cont întotdeauna în marşul şonticăit al istoriei. Omenirea n-a dus lipsă de înţelepţi, slavă Domnului, însă nu întotdeauna luminile înţelepţilor au jalonat înaintarea societăţii.

Azi literatura trebuie să se apropie de dezvoltarea ştiinţei, se spune. Fiindcă ştiinţa a răsturnat o serie de concepţii despre lume. Dar arta nu e o umbră a ştiinţei. Fiindcă ideile despre adevăr şi dreptate şi democraţie sînt cele propuse de bătrînii greci. Şi dacă Socrate n-a depăşit graniţele ţării sale nici atunci cînd putea să fugă şi să scape cu viaţă, ce-a rămas din gîndirea sa a devenit o ştiinţă. Deci, am putea spune, ştiinţa despre om propusă de bătrînii care nu ştiau ce este un ordinator n-a putut fi întrecută de nici un sintetizator cu creier de siliciu.

Maşinile intrate în viaţa noastră : această nouă realitate va fi şi ea înlocuită de o nouă realitate — dar legile fundamentale ale omului nu sînt efemere. Dacă progresul în ştiinţă este normal şi planificabil, în artă acest lucru este uşor imposibil. O să ne plimbăm noi mult şi bine cu aeronavele, dar pe Shakespeare nu ştiu cum o să-l clintim din nemurirea sa. L-am pomenit pe bătrînul englez pentru că există un personaj în opera sa care sintetizează tema noastră de azi : interferenţa dintre ştiinţă şi artă. E vorba de Prospero, din *Furtuna*. Ei, dar... Tehnologia este ştiinţa de a schimba lucrurile, se spune. Personajul lui Shakespeare schimbă nu numai lucrurile, schimbă şi oamenii. Bagheta sa magică — bagheta care este şi a ştiinţei, şi a magiei negre şi a artei — face şi un lucru ce ţine de

teatrul cel mai absurd posibil : schimbă duşmanii în prieteni. Iată o tehnologie de care am avea şi azi nevoie, măcar o zi pe săptămînă. Prospero care pare să fie chiar bătrînul Shakespeare — fiind testamentul său artistic — ne mai face să respirăm uşuraţi : şi literaţii mai ştiu cîte ceva din secretele ştiinţei. Da, da, respirăm uşuraţi. Pus astăzi în scenă, o să ni se pară Shakespeare depăşit ? Coborînd din automobilele noastre şi încă îmbătaţi de meciul văzut la televizor între babele de la Buzău şi cele de la Vîlcea o să ni se pară vetuşti regii lui cu bărbi şi fără bărbi ? Mă îndoiesc. El e, a spus-o şi un polonez, contemporanul nostru. Dacă ştiinţa face salturi uluitoare, ea se şi perimează mai repede. Dar cum eu nu vreau să propun o gîlceavă între ştiinţă şi literatură, ştiind să pierd nu numai un pariu, cu ştiinţa, ştiind, după cum s-a văzut din cuvintele mele de-acum, să pierd şi pariul despre artă, mă aşez cu umilinţă pe scaun şi tac.

Nuntind în jale, zice regele, am luat-o de soţie pe cumnata noastră de ieri, azi doamna noastră, după îndemnul Cumintelor de bunăvoie sfaturi pe care ni le-aţi dat cu acest prilej. Deci : în sala tronului din castel, unde se află regina, Hamlet, Polonius, Laertes, Voltimand, Cornelius, gentilomi şi suita, regele le spune că, deşi tuturor li-e vie în suflet amintirea iubitului Hamlet, al său frate, şi s-ar cădea inima tuturor şi întreg regatul să închine tristeţii, s-arate-n lume o frunte-ndurerată — judecata biruind simţirea, cu înţeleaptă jale îl pomeneşte pe iubitul frate mort, dar îndeamnă

„a ne-aminti şi de-ale noastre,
cu o *cernită bucurie*...“

Şi regele continuă : „deci tuturor, aici, vă mulţumim.“ Pasămite pentru sfaturile înţeleptei lor judecăţi de-a o lua pe Gertruda părtaşă în cîrmuirea războinicului lor stat. Ca şi cum, fără îndemnurile lor el nu se urca pe tronul jeluitului frate al său pe care-l numeşte multviteazul Hamlet, şi fără rugămintea lor el nu s-ar fi urcat nici în patul reginei foste pînă ieri cumnata sa. Sfatul ţării, adică, îl obligă în faţa ameninţărilor lui Fortinbras cel tînăr de a-şi lua înapoi acele ţări pierdute sub chezăşia legii de-al său tată şi date multviteazului Hamlet, să ia în mîini cîrma statului şi în braţe pe Gertruda, ca să întărească Danemarca...

Hamlet cel tînăr asistă la toată această proslăvire a tatălui său de către unchiul său, aude motivele nunţii ma-

mei sale cu unchiul său, care sînt pur politice, şi strategice, şi înţelepte, dacă vin din înţelepciunea oamenilor de vază ai regatului... Hamlet încă nu s-a întîlnit cu Duhul tatălui său, cînd Claudius îl roagă să nu se mai împotrivească firii şi să se lepede de-acest zadarnic doliu şi să cugete la el (la unchi) ca la un *tată*. Lumea să afle că de „tronul nostru, tu eşti acela care-i mai aproape.“ Să rămînă în Dania, să nu mai plece la studii în Wittemberg, îl roagă unchiul ce vrea să fie socotit ca un tată... „Rămîi aici, Sub ochii noştri-n tihnă şi răsfăţ, *Întîiul sfetnic, vărul, fiul nostru*...“

Dar lui Hamlet *rostul acestei lumi* i se pare *lînced*, şi-nvechit, şi trist, şi de *prisos*. Nici n-a trecut o lună de la moartea tatălui său şi-ntr-o desfrînată grabă — cînd şi o fiară fără judecată ar fi jelit mai mult! — mama sa, cu unchiul său s-a măritat! Patul de incest stă la baza stricăciunii rostului lumii. Nu-i bine asta, zice Hamlet, şi nici nu poate a se sfîrşi cu bine. „Taci inimă : că trebuie să-mi ţin gura.“ De ce trebuie Hamlet să-şi ţină gura ? Încă nu cunoaşte cauza morţii tatălui său, încă nu ştie nimic precis... Dar ceva e plin de ruşine, lumea e o grădină neplivită, stăpînită de soiuri inculte şi de rînd, dacă nici în două luni un rege atît de vrednic ce nu lăsa de chipul mamei sale nici *vîntul să se atingă* este înlocuit în patul mamei sale de un satir ! Hamlet ar vrea mai bine carnea lui vîrtoasă să se topească şi să se prefacă în rouă ! Dar aşa ceva e imposibil, iar uciderea de sine este oprită de legea creştinească, de Cel de sus în care prinţul crede. Şi dacă n-ar crede în el, cum ar crede în duhul strigoiului său tată ? Credinţa lui Hamlet — iată o întrebare. Care e această credinţă ? Dar care este credinţa tiranilor ? O, Claudius nu se înspăimîntă de Dumnezeu ? Nu se roagă el tatălui ceresc ? Ba da ! Atunci cum de s-a comportat ca nesăbuitul Cain ? (Dacă are cumva dreptate Duhul...) Pe cine se sprijină noul rege ? Pe Polonius, desigur. „Nu-s fraţi mai buni nici inima cu mintea, Nu-s mîini mai credincioase gurii Ca tronul nostru bunului tău tată !“ — îi spune fiului său Laertes. Să înţelegem prin asta că Polonius a fost părtaş la venirea pe tron a lui Claudius ? Că a ştiut, sau chiar a sugerat uciderea cu otravă a multviteazului Hamlet ? În acest regat al putreziciunii, unde credinţa e o floare la

ureche în fața puterii ce nu se dă în lături de la nimic, cum poate restaura prințul o oază de ordine ? Într-un haos putred, cum să așezi valorile în vechile lor ranguri, cum să instaurezi un spațiu al iubirii ? Ofelia, du-te la mînăstire ! Aici nimic nu mai poate rămîne neatins de molimă, pare el să-i spună, dacă și cinstea mamei sale a ajuns să se descompună ca o... Omul e o perversiune a naturii, un eșec al naturii ? Ce este crima ? Care este rostul omului ? Hamlet începe să se zbată între nevoia de aer curat și de adevăr și între dezgustul de aer curat și de adevăr. Povara cumplită de a fi mereu conștient de ce faci te poate duce la pierderea minților. Dar cine nu încearcă să dezlege rostul chiar lînced al lumii nu-și pierde mințile, desigur, dar trăind într-o bucurie murdară îi dă Danemarcei și lumii o dimensiune mai mult decît rîncedă, de închisoare de șobolani (incestuoși, desigur, și orbi). O, doar o clipă ! Căci în acest regat pervertit, cresc flori ! Flori care pot fi așternute pe un pat de nuntă, sau pe un mormînt. Flori care pot fi distruse, dar nu pervertite. Flori care pot să-și piardă petalele, sepalele, mințile, dar nu inocența luminii și parfumului lor... Florile sînt martorii care pot chiar și prin propria lor nemișcare mărturisi că aerul Danemarcei pute. Regelui regina i-a pus floricele la încălțări, atît de mult îl iubește. Floricelele acestea de la botfori și tichia de mărgăritar ne arată un rege chel și putrid care vrea să pară cu părul încîrlionțat, și mirosind a rai. Dar Ofelia i se adresează reginei, cîntînd : „Cine-i vieții tale drag, Ți-l ghicesc după toiag, Și tichia-i cu mărgele, Și-ncălțări cu floricele." Înaintea lui Hamlet, o floare, Ofelia, s-a ofilit simțind duhoarea Danemarcei : o floare a înnebunit...

NINSORILE DIN ENGLITERA

Am ajuns să-i cunosc pe Marin Ioan, dascăl la școala de la Colția, și pe Zadic Armeanul, pe la sfîrșitul lunii Iulie, 1984, mai precis chiar în zilele de 19 și 20 ale acestui vajnic și controversat Cuptior. Prin Bavaria căzuse un nor de grindină pe pămînt, spărgînd acoperișurile, jupuind cireșii, merii și ce alți pomi or mai fi avînd nemții pe-acolo, culcînd pur și simplu la orizontală grîul și porumbul și producînd pagubă în ciupercile din pădure (care mai poate fi trecută cu vederea, ca orice pagubă în ciuperci — adică ele or să crească din nou, rotatele !) și pagubă în mărci. Sînt convins că în timpul dezastrului bancar produs de potopul cu grindină din Bavaria (a doua zi stratul de gheață — format din obiecte din gheață căzute din cer în forma unor mingi de tenis — era în înălțime de 31 cm. la sol), Ioan și Armeanul se aflau pe undeva prin Sudul Germaniei, ei fiind mereu acolo unde e vorba de un dezastru. Sau de o bucurie. Probabil se săturaseră de micile războaie din Golf, de marile manevre născocite de petrol, și de burta iadului în care se prepara viitorul fotoghin, și o mai luaseră tîrîți prin aer de propriile lor aripi spre Europa, via Eghipet. Așa că eu i-am cunoscut după ce citisem niște care cu paie, produse de niște cla(sic)i în viață, luminoase prin gălăgia efemeră ce-o producea focul lor de paie. Ei, Ioan și Armeanul, aveau nostalgia Engliterei nu de pomană ! Respectau lumina în orice clipită, o cîntăreau, știau că fără ea începe imperiul lui Dincolo, cel fără de haz, cu băuturi populare și hanuri sordide. Au scăpat ei și din nu prea luminosul lazaret, cel cu bube de ciumă, scăpînd va să zică și de moarte, pe veci. Așa că iată-i umblînd de colo-

colo, cum umblau de colo-colo şi tristul cavaler al tristei figuri, însoţit de grăsunul scutier, cu deosebirea însă că între Ioan şi Zadic nu se ştie care este unul şi care este doi, Sluga şi Stăpînul, ei fiind pe rînd şi propriile lor căpetenii şi propriii lor slujitori, sau mai precis fiind un acelaşi aluat mocirlos şi divin, cu două guri. Ce să le faci, oameni ! Nu le place să stea nici într-un colţ al Minţii Angelice şi să tacă, e mai bine printre mulţimea de gios, bînd şi vorbind. Dar, Atenţie ! Ei nu sînt guralivi, bre. Şi cel care a făcut lumina şi lumea din cuvînt n-a fost un flecar, doar o săptămînă a pus cuvîntul la lucru, pe urmă s-a oprit şi şi-a contemplat opera (aşa cum era ! Ce să-i faci ! Era pentru întîia oară despărţită brînza de zăr !). Ăştia, Ioan şi Zadic, sînt fericiţi ! Iar cînd îi năpădeşte vreo negură, se gîndesc la ceva frumos, ca să uite ! O vreme au locuit într-un butoi, fiind cum s-ar spune Unul, asemănător... sau, de ce nu, fiind chiar el, domnul cu lămpaşul ?! Că l-au cunoscut pe Borges şi c-au fost în neîncăpătoarea sa bibliotecă, nu mai este nici o îndoială, cum n-ar trebui să se îndoiască nimeni de legătura lor cu aşa-zisul Pitagora, cel care nu mînca... se ştie ce ! Cînd iarăşi o negură se strecoară în sufletele lor, Ioan dă cu amnarul pe-o piatră de cremene şi o lumină se face între ei şi întuneric. Ei se duc peste tot, mai ales prin ştiinţa ce-o deţin, fiind convinşi că oriunde ar pleca totul e la fel. Ei oriunde pot sta de vorbă cu îngerii, şi nu numai cu ei. Au un humor teribil. Găsesc pînă şi în scaunul unei cîntăreţe ce şi-a pierdut vocea leacul faringitei, care e de natură psihică. Doctori ! Dar nu doctori docenţi. Cum nici noi nu ne pretindem doctori, vorbind despre ei. Noi nu punem un diagnostic, nu cîntărim, ca băcanii, nimic, nu judecăm, ca inşii născuţi cu justiţia în mînă, nimic. Noi ne povestim plăcerea avută la întîlnirea cu Ioan şi Zadic. Atît...

— Aşa ningea şi peste Englitera !

Păsăroiul Ulise, care vede totul fără lunetă, poate fi luat drept martor.

Sigur, e mult *joc* aici. Cîinii moloşi se obţin din încrucişarea unui lup cu o stimfalidă ! Dar Dumnezeu n-a clădit prin cuvînt lumea dintr-o... bucurie ludică, el nu s-a jucat ? Cine ştia la început de oi şi capre, de animale şi păsări ? Nimeni. Fiindcă nu existau nici animale, nici păsări, şi nici cine să ştie de ele. Autorul — auctorial — a născocit speciile, jocul, totul. Pînă şi farsele. Pînă şi şarpele.

Şi noi, mai în glumă, mai în serios, punem întrebarea: ce-ar ieşi dintr-un Don Quijote scris de Urmuz ? Spunem doar ceva sigur : „Nu se ştie." Oricum, nici o şcoală (modernisto-isto ? Suprarealiştii plus iştii la pătrat) nu poate înlocui unicatul. Are dreptate orbul latin, orbul sudamerican (Borges): „Mie, personal, mi se pare slabă opera suprarealiştilor. Teoria este bună, dar operele lor sînt, adesea, slabe. Toate aceste mişcări literare se bucură de prea multă publicitate. Acesta ar fi un aspect negativ pe care l-am înregistrat în Franţa, unde totul tinde să devină public. În Anglia, lucrurile se petrec altfel : nu există mişcări literare. Fiecare scriitor este o personalitate de sine stătătoare. Fiecare englez este un fel de insulă. Nu se manifestă această tendinţă de grupare, de redactare a unor manifeste literare..."

Păi, da. Aşa că ne-am putea opri deocamdată aici, zicînd : autorul armeanului Zadic şi al lui Ioan, dascălul de la Colţia, este o insulă. Bre, Ştefan Agopian este englez. Ei, Englitera ! Ioan ar putea aprinde un felinar, în noapte s-ar putea face o gaură albă prin care ei să treacă preafericiţi şi veşnici. Păsăroiul ar putea spune :

— Sîntem neînvinşi ! Şi nu avem în noi încă puterea să murim !

Dar cîte poveşti nu s-ar mai putea spune. Ioan, dacă strănută, se face o gaură în căldură. Nu insistăm. N-am vrea ca gîndurile protagoniştilor — cum nu doresc nici ei — să se amestece cu lucrurile cenuşii din jur. Ei şi-aşa au o clipă convingerea, Zadic şi Ioan, că stau în două gropi, ca doi eroi întorşi acasă de la Troia, aşteptînd să vină Vreunul cu o lopată să pună pămînt peste ei. În aşteptarea Vreunului (Godot ?! În nici un caz. Ăsta e irlandez !), cei doi prieteni nichitizează — adică fac verbe din te miri ce ! Iată : „Da, o să fie război, spune Ioan şi dimineaţa se făcu deodată mai mohorîtă sub cuvintele lui, se cenuşi dimineaţa sub cuvintele lui".

Va să zică se cenuşeşte lumea sub cuvinte, intră în haos, ea, care a fost scoasă din haos şi din cenuşă tot prin cuvînt. Deci cuvîntul are o putere divină. Învie şi distruge.

Normal. Ca şi arta. Arta fiind tot cuvînt, la urma urmei, ar putea spune Ioan, sau Zadic. Doar Ioan spune, închizînd ochii : „Aşa ningea şi peste Englitera mai an !" El, de la înălţimea unui Pitagora, sau a lui Arhimede, poate spune orice, nu ? Poate spune chiar că azi e Miercuri ! Oricum, ei nu vor bea apă în veci, căci ştiu ce spune şi Aristofan, că... hm ! cine bea apă nu va înfăptui nimic înţelept în lume ! Aristofan... şi chiar alţii ! De !

Ce sînt ei, Zadic şi Ioan, dacă umblă aşa prin lume... şi prin secoli... cu aripile desfăcute, ca nişte arhangheli, uneori ? Ce ? Dar ce contează ?! Eroi literari, bre ! Fiecare condeier are libertatea (şi fantezia !... poftiţi!) să spună despre oameni că sînt... Pascal ce-a zis ? Omul e o trestie gînditoare. Poftim, ceva drag ecologiştilor. Peisaj de baltă. Oamenii, gîndind, cu picioarele în baltă. Sau cînd spunea trestie, se gîndea domnul Pascal la altceva ? Dacă ne-am apropia de Vasile Tarnavschi, care spune că grecescul „canon" este dedus din ebraicul „trestie" (trestia are mai întîi o însemnare concretă : băţ, îndreptar, trestia cu care se măsoară ceva, apoi orice măsură...), am putea zice că domnul Pascal a luat acest cuvînt... la figurat ? Tarnavschi zice că şi grecii l-au luat „în sens figurat : model, regulă, normă". Şi grecii, şi alţii, mai apoi : ca norma şi regula vieţii. Deci n-ar putea fi omul, trestia gînditoare, norma vieţii ? E o ipoteză. Noi nu dăm verdicte. Am spus şi regula vieţii ? Doar doctorii au acest drept, judecătorii, cantaragiii şi mulţi alţi docenţi. Cu gîndul la Ioan şi Zadic, şi la ce-or fi ei, ne-am zis, n-or putea fi şi ei trestii ? Norme ale vieţii ? Dacă sînt rodul unei inspiraţii sublime, ludice, adînc umane — da ! Ioan, geograful, dascăl la Colţia, şi Zadic Armeanul stau şi se uită la noi ; zice Ioan, în dodii : cît de mare e lumea şi el, Ioan, fiind nimic...

Da, da. Cine bate toba, să-l vadă lumea cît e de mare, uită că întîi e auzită şi văzută toba. Ioan şi Zadic se duc să-l caute pe englezul lor, pe Ştefan Agopian. Îl găsesc pe insular în insula lui şi se pun să pună la cale ninsorile din Englitera.

OEDIP ŞI STĂNCUŢA

„Miturile sînt fără îndoială un produs al imaginaţiei, dar în raport cu realităţile care le sugerează ele au ceva din evidenţa unor axiome", scrie Blaga. Va să zică ele nu sînt doar nişte mori de vînt, produse ale imaginaţiei pre care nu poţi nici o bază pune, neînsemnînd nimic în realitate ; va să zică ele propun o lume, a imaginaţiei, dar pornind de la evidenţa unor realităţi. Am ales acest citat din Blaga şi l-am pus nu întîmplător în fruntea unei probleme privind o variantă a mitului lui Oedip, găsită în folclorul românesc. Ce se mai păstrează din marea „schemă" antică şi ce este adaos, şi pe ce fond autohton se bazează acest adaos ? Sau de ce n-a fost preluat şi povestit, sau versificat în întregime mitul celui cu picioarele umflate ? Sau ce şi-au imaginat cei care i-au dat viaţă în limba română că s-a întîmplat cu fiul căruia ursitoarele rău i-au ursit la naştere ?... Ce este „strict dunărean" în tragedia Stăncuţei, această Iocastă, nevastă de agricultor, de cultivator de viţă de vie ?

Ursit să se însoare la şaptesprezece ani cu maică-sa, fiul Stăncuţei colindă prin lume, dus de apele Dunării, salvat de nişte năvodari, crescut de ei pînă pe la cincisprezece ani, cînd îi spun că e străin de ei şi că trebuie, sărac fiind, să se bage slugă, ca să-şi cîştige bani, pentru cînd se va însura... Ce-au ursit ursitoarele, se împlineşte pas cu pas. Bineînţeles că Tînărul (să-i zicem astfel) nu ştie nimic din cele ce i s-au urzit de ursitoare. Dar viaţa lui se află sub însemnul lor, zi cu zi. I s-ar potrivi versurile culese de Anton Pann *(Ursitoarea):*

„Drum la deal şi drum la vale :
Îmi fac vacul tot pe cale,
N-am în lume sărbătoare.
Bat-o crucea ursitoare
Care m-a ursit pe mine
Să n-am nici un ceas cu bine,
Ci să mă trudesc pe lume,
Necazuri să mă sugrume.
Ostenit mereu de ducă,
Noaptea-n codru mă apucă :
Copacilor sînt nălucă,
Ochii nu mi se mai usucă."

Lui Oedip ochii o să i se usuce cînd singur şi-i va scoate, în lume, şi de-atunci încolo, să nu aibă sărbătoare. Deşi în cazul celui ce vorbeşte în versurile adunate de Anton Pann avem de-a face cu un ins care ştie că este sub soartă, fără nici un ceas de bine în el ; Oedip nu ştie !

Dezlegarea enigmei

Lui Oedip i se deschide poarta spre tronul Tebei şi i se dă mîna Iocastei în clipa cînd va dezlega întrebările monstrului cu chip de femeie şi cu aripi de pasăre, ce se află pe un *munte*, în apropierea cetăţii pe care o teroriza cu enigmele sale ce nu puteau fi dezlegate, şi neputînd fi, cei care încercau, erau păpaţi... Deci lui Oedip i se deschide în faţă o perspectivă norocoasă, promisă de Creon, fratele Iocastei ; dar în acelaşi timp, perspectiva „luminoasă" se poate răpede schimba într-una totalmente întunecoasă, de se angajează în dialog cu *Sfinxul* şi nu ţine piept întrebărilor puse... Oedip acceptă să intre în joc, fapt ce denotă un mare curaj ! Sau o mare înfumurare, soră cu moartea. Căci nu e confruntare *de arme* obişnuite : nu se vor tăia în săbii ! Şi nici o întrecere în avuţii : cine are aur mai mult, cîştigă ! *E o confruntare spirituală !* „Care e fiinţa cu două picioare, care are patru, şi apoi trei, şi o singură voce ?" Mulţi oameni şi-au pierdut capul, neştiind să răspundă. Oedip joacă şi cîştigă : „Omul, care în copilărie umblă în patru picioare (de-a buşilea !), apoi merge în două picioare, şi la bătrîneţe se mai sprijină şi în toiag." Oedip

joacă şi cîştigă — pierzînd pînă la urmă tot ce cîştigase, şi chiar ce mai avusese al lui : Oedip pierde totul !

Acest moment al dezlegării enigmei — care-l duce pe erou în braţele reginei şi-l face stăpîn peste cetatea Tebei — lipseşte în *Stăncuţa...* Ca să se însoare (fără să ştie!) cu propria sa mamă, Tînărul nu trebuie să răspundă nici unei întrebări enigmatice. *Lipseşte Sfinxul,* lipseşte teroarea Sfinxului, lipseşte va să zică *proba spirituală !* Tînărul de pe malul Dunării nu trebuie să dovedească niscaiva calităţi deosebite, ale minţii sale ! E suficient că e arătos! Şi mai e ceva : în *Oedip,* Iocasta nu-l întîlneşte pe noul ei soţ decît *după* ce acesta a dezlegat taina monstrului de pe munte. În *Stăncuţa şi Ursitoarele* femeia îl uită repede pe primul ei soţ, omorît, şi se căsătoreşte degrabă cu *ucigaşul* soţului ei, ştiind că acesta este ucigaşul soţului ei !... Şi Stăncuţa îl chiar *cere* de bărbat... Fiindcă îi place Tînărul ! Pur şi simplu ! Cu Stăncuţa soarta e mai neruşinată ! Căci cum s-o aperi ? Să fi văzut ea, sărmana, în Tînăr imaginea din tinereţe a soţului ei, şi să fi văzut în unirea de-acum cu Tînărul imaginea tinereţii ei, a acelui timp cînd fusese jună şi ?... Să-şi piardă pînă acolo minţile încît să uite cu *desăvîrşire* ce aflase cu optsprezece ani înainte, că se va căsători cu propriul ei fiu ? Să nu mai fie în stare să ştie că fiul ei putea acum să aibă optsprezece ani ? Să se fi pierdut, în faţa iubirii, sau a nebuniei ? Căci ea uită un lucru grozav : *timpul !* Timpul e *desfiinţat* pentru ea, dacă nu mai judecă, nu ? Stăncuţa e cuprinsă de o spaimă cumplită : să nu rămînă singură.

„Doamne, ce mare păcat
Să-mi rămîn făr' de bărbat !
Dacă n-am avut noroc,
Bine-ar fi să ard în foc,
Ori că apa să mă-nghită
Decît singură, părăsită..."

N-a avut cîndva noroc de odrasle — dar asta ea a uitat. Nu poate însă admite ca norocul s-o părăsească acum şi să rămînă fără bărbat, ca şi cum Norocul ar fi echivalent cu Bărbatul... Însă odată cu trecerea timpului, jalea ei începe să treacă, aşa că într-o zi....

„Da-ntr-o zi de sărbătoare,
O porni cu sluga-n cale,
Şi-aşa frumos ce-i vorbea,
Fiori de mi-l cuprindea :
— Măi băiete, măi argat
M-ai lăsat făr' de bărbat,
Dar eu nu pot singurea
Mînca-ţi-aş guriţa ta !...
Din argat,
Să-mi fii bărbat,
Tu-mi cunoşti conacele,
Să le ţii soroacele !“

Iată-l deci pe Tînăr cuprins de fiori în faţa propunerii fără de nici un ocol a Stăpînei. Ea deci îl peţeşte, am putea spune fără putinţă de tăgadă. În *Oedip, peţirea Iocastei* începea atunci cînd cineva, acceptînd propunerea fratelui ei Creon, încerca să dezlege tainele Sfinxului. Căci era vrednic s-o aibă de soţie pe regină doar cel care prin înţelepciunea minţii sale, dezlegînd enigmele monstrului, salva cetatea Tebei de moartea pe care Teba era silită s-o îndure mereu din partea înaripatei fiinţe de pe muntele din vecini... Pasărea-femeie (Sfinxul), odată înfrîntă, Iocasta, femeia-regină era ca şi peţită. Or Tînărul nostru nu e pus să dezlege nici măcar o *cimilitură !* Nici măcar o banală ghicitoare. Stăncuţa îl vrea de bărbat, ca să nu rămînă singură, fără Noroc. Şi ea nici nu mai are răbdare să apară alţi peţitori : ea îşi alege singură bărbatul, deci Norocul ! Deci Soarta ! Aicea e grozavă „balada“ noastră... Dacă fiului i-a fost ursit să se însoare cu mama sa, ea ar fi putut, ştiind de această ursită, să refuze să se mai căsătorească în vecii vecilor cu cineva şi în orice caz să refuze să se cunune cu un Necunoscut, şi mai Tînăr decît ea... Ei, nu, ea îşi alege singură Bărbatul, Norocul, cu voia ei... Sau orbită nu atît de frumuseţea Tînărului cît de puterea nevăzută a ursitei ?

Şi în basmele noastre peţitul apare în destule cazuri ca o probă de isteţime spirituală : Tînărul e obligat să dezlege o întrebare pusă de împărat („care va ghici din ce dobitoc era acea piele ?“ — dobitocul fiind un purece. În *Pielea de purece);* sau să ghicească semnele de pe trupul

fetei de împărat („soarele pe piept, luna pe spate, doi luceferi pe cei doi umeri“). Sau peţitul „mai e valabil“ atunci cînd prea iscusita fată de împărat nu poate să răspundă unei întrebări pusă de un candidat la însurătoare !... În *Stăncuţa şi Ursitoarele,* nimic din toate acestea ! Nici Stăpîna nu pune întrebări, nici Tînărul : se pare că *nu mai există Taine,* enigme, totul e clar : ea îl doreşte de bărbat... Cetatea a devenit o Vie, o avere cu nişte conace : tînărul trebuie să aibă grijă de aceste conace, doar le ştie soroacele ! Totul e ştiut ! În afară de lucrul fundamental : ce le-a fost ursit. El n-are de unde să ştie ce i-a fost ursit, iar Stăncuţa se pare că *a uitat.* Nu le mai rămîne decît o singură soluţie, ca ursita să se împlinească şi autodistrugerea lor să se desăvîrşească : să se însoare...

Zeii sînt sub vremi ?

În ce priveşte puterea Soartei, să le lăsăm niţel în pace pe cele trei ursitoare de pe malul Dunării şi să ne înfundăm în istorie şi — cu ajutorul lui Herodot — s-o ascultăm chiar pe cea care în cuvinte învăluite da răspunsuri celor ce o ispiteau, Pythia... Cresus avea obiceiul mereu să întrebe oracolul despre trăinicia domniei sale... Pythia, o dată, i-a răspuns astfel :

„Iată, cînd un catîr al mezilor
rege-o s-ajungă
Atunci, o lydian subţire-n picioare,
ia-o la fugă
De-alungul pietrosului Hermos, făr'
să te opreşti
Şi făr-a roşi de ruşine...“

Cresus se bucură nespus ascultînd aceste stihuri : sigur fiind că niciodată un catîr nu-i va cîrmui pe mezi în locul unui om, astfel încît nici el şi nici urmaşii săi nu-şi vor pierde în veci domnia. Şi totuşi Cresus pierdu totul : şi trimise soli oracolului să întrebe dacă stă cumva *în obiceiul zeilor eleni* să se arate nerecunoscători ?... (El le dăduse destule ofrande etc.) Pythia le răspunde solilor sosiţi la Delfi : „De ceea ce i-a hărăzit soarta, nimănui nu-i este

dat să scape, nici măcar unui zeu." Să ne oprim deocamdată aici, cutremurați, totuși : dacă nici un zeu nu poate scăpa de ce i se hărăzește de soartă, atunci ce să mai vorbim de un biet copilaș născut pe malul Dunării din doi părinți agricultori sadea ? Va să zică și zeii sînt sub vremi, am putea spune, nu ? O să revenim la Cresus mai la vale, arătînd acum că vina căderii sale nu venea din neloialitatea oracolului, ci din slaba interpretare dată chiar de Cresus vorbelor Pythiei ! Căci chiar Cyrus era acel catîr : el se trăgea din părinți de obîrșii diferite, maică-sa era medă și fiică de rege, iar taică-său persan... Auzind acestea Cresus recunoscu că vinovat de cele petrecute era el, și nu oracolul — deci nicidecum zeul.

Oracolul nu greșește niciodată, lui nimic nu-i iese pe dos. Și în folclorul românesc e la fel : ce spun ursitoarele, oracol iaște ! Și se împlinește la centimă.

Întîiul între bărbați și Anonimul

Pe Oedip, tebanii nu-l „socotesc asemeni zeilor", ci „întîiul dintre bărbați", capabil să-i „înduplece pe zei". El le-a îndreptat viața, dezlegînd enigma iazmei într-aripate (Sfinxul). Acum, oracolul, ca să scape din nou cetatea, de data aceasta de ciumă, le cere tebanilor — zeul deci le cere ! — să-l pedepsească pe ucigașul regelui ucis (Laios!). Laios plecase de-acasă mai demult — „să cerceteze un zeu !" — și a căzut răpus.

Tînărul nostru nu este „întîiul dintre bărbați", nu este considerat un „dezlegător" de enigme și nici capabil să-i înduplece pe zei. Zei parcă nici nu mai există, ca să se poată dialoga cu ei, iar ursitoarele, după ce și-au încheiat misiunea, s-au făcut nevăzute. Și nici „comunitatea", „cetatea" nu e *bîntuită de vreo molimă*. Tînărul cade aici ca din cer — el e un *străin*. Nimeni nu-i dă importanță, iar el nu se distinge prin nimic. Își face doar meseria (ocazională) de paznic al viei, trei ani. Nu este un *erou* : nu se distinge nici prin isprăvile minții sale, nici prin vreo faptă de arme în vreo bătălie cu săbii (și alte chestii d-astea). *E un anonim.*

Locul în care se desfășoară acțiunea, pe malul Dunării, nu-i un spațiu bolnav ; și nici „poporul" de-aici nu-i bolnav. Deci nu se pune problema imposibilității găsirii unei „arme a minții" care să-i mîntuie. Aici nu e Teba ! Acolo „roadele gliei slăvite" nu mai creșteau și „femeile în faceri" nu mai puteau „suferi cumplitele chinuri". Aici totul e bine mersi ! Roade bogate, via dă recolte strașnice etc.

Nefiind „erou", Tînărul nostru nu este nici *personificarea Ciumei* care distruge Cetatea. Oedip zice despre ucigașul lui Laios, neștiind că vorbește despre sine însuși : „El pentru noi e ciuma, așa cum mi-a vădit-o acum oracolul din Delfi al lui Apollon". Tînărul nostru, omorîndu-și tatăl, nu umple vreo cetate de-o boală necruțătoare : se umple pe sine de păcat, cînd va afla că insul ucis era părintele său... Da, ciudat, pînă atunci, el nu simte nici o vină c-a ucis ! Oricum, nu-i trece prin cap să-și ia zilele, drept pedeapsă a nesăbuinței sale. El se consideră „criminal" nu după ce ucide (*fără voie*, din întîmplare ; Oedip ucisese *cu voia sa* pe omul ce-l înfruntase în răscrucea drumurilor) un om, ci cînd află că acel om era tatăl său (deși, cu voie, sau fără voie, e cam aceeași scofală, cînd e vorba de destin). Văzîndu-l pe cel ucis de arma sa, lăcrimează și se vaietă :

„Sărăcuț *de maica mea* (s.n.)
Iaca, dedei de belea...
Stăpînul mi-l împușcai
Da simbria n-o luai."

Ca și cum ar fi fost mai importantă simbria neluată, decît fapta cruntă petrecută ! Va să zică nu făcuse altceva, decît că... detese de belea ! El era mai important cu ale lui, nu mortul cu viața sa pierdută. Cumplit este că în „timpul" crimei, Stăncuța n-are nici o *presimțire sumbră*. Din contră : cînd tînărul ajunge acasă, de la vie, o găsește pe „bătătură, urezînd, cîntînd din gură." Presimțea ea o stranie bucurie ?

Cînd se petrece crima în *Miorița* ? Pe la apus de soare! Cînd are loc aici crima ? „Pe stăpîn l-am împușcat Pe cînd soarele-a scăpătat !" *Timpul crimei* este și aici chindia.

Încă un amănunt : Oedip e convins că Laios, pe care l-a moștenit în toate (luîndu-i și „patul, și pe nevasta-i de

soție") avusese cu Iocasta o căsnicie stearpă, fără Noroc. („De n-ar fi fost odrasla lui fără noroc.") Acest lucru poate să-l creadă și Tînărul dunărean (să-i zicem cumva, bunăoară : Dunărințu !) : că stăpînii săi n-au avut odrasle, n-au avut Noroc. Doar erau singuri-singurei. Iar Stăncuța, rămînînd cu Tînărul, și dorindu-l din argat — bărbat, speră cumva ca Norocul ei, bărbatul cel nou, să-i aducă și un alt Noroc, un fiu ?... Și astfel să-și împlinească rostul pe pămînt ? Probabil.

Inevitabilul

Herodot s-a dus chiar la Delfi (ce documentare !) ca să se încredințeze la fața locului despre știrile referitoare la consultarea oracolelor. Se pare că Gyges, luîndu-i soția lui Candaules (din prostia acestuia, îndrăgostit peste măsură, orbește, încît credea că frumusețea ei este mai presus decît a oricărei femei din lume !), și luîndu-i și domnia, este primul rege lydian care consultă un oracol grec, căci în Lydia nu existau oracole. Oracolul din Delfi întărește puterea monarhică a lui Gyges — dar în același timp Pythia povestește că răzbunarea Heraclizilor îl va ajunge pe al cincilea urmaș al lui Gyges ! Lucru care se va împlini întocmai.

Cresus, mai tîrziu, obișnuia să-și trimită oamenii ca să pună la încercare știința oracolelor : și doar după ce se încredința că spun adevărul, le mai întreba o dată, prin credincioșii săi, dacă era bine sau nu, bunăoară, să se ridice cu mare război împotriva perșilor. Dintre toate oracolele, Cresus l-a socotit (după îndelungate verificări) pe cel de la Delfi singurul nemincinos.

Cu ajutorul Pythiei, spartanii, certăreți între ei și pizmași chiar și cu străinii cu care n-aveau nimic de-a face, au trecut la o legiuire mai bună : Lycurg, venind să consulte oracolul, a auzit-o pe marea preoteasă spunîndu-i că e îndrăgit de toți olimpienii, după care tot ea l-a învățat legile... Tot Pythia îi învață pe spartani cum să-i înfrîngă pe tegeați : să aducă întîi în Sparta oasele lui Oreste, fiul lui Agamemnon !

Dar să nu-l scăpăm pe Cresus din vedere. Pe la el a ajuns și învățatul Solon ; multe au discutat ei despre bogăție, despre fericire... După plecarea lui Solon (pe care-l întrebase la prima lor întîlnire dacă a văzut vreun muritor pe care să-l socoată cel mai fericit om din lume, el, regele, crezînd că e omul cel mai fericit...), răzbunarea zeilor îl lovi pe Cresus, fiindcă se crezuse cel mai fericit dintre oameni... Un vis îi arată nenorocirea ce se va abate asupra lui... Nu insistăm. Rezumăm : un fiu infirm, iar al doilea fiu va fi răpus de un vîrf de fier. Oricît îl păzește, fiul va muri răpus de Adrastos, cel purificat de omor și salvat de Cresus... Se spune că Herodot a folosit numele Adrastos nu întîmplător, deși în *Iliada* găsim menționat numele Adrasteia... Adrastos, zic cei care nu-l iartă pe Herodot că prea mult crede în Pythia și în destin, s-ar lega cică de numele zeiței Adrasteia: „Destinul inevitabil..." Va să zică: ce ți-e scris, în frunte ți-e pus ! Așa i-a fost să fie! — și lui Oedip, precum și fiului Stăncuței, cea de pe malurile Dunării... Ursitoarele, Dînsele, Vîntoasele, Frumoasele — au o putere la fel de oarbă ca și Fatalitatea greacă.

Dacă înțelegem de ce se arată destinul atît de hain cu unii (ori sînt puși să plătească pentru părinții, sau străbunii lor ; ori sînt asemeni zeilor la înfățișare ! etc.), pentru alții nu prea înțelegem deloc... Bunăoară, ce-au avut zeii cu Oedip, de-a ajuns cel mai urît om dintre oameni?! Sau cu Tînărul din *Stăncuța și Ursitoarele* ? Belerofon, mai treacămeargă : fiu de rege bogat în cai, egal zeilor în grai și în port, la cincisprezece ani se ceartă cu un tînăr, pe care-l omoară. Se poate zice că de-aici începe nenorocul să-l asuprească : cine l-a îndemnat să se ia la harță ?... Dar, mă rog, crima e crimă ! Tînărul, numit pînă atunci Hiponon, e obligat, conform datinei, să ia numele victimei, lui Beler — și astfel ajunge Belerofon... E trimis în orașul Tirinint, la un prieten de-al regelui, să se purifice la sanctuarul lui Zeus... Și peripeții : Eros o obligă pe soția prietenului tatălui său să se îndrăgostească de el etc. Apoi regele Pret (soțul doamnei !) îl trimite la moarte... Scapă, se căsătorește, după uciderea Himerei, cu sora Anteei, Filonceea, ea odrăslește, fiica lui este înșelată cu Zeus... Artemis, soția lui Zeus, geloasă, o țintește cu arcul și-o trimite în Infern... Belerofon, mîniat, încalecă Pegasul și pleacă spre Olimp să-i ceară socoteală lui Zeus, e rostogolit de pe înaripatul cal, moare etc. I-ar fi fost greu să se lupte cu Eros, cu Zeus,

cu Artemis, precum și cu hiclenia unor regi și a unor regine... Dar Tînărului din *Stăncuța și ursitoarele* de ce i-a fost hărăzită o asemenea aprigă soartă, chiar cînd era în fașă ? ! El e cel de-al nouălea copil al Stăncuței : toți frații lui de pînă atunci au murit imediat după ce s-au născut... De ce-au murit frații lui ? Doar Stăncuța n-a păcătuit cu nimic : s-a logodit, a făcut nuntă mare, „cum face toată lumea", a plecat grea... Nu cunoaștem nici că soțul ei ar fi fost împovărat cu vreo vină... Atunci ? La trei zile după nașterea celui de-al nouălea fiu, vin ursitoarele, noaptea... Stăncuța dormea, furată de somn, cu mîna *sub capul copilului*, cu țîța în gura lui... Asta să le fi înfuriat pe Iele ?

„Dar omu-su ce-mi făcea ?
El în gînduri că intra
Toată noaptea nu-mi dormea..."

Pe la mijloc de noapte, vin ursitoarele, trei, intră în soba mare, dau ocol mesei...

„Dar ursoaica a mai mare,
Busuiocu-n mînă-l lua
Și-n trochiță mi-l muia,
Cu apă rece stropea,
Dar Stăncuța îmi dormea.
Iar ursoaica cea mai mare
La capul copilului să trăgea
Și ceva bolborosea,
A mijlocașe la buric,
De-a mai mică la picioare."

Cea mai mare bagă deștiu-n sticlă, să-l miruie pe copil. Zice :

„Voi, surorile mele,
Iubite cu dor și jele
'Ai copilul să-l ursăm
Și-acuși cu noi să-l luăm."

Deci ea era hotărîtă ca pruncul să aibă destinul fraților săi. Mijlocașa pare mai bună :

„'Ai copilul să-l ursăm,
Copilașu să trăiască,
Vacul să și-l văcuiască,
Cinș'pe ai cînd s-o-mplinea

Tum-te-atunci s-o cununa.
Atunci copilul să-l luăm,
Toată nunta s-o stricăm,
Inima să le-o rupem !"

Va să zică — nici vorbă de bunătate. Mijlocașa se arată mai ticăloasă în viclenia ei decît Dînsa cea mai mare. Vrea să asiste și la nunta copilului de cinșpe ani, ca s-o strice : și ca să-i umple pe nuntași de nenorocire ! Ei, și totuși, Ursoaica a mai mică...

„Bat-o Maica Precista
Și sfînta Dumineca,
Și ziulica de mîine,
Cu toate zilele bune,
Că nu-mi *vorbea nici un bine :* (s.n.)
— Surorilor, ursitorilor
Zînilor, visătorilor,
Las' copilul să trăiască,
Vacul să și-l văcuiască,
De la opts'pe ai de zile,
Să se-ntîmple o minune :
Cu mumă-sa s-o-nsura,
Baș cu ea s-o cununa,
Să se ducă pomina
Piste toată lumea !"

Asta doar să fi fost scopul ei : să se după pomina peste lume că un băiat se însoară cu mumă-sa ? Doar atîta știm : fiindcă mai departe ele n-au ursat... Sau doar numai atîta era necesar ?... Oricum :

„Numa-atîta că-l ursară,
Și cocoșii îmi cîntară,
Da ursoaicele plecară."

Cînd ceva nu poate fi evitat, cînd nu există alternative, tragedia intră în scenă triumfătoare.

Suprema renunțare

În clipa cînd Iocasta a auzit că soțul ei a fost ucis la răscrucea a trei drumuri, s-a întristat, desigur ; dar tot atunci sîntem siguri c-a avut o tresărire de orgoliu : descoperea că Apollo n-avusese dreptate, fiindcă Laios nu fusese omorît de către fiul său, cum se proorocise, fiu pe care chiar ea îl dăduse unui păstor să-l piardă în munți, cu mult timp înainte ! Deci spusele zeului erau apă de ploaie ! Această *liniște descoperită* în ea, la moartea regelui ei, îi dă mai tîrziu curajul să se căsătorească în bucurie cu salvatorul Tebei ! N-avea de ce să-l bănuiască pe Oedip c-ar fi putut fi fiul ei ! De-ar fi fost, l-ar fi răpus pe Laios, și oracolul s-ar fi adeverit. Or oracolul era mincinos ! Viața putea să-și continue în liniște mersul. Așa că în clipa cînd Oedip îi spune înfuriat că fratele ei, Creon, i-a adus un prooroc ce l-a învinuit de trecerea dintre vii a lui Laios, Iocasta îl îmbărbătează (sigură de experiența vieții ei : că fiul ei nu l-a omorît pe Laios și că ea nu e soața fiului ei!):

„Fii liniștit, acum, de cele cîte spui ;
Ascultă-mă și află că nu e muritor
Pe lume ca să aibă al profeției dar."

Dacă zeii n-au darul profeției, dacă oracolele lor nu se împlinesc, cum ar fi posibil să fie adevărate învinuirile unui biet muritor adus de Creon ? !... Ea continuă :

„Cîndva, lui Laios i-a venit oracol
(Nu de la Phoibos, ci de la profeți !)
Că-i era scris să moară de mîna unui fiu
Care din mine și din el s-ar fi născut."

Deci tot ce-a rostit oracolul nu s-a împlinit ! Ea a făcut totul ca oracolul să nu se adeverească, trimițîndu-l pe fiul ei, în scutece, legat de picioare, cu un păstor, să piară în munți. Și Oedip are un argument că oracolele mint : fugind de la casa părinților săi din Corint, Polyb și Meropa, jig-

nit de un bețiv, c-ar fi copil de suflet, s-a dus la Delfi : acolo n-a primit răspuns la întrebări, în schimb i s-a vestit o groaznică nenorocire : că se va însoți cu mama sa și va da lumii *un neam nenorocit*, și-și va ucide tatăl... Dar el nu s-a mai dus în Corint, nu l-a ucis pe Polyb, nu s-a însurat cu Meropa, ci cu ea, Iocasta — deci oracolul e mincinos. O clipă ei cred amîndoi același lucru : că profețiile sînt deșertăciuni ! Altfel, ea nu s-ar mai fi căsătorit cu nimeni, dacă fiul ei pe Laios l-ar fi trimis în mormînt. Altfel, el nu s-ar mai fi căsătorit cu nimeni, dacă ar fi ridicat mîna capul bătrînului Polyb să-l prăbușească ! Și totuși, amîndoi se-nșală ! Cu cît fugeau mai departe de împlinirea destinului, cu atît se apropiau mai aproape de împlinirea destinului. Ea ar fi avut o șansă teribilă, ca să nu se adeverească profeția în întregime : să nu se mai căsătorească niciodată. Dacă moartea lui Laios n-ar fi putut-o opri, patul ei ar fi putut să și-l păstreze, după moartea lui, în veci neîntinat ! Chiar dacă fratele ei Creon făgăduise patul ei celui ce va salva Teba de nenorocirea adusă de Sfinx ! Putea să nu se supună ? Putea să nu accepte drept preț al salvării Tebei patul ei ? Ar fi fost ca și cum n-ar fi dorit să fie izbăvită cetatea de acel monstru înaripat ? Și cine ar fi dobîndit domnia cetății, salvînd-o, nu trebuia s-o ia de soție chiar pe regina Iocasta ?... Totuși, ar fi putut găsi o scuză, nu știm care... Dacă ea ar fi vrut. Dar ea n-avea de ce să vrea acest lucru, cînd era convinsă că oracolul e o formă a zădărniciei... nimic... Aici ea chiar îi înfruntă, în liniște, pe zei !

Și Oedip și-ar fi putut spune : chiar de nu mă căsătoresc cu Meropa, în veci cu nici o altă femeie nu mă voi însoți. Prin această renunțare, el ar fi ocolit oracolul... Chiar dacă, drept recompensă că a salvat Teba i s-au dat sceptrul regal și patul reginei Iocasta... Putea zice nu ? Aici este întrebarea. Avea această forță, să înfrunte slăbiciunea din el, de a intra în patul regal, și proorocirea oracolului ?... Dacă el ar fi renunțat la Iocasta, și Iocasta la el, forța lor ar mai fi putut fi înfrîntă ? Doar știau că sînt amenințați de păcat... Luînd-o în brațele sale, făcîndu-i copii, el a ucis-o cu fericirea lui... Dacă ea nu l-ar fi primit în patul ei regal, ar fi trăit liberă, poate cu libertatea ei de a alege și de a renunța cîștigînd... De-ar fi re-

nunțat unul la altul, voința lor ar fi triumfat, spiritul lor ar fi învins... ei ar fi învins voința zeiască... Mai aveau o șansă : să renunțe, cu orice preț ! Dar ei n-au renunțat la patul regal ! Ca și Stăncuța, cea de pe malul Dunării : nici ea n-a putut să renunțe la patul ei de agricultoare... Nici unul dintre ei nu s-a gîndit o clipă că forța supremă a omului se află într-o supremă renunțare... Și nici măcar că iubirea cea mai desăvîrșită (și pură !) ar fi atunci cînd ar renunța la iubire... Aici Ciobanul mioritic mi se pare tuturor patru superior, lui Oedip și Iocastei, și Stăncuței și fiului ei : el renunță chiar la viață... Oedip, Iocasta, Stăncuța și odrasla ei nu pot să treacă peste dorințele lor, peste slăbiciunile lor, peste propria lor fericire ! Nu au această teribilă tărie — pe care o are, din plin, bunăoară, meșterul zidar de pe Argeș, Manole.

Acceptînd moartea pusă la cale de cei păcurari mai slabi decît el în ale ciobăniei, în ale muncii, în faptele de muncă, dar și în faptele de spirit, căci lucrătura inteligenței lor e primară, oarbă, imediată, ciobanul mioritic acceptă de fapt propriul său sacrificiu... El se lasă sacrificat, nu ucis, cum cred ei. Și încă ceva : auzind cum vor cînta la căpătîiul său fluierele de os, duios, și văzînd de-acum încă propria sa intrare în marea nuntă a naturii, cu stelele luminînd zările, cu munții ca niște preoți mari, cu păsările — lăutari, ciobănașul ne face să înțelegem că el este părtaș la un act cosmogonic, care nu este altceva decît o continuă trecere și petrecere din moarte în viață și din viață în moarte, un perpetuu sacrificiu de care e cuprinsă întreaga suflare, o creație neîntreruptă, o veșnică facere și desfacere a lumii...

CEL MAI URÎT DINTRE OAMENI

Multe se scriu și se spun despre prietenii celebre... Eminescu și Creangă (era să scriu și : „Eminescu și..." Mă las păgubaș. Mă las păgubaș și în ce privește prietenia dintre Iosif și Anghel. Trec mai departe. Fug în îndepărtata istorie. Cu o pauză pe la rușii din secolul trecut : cică Gogol ar fi avut subiectele pentru *Suflete moarte* și *Revizorul*, de la prietenul său Pușkin. Frumos !) Deci, să trecem repede dincolo de Cristos : Herodot din Halicarnas și-a petrecut o parte a vieții sale la Atena, unde l-a cunoscut personal, printre alții, pe faimosul Pericles și pe numitul Sofocles, cu care s-a împrietenit... Sofocles i-a „adresat" o elegie, prețuindu-l, de altfel, foarte mult. Și nu e de mirare că în *Oedip Rege*, și chiar în *Antigona* și *Oedip la Colonos* vom întîlni ecouri din opera istoricului din Halicarnas. Proza lui Herodot, la rîndul ei, datorează mult vieții literare ateniene. Dar ce să vezi ? Fiindcă lui Herodot i-a plăcut democrația ateniană și n-a putut să uite că Atena a sprijinit Halicarnasul ca să scape de sub cucerirea persană, Plutarch l-a încondeiat : cică (printre altele) Herodot a scris bine despre Atena fiindcă a primit bani de la... (auzi ! domnule pînă unde merge...), iar despre Teba (care nu i-a dat parale și nici nu l-a lăsat să stea de vorbă cu tineretul din oraș) ar fi scris cu destulă răutate (în *Cartea a VII-a*, mai ales)... Ca să vezi ! Noi vom trece peste aceste gîlcevi ; vom zăbovi asupra unor paragrafe cuprinse în operele celor doi prieteni, paragrafe care nu vor să pună pe nimeni în umbră, din contră, vor să arate cum un fapt istoric, sau o întîmplare oarecare poate fer-

tiliza strălucit în alt gen literar... Aş dori să plec de la ce spune Corifeul în finalul piesei *Oedip Rege* :

„Cetăţeni ai ţării mele Teba, iată-l pe Oedip,
Cel ce dezlega mari taine şi era atotputernic !
Cine dintre cetăţeni privea norocu-i fără pizmă
Şi-n ce val cumplit de nenoroc s-a prăbuşit acum !
Deci tu, muritor fiind, aşteaptă ziua din urmă,
Nu ferici pe nimeni, pînă ce omul acela
N-a trecut pragul vieţii făr-a pătimi vreun rău."

E clar că Sofocle a ţinut cont, în această hai să-i zicem postfaţă a tragediei, de relatările cuprinse în *Istorii* referitoare la înţeleptul Solon. O să dăm mai la vale similitudinile, nu înainte de a sublinia un lucru care ni se pare deosebit : prin aceste parafraze la cuvintele lui Solon, Sofocle dă tragediei *Oedip Rege* — în întregimea ei ! — o valenţă fără de care ea ar fi fost cu mult mai săracă : cea referitoare la „prestaţia filosofică" în primul rînd a eroului principal, Oedip... Desigur, aspectul „circular" al desfăşurării „anchetei" ar fi rămas acelaşi ; desigur, „aventurile fantastice" prin care a trecut regele fericit şi nefericit al Tebei ar fi rămas aceleaşi... Dar Oedip fiind un erou al *Spiritului*, (căci el nu cu paloşul învinge hiara, şi nici prin strategii militare, prin mişcări de trupe etc.), e bine (e foarte bine ! ce mai !) că Sofocle nu s-a oprit cu „inteligenţa" eroului său acolo unde el dezleagă enigma Sfinxului... De fapt... Cea mai cumplită enigmă pe care o dezleagă Oedip este chiar enigma vieţii sale ! Şi unui personaj doar cu muşchi de oţel i-ar fi fost mai greu să-şi *înţeleagă* groaznica stare în care era pus de oracol... (De altfel, lui Thomas Mann nu uşor i-ar fi fost să se pronunţe, înnobilîndu-şi un personagiu, despre o „nouă muzică", de nu avea la îndemînă opera scrisă a acelui prieten, care mai apoi nu l-a înţeles şi s-a apucat de scris scrisori etc.) Oedip se pronunţă — aflat într-o situaţie tragică, nu bolborosind ca în varii piese sau naraţiuni despre destin şi alte chestii d-astea, stînd bine mersi la gura sobei, ori la o cafea cu prietenaşii — despre soartă, zei, despre sine... (ca şi eroii dostoievskieni, de !). Oedip, dacă vede atîtea !

dacă aude atîtea ! (şi în ce groază trebuie să intre, dacă aude ! *Şi eu trebuie s-aud !* zice), dacă trece prin atîtea întîmplări, încît chiar se socoate „doar fiul Întîmplării", nu putea să nu se cutremure de cutremurul său şi de cutremurul cetăţii şi al lumii pus la cale de zei... Dar să nu facem greşeala şi să credem că zeii au de-a face numai cu problemele oamenilor ! Nici vorbă, ei au multiple preocupări. Bunăoară, la prietenul lui Sofocle, Herodot, pronia cerească se ocupă şi de agricultură, şi de felul cum se înmulţesc şerpii, leii... Nu trebuie să-l tragem însă de urechi pe Herodot (a mai fost tras nu numai de Plutarh ci şi mai încoace, de nişte istorici de Plută. Dar să nu se confunde verbul a pluti cu substantivul feminin plută, care iaşte nu pom — vezi în folclor : „cînd o face pluta mere..." — ci din familia plopului — de unde şi : „cînd o face plopul pere") pentru că lui toate ale lumii i se par dictate de o forţă supremă, de providenţă : şi destinul oamenilor, şi războaiele, şi procesele istorice, şi cele filosofice, biologice etc... Să-l iertăm. (Să-l lăsăm blagoslovit — merită reamintit ! — cu formula : „el avea o concepţie greşită, concepţie care aparţine sferei idealismului obiectiv"). Da, domnule, acest idealist obiectiv credea că destinul suprem a luat anumite măsuri şi în dispunerea şi ordonarea celor toate ale naturii : în India cresc nişte tufe sălbatice care rodesc lînă : indienii culeg lîna de pe aceşti copăcei şi o folosesc la îmbrăcăminte ; arabii spun că în ţara lor mişună nişte şerpi înaripaţi, mititei şi tărcaţi. „Într-adevăr, pronia cerească, fiind înţeleaptă — cum e şi firesc să fie — a rînduit ca acele vieţuitoare fricoase şi care se mănîncă să fie toate foarte puioase — ca nu cumva, mîncate întruna, să ajungă să li se stingă neamul; iar, în schimb, cele rele şi vătămătoare să nască pui puţini..." În continuare se ocupă de iepure, care este într-atîta de puios... Istoricul face deci şi istoricul regilor, şi al iepurilor, al înfumuraţilor, al viperelor, al înţelepţilor... Fiindcă am pomenit cuvîntul „înţelepţilor", înţelept este să ne apropiem de înţeleptul Solon. După ce Cresus cuceri mai multe neamuri şi alipi Lydiei noi ţinuturi, veniră în Sardes, oraş înfloritor, cerîndu-i ospitalitatea sa regală, toţi înţelepţii ce trăiau atunci în Ellada. Veni şi Solon, cel care le statornicise legiuiri ate-

nienilor. Cresus îl întrebă, gîndindu-se, cum am spus mai sus, că oaspetele îl va numi pe el cel mai fericit om din lume : „Văzut-ai cumva vreun muritor pe care să-l socoți cel mai fericit om din lume ?" Solon, fără lingușire, răspunse : „Da, rege, pe atenianul Tellos". Care era temeiul ? îl iscodi regele. Era acesta : Tellos a avut copii frumoși, a apucat să aibă nepoți, și și-a sfîrșit zilele în chipul cel mai nobil cu putință : apărîndu-și glia. „Atenienii l-au îngropat pe cheltuiala statului chiar pe locul unde a căzut și i-au cinstit amintirea cu mare pietate", a conchis Solon. Nici pe locul *doi* nu l-a pus înțeleptul pe Cresus, lucru ce l-a mîniat pe rege și l-a făcut să întrebe : „Dar fericirea mea... ți se pare atît de neînsemnată că nici măcar nu mă pui la un loc cu oamenii de rînd ?" „O, Cresus, mă întrebi de lucruri lumești tocmai pe mine, care știu că zeii sînt numai răzbunare și iubitori de vrajbă..." Cresus, care consulta mereu oracolele, trebuia să știe asta. De ce-l mai întreba atunci pe un muritor, fie el și înțelept, cum e cu fericirea ? Va plăti crunt, cu viața fiului său Atys, faptul că se crezuse *„cel mai fericit dintre oameni"* : zeii se vor răzbuna fără milă, îndată după plecarea lui Solon, adeverind ce-i spusese înțeleptul atenian, că într-o viață se văd multe lucruri pe care omul n-ar vrea să le vadă, și multe sînt de îndurat... Zisese atenianul : „...despre cele ce mă întrebi nu pot să-ți spun nimic mai înainte de a mă fi încredințat că ți-ai sfîrșit viața în deplină fericire." Și mai la vale, insistă asupra felului cum își sfîrșește omul viața, spunînd că dacă o sfîrșește bine... „iată omul pe care-l cauți, vrednic de a fi numit fericit. Dar nu-i *niciodată înțelept* (s.n.) să te grăbești a numi pe cineva fericit, cît mai este în viață, ci poți doar să spui că are noroc." Mai subliniază : „cînd cineva își petrece viața bucurîndu-se de cît mai multe și apoi își sfîrșește zilele în pace, acela, după mine, o rege, este vrednic să fie numit om fericit. Trebuie totdeauna să cați la întorsătura pe care o iau lucrurile și la sfîrșitul lor. Multora din cei cărora divinitatea le-a arătat ce-i fericirea, le-a smuls-o apoi din rădăcini." Așa a pățit-o și Cresus. Așa a pățit-o și Oedip. Culmea e însă că se poate întîmpla și altfel : un om să nu fie toată viața fericit, și să sfîrșească *fără să cunoască fericirea :* un asemenea caz este Tînărul din *Stăncuța și Ursitoarele.* Pus după trei zile de la nașterea sa într-un butoi, și aruncat astfel în Dunăre, pescuit de niște năvodari, crește cum poate pînă la cincisprezece ani, cînd e trimis să se bage slugă, ca să-și agonisească niscaiva avere, să se poată însura... Am mai povestit despre el și altă dată... Trei ani stă argat, neplătit : și cînd se căsătorește, trebuie să moară ! Deci n-a ajuns nici rege, n-a avut nici bucurii, nimic... Oedip măcar, de bine de rău, a mai gustat din bucate ! Nu i-a mers rău la curtea regelui Polyb, a cunoscut gloria, descifrînd enigma Sfinxului, a cunoscut puterea, devenind monarhul Tebei, a avut parte de iubire... de copii... Sigur, oricum le adunăm zilele lui Oedip, pe cele fericite și pe cele nefericite, de le punem și pe cîntar, tot dezastrul învinge ! Și aici încă o dată are dreptate Solon (în discuția cu Cresus) : că zilele omului nici una nu va fi asemănătoare cu alta, și că, așa stînd lucrurile, *„tot omul e la voia întîmplării"*. De-i așa, pînă la confesiunea lui Oedip, care se consideră *„fiul întîmplării"*, nu e decît un pas micuț. Atunci să fie și fericirea o întîmplare ? Ceva care scapă de sub cenzura divină ? Da, căci zeii sînt cumplit de invidioși, cum aflăm tot din Herodot și din scrisoarea lui Amasis către Polycrates : „plăcut lucru este să afli că unui prieten și aliat toate îi merg din plin, mie însă *marile tale izbînzi* (s.n.) nu-mi plac, căci știu prea bine cît de *pizmașă este divinitatea* (s.n.)". Amasis dorește pentru el și pentru cei pe care îi are în grijă, mai degrabă în unele împrejurări izbîndă, iar în altele înfrîngere, ca să treacă prin viață gustînd și binele și amarul, decît să se bucure numai de noroc în toate. Căci, conchide Amasis : „din cîte am auzit, nu știu pe nimeni căruia să-i fi mers totul strălucit și care pînă la urmă să nu fi sfîrșit prost, nimicit cu desăvîrșire." Totul este cum primești această nimicire desăvîrșită. Oedip strigă, se revoltă, își scoate ochii ; Stăncuța, care nici nu-și botezase copilul, și nici nu și-l scăldase („Numai trei zile mi-ai supt. Mumă-ta nu te-a scăldat, Și nici nu te-am botezat, Ursoaica rău te-a ursat, Să faci, muică, tu păcat !"), goală și despletită, nebună, fuge grăbită și sare de pe un dîmb în Dunăre. Și moartea o înghite, cum a înghițit-o și Dunărea, și cum l-a înghițit

și pe copilul ei, pe bărbatul ei, pe Nebotezat. (Acum înțelegem noi mai bine de ce oltenii — și dăncenii, printre ei ! — au destui inși care se chiamă, cu nume de familie, Botezatu. Să se știe și din nume că nu sînt păcătoși, de neam păcătos, nebotezat, arvunit diavolului). Dar cum privește Păcurărașul mioritic clipa desăvîrșitei nimiciri ? Parcă el e gata să creadă (nu ?) că ființa materială din care este croit (cu întîmplările ei cu tot, prin care a trecut și va mai trece, murind) nu este partea lui cea mai vie și indestructibilă : își vede și își visează nuntirea, intrarea în circuitul elementelor cu o seninătate ce ne face să ne închipuim că pentru el efemerul, „trecătorul său trup", cum ar spune Blaga (nu ?) este partea sa schimbătoare, aglutinantă, inferioară oricum realității sufletului său nemuritor (nu ?). Oedip, în tragedia cumplită în care e închis de zei ca într-o cușcă — trezindu-se în această cușcă a cerului și a propriei sale cărni și a puterii și nenorocirii sale — nu vrea să creadă că omul din el, care a fost fericit conducînd Teba, și salvînd-o, și poposind în patul monarhic, nu este totuși nici zeu, nici nemuritor în fericirea sa, și că este croit din aceleași elemente cu umila țărînă de sub tălpile sale și cu nevinovata apă de băut, cu copitele de oaie și cu fibra toiagului orbului Tiresias... El, astfel, deși se declară „fiu al Întîmplării", crede că este odrasla doar a capriciilor cerului și a nehotărîrii zilelor de a fi mereu bucurii, și nicidecum nu vrea să creadă că nu este altceva decît o trecătoare ființă ivită din jocul întîmplării elementelor și că forma sa de carne și sînge într-o zi, supusă și ea întîmplării, se va dezintegra, redevenind neantul din care s-a ivit...

Aflînd întregul adevăr despre sine, Oedip nu se poate opri să nu se lamenteze îngrozit :

„Vai, vai, acum a ieșit totul în vileag.
Lumină, tu, te văd acum ultima oară !
Născut din cine nu se cade, am luat pe cine
Nu se cade, am ucis pe cine nu se cade !"

Iată o enigmă, a sa, pe care singur o dezleagă, înspăimîntat : nu-i mai rămîne decît să ucidă această lumină,

înnebunind de durere, nu-i mai rămîne decît să-și scoată singur ochii, ca în veci să nu mai vadă cetatea și patul care l-au făcut fericit !

Cum zeii obișnuiau să-i calce în picioare pre cei ce încălcau legile lor divine, să ne întrebăm : ce lege cerească a nesocotit Oedip ? Doar el a fost din burta mamei sale ursit să pățească ce-a pățit. Legile umane pe care le-a încălcat, fără știință le-a încălcat : dovadă că atunci cînd află ce-a săvîrșit, singur se pedepsește și singur își ia lumina propriilor săi ochi ! Deci, de le-ar fi cunoscut, le-ar fi ocolit ! Să ispășească el păcatele părinților ori strămoșilor săi, precum a pățit-o mai sus pomenitul Atys ? Aceleași întrebări sînt valabile și pentru Nebotezatul de pe malul Dunării. Fericirea este una dintre obsesiile lumii elene. Dar atîția eroi porniți s-o cucerească prin luptă, sfîrșesc tragic, încît, în afară de Ulise, cu greu ne iese la socoteală un împlinit destin fericit ! Dar Ulise ascultă de poruncile zeilor, și de-asta e ocrotit de ei. Nu are trufia lui Oedip de-a dezlega enigme și nu are mîndria lui Oedip de a ucide într-o răscruce pe un bătrîn ce nu i se dă în lături din cale ! Nu are, desigur, această îmburicare fiindcă zeii i-au pus mîna pe umeri : se pare că nici stirpea sa nu e blestemată, se pare că și el este un iscusit peste măsură ! Oedip *devine* înțelept, aflînd adevărurile lumii și ale sale ; Ulise *este de la început pînă la sfîrșit* nu doar un șiret, cum îl bîrfesc proștii care l-ar fi vrut orgolios și neînfrînat și neînfricat pînă în prostie, ci un înțelept... Și cînd e nefericit din cauza luptei dintre (mafia ?) zei, el este salvat tot de puterile divine, fiindcă e nevinovat și fiindcă prin oricîte a trecut el a avut ca ideal suprem Ithaca, țara sa. Zeus, convins de Atena, îl eliberează din prizonieratul, dulce de altfel, în care-l ținea Calipso. Atena îl scapă din mînia lui Poseidon etc. Mereu e *salvat,* fiindcă el nu a călcat în picioare normele moralei pămîntești și nu a încălcat legile divine. El a împlinit ce zeii i-au șoptit, nu s-a îmburicat socotindu-se lor superior. Și mai ales, da, mai ales, Ulise prin toate răzbește și va avea un destin fericit, un final fericit, fiindcă — da, colosal ! — niciodată în lungile sale peripeții el n-a trădat-o cu voia sa pre Penelopa. *El n-a trădat patul conjugal,* cum au fă-

cut-o atîția alți străluciți eroi ai literaturii elene care cu toții au sfîrșit tragic. Deși divinitatea e plină de pizmă față de fericirea oamenilor, iată, în cazul lui Ulise, un exemplu fericit de împlinire a unui destin luminos. S-ar putea să fie și ăsta un joc al întîmplării, desigur. Oricum, Ulise contrazice părerea lui Artabanos (Herodot, *Istorii*, VII) care spune că „divinității îi place să nimicească tot ce-a ridicat... ; chiar dacă îngăduie să guști ceva din plăcerea vieții, pe dată devine pizmașă."

Dar cum noi am pornit de la prietenia și prețuirea reciprocă (se poate și altfel de prietenie ?) dintre Herodot și Sofocle, să-l lăsăm nițel în pace pe Solon, cu problemele fericirii cu tot, și să ne ațintim privirea asupra nefericirii adusă de incest. În Oedip, am văzut cumva, nu ? Să luăm un exemplu din Herodot — contestat chiar de istoricul din Halicarnas, pînă la urmă. Dar cum de unde nu e foc nu iese fum, s-o luăm pe urmele fumului din Eghipetul faraonului Mykerinos. După Keops cel nemernic (care, ca să-și construiască un monument funerar — vezi ce face piramida ? — și-a băgat și fata într-o casă de desfrîu, să-i aducă bani), după domnia fratelui său Kephren, care s-a purtat aidoma cu fratele său, ne informează Herodot, a ajuns să fie conducătorul Egiptului Mykerinos, fiul lui Keops, un om care era bun față de supușii săi și nu avea altă grijă decît binele lor. Ei bine, el a fost lovit de un șir de nenorociri ! I-a murit și fiica, singurul copil, pe care-l avea ! Ca s-o înmormînteze...

Vaca din lemn

Deci Mykerinos a făcut o vacă din lemn, poleită cu aur, scobită pe dinăuntru, în care și-a închis fiica moartă. Vaca cea din lemn n-a îngropat-o, a pus-o într-o încăpere etc. Am ajuns unde trebuie. Herodot scrie : „Despre această vacă... unii povestesc că lui Mykerinos i-ar fi căzut dragă însăși fiică-sa, pe care a necinstit-o împotriva voinței ei." Se spune că, după aceea, fata și-ar fi făcut seama de durere, spînzurîndu-se, iar el a înmormîntat-o în această vacă, de ! că mama ei ar fi tăiat mîinile slujnicelor, care o dăduseră pradă tatălui ei și că „și astăzi

chipurile lor (s.n.) sînt mărturie a osîndei pe care au îndurat-o în viață." Herodot consideră însă incestul intenționat al lui Mykerinos o simplă scorneală ; deci să nu-l reținem drept un adevăr istoric, ci doar ca pe o scorneală capabilă să ne ducă cu gîndul la incestul nevoit al Iocastei și la sfîrșitul pe care ea și l-a pus la cale spînzurîndu-se. Regina trăise fericită pînă atunci în cetatea Tebei, și poate chiar uitase episodul cu proorocirea — că fiul ei o să-și ucidă tatăl și o s-o ia pe ea de soție. Nici morții lui Laios nu-i dăduse o importanță deosebită : în nici un caz nu considerase „omorul regelui" ca pe o împlinire a unei voințe divine. Un simplu accident, atît ! Deci nu putem spune că avea o conștiință despre... ce reprezenta ea însăși : nici vorbă, mai degrabă e sigur că trăia sub un cer pe care nu-l înțelegea. Doar cînd Oedip, descoperind pașii săi plini de păcate, și reamintindu-i ei ce ea uitase — fiul ei, soțul ei, oracolul ! — ea începe să înțeleagă lumea și să înțeleagă ce se petrece cu sine. Adică începe să se înțeleagă pe sine doar atunci cînd își *aduce aminte*, cînd își descoperă memoria, cînd îi reînvie în minte tot ce uitase. Și tragedia este cu atît mai mare cu cît este disoluția reginei îngemănată cu iubirea ei : căci l-a iubit pe noul ei soț, Oedip, și iubindu-l l-a uitat pe Laios ! Și amintindu-și acum de Laios, și recîștigîndu-l, îl pierde pe Oedip... Două iubiri care se fulgeră și se mistuie reciproc, umplînd-o pe Iocasta de cenușă. Ea nu mai este o regină, este doar o femeie de cenușă într-o costumație regală. Aici se întîmplă să facă pasul definitiv spre Cunoaștere (și autocunoaștere, zei, lume etc.) : cunoscînd păcatul săvîrșit. Ca și Stăncuța dunăreană, atrasă de dorința de a se împlini prin iubire, prin Norocul iubirii, se prăbușește iubind, sufletul ei luminat de dragoste dovedindu-se în același timp, în propriii ei ochi, bîntuit și de Întunecatul păcat, de neiertat, încetînd astfel de-a mai fi curat...

Cum o sfidare a zeilor este și orgoliul lui Oedip de a le fi egal lor în înțelepciune, dezlegînd Neînțelesul, dezlegînd enigma și astfel salvînd lumea de moarte... Puterea lui spirituală ridicîndu-se pînă la înălțimea puterii divine, el își permite un joc primejdios, de a fi la o adică familiar cu zeii... El dezleagă cimiliturile Sfinxului : și acest

capitol nu era trecut în buletinul său dictat de zei (acolo se spunea doar că-și va ucide tatăl și se va căsători cu propria sa mamă). E în afara dictatului ceresc pînă și răzvrătirea lui finală (împotriva sa și a cerului), cînd își scoate ochii. Aceste *acte* de independență față de cele proorocite îi fac bucuriile și mai înalte, și căderile mai tragice... Căci el, ca și Nebotezatul, putea să-și ucidă tatăl fără voie și să n-aibă nici o mustrare de conștiință — să-i mustre doar pe proorocitori ! Și să se însoare cu femeia care l-a adus în lume și să considere asta doar o mîrșăvie a cerului, pe care s-o condamne public, fără să-și scoată ochii și să se *simtă* vinovat ! De ce să se simtă vinovat de un joc indecent și păcătos al cerului ?

Tragedia lui Oedip este cumva și tragedia celui care vede lumina ca pe un imperativ al vieții sale. El nu voia să trăiască în năclăiala beznei, sau în nesiguranța obscurului : el voia mai multă lumină, considerînd că acolo unde este mai multă lumină și claritate, e mai puțină moarte. Putea să nu încerce să dezlege propriile sale taine — și să se mulțumească bine mersi cu dezlegarea enigmei supreme, cea a Sfinxului... Dar el nu putea asta : să descifreze indescifratul, Supremul, și să nu caute să afle *cine este el, Oedip*. Această călătorie spre sine, spre condiția sa umană, aflată sub zei, în păienjenișul întîmplărilor dictate de Sus și — unele — rod al Hazardului... da, această tenacitate de a descoperi propria sa esență, lumina, îl ridică deasupra atîtor muritori care s-au mulțumit cu propria lor viață și cu propria lor deșertăciune, nedeosebindu-se prea tare de animalele domestice din curțile lor, fiind și ei acolo nimic altceva decît niște domesticite fiare în curtea domestică a divinilor zei.

Și dacă Oedip nu poate fi stăpînul în întregime al propriei sale vieți, el este, ca și Nebotezatul, *interpretul* absolut al propriului său destin : el *știe* pînă la urmă cine este, chiar dacă ursita i-a scris pe frunte doar să parcurgă un traseu de păcate, orb, ca un animal al pămîntului, cîine sau leu, lup bunăoară, care e în stare în orbirea sîngelui său să se acupleze cu oricine și să ucidă pe oricine, străin sau din aceeași familie, într-un *incest general* și într-o crimă perpetuă și fără resemnări. Oedip își învinge astfel

scrisa nu ieșind din ea, desigur, ci depășind-o prin independența înțelegerii propriei sale stări : și astfel el nu mai este doar un vector în mîna atît de neiertătoare și de parșivă a zeilor, ci și, și mai ales, *produsul* propriilor sale acte.

Dictatorii cerești, cu pecețile lor cu tot, cu edictele lor cu tot, au și ei imitatorii lor. Ursitoarele de pe malul Dunării nu sînt chiar niște zeițe, Doamne ferește, și nu pot fi cîtă vreme prin apropiere nu se află nici un Olimp, deși în zare se mai văd niște munți... Ele fac parte din categoria acelor dictatori imitatori, din varii motive poate mai abjecți și mai nemiloși decît cei din „ediția princeps". Neputința Ursitoarelor de a fi la „înălțimea zeilor", de a procrea, chiar ilegitim, de a etc. le face să se bucure doar de Răul ce-l fac, programînd incestul, crima etc. : ele neputînd nici Răul să-l trăiască pe propria lor piele, sterpe cum probabil sînt în toate, aflate *sub* bine și sub rău, ca niște cîrtițe, emițînd edicte nu din înălțimea cerului, ci probabil din bezna pămîntului. Ele sînt mai aproape de diavol și de mișculațiile încornoratului (am intrat și în creștinism, dacă e invocată Maica Precista să le stingă puterile), ele, ielele, vîntoasele, mincinoasele, imitatoarele dictaturii.

Dar să nu scăpăm din vedere prietenia dintre Sofocle și Herodot. Or fi discutat ei (printre altele) și despre Cyrus, învingătorul lui Cresus ? Chiar !

O fi discutat Sofocle cu Herodot despre Cyrus ?

Dar despre vise or fi discutat ei ? Probabil! Sau mai mult ca sigur. Freud subliniază și el ce se află scris de către istorici că la greci și la popoarele orientale o campanie militară fără tălmăcitori de vise era imposibilă. Zice bătrînul din Viena : „Se relatează că personaje istorice au găsit în vise forța de a îndeplini unele acțiuni mărețe". Cică Alexandru cel Mare umbla după el cu interpreții cei mai teribili de vise ; cînd orașul Tyr nu se dădea bătut și împăratul era gata să renunțe la asediu, a avut un vis ; un satir dansînd ! Ghicitorul Aristandru a tradus visul : satyros = Tyrul este al tău ! Și așa a și fost. (Cel puțin așa susțin Plutarh și Artemidor din Daldis). Medicul vienez se întreabă, din moment ce în vechime

visul era la loc de cinste : „de unde vine disprețul cercurilor științifice față de vis ?“ Pînă se vor găsi răspunsurile experte, să vedem *ce mai visau regii ?* Iată, Astyages, scrie Herodot, avu un vis în care i se păru că-și vede fata făcînd atît de mult ud, încît i-a umplut tot orașul și apoi a înecat toată Asia ! Tălmăcitorii de vise i-au spus regelui ceva totalmente neplăcut : așa că el nu și-a dat fata după nici unul din mezii din casa sa, ci după un persan... Și după căsătoria fiicei sale, la un an, iar visă regele ceva ciudat : că din pîntecele odraslei sale creștea o viță ce se întindea peste toată Asia. Tălmăcitorii : cel născut din Mandana va domni în locul său. De-aici începe o cursă contra cronometru, despre care Sofocle cu Herodot este imposibil să nu... Regele, de îndată ce se născu Cyrus, se hotărî să-i curme viața... Îl dă să-l omoare, lui Harpagos. (O rudă a sa, omul cel mai de credință). Harpagos, ca să nu rămînă fără tihnă, îl chiamă pe un păzitor de vite... Văcarul din munți ia copilul, îi spune soției povestea... Dar soția chiar atunci îi născu un băiat mort. Îl înfiază pe Cyrus... Cînd fiul văcarului împlini zece ani, la o joacă, fu ales rege, și se comportă întocmai. Vestea (peripeții, de !) ajunge la Astyages... Văcarul spune adevărul, Harpagos e pedepsit cumplit, să-și mănînce propria progenitură... Magii (tălmăcitorii) zic : dacă copilul a scăpat cu viață și a domnit... a doua oară nu va mai domni ! Și altă dată s-a mai întîmplat ca prevestirile să se îndeplinească în *mic,* să nu mai vorbim de vise care duc la lucruri cu totul lipsite de însemnătate. Acesta e un pasaj extraordinar : tălmăcitorii de vise, care-și cîștigau pita din asta, îl liniștesc pe rege : că *visele nu sînt cine știe ce !...* Din frică o fac ? Din conformism spun asta acești oameni ai spiritului, acești intelectuali de curte ? De ce pledează împotriva propriei lor hărăziri ? Se considerau cumva nițel escroci ? Aud ? Mă rog, cu ei sau fără ei, să-l urmărim mai departe pe Cyrus, despre care, legat sau ba de visele bunicului său med, Sofocle și Herodot sigur au băsădit. O paranteză doar : regele e convins de magi ! Dar — fiindcă mai credea... în vise, de ! — zice : „copilul, o dată ce *a purtat numele de rege* (s.n.), visul s-a împlinit — și pentru mine visul nu mai înseamnă nici o primejdie.“ Totuși, se mai ia după magi, și-l înlătură pe copil din ochii săi, trimițîn-

du-l în Persia. Cursa contracronometru continuă : Cyrus ajunge stăpînul mezilor, Astyages cade în robie (dar Cyrus nu-i face nimic, îl ține doar pe lîngă el pînă ce bunicul (!) său își sfîrși zilele), Cresus este răsturnat... Da, Cyrus se face stăpîn pe întreaga Asie. Visul s-a-mplinit cu vîrf și îndesat. Atunci cum să nu se împlinească un oracol al zeilor ? Acela ca Oedip să... El se va împlini, oricît este Oedip dat unui păstor... să-l omoare în munți... Și păstorul îl dă altuia... care-l duce în curtea regelui Polyb... unde într-o zi... Și cum să nu se împlinească și ce i-au ursit vîntoasele fiului Stăncuței ?... Chiar dacă ne aflăm într-un loc fără nume, și nu la Teba, chiar dacă tatăl Nebotezatului nu e rege, să domnească preste o lume, nu ne aflăm totuși într-o circumstanță sălbatecă, între animale, ascultînd ca și toate odraslele pămîntului doar de instincte... Stăncuța e nevasta unui agricultor, a unui viticultor, a unui pescar : fac parte deci dintr-un popor sedentar, care cultivă pămîntul și-și pune în hambare prisosul, pentru viitor, care și-a construit case și nu mai e nomad, sub cerul mereu altul, care nu se teme de urgia altor risipiți ai soartei, gata cu harță și cu sabia să le ia avuturile, care deci, și asta e important, *gîndește* mai mult asupra situației sale de acum și mai ales de mîine... Are adică un viitor, siguranță în ziua de mîine, rod nu doar al muncii și agoniselii ci și al reflectării, al convingerii că poate mai mult decît să aibă două boabe de grîu în plus și să se teamă de orice... Totuși, această independență materială, și cumva spirituală... Da, ursitoarele vor să strice totul, inima să le-o sece ! Tatăl Nebotezatului vrea să se opună celor plănuite peste noapte de cele trei surori : îi propune soției sale să ia copilul și să-l arunce în ciutură ! „Doamne, să nu-l mai vedem, Nici un păcat nu făcem !“ Dar nevastă-sa îi vorbește printre lacrimi : „Măi bărbate cununate, Facă-ți Domnu multă parte, De mertic, de sănătate, Că zo nu le știi pe toate ! Copilașul noi să-l luăm, În ciutură nu-l lepădăm ; Vreun păcat vom dobîndea, Că lumea ne-o blăstăma. Doi butari noi să tocmim, Pe copil să-l primenim, În butoiaș să-l închidem, Tumba-n Dunăre să-l împingem. Domnul aibe-n paza sa Dacă nu este cu mă-sa !“ Va să zică Stăncuța îl roagă pe Dumnezeu de două ori : o dată să-i facă

bărbatului său rost de mertic, de bogăţie, de sănătate, de ani mulţi în bunăstare adică, şi a doua oară îl roagă să-l aibă în paza sa pe copilul ce-l vor închide în butoiaş ! Cerul este astfel *implicat*, să vegheze asupra vieţii soţului şi odraslei ei şi să împiedice ursita ursită de ursitoarele cele trei ! Deci bărbatu-său nu le ştia pe toate, dacă-l uitase pe Dumnezeu, cu puterea sa cu tot. Mai era o cale ca să se împiedice urzeala vîntoaselor în nefericirea Stăncuţei şi familiei ei. Începe şi aici o luptă contracronometru cu destinul : doi maistori isprăvesc un butoi, şi Stăncuţa... Da ! „Dară neagră maică-sa, Milă de copil n-avea..." Nemila ei să fi venit dintr-o nesfîrşită încredere în Cer ? „Cînd meşterii mi-i vedea, Copilaşul mi-l punea, Ţîţişoară-n gură-i da, Copilaşul sătura, Frumos mi-l înfăşia, Copilaşul închidea, Cercur'li mi le bătea Butoiaşul mi-l lua, Şi-n Dunăre-l lepăda". Pînă aici ar fi cum ar fi : că văzîndu-i pe meşteri, îşi alăptează pruncul, îl înfăşază etc. Pare că face totul ca să fie văzută de dăogari, nu din dragoste pentru cel nebotezat... Şi aşa şi este (şi atunci cum rămîne cu Dumnezeu ?), căci aruncînd butoiul în valuri spune : „Du-te, să nu te mai văd, Că în ursitori eu cred !" *Îl provoacă* din nou pe cel de Sus ? Să facă o faptă care să-i înfrîngă ei credinţa în Dînsele ? Se desparte de fiul ei plină de ură ? Ţipînd acel : „Du-te !..." Probabil, pentru o clipă, fiindcă în versul următor naratorul ce descrie scena spune : „Da mumă-sa zo-mi plîngea, Din inimă greu ofta." Plîngea şi ofta pentru noul născut sau îngrozită de ce-avea să i se împlinească ei ? Copilaşul e lăsat în voia valurilor, a lui Dumnezeu... Stăncuţa şi bărbatul ei se înapoiază de la Dunăre, de copil nu mai au grijă... „De copilaş nu grijeau, C-are mumă valurile, Dară tată stelele..." Nu-i rău spus. Ce se-ntîmplă mai departe ? Copilul se deşteaptă, flămînd, într-un loc cu „apă lină", e scos de nişte năvodari, creşte la ei cincisprezece ani, e sfătuit să plece în lume să argăţească, să-şi încherbeze niscaiva avere, ca să se însoare. Ajunge la el în sat, angajat argat de către tatăl său... Ne aflăm pe lîngă spusele ursitoarelor. Linia lui Oedip, de-ar fi vorba de o degradare a mitului şi de-o adaptare a sa la condiţiile cîmpiei dunărene, e uşor schimbată, în decor şi amănunte. Apare Apa, în locul Muntelui, în primul rînd. În locul regelui Polyb, nişte năvodari se

sfătuiesc (soţ şi soţie, nu ?) : „'Ai copilul noi să-l creştem, Că mult *bine*-o să petrecem, La vreme de *slăbiciune*, O s-avem copil pe lume, La vreme de *bătrîneaţă*, O să ne-ndulcească viaţă!" (s.n.). Ei îl cresc, dar nu se vor bucura la bătrîneaţă şi la vreme de slăbiciune de Cel fără nume. În legătură cu Dunărea, am putea lesne să cităm următoarele din Freud : „În miturile privitoare la naşterea eroilor, supuse de O. Rank unei analize comparate (cel mai vechi este acela privind naşterea regelui Sargon, din Agados, în anul 2800 î.e.n.), scufundarea în apă şi salvarea din apă joacă un rol predominant. Rank a stabilit că este vorba de reprezentările simbolice ale naşterii, analoage acelora care se manifestă în vis. Cînd visăm că ne-a salvat o persoană de la înec, facem din această persoană mama, sau pur şi simplu o mamă ; în mit, o persoană care *a salvat un copil din apă* mărturiseşte a fi chiar mama acestuia" (s.n.). Există o anecdotă cunoscută, în care un ovreiaş inteligent e întrebat : „care a fost mama lui Moise ?" El răspunde fără nici o ezitare : „Prinţesa". „Ba nu, i se obiectează, prinţesa doar l-a salvat de la înec." „Asta pretinde ea", ripostează ovreiaşul, dovedind astfel că a descoperit semnificaţia exactă a mitului. Să ne reamintim că Moise a fost găsit într-un leagăn (coş) în apele Nilului de sora faraonului, care l-a şi crescut la Curte. Da, dar evreii l-au declarat ca fiind al lor, infirmînd legenda cu *copilul găsit*, căci le-ar fi fost mai greu să răspîndească în lume că insul ce i-a condus spre Ţara Făgăduinţei şi le-a dat o religie nu era din sîngele lor — ci era un Străin. (Mai va trebui să insistăm cîndva asupra acestui cuvînt : Străinul). Salvatul din apa Dunării, ajuns argat la taică-său (fără să ştie), păzind via şi avînd ordin să-l împuşte pe oricine va veni în vie, îl împuşcă chiar pe stăpîn (taică-său)... Puterea ursitei ! Tema aceasta Şeineanu o ilustrează cu basmul *Aflatul,* de Pop Reteganul... Un copil ursit să... e abandonat în scorbura unui copac... şi-l ucide în vie pe boier... care-şi dă sufletul spunînd : „un om pămîntean nu trebuie să se pună împotriva ursitoarelor". Fatalitate! Şeineanu rezumă sub titlul *Fatalitate* o versiune macedoromână, datorată lui Cosmescu, în care o femeie ce avea nouă copii şi era lehuză pentru a zecea oară... Ursitoarele

(cea mai mică profetizează, de !) : copilul ce se va naște o s-o ia pe maică-sa de soție... Pruncul e părăsit pe malul unui rîu. Un țăran îl salvează, îl botează Copilul-de-la-Rîu... După ani, feciorul se duce în satul nașterii sale... se cunună cu maică-sa... Dar atunci ea își aduce aminte de hotărîrea... și înțelege că tînărul e fiul ei... În *Dobrișean*, cules de G. Dem. Teodorescu, Mihnea Vodă își descoperă fratele în mocanul Dobrișean... Balade, povești, legende, mituri. Similitudini. Credințe. Înfruntarea unor credințe etc. „Pronia nu e limpede deloc", zice Iocasta. Deci nu prea are de ce se teme omul, cînd de soarte este mînat... Mai bine să trăiască la noroc, de poate, sugerează ea, ca mai departe să-i spună hotărîtă lui Oedip : „Să nu te temi de-a te însoți cu mama ta. Căci mulți din nemuritori și-au împărțit culcușul Cu maica lor, în vis, iar cel ce ia drept un Nimic acesta,-și duce viața foarte lesne." Să nu ia proorocirile în seamă, să le considere un Nimic ? Da, se pare că Iocasta, acceptînd să se mărite cu Oedip, salvatorul Tebei, a vrut în primul rînd să-și demonstreze sieși că nu crede în fatalitate și în ursita zeilor. Căsătorindu-se, ea înfruntă cerul, considerîndu-l un Nimic, înfruntă proorocirile, înfruntă zeii, considerîndu-i un *Nimic*...

Chiar de se vede în acest pasaj, referitor la muritorii ce și-au împărțit culcușul în vis cu maica lor, o reminiscență din scrierile prietenului lui Sofocle, Herodot, el (paragraful) poate fi interpretat altfel decît Hippias își interpretează singur visul... Să citim în *Istorii :* „În timp ce ei așteptau luna plină, Hippias, fiul lui Peisistratos, îi conducea pe barbari spre Marathon. Cu o noapte înainte Hippias avusese în somn un vis : i se părea că se culcase cu maică-sa. El își tălmăci visul că, venind la Atena și cucerind domnia, își va sfîrși zilele bătrîn, în patria sa. Deci, cam așa își ticlui el visul". Deci, văzînd în maică-sa, țara sa. Care este o altă mîncare de pește.

Părăsind incestul, să ne apropiem de cel de-al doilea moment capital al proorocirii : uciderea tatălui. În *Oedip*, prima întîlnire dintre fiu și regele Laios înseamnă și împlinirea oracolului. Aproape de răscrucea a trei drumuri, într-o căruță trasă de telegari, își amintește Oedip, a întîlnit un bătrîn care-l *înlătura din cale cu silă*. Deci, ei

neîncăpînd pe același *drum*... Vizitiul, care voia să-l înlăture din drum, e izbit de Oedip, iar Bătrînul, de două ori, *ochind în creștet*, îl izbește pe Oedip peste *cap* cu biciul. Totul se termină repede : Oedip îl *trăsnește* pe bătrîn cu bîta... Bătrînul cade „pe spate răsturnat în podul carului", mort. Întîlnirea dintre fiul Stăncuței și soțul ei se petrece lîngă o fîntînă ! Moartea aici e *amînată !* Fiindcă de fapt nu *sosise ora !* Spațiul era — dar timpul nu. Mai trebuiau să treacă trei ani pînă la acreditarea ursitei. Cel-fără-de-nume n-avea decît cincisprezece ani : pînă la optsprezece mai era vreme... Deci : băiatul, după ce străbate o cale lungă, plecînd de la năvodari, ajunge într-o *margine de sat :* „La o mîndră de cișmea, Apă rece ca să-mi bea, Inima să-și răcorească, De greu drum să hodinească." Destinul însă e pe aproape, chiar de mai sînt trei ani... „Da știi cum se potrivea ? Taman și ta-su venea, Cu boii la apă rece, Da copilul stă să plece, Ta-su cu ulcioraș pe mînă Îl privea de la fîntînă : — Măi băiete, cu taica, Or dacă vrei cu neica, De-unde vii și und-te duci Și pe unde-ai s-o apuci ?" Tînărul e angajat argat, și doar după trei ani își va împușca tatăl. Acum, timpul nu era copt, ca să zicem astfel, mai avea răbdare... Normal, nici în răscruce, nici la fîntînă, părinții și fiii nu s-au recunoscut. De asta avea grijă pronia. Cînd va bate ceasul... Această oră „fatală" (care bate și în Shakespeare, de unde, luînd un vers, bate și în marele roman al lui Hemingway *Cui îi bate ceasul*, sau *Cui îi bate clopotul...*) uneori e doar pentru unii neagră, pentru alții... e benefică... Iată, bunăoară în *Odiseea,* pețitorilor păcătoși încă nu le-a sunat ceasul ca să crape, Ulise încă mai rătăcește pe mări... Cînd Ulise își întîlnește fiul, pe Telemah, nu departe de casa Penelopei, timpul se pare că intră în febră. Tatăl îi spune odraslei sale să-i roage pe pețitori să înceteze cu prostia, deși e sigur că ei n-au s-asculte... Odiseu cunoaște timpul, viitorul : ei n-au s-asculte, că *„sosit li-i ceasul."*

În *Oedip Rege* și în *Stăncuța și Ursitoarele,* de trei ori bate ceasul : cînd se împlinește omorul, cînd nu e ocolit incestul, și a treia oară — sunetul cel mai tragic ! — cînd se află Adevărul ! De două ori, odraslele au „acționat" ca niște orbi : au ucis și au iubit. A treia oară, se descoperă pre ei implicați în destin. Oedip spune : „Ce mai pot oare

vedea, ori îndrăgi, ori ce vorbă, Pot auzi cu plăcere, prieteni?" Nimic deci de-aici înainte, cu bucurie. Ce s-a întîmplat cu el e un mare prăpăd, și chiar el este un *mare prăpăd*, cel mai proclet dintre oameni... El și Nebotezatul se vor pedepsi singuri, pedepsind parcă cerul, zeii, pe cei de care au fost urîți... Da, da, aceasta e a treia bătaie a orei, cînd ei, cei de pronie asupriți, se hotărăsc s-o denunțe și să facă mai departe *ce vor*, să-și ia lumina ochilor, ori să se arunce în apele Dunării... Zice Oedip, despre sine, dar parcă despre amîndoi : să fie duși cît mai departe de *acest loc*, și cît mai *repede*... Să-l ducă departe pe el, cel mai proclet...

...„și de zei
Cel mai urît dintre oameni"

MESERIA LUI ADAM — Dacă este adevărat că nu poți lovi un om nici măcar cu o floare, fără să jignești și să ostracizezi Natura, prin moartea lui Marin Preda natura României e bulversată și rănită și pierde o lucire de aur. Realitatea acestor clipe îndoliate se dovedește mai fantastică decît orice fantasmagorică ficțiune, pasărea funebră care l-a trecut pe autorul *Moromeților* dincolo de oglindă și a pus punct unei opere ce se afla la cotele ei cele mai înalte, departe de linia dreaptă ce duce biologic spre punctul ei final, pasărea aceasta face acum imposibil dialogul cu omul îmbrăcat în întuneric în plină lună mai, în luna florilor și a exuberanței energiilor pămîntului... Dacă nașterea și viața unui creator sînt cuprinse în operele sale scrise, moartea face și ea parte din opera sa definitivă ? Ne întrebăm, cum mulți s-au mai întrebat, cum mulți or să se mai întrebe, ne întrebăm azi, Miercuri 21 Mai, cînd desigur salcîmii descriși de Marin Preda au înflorit, cînd desigur copiii țăranilor se urcă în ei să mănînce din florile lor dulci, azi 21 Mai, Miercuri, cînd Marin Preda și-a ales să plece dintre noi definitiv pe marele drum către noapte... Am pomenit de salcîmi, fiindcă acești umili copaci, nespectaculoși, au intrat pe poarta cea mare a literelor noastre, prin Marin Preda ; de încăpățînarea și puterea lor de a supraviețui secetelor și oricăror buletine meteorologice și oricăror condiții pedologice se leagă o întreagă mitologie, de ei parcă se leagă dragostea și viața acestui popor de anonimi din cîmpia munteană... Preda stă în șirul de bărbați care au slăvit țăranul român, alături de Sadoveanu, Rebreanu, alături de Blaga și de

credința acestor frunți luminate care în elogiul anonimilor i-au văzut pe creatorii istoriei noastre, pe cei care, boicotînd istoria, n-au vrut să facă o istorie a altora, împrumutată nouă, ei, țăranii, nefiind, cum spun cărturarii, doar depozitarii unor energii pasive și instinctuale, ci creatorii unor armonii sufletești demne de noblețea grecilor și a altor mari popoare ale lumii... Marin Preda și-a pus zilele și nopțile vieții sale în sute de file, în milioane de litere închegate în cuvinte, în cuvinte rostite spre gloria patriei noastre, scrisul nefiind de fapt altceva decît o acerbă înfruntare a orelor care se rostogolesc și se scurg, o răsmeriță împotriva timpului, o memorie, o credință sublimă că nu totul se pierde trecînd peste noi, o revanșă împotriva morții ce se vede pe ea atotbiruitoare, o numire a istoriei, o lespede inextricabilă împotriva eroziunii clipelor, o conștiință, o flacără vie, nemuritoare... Marin Preda nu era un orator, discursul său literar nu era despre, sau aplicat cutărei situații, el venea din interiorul unei lumi, din organicitatea ei, violent uneori, abrupt, bolovănos, vulcanic, dar, ca și la marii vrăjitori plini de violențe și impurități — și l-aș cita aici pe Marele Englez — el nu seduce, discursul, prin metastazele sale apocaliptice și nici prin anecdotica perfectă a mecanismului social și politic, ci prin, credem noi, măreția omului și frumusețea ce se degajă din lăuntrul ideilor puse în joc... Să ne gîndim cîteva secunde la Ilie Moromete, acest Ulise călătorit într-un perimetru de cîțiva kilometri în căutarea și înțelegerea și cunoașterea sensului vieții și istoriei, în decriptarea nestatorniciei istoriei în regatul său de la Siliștea-Gumești. Viitorul îl va reciti pe Marin Preda în chei înalte și va găsi în *Moromeții* și în *Delirul* și în alte numeroase pagini nu doar numai o cronică a integrității morale a omului terorizat de istorie, de acea maree invizibilă și vizibilă ce vrea uneori să-l destrame și să-i destrame și patria sa, să-l strămute din eul său, și s-o strămute din matca sa milenară, va redescoperi în Marin Preda aspirația spre o viziune totală a lumii, conștiința cutremurată în fața vulgarității, pe creatorul unei mitologii tulburătoare... Lui Marin Preda îi plăcea istoria, fiindcă avea sentimentul că trăiește din vremuri imemoriale și că la capătul viu al acestui fluviu care înainta spre necunoscut era el, el era punctul la care ajunsese pînă atunci istoria — și că în rîndul de bărbați care aduseseră istoria pînă în prezent, el era ultimul, el era acel căruia îi venise rîndul acum să fie creator de istorie. Acest acut sentiment avut din tinerețe de Marin Preda, se observă robust în filele sale nenumărate și pline de adîncimi. Dar acest priceput în izbînda salcîmului și în istoria ierbii nemuritoare și în geometria strîmbă a războaielor, acest îndrăgostit de istorie, nu pierdea din vedere eternul și legile sale atît de misterioase...

Azi, 21 Mai, în luminoasa lună a florilor, să ne reamintim de gîndul luminos pe care Marin Preda îl păstra pentru *Salcîmul*, apărută în *Timpul*, lucrul cel mai inspirat pe care la un moment dat credea că-l scrisese. Salcîmul... cînd tatăl său... într-o zi... cel mai frumos salcîm, cu securea... de ce oare ?... Să ne reamintim de Ilie Moromete, pierdut din vedere pe după coroana bogată a salcîmului ce străjuia peronul, chemîndu-și fiul cu un glas împiedicat, nesigur, pe nume, ca și cum nu l-ar fi recunoscut, urcat cum era copilul său în acel tren... Să ne reamintim de Ilie Moromete care se temea să nu moară întîmpinat, cum se petrec unii, că nici nu mai apucă să-și dea seama ; să ne reamintim cum Moromete la șaptezeci și opt de ani visa să poată merge călare ca Iov al lui Iacob — și cum încă muncitorul cu sapa și grădinarul Ilie Moromete nu se obișnuise cu ideea clipei negre și bea tutun și sta de vorbă la umbra salcîmului... Să ne reamintim de el, bătrîn, dus acasă în roabă, mîndru, cu capul ridicat, privind viitorul cu capul ridicat, el cel care, ca un rege, spunea că lui mereu i-a plăcut să ducă o viață independentă... Să ne amintim cum a murit el într-o dimineață, înainte să se lumineze de ziuă, și cum la moartea lui dulgherii ciopleau un lemn de salcîm tăiat verde, și cum la moartea lui fiul său s-a rezimat de un salcîm și deodată a izbucnit în plîns...

Tot în fața unei gropi și tot într-o clipă îndoliată, un prinț danez spunea că nici nu există pe lume nobil mai de soi decît grădinarul, muncitorul cu sapa... Ei au moștenit meseria lui Adam, cel care cel dintîi a purtat arme ca nobilii, fiindcă Adam săpa și lucra pămîntul, sapa fiind astfel cea mai nobilă și nevinovată armă... Groparul din

Hamlet este şi el, desigur, ţăran, dacă plecînd de la el prinţul Daniei spune cu admiraţie că de ani încoace lumea s-a subţiat atît de mult, încît ţăranul se ţine în pas cu nobilul de la curte şi-l calcă în picioare... Ilie Moromete, crescut la curţile dorului, zidit în imaculata dragoste a lui Marin Preda şi a paginilor lui Marin Preda, a dat scrisului românesc şi naturii astăzi bulversate a României un fiu cu un condei ce va străluci mereu în viitorul care va să vină. Sîntem siguri, azi 21 Mai 1980, că lumina florilor din salcîmii lui Marin Preda va rămîne pururi neştearsă în literele române...

TOTUŞI CURGE — Adrastos este unul dintre cei mai nefericiţi pămînteni. El îşi ucide fără voie fratele, şi-l ucide mai apoi şi pe fiul celui ce primindu-l în casa sa îl purificase de primul omor. Se pare că Herodot a pus numele lui Adrastos în ecuaţie cu zeiţa Adrasteia — „destinul inevitabil". Oricum, feciorul lui Gordias şi nepotul lui Midas îşi dă seama că dintre toţi oamenii de pe pămînt el este, cum scria Herodot, „cel mai greu bătut de soartă".

Apropiindu-ne de Victor Petrini, dăm de o întrebare : destinul său este inevitabil ? Cine e „de vină" de tot ce se petrece cu el ? El însuşi, timpul, prietenii, duşmanii ? Ca tînăr profesor de filosofie, este el şi un tînăr filosof ? Este ataşat unor garanţii juridice şi morale, dar prin viaţa sa respectă toate aceste precepte şi concepte în care crede? Preda nu vrea să ne înfăţişeze un sfînt, ci un destin. De altfel, pînă şi în Biblie unii dintre eroii cei mai convingători sînt cei care chiar cu mîna lor au vărsat sînge de om (nu doar de ţap şi de berbec, nu ?). Faptul de a se simţi mai puţin iubit nu-l învinovăţeşte pe Victor Petrini atît de iremediabil, fiindcă această lipsă de iubire atestă o incoerenţă a lumii. Într-un vălmăşag ce cuprinde zilele şi le dă peste cap, ca la prozatorii ruşi, singura salvare o aduce iubirea. Ucigaşul Raskolnikov va fi mîntuit prin iubire. Şi astfel omul se arată a fi — nu ? — mai puternic decît zeii.

Preda aduce în scenă personaje aflate în toate unghiurile piramidei sociale. Aproape toate clasele şi categoriile sociale îşi au reprezentanţii lor la „banchetul" oferit de viaţa lui Petrini. Nu lipsesc arhitecţii, literaţii, deparazitorii, minerii, juriştii, filosofii, mincinosofii, precum şi acei burghezi (ca spirit) aroganţi, din spiţa cărora se recrutează de obicei cioclii şi toţi cei care-i trag şi pe morţi de urechi şi vorbesc despre orice cu gura plină de clei, fuduli şi crezîndu-se intangibili. Prietenia, libertatea, dragostea, ura — iată nişte „calupuri" pe care Preda le aduce sub reflector. „Căderea" lui Petrini, întors acasă după anii de detenţie şi intrat în extraordinara confrerie a omorîtorilor de şobolani şi a spoitorilor de copaci, este totuşi altceva decît prăbuşirea camusiană : e un început al revitalizării sale, al renaşterii sale. Aici parcă eroul se dă cu un pas înapoi din faţa tumultului realităţii, se „obiectivizează", se delimitează. Cei care-l agresează cu demagogia lor umanitară nu-l mai găsesc nepregătit. Dar romanul nu oferă la fiecare pagină soluţii. Nici profesorul de filosofie Petrini Victor nu găseşte fiecărei întrebări un răspuns potrivit. El este cuprins de timp, el nu stă pe loc. Alain scrie că Hugo a spus că Thales a stat multă vreme nemişcat şi a întemeiat filosofia. Petrini, fără să aibă pretenţia de a fi Thales şi de a reîntemeia filosofia, se află în mijlocul timpului, pe „firul" timpului. Şi timpul, cum se ştie — totuşi curge.

Petrini nu suferă de o boală metafizică, el nu stă sub timp, nici deasupra timpului, el trăieşte am putea zice în trupul timpului, ca într-o piramidă de aer, dacă vreţi, sau ca într-un labirint decopertat. Ion Micu îl găseşte la un moment dat „în *mod obiectiv* vinovat" — asta însemnînd că fără voia sa şi nu „în mod conştient", Petrini a săvîrşit o „acţiune contrarevoluţionară". Micu îl crede cinstit, şi totuşi îl găseşte „în mod obiectiv" vinovat, fiindcă Petrini avea un temperament care „îl domina şi o gîndire formată la şcoala liberalismului burghez" care îi dădea iluzia libertăţii totale de gîndire prin faptul că această orînduire burgheză îi sugera că e „o orînduire *naturală* şi mai ales eternă". Mai la vale tot Ion Micu spune că acest concept „a fi în mod obiectiv vinovat, e o aberaţie, n-are nici o legătură cu legile justiţiei", dar că în „perioadele de criză toate vechile concepte se clatină, ori sînt înlocuite cu altele care exprimă necesităţile de *moment* ale revoluţiei. În viitor se va renunţa la ele". Să fie cumva drama lui Petrini trezirea din iluzia unei eternităţi şi trăirea unor momente ale nece-

sităţilor momentane ? Ar fi prea puţin. Fracturarea timpului produce cataclisme, tragedii. Cu Petrini ce se va întîmpla totuşi pînă la urmă ? Preda ne dă cheia încă de la mijlocul romanului : „eroii moderni acţionează riscînd şi încheind printr-un eşec." Dacă deci „eroul modern nu triumfă", cine triumfă ? Lupta sa. Viaţa sa. Desigur. Şi astfel ne întoarcem la eroii dramaturgilor greci, cei dintîi eroi moderni, care niciodată nu ies triumfători şi plini de decoraţii din scenă. Numai că se întîmplă cu ei ceva extrem de ciudat : destinul lor este dictat de un destin suprem, aflat deasupra capetelor lor. Zeii taie şi spînzură, fac ce le căşunează ! Aici intrăm în „idealismul obiectiv", acela ce dă toţi banii pe o putere divină independentă de conştiinţa şi voinţa oamenilor. Ei, da ! Cu zeii nu e de glumit.

Oedip, cel cu „picioarele umflate", avea va să zică pe lîngă rănile fizice produse de legăturile ce-i strînseseră membrele inferioare şi o rană metafizică : era condamnat de zei, de cînd se născuse. În mod obiectiv, care eroi contemporani sînt vinovaţi din leagăn ?

Petrini, din ce moment al vieţii sale este pus sub semnul întrebării ? Şi de ce ? Căci el nu are nici o rană fizică la picioare şi nici o alta metafizică... Ce se întîmplă ?

Aceasta ar fi întrebarea.

Răspunsurile ce pot fi date unei singure întrebări pot fi mai multe, ele venind din varii medii, din gura mai multor personaje. Pentru unele întrebări credem că nu poate exista doar un singur răspuns. Romanul secolului douăzeci nu mai e de mult un reţetar. Dar aceste succinte rînduri nu-şi propun altceva decît să arate că Marin Preda a scris poate, prin *Cel mai iubit...*, cel mai „ambiţios" roman al său. Şi-a pus eroii în mari ecuaţii. Petrini se interoghează pre sine însuşi, se destăinuie, acuză, se acuză, iubeşte, urăşte, cuprins de o febrilă şi teribilă nelinişte...

Fugim repede în Grecia. Oedip se întreabă, amintindu-şi de vina de a fi ucis un om într-o răscruce : „Dacă străinul Acesta e cumva, cu Laios înrudit, Ce om e oare mai nefericit ca mine ? Ce om ar putea fi mai urgisit de zei ?" Excluzînd legăturile de rubedenie, în cazul lui Petrini, Marin Preda nu uită nici o clipă că personajele sale sînt „egale", fiind oameni. Şi astfel, ei toţi devin cumva cei mai

iubiţi dintre pămînteni... Cu bucuriile şi dramele lor. Romanul lui Preda nu e o lamentare ; din contră ! E un roman tonic. Tocmai fiindcă eroii nu păşesc pe suprafaţa timpului, stînd pe dinafara lui, fardaţi, ca la o expoziţie de mosoare. Vom încheia tot cu Oedip : el însuşi spune despre sine că este cel mai urît dintre pămînteni, de către zei. Dar ce superb este acest erou ! Chiar atunci cînd se consideră în faţa prietenilor săi un „prăpăd", un învins : „Luaţi, o, prieteni, acest mare prăpăd, Pe cel mai proclet, şi de zei Cel mai urît dintre oameni."

Marin Preda l-a pus pe Victor Petrini într-o ecuaţie teribilă ! Capodoperele trebuie să te umple de bucurie, omule.

SCRISOARE SOLDATULUI PETRU ROMOŞAN — Ce pot eu să-ţi spun în două pagini despre soldaţii României ? Cele mai multe file pe care le-am umplut cu litere despre război se datoresc rescrierii amintirilor tatălui meu, învăţătorul Traian Popescu. Pe soldaţii ce-au înfăptuit la Plevna destinul neatîrnării noastre i-am luat în piesa *Două ore de pace* din documentele vremii, ca prototipuri ale unei comunităţi ce-şi caută matca. În istoria noastră soldaţii azi erau ţărani şi culegeau porumbul şi secerau grîul şi mîine îşi încingeau sabia la brîu şi-şi apărau satele, pîinea şi copiii. Aşa erau pe vremea lui Ştefan cel Mare, dincolo de el şi dincoace de el. Pădurile, la nevoie, au devenit armate de soldaţi. Şi ele au luptat împotriva cotropitorilor, scrie în cronici. Şi iarba a devenit o armată. Şi apa. Şi cum rîul şi valul sînt eterne, am putea vorbi despre existenţa la noi a unei invincibile armate, armata română eternă. Poporul este şi el o armată eternă.

Am terminat în aceste zile o piesă care poartă ca titlu titlul unui articol al unor oameni de ştiinţă ce-au descoperit la Cicău o necropolă avară şi-au constatat că mormintele celor depuşi au fost jefuite. Ei fixează în veacurile VI—VII aceste oseminte avare la noi, deci existînd înaintea, cum se cunoaşte, a trecerii pe la noi a altor semenţii venite din est... Mormintele avare secoli la rînd au stat acoperite de humă şi inaccesibile deci celor ce trecînd prin acest spaţiu

nu se gîndeau să facă arheologie. Cine deci le-a jefuit ? se întreabă semnatarii cercetărilor consultate de subsemnatul. Și tot ei răspund, în consens și cu alte descoperiri asemănătoare, că mormintele au fost jefuite de populația băștinașă. E o probă deci că aici exista în acele vremuri o populație băștinașă. Piesa mea are și un personaj care este istoric, dar ea de fapt povestește viața unei femei din Transilvania. Istoria acestei anonime începe în vremea celui de-al doilea război mondial și nu se sfîrșește nici în zilele noastre. Peste dealurile și văile torturate de timp ale Transilvaniei istoria nu de puține ori s-a scris cu sînge. Fără uniformă militară, această femeie aș putea spune c-a fost ca un soldat etern al acestor locuri, apărînd demnitatea pusă în cumpănă și libertatea amenințată de cisme. *Studiul osteologic al unui schelet de cal dintr-un mormînt avar din Transilvania,* cum se numește piesa, se vrea o privire asupra istoriei mai vechi și mai noi, se vrea o privire asupra Transilvaniei nu numai fiindcă aici Pârvan și Daicoviciu au găsit începuturile noastre ca neam (amintește-ți și de semnele de început ale calendarului ființei noastre, de Orăștioara de unde te tragi și de împrejurimile ei), ci fiindcă și alți cărturari și scriitori au găsit că Ardealul este patria noastră mumă. Dragostea lui Blaga o cunoști pentru pămînturile Transilvaniei. Noica, citindu-l pe marele istoric Xenopol, spune că țările noastre se constituiau ca unități, pe cît posibil independente, cu ajutorul grupurilor conducătoare din Ardeal, și conchide că astfel Ardealul era cel care împingea neamul românesc către istorie. Voind să limpezească ce înțelege prin spiritualitate românească și arătînd că Ardealul mai mult decît că ne împinge către istorie, că e sortit să țină treaz duhul românesc în istorie, Noica scria cu cîteva decenii în urmă : „Cînd un popor se luptă pentru buna lui stare, pentru înfrîngerea tiraniei, pentru unitate sau pentru independență, el face succesiv : mișcări economice, sociale, politice și naționale. Cînd însă se ridică spre a da, dincolo de toate acestea, și un alt tip de om, un tip autentic de om, atunci face o reformă spirituală. Toate revoluțiile neamurilor, fie că sînt economice, social-politice sau naționale, sînt făcute pentru

oameni, pentru cei mulți, pentru binele tuturor. Reforma spirituală nu e pentru oameni, ci e pentru om. Ea nu se mulțumește să capete ceva pentru toți, vrea să ceară ceva de la fiecare. Pentru că tipul de om românesc se face în Ardeal, îndrăzneam noi să spunem că acolo e și centrul spiritualității românești". Ar fi o nerozie desigur să se creadă că cine iubește Moldova nu iubește și Oltenia și Muntenia, sau cine cîntă Transilvania nu are în vedere și măreția și frumusețea întregului rotund al patriei noastre. Ridicîndu-i un monument de aur lui Mircea cel Bătrîn, Eminescu nu înseamnă că i-a venerat mai puțin pe Ștefan cel Mare și Sfînt, sau pe Rareș, sau pe alți străluciți ctitori de țară. Aș vrea deci să se înțeleagă că punerea în lumină a unui colț din Transilvania este un imn adus de scriitorii noștri întregului spațiu românesc, așa cum slăvirea lui Peneș Curcanul bunăoară înseamnă o laudă adusă armatei române ce desăvîrșea în acel timp un act de răscruce. Măria din piesa mea face parte dintr-un șir de femei anonime care au stat la temelia istoriei. Această alcătuire umană puternică și fragilă este izbită mereu ca o barcă în furtună de valuri nemiloase ce-i vor parcă — nepăsătoare ! — peirea. Și pentru ce ? Ca să nu existe nimeni nesupus lor ? Tristețea Măriei vine din zguduirea ei lăuntrică de către aceste valuri de jale ce vor să-i distrugă firea ei solară, cîntecul, măreția. Măria este o ființă liberă și viața ei va fi mereu punctată de apriga luptă dintre libertatea ei și necesitatea istoriei. Dar măreția Măriei nu iese în lumină printr-o luptă de stradă, ci mai degrabă prin protejarea liniilor de forță dintotdeauna ale vieții, care sînt munca și demnitatea, adevărul și încă atîtea alte cuvinte ce pot fi ușor transformate în vorbe...

Mi-ar place să văd o identificare a ei cu locurile în care ea trăiește, cu destinul unei colectivități umane. Dacă Aristofan spune că are în vedere în piesele sale *binele public,* de ce n-am încerca și noi să apărăm acest bine prin viața Măriei, o anonimă, o femeie din Transilvania în sufletul căreia, bătut de oprelişti și dureri, binele își arată neclintit forța sa de lumină pusă în slujba marelui bine public... Măria este unul dintre soldații anonimi ai desăvîrșirii noastre.

LAUDĂ ACTORULUI ROMÂN — În fața calului troian care se apropie tiptil, cu copite de praf, purtînd în burta sa marele ceasornic cu cuc al timpului și al victoriei, armata cu săbii de lemn și cu platoșe de mucava, cu coifuri de hîrtie creponată, împrumutate de la castelul din Elsinor, încă din dimineața cînd prințul Hamlet a descoperit întreaga curte a defunctului său tată pătată pe buze de putreziciune și purtînd în ureche în loc de cercel umezeala de cucută a trădării, armata în uniforme de pînză de in, fără galoane, hrănindu-se cu urzici și ștevie, și din cînd în cînd cu cîte un pahar de zaibăr, repede ponegrit de forțele vrăjmașe, armata invincibilă, cu salarii mărunte, care nu ajung nici la coada vacii cu numărul 428 pe care orice bișnițar ce nici nu se respectă o are în cămară, să-i pompeze lapte lichid sau în numerar, armata care nu pierde ocazia să moară în două ore, în fiecare seară, pînă la unul, ca să învieze imediat, decorată pre piept cu cîte o frunză de ardei iute, armata care vede de mai multe ori pe zi răsărind soarele și apunînd soarele, răsărind luna și apunînd luna, în funcție de cîte acte are piesa prin care trece ca printr-o Duminică, armata care îmbătrînește sub lumina reflectoarelor, întinerind în somn, visînd lîngă visul lui Hamlet și al Ofeliei o Danemarcă fără gratii și fără umili sau versați curteni ce-și închiriază lui Claudius bucuriile pentru un blid de linte, armata inocentă ce nu se dă în lături, bătăliile ce o așteaptă n-o fac să tremure, din contră, din contră !... schimbîndu-și lumina vîrstelor și a fericirii lor perzonale, cavalerii acestei armate, născuți cu toții cînd se aprind stelele, în zodia norocului și a iubirii, înving huruiala și viclenia calului troian cu ceasornic cu cuc în burtă, lăsînd mărturie despre bătălia lor și despre istoria aerului și a pămîntului, înving pașii de praf și nechezatul calului troian, care este chiar Timpul, și ne dau acești preanobili cavaleri nouă, drept ofrandă, cîte o tunică a bucuriei, a fericirii, cu butoni de argint, invizibili, desigur, de-o putem desprinde de pe noi și-o putem pune pe umeraș, cînd ajungem acasă, cînd ajungem acasă, la păstrare, gata s-o luăm cînd ne convine, cum ți-ai îmbrăca o amintire a vîrstei de aur a omenirii...

TITUS — Cuvintele, dacă sînt ca banii, cum ne-a învățat cărturarul, cu atît mai valoroase cu cît sînt mai des folosite, omul de ce n-ar fi și el un ban de aur zimțat, circulînd prin lume cu viteza propriei sale valori ? E drept că niciodată cu galbenii nu se joacă rișca ! Nici nu se aruncă în aer, învîrtiți de impulsul unghiei mari a degetului drept ! Și nu se prind în palmă, ca să se întrebe cineva : cap sau pajură ? Doar monezile de tinichea sînt bune și pentru începerea meciurilor de fotbal, căci ele nu atîrnă greu și pot fi ținute de arbitri chiar în buzunarul lor din dosul lor. Această introducere într-o posibilă istorie a numismaticii la ce-mi poate fi de folos cînd istoria unui scriitor se apropie de punctul ce marchează jumătatea unui secol ? La destule, fiindcă noi pănarii sîntem de obicei atît de egoiști încît și atunci cînd îl așezăm pe un altul în fața unei oglinzi, ne privim tot pe noi în oglindă. Poate un destin narcisiac ne unește și ne face imposibilă detașarea măcar cu o secundă de penele cu care creștem de sute de ani pe aceleași aripi. Titus a debutat strălucit, după o carieră fulgerătoare de inspector fără mustață prin întreprinderile culturii și ale teatrului. Dacă mai spui astăzi și Popovici, cînd vorbești de el, te interesează : Titus îl presupune firesc și pe Popovici, ca într-o entitate monetară ce are pe-amîndouă fețele același chip, scris cu majuscule în jurul frunții : Titus. Prin asta aș mai vrea să adaug că, domnilor, cu Titus nu-i de glumit ! Nu vă jucați cu Titus, punîndu-l pe unghie, căci Titus întotdeauna iese învingător. Eu aș mai putea depune mărturie că (deși nu sînt vînător de urși ca el și pescar de păstrăvi și de alte jivine ale apelor curgătoare sau stătătoare) el trage extraordinar de bine la țintă ! A pus într-o zi o conservă în capul unui stîlp și i-a ciuruit de la mare distanță fasolea și afumătura ! Dar sub această uniformă de joc pescăresco-vînătoresc și sub această nepăsare uneori pomădată cu apă de colonie scoțiană ce se ascunde ? Doar marele scenarist Titus ? Doar semnatarul grozavului film *Puterea și adevărul*, care a deschis și porțile dramaturgiei politice și ale romanului politic românesc ? Să nu ne grăbim să dăm verdicte. Eu cred că totuși scenariile sînt scrise de Titus cu mîna sa stîngă. Romanele și nuvelele sale, de după *Străinul* și

Setea, de ce nu apar ? Unele stau începute sau încă neîncheiate la cravată prin sertarele sale. Pe altele pur și simplu nu le-a scris. Și de ce nu le-a așternut pe hîrtie ? Fiindcă Titus e un exemplu strălucit de scriitor care a știut ce cărți nu trebuiau scrise ! Titus n-a vrut să se mintă, n-a vrut să trișeze cu pana sa, cu conștiința sa. N-aș putea spune că tot timpul l-am judecat astfel. Mărturisesc că, luat de val, bănuiam că cerneala sa romanescă s-a îngroșat în stilou. Am citit destule pagini în manuscris, care mă contrazic cu prisosință. Și mai este ceva formidabil : Titus cunoaște poate ca nimeni altcineva de la noi istoria revoluțiilor, istoria înaltelor și joaselor momente ale istoriei, istoria României, istoria politică a secolului nostru, istoria luptelor din ilegalitate și istoria transformărilor de după 23 August... Nu fac afirmații în vînt, n-am de ce, nu sînt un prieten de cataramă al lui Titus. Îl văd vara la mare, la Neptun, două săptămîni, mai jucăm un șah, pe terasă, ne mai prăjim la soare, mai simțim stînd pe nisip, alături, cum peste noi trece timpul ca o greblă invizibilă... Dar nu mi-e teamă pentru destinul său literar : Titus e un ban zimțat pe care nu-l coclește timpul.

Cu părul tuns scurt, școlărește, neinvadat în interstiții de celula adipoasă, care strică tenzia și pulsul creierului, cu arma în mînă și cu cartușiera plină, trece Titus ! Suplu, ca un stilou încărcat, trece Titus ! Cincizeci de salve pentru împăratul Titus ! Și pentru imperiul verbelor sale de azi și de mîine ! Ave Titus !

CERUL VARIABIL — Țara văzută de sus pare o lume a apelor. Sau cel puțin așa arăta din avion într-o zi de Luni, între Dunăre și București : o țară luată de ape, o țară de ape. Dar o țară nu poate fi decît acoperită de ape, o noapte, o zi, o săptămînă acoperită de nori doldora de apă, grași de apă, buhăiți de apă, ea nu poate fi înecată de oricîtele puhoaie de apă căzute din cerul variabil devenit atît de invariabil negru, ea nu poate fi clintită din malurile ei, țara, din rosturile ei, țara. Dacă peste tot și de cînd e lumea apele sînt și simbolizează haosul și devenirea informă, în luna lui cuptor ele și-au arătat pe viu puterea oarbă și fala, încercuind orașe, revărsîndu-se pe străzi, intrînd pe uși ca un cîine turbat și intrînd pe ferestre ca un coșmar, la Sighișoara, la Alba-Iulia, la Oarda, trecînd peste orice, trecînd chiar peste înălțimea în centimetri a unui om. Vine apă de sus, intră apă în țară prin rîuri, Dunărea aduce singură peste 200.000 de metri cubi pe secundă. Păduri întinse au fost copleșite de ape, grîul tăvălit în noroaie. Florile soarelui înecate pînă la gît în apă căutau soarele cu fața lor galbenă de disperare. Pîraie anonime și-au ieșit din pepeni și-au rupt poduri și și-au uzurpat singure și propriile lor maluri. La Oarda un zid de ape a cuprins satul. Cîte case păreau zidite de ape, cîți meri, cîți peri ? Dar omul nu e nici măr, nici păr, sau e mai mult decît un măr și un păr, el nu poate fi zidit în ape, peste înălțimea omului nu se prea trece, nu se trece. Grîul a fost secerat din noroaie. Liniile ferate puse la loc. Alte poduri s-au ridicat. După acest delir al cerului variabil trecem acum la curățirea pămîntului de ape, de nepoftitele ape. Rîurile trebuie puse în albiile lor, pîraiele în albiile lor. Baraje, lungi kilometri de baraje. Din pămînt, din nopți, din zile, din truda țării întregi. Oamenii consolidează pămîntul. Cerul poate fi el oricît vrea de variabil, noi trebuie să ne construim sub tălpi un pămînt temeinic. Și-l construim.

CENACLUL PĂUNESCU — Mulți tineri numesc cenaclul *Flacăra* „cenaclul Păunescu". Și dacă ei spun astfel, așa o fi. Și de ce n-ar fi astfel ? Ideologul și animatorul cutărui cenaclu literar dintre cele două războaie mondiale își punea pecetea pe destinul celor ieșiți din mantaua sa. Dar Păunescu nu scoate din mantia sa doar poeți și gazetari (e drept, lansează tineri poeți !), el formează mai ales un public iubitor de poezie și de muzică. El știe să emoționeze zeci de mii de tineri, el știe să-i facă să recite poezii și să cînte. E puțin, e mult ? Păunescu este autorul unor piese cu mii de personaje în care fiecare spectator are un rol. Spectacolul nu se desfășoară doar pe scenă, ci și în stal și în tribune, pe stadioane. O stare electrizantă se instalează — și această stare este acțiunea principală a piesei scrisă în fiecare seară, pentru o seară, de Păunescu, de actorii de pe scenă și de cei din sală.

Cu alte cuvinte, Păunescu a scos cenaclul dintre pereții săi tradiționali, a lărgit spațiul dezbaterilor, a adunat într-un dialog polifonic (poftim !) toate artele, toate categoriile de iubitori de frumos, toate generațiile, a instituit o critică într-adevăr colectivă (uneori sînt prezenți 30.000 de critici la un cenaclu !), care stinge în cîteva secunde orice veleitarism, a lăsat în culise geamantanele cu tămîie și galoane, tonele de coroane regale care se mai distribuie cu hărnicie prin unele cenacluri, a creat un climat unde este cîntată ființa patriei, trecutul ei de glorie, prezentul, viitorul, un climat în care limba română nu este insultată cu candoarea atîtor binevoitori aspiranți la glorie universală, a creat o stare de spirit, un document social. Un film ar radiografia poate și mai bine această școală a bucuriei și a responsabilității civice pe care o patronează poetul Adrian Păunescu.

Elevii lui Păunescu au deschis la rîndul lor cenacluri asemănătoare la cluburi muncitorești, în instituții, universități etc. Eminescu, Blaga, Arghezi, Barbu, Bacovia sînt recitați de mii de muncitori, funcționari, elevi etc. Versurile lor sînt puse pe note. E mult, e puțin ? Uneori, desigur, unii încearcă să-și depășească maestrul și să-l concureze, și atunci îi imită cu zel mai ales defectele. Nu ține. Păunescu poate fi imitat — și este ! — și în poezie, dar asta e spre gloria sa și nu a epigonilor săi. Uneori, desigur, apar și cei care strîmbă din nas : rezultatul este că aceștia s-ar putea să rămînă cu nasul strîmb. Cenaclul Păunescu este deja o Realitate. Anonimii de ieri pot urca pe scena consacrării într-o singură seară, cu o singură condiție, talentul. Astfel putem conchide că în această școală a tinerelor talente, vitalitatea și harul lui Adrian Păunescu creează o emulație care dinamizează și farmecă sute de mii de spectatori, o emulație care încearcă și nu de puține ori reușește, prin artă, să eternizeze clipa. E mult, e puțin ?

CERUL ERA CA O GRAPĂ — La Horea Popescu în scenă am văzut pentru prima oară decorul fiind mai mult decît o oglindă a acțiunii și a caracterelor, mai mult decît un cadru geometric definind un spațiu al iubirii, sau al urii, al putreziciunii regale, sau al geloziei negre, fiind

toate acestea și încă ceva : un personaj, o matcă a lumii, o placentă vie din care se forma un cosmos (!) pasional, fiind va să zică un loc sacru ce ordona pașii încurcați în destin ai neștiutorilor încă nici de ale lor încîlcite patimi... Nu, nu se deschideau trape, ca în piesele de groază, nu se durigau pe rotile pereți și dulapuri, nu pocneau pistoale din șapte în opt secunde și nici otrava din farfuria cu supă nu umplea aerul cu înăbușitorul ei abur parfumat ! Era altceva : un balans al pămîntului, o nesiguranță a cerului, cer învestit într-un plafon seismic, nu plin de candelabre și stele, ci de altceva, de niște discreți la început dințișori, diafani în aparență, ca de o ciudată mobilă barocă aflată în cerul gurii unui drăgălaș balaur...

Da, cerul era ca o grapă ! Da, în acest (la început) surîzător și burghez (de ce nu ?) dormitor al zeilor, hărăzit bucuriilor vieții, intră ca o pală de vînt suspiciunea și totul devine ca în povestea cu bistricean al nostru, copilul blestemat de mamă să piară în gură de șarpe, o gură a blestemului, a damnării, o gură de iad. Așa l-am văzut eu la Cluj, acum o sută de ani, pe Horea Popescu, venind cu un colectiv al unui teatru de provincie să ne propună printre altele și ce-am relatat mai sus : o funcție nouă a decorului, o mișcare spasmodică a acelui cer ca o grapă, o pulsație cînd de Grații, cînd de Gratii a pereților etc. Sigur, acest ardelean bonom nu și-a speculat niciodată șansele. Ba din contră. Tatonările și realizările sale încăpute mai tîrziu pe mîna unor gureși i-au umplut pe aceștia de respectul necunoscătorilor, demagogia lor luxuriantă și cochet autocritică dîndu-le galoane de tăietori de drumuri noi în hățișurile acestui bunget zis Teatru, cînd de fapt mai corect s-ar fi putut vorbi la ei de o industrie personală de împletit sfori și de scos pe urechi, pe nas și mai ales pe gură, a unor dulci poeme din marea epopee Iosefiniada. Horea Popescu este unul dintre regizorii care s-a bătut pentru piesa românească de ieri și de azi, el a scuturat (nu praful !) acefalia care l-a ținut pe *Dantonul* lui Camil Petrescu aproape o jumătate de secol exilat din teatru, el l-a ținut pe afiș aproape un deceniu pe Everac, cu *Fluturele pe lampă*... El a pus piese în provincie, el a lucrat printre primii cu actorii amatori, aducîndu-i pe unii

pînă la rangurile de mari vedete ! Cine era *Inspectorul de poliție* de acum o sută de ani Mihăilescu-Brăila ? Un ins venit de pe cheiurile și de pe lîngă plăcintăriile orașului lui Panait Istrati... Horea Popescu e un bonom, cu tășcuță, cu medicamenturi devenite tabieturi, un băiat cumsecade, cum se spune : dar această imagine cotidiană ascunde după opinia mea un artist adevărat și un profesionist de mîna întîia. Să ne uităm în „caseta sa tehnică" din ultimii ani : *Coana Chirița, Danton, Richard al III-lea, Generoasa fundație, Caligula, Ploșnița...* Și să nu uităm acea dramă a tragediei unei prietenii scrisă de Anouilh ! Și să nu uităm rolurile excepționale create sub bagheta lui Horea Popescu de Mircea Albulescu, Coca Andronescu, Mihăilescu-Brăila, Beligan, Gh. Dinică, Iuliu Moldovan, Draga Olteanu, Silvia Popovici, Victor Rebengiuc, Colea Răutu, Dem. Rădulescu, Ileana Stana Ionescu. Un regizor care ni i-a adus la trei pași, pe scenă, pe regii Angliei, pe bișnițarii Nepului, pe revoluționarii Comunei din Paris, pe oamenii de rînd din diverse zone ale planetei... Dar de fapt, asta e și menirea unui Regizor, să fie (aducîndu-ni-i !) contemporan cu împărații și regii și bufonii, cu prinții și iluminații atîtor vremi de trecute doamne și domnițe, contemporan cu zeii și cu noi, spectatorii. Trăiască !

PULSUL LUI GRIGORE VASILE — Nu știu de ce mi se pare că pictorul Grigore Vasile seamănă cu Napoleon, poate prin faptul că esențial nu au nimic comun. Esențial zic, eliminînd statura, la amîndoi cam aceeași, eliminînd tricornul de arlechin imperial al împăratului franțuz, eliminînd bogăția rostrului nazal al pictorului nostru, eliminînd... Iar de-l vărsăm pe unul în secolul celuilalt și tragem linie și adunăm, tot nu iese vreo niscaiva asemănare între ei, unul e belicos nevoie mare, altul e constructor de spații calme, de universuri calme ale păcii, ale liniștii, unul distruge echilibrul naturii și al lumii, altul dă armonii noi culorilor, formelor, informelor... Arlechinii pictorului nostru au ceva asemănător cu verva napoleonienilor, urmașilor în gînd și faptă ai celui născut în zodia pușcociului galic ? Nimic. Atunci de ce mă duc pînzele unuia cu gîndul la datul în petec al celuilalt, cel fără de frînă ? Poate dintr-un joc al condeiului, fiindcă nu poți compara un pictor cu un împărat, nu e nici academic, nu e nicicum. Ca să pot spune că un imperiu al culorilor e mai trainic decît un imperiu al deșertăciunilor? Uite, nu găsesc un răspuns matematic, și pace! Pace am spus? Ia să ne agățăm de acest cuvînt. Se spune că Napoleon avea un puls bun, pașnic : 46 de bătăi pe minut. Dar dacă avea un puls excelent, și putea fi calm, lucid, de ce nu s-a apucat el să construiască pacea ? Nu știu ce puls are Grigore Vasile, dar vreau să spun că universurile sale pașnice, construite cu mîna domniei sale, nu umilesc lumea. Prefer va să zică pre cei ce nu strivesc corola de lumini a lumii, corola de minuni a lumii. Prin asta cred că am spus că asemănarea dintre Napoleon, cel belicos, și Vasile Grigore, cel năsos, nu nu era decît un pretext pentru a arăta diferența dintre ei, și dintre pușcoci și artă. Trăiască împărații culorilor !

...Am fost o oră în atelierul lui Vasile Grigore, cu încă trei domni, ca niște cosmonauți poposind pe un tărîm mirific, într-o lume a culorilor pure, a culorilor ce cîntă, a liniilor ortodoxe ce desenează în oglinzi negre profiluri albe de inefabile ființe, o oră, ascultîndu-l pe cel care seamănă cu un arlechin din propriile sale tablouri, un arlechin venind din pînze și intrînd în bucătărioara cu cîteva sticle de bere și destrămîndu-și apoi materialitatea vie ca să se ordoneze în culori într-un alt arlechin, o oră în care am simțit, ca acel astronaut ce a pus piciorul pe lună, că pămîntul văzut de sus din văzduhuri arată fragil, că, într-un singur cuvînt, calitatea esențială a pămîntului e fragilitatea — da, cel puțin așa apare pămîntul, ca aceste lumini fragile din aceste flori ce și-au pierdut contururile din cauza exploziei culorilor ce le compun, plutind acum într-o lume și ea alcătuită din culori ce au fost cîndva masă și scaun, vază și nisip, rîu și scoică, ce au fost cîndva pămînt, cîndva, înainte de a fi văzute de Vasile Grigore, au fost flori, obiecte, ființe și au devenit culori care s-au preschimbat în amintirea celor ce au fost cîndva ce au fost, o oră în care totuși războiul cu formele nu s-a ter-

minat, în care nu se știe cine a învins, fiindcă în mijlocul exploziei cromatice găsești cu migală ca într-o efigie rupestră linia închipuind pe un fundal de întuneric portretul unei fecioare despletite, o oră am fost în atelierul lui Vasile Grigore, o oră în care dialogul pașnic sau ba dintre tradiție și noutate, dintre exuberanța cromatică și vigoarea desenului mi-a adus în minte *Frumoasa roșcată* unde luptei dintre cele două tiranii, a celei vechi, a vechiului, și a celei noi, a noului nu i se dă decît expresie, nu și o rezolvare, mi-am adus aminte deci în această oră de versurile lui Apollinaire : „Eu cuget asupra acestei dispute lungi, asupra tradiției și inovației, / Asupra Ordinei și Aventurii. / Voi, a căror gură e făcută după chipul gurii lui Dumnezeu, / Gură care este ordinea însăși, / Fiți înțelegători cînd ne comparați / Cu cei ce au fost desăvîrșirea ordinei, / Pe noi care umblăm pretutindeni după aventură. / Noi nu vă sîntem dușmani. / Noi vrem să vă dăruim domenii întinse și ciudate, / În care misterul în floare se dă cui îl culege, / Acolo-s focuri noi și culori nemaivăzute, / Mii de vedenii ușoare ca visul, / Care cer întruchipare, / Noi vrem să cercetăm bunătatea, ținut întins în care totul încape. / Mai este și timpul ce poate fi gonit și chemat îndărăt / Fie-vă milă de noi, cei care luptăm la fruntariile / Nemărginirii și viitorului".

Am fost într-o joi pe la amiază în atelierul pictorului Vasile Grigore. Am stat aproximativ un ceas. Era a doua zi după o poveste îngrozitoare. Unele din lucrările pe care ni le-a arătat aveau un puls lent care ni s-a transmis și nouă. Altele ardeau. Gingășie și forță, desen și culoare. O matematică a echilibrului și o libertate dezlănțuită a poate desigur mai puțin conștientului. Un număr de adevăruri pe care Vasile Grigore le descoperă în lume și ni le comunică tandru prin culori. Ce-am putea nota despre el definitoriu ? Aventura luminii peste culori, sau aventura culorilor în lumină ? Cui să-i dăm prioritate ? Rigorii desenului, fermității formelor, ordinii compoziției, sau frenezie simțurilor ? Cum nu sîntem pricepuți în tainele picturii, punem întrebări neștiinței noastre și nu dăm răspunsuri academice și șuie. Jocul rațiunii cu inegalabila

retină, sau pariul liniei ținute în frîu cu incandescența culorilor desprinse de obiecte. Culorile fug din materia ce le secretă, pentru a se înlănțui pe pînză într-o altă geometrie, într-o altă natură, propusă de artist, mai decantată, mai ireală, mai simbolică, mai gînditoare... Scoica gîndește, ea măsoară umilă timpul care a umplut-o de vid, timpul care s-a dus, lăsîndu-i scheletul marmorean, uneori umbrit de paloarea sîngeriului coclit, lăsîndu-i scheletul totuși, să măsoare totuși gimnastica orelor — dar ca o clepsidră prin care timpul curge prin exteriorul ei, erodîndu-se, timpul împiedicîndu-se de acest semn al vieții și al eternității, scoica, inima mărilor, ceasornicul necuprinselor ape primordiale și poate ceasornicul vieții însăși și al eternității. Baraje de linii orizontale, nori galbeni orizontali, o natură orizontală fără sfîrșit, întretăiată doar de fermitatea perpendiculară a ființei umane nu mai puțin infinită, ca o coloană de lumină fără sfîrșit. Mărul, semn al soarelui, mesager al culorilor coapte, ca să le zic astfel, al semințe dezordinii dintîi, rătăcind acum, el, mărul, prin pînzele lui Vasile Grigore, ca o ispită ce și-a pierdut sensul, căutîndu-și alt sens, căutîndu-se altfel, poate, pe sine, să înțeleagă, să se înțeleagă pe sine, gîndind despre sine, el mărul, cel care în grădina grădinilor a fost începutul cunoașterii... Pînzele lui Vasile Grigore sînt edenuri pline de soare, bucuroase, cu arlechini și umbre de colombine, cu nuduri, cu femei fără cap, doar pînă la gît din lumină zidite, femei pure, fără cap, ca Eva înainte de a mînca mărul, ca Eva al cărui cap desigur lipsea — și atunci, dacă nu gîndea cu el... Raiuri cu mere căzute în dezordine, cu flori devenite culori, cu ființe ce încă n-au gustat din cuvîntul șarpelui, raiuri obosite uneori de atîta lumină copitoare, așteptînd o minune, exuberante alteori, cînd lumina cunoașterii s-a ivit, plaiuri plutitoare în care ființe și obiecte plutesc ca într-un tărîm lipsit de gravitație — da, ca în tărîmul binecuvîntat al Artei, al Artei care ne face să ne gîndim cît sîntem de fragili în fața eternității ei ce ne continuă purtîndu-ne, polen sau psalm, pe aripile ei de fluture năzdrăvan spre fruntariile veșnicului mîine...

INSCRIPȚIE PE O COPITĂ DE ASIN — Pictorul Cristea nu strică lumea, sau n-o prea strică, o lasă în culorile ei, în stările ei, genuină, paradoxală, umflată, dezumflată, lilială, crudă. Cristea nu siluiește culorile lumii, sau nu prea le scoate din țîțînile lor, cum nu prea scoate nici formele din alfabetul lor — dar prin acestea el nu rămîne totuși un ortodox al sunetelor prin care lumina luminii își exprimă calitatea colorînd universul, el își are portofoliul său, personalitatea sa... Lumea propusă de el este a sa. Asinul verde, sau de un verde nedecis, sau indecis verde, minuscul, nepăsător la propria și adevărata sa culoare, sub ochiul cerului, în pustiul asiatic, la o margine de lume, așteptîndu-l pe Godot, sau pe cine așteptînd să vină ?... Sau el fiind cel așteptat, ca să plece unde, și pentru cine și ce ? Un biet asin în carne și oase, o iluzie sub soarele torid, așteptînd și așteptat, o enigmă care e așteptată să fie dezlegată, sau care așteaptă pe cineva s-o dezlege din nedezlegarea ei, o emblemă, o ființă care are înscris pe una dintre copite destinul ei și al mai cui ?... Cristea nu umblă cu legături de chei la brîu, ne lasă pre noi să visăm, să plutim printre culori și forme, căutîndu-ne fiecare lumina pe care dorim s-o dezlegăm...

DESPRE MIRCEA BRADU — Ce pot spune eu în acest început de Decembrie al ultimului an al deceniului opt al secolului nostru despre Vlad Dracul care a trăit și a murit cu cîteva secole în fața zilelor noastre și despre care la Oradea Mircea Bradu acum cîțiva ani a scris prima piesă remarcabilă după Eliberare închinată lui și acelor tenebroase și luminoase vremi ? *Vlad Țepeș în Ianuarie* nu este o comedie, fiindcă nici timpurile viețuirii cumplitului domn n-au fost comice, așa că eu trebuie să schimb tonul ușor autoironic din prima frază și să devin mai riguros, deși nici pline de rigoare n-au prea fost acele zile și nopți întoarse pe dos. Mai ușor aș vorbi despre puritatea puroiului și despre justificarea crimelor moderne, trecînd de naiv, decît să fiu extrem de naiv și să cred că istoria și-a schimbat instrumentele cu desăvîrșire și astăzi nu mai există pe mapamond țepi mai rafinate decît cele împrumutate ca

obicei de la turci și de la alte popoare de draconicul angelic fiu al Dracului cel bătrîn. Mai sînt și țepi invizibile care ucid fără durere — așa că nu trebuie să ne oțărîm prea tare pe memoria celui care a avut tăria să-și recunoască faptele și să le săvîrșească în fața lumii, el avînd conștiința că-și pune viața în serviciul țării sale și al lumii libere. Mircea Bradu nu ne propune un rigă mic și de zahăr ars, bun să-l ții sub limbă cînd te doare căpățîna, ne propune un luptător care judecă lumea și istoria lumii și nu se dă în lături să le pună dușmanilor săi și ai credinței sale și ai pămîntului său căpățînile în par ascuțit. Și sîngele dacă trebuie să curgă, să scurgă, ne lasă Țepeș să înțelegem, morții să moară de moarte cumplită ca prin moartea lor să întărească temelia pămîntului și să spele de păcate pămîntul pe care l-au umplut de păcate. Cu dușmanul nu se stă la taclale, să-l ierți mereu, viața e o luptă, e sigur Vlad Țepeș în Ianuarie, adică la începutul anului și al anilor, al calendarului și al calendarelor. El vrea nu doar pentru sine o libertate întreagă, ci și pentru țara sa vrea o întreagă libertate și neatîrnare. Nu va fugi de lume, de lupte, de intrigi, nu se va ascunde într-o fericire tihnită, în urma unor victorii nu se va culca pe ele, trăind pentru el însuși, pentru ele însele, va pătimi mereu, se va bate și va muri cum a trăit, neîmpăcat și ne de zahăr ars.

Astea ar putea fi cele două cuvinte despre Vlad Țepeș și despre luna sa eternă, Ianuarie. Dar aș mai vrea să spun un cuvînt și despre Mircea Bradu, autorul mai multor drame cu subiecte din istoria românilor. Piesele Renașterii italiene obișnuiau să aibă în cap un prolog scris de autorul în cauză, sau de un prieten al său, cum e cazul acelui cuvînt din fața primului act al *Calandriei* lui Bernardo Dovizi da Bibbiena, scris de Baldesar Castiglione. Spectatorii erau introduși astfel în universul lucrării. Uneori te aflai în fața unor profesiuni de credință sau a unor mărturisiri privitoare la rolul teatrului etc. Nu întîmplător l-am citat pe numitul Castiglione : el ridică un imn limbii italiene. Spune și de ce : „Pentru că lui își e vrăjmaș acela care socotește oricare altă limbă mai vrednică de laudă decît e limba lui. Și eu o știu mai bine decît alții, pentru că mie

limba mea îmi este atît de scumpă, încît n-aş da-o pe nici o altă limbă de pe lume". Mircea Bradu, făcîndu-i să vorbească şi să se jertfească pentru ai lor şi pentru pămîntul lor pe atîţia anonimi ai acestui colţ de lume şi pe atîţia ctitori de istorie românească, ne arată marea sa dragoste faţă de istoria noastră, înflăcărata sa iubire faţă de limba şi de poporul pe care nu le-ar da pe nimic altceva în lume, în vecii vecilor.

„În „Oglinda" lui Baltrusaitis este citată o lucrare care povesteşte cum la Alexandria un rege a ridicat, pentru a face cetatea inexpugnabilă, o coloană de o uluitoare înălţime, de sticlă, şi a aşezat în vîrful ei o oglindă de oţel, avînd proprietatea de a incendia orice corabie străină care i-ar fi trecut pe dinainte (...). Oglinda n-ar mai fi deci bună doar la o oglindire a feţelor gingaşe, a trecătoarelor forme umane, o balanţă a frumosului, ea ar fi şi un instrument belicos, neiertătoriu. Deşi nu are două feţe, oglinda conjugă două verbe : a iubi şi a ucide.

Nu ştiu de ce mi se pare a fi şi proza lui GEORGE CUŞNARENCU o oglindă cu două tăişuri. Lumea încape în paginile lui Cuşnarencu în toată splendoarea ei (uneori şi deşucheată, şi păguboasă, desigur), dar şi în toată arderea ei, mocnită sau cu vîlvătăi, duhnitoare, ca de cauciuc ars sau de gudron ars. Dar cum în proza fantastică dimensiunile lucrurilor şi ale faptelor se mişcă după cum bate vîntul, realitatea îşi schimbă deci şi ea dimensiunile, culorile, umorile, căldurile, răcelile. Totul e incontrolabil, controlabil, inconfundabil sau uşor confundabil.

Cum el are un cap păduros, George Cuşnarencu, cum el are un talent pentru mine luminos ca oglinda de la Alexandria, încep să zic cu voce tare că el îşi va construi o cetate a prozei sale, inexpugnabilă ! Păi, aşa să fie ! Frumosul lumii în talent să se oglindească, urîtul lumii în frumosul oglinzilor, frumos să ardă.

Multe păsări de carne şi multe păsări de fier şi multe alte vieţuitoare şi multe alte prin aer mergătoare trăiesc şi zboară şi uneori chiar se mai tîrăsc prin şi în necuprinsul văzduh ce pleacă de lîngă pămînt pînă în infinit, multe deci îşi duc veacul trăind între cer şi pămînt, multe dar

puţine sînt cele care pornind şi zburînd sparg zidul de sunet, invizibilul zid de aer care străpuns dă celui trecut prin el aura adevăratei puteri şi pecetea vocaţiei extraordinare.

Mă gîndesc că fiecare tînăr sau mai puţin tînăr scriitor pornind din prima filă în ţările riscului, în acest necuprins care e imperiul literelor, visează nu doar legănarea lină şi dulce la trei stînjeni de sol, ci mult mai mult... Mult mai sus... Se întîmplă uneori să ai presimţirea că găseşti în cuvintele unui confrate lumina ce cum se ştie nu cunoaşte frontiere... Acea sfîntă măiastră ce ne umple pe toţi de bucurie. VASILE SĂLĂJAN coborînd din Nordul Transilvaniei mi se pare un talent de care ne vom bucura.

Din cînd în cînd e bine să ne mai întrebăm ce este şi literatura, ca să nu creadă fiecare creion că tot ce suportă imaculata hîrtie este exact literă sfinţită de geniu şi mai ales să nu se creadă că fiecare om e făcut să nu moară, mai ales cînd moartea biologică a cuvintelor se vede uneori curgînd în fiecare zi din cîte o peniţă bolnavă şi ea de crepuscul şi scleroză şi rugină. Ce este literatura ar trebui în primul rînd scriitorii să înveţe ce este. Căci aşa cum sînt şi soldaţi care nu ştiu ce este războiul sînt şi utilizatori de pix care nu ştiu ce este literatura. Şi care, cu umbrele lor reunite prin dulcea mediocritate ce le înfrăţeşte, umbresc acest metabolism puternic care e viaţa literelor. Un scriitor fără o conştiinţă este un mercenar care se bate pe orice front. Talentul nu mai este o scuză, sau nu poate scuza totul. Fără onestitate nu există o mare literatură, — fiindcă a scrie înseamnă totuşi un act de credinţă.

RADU MAREŞ este un artist al cuvîntului. Asta ar însemna foarte mult. Dar Radu Mareş este un soldat care nu-şi dă demisia cînd e în faţa hîrtiei albe ; el ştie că fiecare cuvînt scris înseamnă da sau nu.

Eroul lui CONSTANTIN ZĂRNESCU din *Clodi primum* este un soi de Ulise rătăcitor pe îndepărtatele şi apropiatele mări ale adolescenţei, căutîndu-şi un port şi un reazim simţurilor sale însetate de cunoaştere şi mai ales de autocunoaştere, un Ulise încă din copilărie cu un simţ în derută (neacceptînd ruina acestui simţ) călătorind spre sine şi spre

alții dornic de a descoperi minunile lumii, orgolios și cu moartea în ureche, ca o floare, neacceptînd boala ca pe o condiție a existenței, zbătîndu-se să nu cedeze și să nu cadă, să fie mereu la dimensiunile pe care le cer dintotdeauna nu numai lupilor de mare, ci tuturor corăbierilor legile mărilor și ale vieții. Cu atît mai dramatic e drumul acestui Ulise cu cît sirenele ce-l cheamă spre tainele lor, spre cunoaștere, zboară halucinant ca niște himere, niciodată în același loc nerămînînd. Și el nu știe moartea de unde poate veni și cînd, și doritor să descopere tainele lumii și ale sale trece prin fantastice vămi, ascultînd sirenele, neputînd să le ocolească decît mai degrabă să le înfrîngă, cum le și înfrînge, revoltat nu pe sinapsele ceruite ce nu aud decît învălmășit și incoerent cîntecul, ci pe soarta ce a vrut să-i dea o lume de tăcere, stinsă, o lume ca o planetă stinsă, și n-a reușit, el înverșunîndu-se și reușind să-și depășească propria condiție și să-și poată spune ce-ar fi spus și-a scris undeva Camus că : „moartea și durerea nu fac decît să exaspereze în mine dorința de a trăi." Sirenele cîntă chemîndu-l pe Ulise dar indiferent cine-i acoperă urechile să nu cunoască vraja ce i-ar putea opri drumul spre alte descoperiri și spre țărmul visat ele există, ele și necuprinsele singurătăți ale mării, și corabia, și cerul, și cei din jurul tău, și tu. Dar toate acestea n-ar fi de n-ai învinge, n-ar exista de n-ar exista mărturisirea fantasticei călătorii, de n-ar exista relatarea călătoriei, a soarelui, a bolii, a sirenelor ? nimic n-ar fi dacă nu s-ar povesti, dacă n-ar exista cuvîntul : această nevăzută parte a omului, nevăzută dar auzită și nemuritoare. De n-ar exista cuvîntul prin care călătorul este nemuritor n-ar exista nimic — și Constantin Zărnescu mărturisindu-se îl salvează pe Ulise al său de pieire, prin cuvînt.

DAN REBREANU este un scriitor tînăr fiindcă a știut să arunce la coș ani în șir toate acele cuvinte care îmbătrînesc și umplu de riduri imaculata hîrtie, a știut să renunțe la gloriola efemerelor sezoane literare și n-a cedat orgoliului hormonal atît de zgomotos în anii mici de ucenicie. După studii strălucite la Facultatea de filologie din Cluj, Dan Rebreanu devine profesor într-o localitate aproape anonimă și nu se teme că anii îl vor înmormînta aici neînțeles

și singuratic. Nu face vizite săptămînale redacțiilor, scrie, renunță, ezită, citește, uită că prin jurnale i-au apărut, elev sau student fiind, diverse articole. Litera tipărită nu-l îmbărbătează, îl face mai circumspect. Trecînd de treizeci de ani, Dan Rebreanu începe să publice proză. Primul volum tipărit n-a trecut neobservat de critică. Din contră. Și totuși manuscrisele sale recente ne spun că el *acum* vine în literatură și că dincolo de volumele ce-i vor apărea vom găsi în el un scriitor și o conștiință.

RUNCANU vine din Oradea, orașul de graniță cu miros de cafea și cu ștranduri cu apă caldă, însorit și calm ca un vapor plin de tramvaie navigînd potolit în pustă și avînd în catarg un turn cu lună rotitoare de aur. De unde atunci fantasticul și humorul și sarcasmul ce se presimt că vor forma mîine substanța acestui prozator ? Nu e o întrebare, căci nu doresc să dau un răspuns. De unde, de neunde, principalul e că pana sa nu doarme în călimară, ci visează. Așa cum monumentele reptile din dicționare și cele șerpuitoare din viață nu obișnuiesc. Reptilele într-adevăr nu visează deloc.

La Marcel Constantin Runcanu unu și cu unu rar fac doi și prevăd în viitor că doi și cu doi nu vor face niciodată patru și acest principiu mortificator al matematicii nu-și va găsi în cărțile lui un prieten, căci viața nu-i ca o adunare și nici ca o scădere așa cum pentru stelele hermafrodite frumoase și sterpe pare să fie în chiar strălucirea lor. Personajele sale sînt și vor fi nu îngeri diafani sau înnegriți de pucioasă ca în pereții afumați de vechime pe dinăuntrul ce-l închid și bătuți de ploi și de soare pe partea lor dinspre vreme, personajele sale sînt și vor fi ca niște desprinși de pe ziduri străvechi și plecați în odăjdii și goi prin iarbă să-și umple picioarele de rouă și să uite în plimbarea lor prin grădini și orașe și ape încremenirea lor de pe cărămida rece și să-i pătrundă păgîn razele astrului de zi cu ale sale lumești și călduroase raze și să...

Și TUDOR DUMITRU SAVU face parte din tagma acelor proprietari de himere, care învață de la geografi hărțile pămîntului, pentru a le încălca, stăpîniți de netemeinicia lor, crezînd precum Columb mult mai

mic globul ce ne ține în spinare și ne hrănește, subestimîndu-l, el, Columb, ca să descopere un nou continent, ce nu-i va purta nici măcar numele, și dovedindu-și sieși că terra e mult mai burtoasă și mai enigmatică și astfel mai fermecătoare. Savu e din stirpea istoricilor care îi cheamă la ordine pe Cezar și pe Alexandru Macedon și pe Napoleon, să le strîmbe nasul și să le dea alt chip, după alchimia Marelui Englez, ce i-a pus cocoșatului în mînă o spadă și l-a făcut să fie, împotriva hrisoavelor, un monstru numit Richard III, Savu mai știe și ce-au uitat biologii și mulți alți oameni de știință, ce pot cîntări adevărul ca urda, la el te poți aștepta oricînd ca un morcov să fie retorul iepurilor albi, Savu Dumitru Tudor putînd deci vorbi în numele cuvîntătoarelor și necuvîntătoarelor făpturi ale maicii Natura, fantezia dîndu-i dreptul să întocmească ținînd cont de legile ei o scară impecabilă a valorilor, virtutea și adevărul luminînd universul, harul său, cunoașterea oamenilor și cunoașterea cunoașterii oamenilor dîndu-i dreptul să fie din tagma celor cărora nu li se permite mediocritatea gălăgioasă și așa-zisa robusta îngrămăjuire de cuvinte pe hîrtie, el, Tudor Dumitru Savu crezînd în arta poetică a bătrînului Horațiu, unde aflăm că nici zeii, nici oamenii, nici rafturile pline de cărți nu permit poetului să fie mediocru, el este, Tudor Dumitru Savu, din tagma acelor proprietari de dulci și umbrite și umbroase fantasme...

Ne-am obișnuit să spunem cînd semințiile și noroadele sînt învălmășite și tocite și date prin strecurătoare de mari și mici conflagrații mondiale că timpul trece peste lume ca un tăvălug, orb, desigur, cum și este acest malaxor tăvălug zis timp, fără să încercăm să-i mai deplasăm puterea în lumea celestă, de cînd cerul e gol de sensuri și e plin doar de stele polare și sunete ieșite din scîrțîitul aștrilor, fără măcar să-i găsim o altă echivalență, comozi cum sîntem, bunăoară să ni-l închipuim ca pe un vultur ducînd în ghiarele sale neamuri și seminții, războinice și nevinovate, de-a valma, suspendate în tăria tăriilor, în ghiarele și în pliscul său de animal cu ochi ageri... Cartea lui TUDOR VLAD are în cătare o asemenea pasăre invizibilă, ce poate fi cuprinsă în lumina privirii doar după spasmele și

spaimele celor peste care ea își trece umbra imenselor sale aripi nevăzute, cartea voindu-se astfel o mărturisire despre șirul de neamuri ce au trebuit să se perinde sub zborul de pasăre al vremurilor ca să se ivească din ele împlinirea unei umanități și a unei colectivități ce vor trăi desprinse de teroarea timpului, cartea voindu-se astfel preludiul unui al cincisprezecelea născut, o mărturisire despre lumina unei noi zidiri, o mărturisire despre lumină, despre o nouă lege și despre harul și adevărul ei, o prevestire a unei lumi noi și drepte, nescutită, desigur, de seisme, și de cutremure ale văzduhurilor, o mărturisire plină de încredere în dreptatea omului și în omul cel drept și iluminat de o zodie nouă, care chiar de va avea de șapte ori să cadă la pămînt, de șapte ori se va ridica din nou.

PLANETE

PAUL EUGEN BANCIU — Şi totuşi, în toate sînt legi, numai haosul propune doar haos, şi visul e plin de canoane, şi curgerea rîului are o rigoare, toţi îşi construiesc o cale, o viaţă, şi prea puţini, sau deloc nu mai există inşi care seară de seară şi zi de zi se lasă legănaţi de voci ce vin din afara lor şi renunţă astfel la orice activitate proprie, ca furaţi de strălucirea să zicem a unui reţetar venit din alte ceruri, a unui program de televizor, bunăoară, prea puţini inşi în lume îşi mai ucid timpul trăind în dorul lelii, ori lăsîndu-se adormiţi de luciri de celofan, prea puţini, totuşi, fiindcă relaţia dintre puterea colectivă şi cea individuală s-a modificat şi eficacitatea puterii publice adună într-un mare fluviu pînă şi cele mai firave şi rătăcitoare energii... Paul Eugen Banciu cunoaşte frămîntările prozei actuale, dar nu-i sînt deloc străine forţele care ocupă scena istoriei contemporane, şi în paginile sale peisajul predestinat parcă tradiţiei, cu păduri, cu urşi, cu oameni singuratici îşi iese din monotonia sa colorată şi îşi găseşte un alt rost ; lemnarii, brigadierii, muncitorii de drumuri, oamenii simpli sînt chemaţi să construiască nu doar un lac de acumulare, sau un nou edificiu, ci mai ales nodurile vitale ale energiei unei naţiuni, ale frumuseţii unor noi zile, sînt chemaţi să ia decizii şi să ştie ce este puterea, şi deci să-şi edifice propriul lor destin... Astfel că avem încă o dată prilejul să constatăm ce forţă dă prozei realitatea imediată, încă torenţială, nedecantată, vie. Şi astfel avem prilejul să semnalăm aici un condei viu, Paul Eugen Banciu.

ION BOLOŞ — Un matematician reproduce două întrebări puse de confraţii săi („Dacă puterea fizică poate fi amplificată, de ce nu ar fi posibil acest lucru şi pentru puterea intelectuală ? şi : Dacă puterea intelectuală poate fi amplificată, de ce nu s-ar putea amplifica şi fericirea umană ?") şi conchide că, simplu, cantitatea de fericire a unui individ este raportul dintre obiectivele (dorinţele) pe care le-a atins la un moment dat şi tot ceea ce el doreşte, conştient sau inconştient, la un moment dat. Deci matematica a devenit un instrument al pasiunilor umane, mai spune el. Şi ne oferă generos chiar un model matematic al fericirii : $F = \frac{A}{V}$, A fiind obiectivele atinse, V, cele dorite. Şi mai dă o a doua definiţie (considerînd că A este funcţie de V) $F = \frac{dA}{dV}$, şi o a treia, considerînd că F, A, V sînt funcţii de timp (t). Deci ecuaţia pe care o numeşte ecuaţia principială a fericirii e următoarea :

$$F(t) = \frac{\frac{d\,A\,(t)}{d\ \ t}}{\frac{d\ V\ (t)}{d\ (t)}}$$

Ion Boloş a absolvit medicina de foarte puţini ani şi o profesează într-o comună de lîngă Carei şi habar n-are de matematică. Şi cu toate că, student fiind, a obţinut premiul unu la un concurs naţional al prozatorilor studenţi sau al studenţilor prozatori, n-a avut fericirea măcar în juriul ce i-a acordat diplomă de hîrtie să fie un matematician care să-l înveţe măcar pe viitor cum să măsoare fericirea. Aşa că personajele sale din *Fîntîna vulturilor* nu ştiu decît să viseze, să muncească, să spere, să dispere, să trăiască într-o lume ce-şi caută o nouă mitologie, ducînd cu sine această lume, lumea de pînă atunci, plină de eresuri şi de obiceiuri şi de fantasme. Ion Boloş mai are un defect, pe lîngă neapetenţa la regulile matematicii, nu scrie subţire, după ureche, lăutăreşte, el e bolovănos, aspru, zgîrcit în cuvinte. El ne descrie episoade. Şi cred că bine face, fiindcă de la cîntăreţul orb se ştie

că subiectele mari sînt simple și forța lor stă în felul cum firul principal al acțiunii (iată o formulare aproape matematică) este susținut de forța fragmentelor. Subiectul *Odiseii* e simplu, spune Aristotel *(Poetica*, XVIII — poftim de na cifre, cum ar zice conu Iancu). Un om rătăcește prin străini ani îndelungați, *singur* și *pîndit* de Poseidon. La el *acasă* treburile merg așa fel că pețitorii îi *prăpădesc avutul* și feciorul își vede zilele *amenințate*. *Bătut* de toate *vînturile*, ajunge la *capăt* : se lasă *recunoscut* de cîțiva credincioși, cade asupra vrăjmașilor, se mîntuie și îi nimicește. Subiectul propriu-zis acesta este : restul sînt episoade, conchide grecul numit mai sus. Adăugînd că sublinierile ne aparțin, ele fiind pline de semnificații (să luăm de exemplu : singur ; singur, deși știm că a fost însoțit, însă singur mereu, cîtă vreme caută cu ardoare țara și femeia nesingurătății sale etc., etc.), să conchidem și noi spunînd că dincolo de drumul lui Ulise, cîntărețul orb — în cîntecul său închinat lui Ulise drumețul — nu i-a uitat pe zei, pe lotofagi, pe neobrăzații pețitori, ne-a dus chiar în lumea umbrelor, ni l-a arătat pe cîntărețul Femiu, ne-a vorbit despre calul de lemn, despre cîinii ce slujesc la casele crăiești, fiind ei astfel scutiți de bătrînețe și de moarte, și despre cîinele minunat, nescutit de moarte, doar cu nume, Argos, nemuritor pentru că și-a recunoscut stăpînul etc. etc. Adică aspecte, episoade. Personajele lui Boloș își caută și ele fericirea, nu matematic, ci trăind episoade mai mult sau mai puțin fericite și nu pot da, și nici autorul nu dă o formulă exactă a fericirii în final. Literatura rămîne nu o lecție de algebră. Cîntărețul orb (din seminția căruia se trag toți cei ce țin în mînă condeiul și jură pe călimara cu cerneală) n-a văzut cu claritate matematică fericirea eroului său, și chiar l-a pus să se pronunțe pe numitul Ulise despre fragilitatea fericirii și a omului : „Nimic mai șubred pe pămînt ca omul", zise Ulise, la reîntoarcere, în Ithaca, Ulise, cel care știa ce spune și avea dreptul să spună, Ulise, învingătorul.

NICOLAE CALOMFIRESCU — Nicolae Calomfirescu este profesor de limba română în Turnu-Severin și el con-

tinuă să rămînă și azi profesor, în timp ce alți colegi de-ai săi au părăsit definitiv catedra pentru o peniță. Calomfirescu a scris înaintea primului său volum schițe și nuvelete, reportaje, articole. El debutează editorial relativ tîrziu cu o carte despre Turnu-Severin și împrejurimile sale, cu o carte de fapt despre un nou pod peste Dunăre, un pod mai în amonte față de cel semnat de Apolodor din Damasc, un pod ce nu e doar un pod între două țări și între două maluri : e o linie de lumină, la Porțile de Fier ale Dunării, un vis nevisat de Apolodor. Calomfirescu scrie astfel o carte despre un vis nevisat, despre o utopie a celor ce mai tîrziu visară acest vis. Lumea de azi, tehnica de azi pot înfăptui orice utopie — și e remarcabil cum eroii lui Calomfirescu, oameni simpli, fără biografii spectaculoase concretizează o utopie de ieri și așază lîngă Drobeta o mare de apă și o mare de lumină. Biografia unui scriitor este pînă la urmă biografia unor subiecte scrise de acel scriitor, istoria unor oameni și a unor idei, a unor locuri, a unui timp : biografia literară a lui N. Calomfirescu începe cu biografia unui vis nevisat de Apolodor.

CORNEL COTUȚIU — Cornel Cotuțiu e dascăl într-o localitate nu prea mare, ca să fie oraș, și nici prea mică, să fie comună, în Beclean, Beclean pe Someș — și e interesant cum proza scrisă de el (fără să fie o cronică sau un jurnal cu ambiția de a fixa timpul ce curge aici o dată cu Someșul, mai lent sau mai învolburat) este o ambițioasă oglindă a rotirii anotimpurilor într-o provincie ce tinde să scape de matca ei proverbială. Însă această devenire a morfologiei arhicunoscute nu se petrece bătînd din palme ca într-un reportaj ce comprimă deceniile în două file și le mai și dă acestor decenii pe obrăjori cu pudră rozalie. Nu întotdeauna oamenii o iau înaintea timpului lor și nu întotdeauna fericirea pe care și-o caută este ca în fotografiile policrome. Meritul lui Cotuțiu vine și din strădania sa de a deosebi adevărul vieții de falsitatea care de atîtea ori creează confuzii, de a descoperi diferența dintre ce pare că este și ce este cu adevărat. Personajele sale (dascăli, medici, funcționari, trepăduși, trepădușe) nu

sînt neapărat de dimineața pînă seara aflate într-o stare verticală, de veghe și de grație. Însă căutarea plăcerii cu orice preț și deprecierea în ultimă instanță a bucuriei sînt pentru unele personaje soluții care nu ne pot duce cu gîndul decît la un ciudat cal troian care în loc să deschidă porțile unei victorii înfăptuiește pînă la urmă o eroziune irecuperabilă și o autoînfrîngere perfectă. Frumusețea, tinerețea — iată doi superbi bidivii troieni care pot apropia (ca în cazul unor eroi ai lui Cotuțiu) un deșert de cenușă. A cuceri doar bucurii materiale și mici scaune funcționărești, a cuceri obiecte cu prețul sentimentelor aruncate peste garduri înseamnă a-ți cuceri, poate fără să-ți dai seama, un infern personal. Calul troian se dovedește pînă la urmă o mîrțoagă ce dă amarnic în propriul său proprietar cu copita sa de sulf. Fără înțelepciune nu se cuceresc cetăți inexpugnabile. Fără adevăr și dragoste cu adevărat nu se cucerește nici măcar un fir de iarbă — care nu e un obiect, ci stă cu florile întotdeauna la porțile paradisului și judecă oamenii, ca pe niște flori ale pămîntului. Calul troian e din cherestea și în general cheresteaua n-are obraz. Deci să nu ne pripim să-i luăm drept încîntător nechezatul său falnic de cherestea.

ȘTEFAN DAMIAN — În fața povestirilor cu care debutează Ștefan Damian, ce putem spune ? Că un debut e un început de drum ? Că Ștefan Damian are talent ? Că timpul va confirma speranțele noastre ?

Se spune că Montaigne ar fi pus să i se scrie pe bîrnele tavanului bibliotecii unde se retrăsese după 38 de ani mai multe maxime pe care nu voia să le uite, una dintre ele fiind : „Nu fiți mai înțelepți decît trebuie". Și cum în încăperile noastre nu există prea multe bîrne și deci nu e loc pentru prea multe inscripții morale și filosofice, să ținem seamă uneori măcar de unele dintre ele, mai ales c-am trecut de vîrsta retragerii în terenul unde se cugetă și unde Montaigne se mai și distra trasînd pe căpriorii de lemn cele 33 de inscripții latinești și grecești grele de înțelepciune ; să ținem deci cont de ele, măcar de unele, și dacă nu întotdeauna, măcar în anumite ocazii cînd face

bine să pari firoscos. ...Deci vorbind noi astăzi despre debut să ne ferim a fi mai înțelepți decît trebuie, căci pînă la urmă nu se știe precis ce este debutul, el fiind, tot cum ar zice fostul primar al orașului Bordeaux, ceva ce nu-i „nici așa, nici altminteri și nici chiar altcum". Fiindcă nici un debut nu seamănă cu cellalt, chiar de se află într-un soi de colecție ce-și propune să lanseze tinere talente și chiar dacă volumele apărute sînt toate încoronate cu premii... Nu seamănă un debut cu altul decît prin faptul că ele s-au putut ivi, în cazul editurii *Dacia,* din voința acestei remarcabile instituții de a crește odată cu scriitorii pe care ea îi propune literelor noastre. Cred că fără *Dacia* n-am avea la Cluj astăzi un număr atît de mare de scriitori tineri remarcabili. Poate că *Dacia* n-ar fi fost astăzi o editură atît de remarcabilă fără existența acestor debuturi.

Ștefan Damian, drum bun !

MIRCEA GHIȚULESCU — A scris și mai scrie teatru și cronică de teatru și în proza sa se simte oralitatea și construcția rotundă, economicoasă, privirea din lăuntru a lumii, și privirea din afară, sentențioasă, exactă a cronicarului ce asistă, parcă uitînd, la viața creată de el însuși, sau mai exact, de geamănul său dintîi, dramaturgul. Prozatorul, ieșit astfel dintr-o manta dublă, caută să ne prezinte lumea în mișcare, în devenirea ei, ființa umană în devenirea ei, în maturizarea ei, caută deci o măsură umanului. Mircea Ghițulescu, asemeni oricărui prozator tînăr, și nu numai tînăr, ni se prezintă astăzi cu un volum, singur cu o carte în mîini stînd într-un castel transparent, de aer, fără pereți, bineînțeles, într-un castel luminat egal din toate punctele cardinale, el singur cu o carte în mînă privit de noi toți și de toate punctele cardinale, el singur, scriitorul, ca acel din poveste născut cu o cărticică în mînă, invulnerabil în fața răcorilor, fără oprelişti în fața necunoscutului, izbăvind din somn și din moarte pe cei adormiți cu desăvîrșire, izbăvind de moarte domnița adormită și statornicind o împărăție a vieții plină de candoare, sub geometria egală a aștrilor...

NICOLAE ILIESCU — Nicolae Iliescu se dă peste cap în pagini, rîde, cîntă și dansează, superior ca un acela olimpiot sau băsmit, sau băsmitor, și umil ca un puști cu nasul spart. Nu-i pasă de nimic, redescoperă totul, ca și cum el ar fi primul care a anunțat victoria de la Maraton; mănîncă absurdul pe pîine de secară și calcă în străchini imperial. E o vîrstă cînd totul e posibil — și cine nu crede în posibil e îngrădit de imposibil și de mantaua neagră a netalentului. Ce vede Iliescul nostru ? Un iepure zburînd peste linia orizontului. Foarte bine. Și în basme logica e a poemului și a absurdului etc. — nu a lui doi cu doi fac patru. În fond, cu desele enclave de humor dintre cuvintele așternute de el pe hîrtie, Nicolae Iliescu este, sau va fi, un moralist, și chiar (oho !) un tradiționalist... văzut (chiar de el însuși !) invers, văzut în oglindă, invers : unde e coada, e capul, și tot așa... Dar orice-am vedea în oglinda pusă de el în fața sa, să nu uităm că el vede distinct un iepure zburînd peste linia orizontului. Și ce dacă are teorii despre scris ? Și ce dacă e un fel de modă să emiți teorii despre scris ? Sînt teorii, nu teoreme, se mai descos ele pre parcurs, se mai cos altfel — dar noi cunoaștem (bre!) că nu haina contează, ci omul. Proverb. Esența contează, sensul. În acest sens, sensul scrisului scriitorului aflat între coperțile primei sale cărți este generos. Uneori ai impresia că el scrie un soi de basme, cu eroi arhetipali, desigur, dar al căror mers e dirijat altfel spre punctul ideal ce trebuie atins și stăpînit. Și ei, acești eroi încăpățînați, fragili, uneori bezmetici și duioși, ating acest punct, împlinindu-se. Ei se joacă uneori chiar cu moartea, stînd pe o sîrmă invizibilă, peste o prăpastie invizibilă — dar în fond ce este arta altceva decît acest joc absolut și cu invizibilul, ce este arta dacă nu o încătușare a Morții, ca spiritul lumii să nu mai poată muri, ca viața lumii să triumfe. În acest sens parcă strămoșul literar al lui Iliescu Nicolae este acel năstrușnic Turbincă Ivan, cel care înfunda moartea într-o tașcă nu de tot șpețială și-o ținea acolo închisă ca într-o strașnică închisoare. Moartea, adică răul, urîtul — întunericul băgat la închisoare. Ivan Turbincă avea un haz cumplit, credea în îndeletnicirea sa, în

cuvinte. El este poate primul magician de pe aceste plaiuri care a crezut în puterea extraordinară a cuvîntului. A artei, de a deturna și înghiți bezna morții. Nicolae Iliescu este un nepot al său. El vede un iepure zburînd peste linia orizontului.

PEIANOV — Bietele aventuri ale lui Serafim nu strălucesc prin descoperirea unor noi mări și țări, călătoriile aventuroase ale eroilor lui Peianov sînt cumva în jurul propriului său creștet cu un ușor început de chelie : nu vom întîlni lei și paralei, ci coafeze îndrăgostite și funcționari mărunți, o lume obișnuită, ușor tulburată de ironia cotidianului ce-o împresoară. Don Quijote e și aici o amintire subiacentă, o umbră ce trece pe sub pămînt, pe sub pașii tristului și palidului Serafim ce-și încheie odiseia sa cumva domestică într-un birou mărunt.

Dar talentul e o pasăre ciudată, el nu-și fîlfîie zborul peste lume doar atunci cînd în efervescența primăverii bunăoară mari cataclisme pluvioase pot să rupă maluri și dealuri, să zicem, talentul e o pasăre ciudată care poate să se arate și cînd, sub un banal cireș înflorit și de mii de ani văzut în alb apare un ins obișnuit ce-și așteaptă întîmplător acolo dulcineea funcționară : și cînd ea se apropie, florile cireșului i se par lui mai albe. Talentul ar fi această transformare a obișnuitului în sentiment și uneori în conștiință, această intensitate a albului ce începe să pulseze din senin sub un banal fructifer. Dacă ne uităm bine, în peripețiile bravului Serafim vom descoperi o aventură a albului.

SORIN TEODORESCU — A publicat povestiri și schițe în *Luceafărul*, *Astra*, *Ramuri*, *Orizont*, și în volumul *Caiet de proză* editat în urma primului concurs de debut al editurii *Eminescu*. Teodorescu vine din imperiul poveștilor și al povestirilor scurte, — povești și povestiri care nu sînt nici de ieri, și nici doar pentru azi, ori pentru prînzul de mîine, fiind dintotdeauna și pentru totdeauna și neputînd pieri în fiecare anotimp, sau sezon (cum ar fi sezonul verzei), neavînd cum, fiind ele ca apa (H_2O), ca sarea, ca aerul, o parte a vieții.

Sorin Teodorescu (trecînd şi prin gazetărie) se opreşte asupra unei etape cercetată îndelung de literele noastre, o etapă ce porneşte din ziua de azi spre anii începuturilor istoriei moderne a României, o etapă complexă, ce sîntem siguri că încă nu şi-a încheiat suflul şi care va mai oferi substanţă multor substanţiale scrieri. Dar cum America a fost descoperită o singură dată doar de cel admis de istorie (şi de nenumărate ori înaintea lui şi de nenumărate ori de atunci pînă azi), chemarea unui nou condei nu este neapărat de a explora noi pămînturi, ci de a testa noi structuri în teritoriile devenite de acum cunoscute tuturor.

Literatura e cumva un joc de şah, jucat cu aceleaşi piese şi pe acelaşi număr de pătrăţele albe şi de pătrăţele negre, cu aceleaşi reguli, ţinînd cont de pasiunile reginelor şi de încăpăţînarea (dusă pînă la moarte) a pionilor, de şiretlicurile cailor şi de obrăznicia în diagonală a nebunilor, un joc de turnuri, de precizie şi de greşeli, un joc al cărui geniu nu poate muri, fiindcă e jucat mereu de alţi parteneri, de alţi înfocaţi visători care vor, în ordinea pieselor jucate şi a legilor severe şi a pătratelor mereu aceleaşi, să descopere un nou pas, o nouă soluţie... Sorin Teodorescu, şah !

RADU ŢUCULESCU — A scris teatru şi a regizat numeroase piese de teatru, mai ales ca student. Prozele lui resimt gustul teatrului şi parcă visează luminile rampei şi unde prozatorul rămîne prozator.

Cristofor Columb a visat c-o să ajungă în Indii ? Probabil. Deci atunci s-ar putea spune că numitul Cristofor Columb visă într-o noapte c-o să ajungă în minunatele Indii. Şi iată-ne în faţa primei abateri de la adevăr. Fiindcă susnumitul n-a ajuns niciodată să pună piciorul pe pămîntul visat, el a văzut într-adevăr pămîntul ridicîndu-se dintre valurile oceanului, dar acesta era un nou pămînt, nu cel visat şi cel căutat, un pămînt care mai tîrziu nu fu botezat, nici măcar cu numele său, ci se numi America. Se ştie că susnumitul de mai multe ori a plecat spre pămîntul visat, se ştie cît s-a chinuit ca să plece, se ştie c-a descoperit însă o nouă lume, dar nu ştie precis dacă această întrupare a visului său era pe măsura adevăratului său vis. Precis este însă faptul că inşii ce-i cîntăriră drumurile nu fură mulţumiţi şi în balanţa lor el căzu spre minus. Iată cum oul lui Columb, şi adevărul său atît de simplu, devine un soi de ou absurd, cu cap şi cu coadă, dacă susnumitului aproape că i-au frînt gîtul, printre altele, şi nu în ultimul rînd, pentru c-a împins orizontul mai departe, lărgind lumea cu o nouă lume. Orice scriitor este şi el un Columb plin de vise şi un călător, — atîta vreme cît călătoria înseamnă şi va mai însemna cunoaştere şi împingerea limitelor cunoaşterii spre acele tainice şi veşnice Indii ce sălăşluiesc în noi şi în semenii noştri. Cine descoperă o nouă zare şi-l auzim bucurîndu-se că vede un nou pămînt — să-l urmăm şi să nu dezertăm de pe corabia sa de papirus.

Astăzi, cînd datorită sondelor voiajoare prin spaţii cunoaştem cerurile, cu vîjăiala lor cu tot, cu trecerea lor senină peste capetele noastre, astăzi, cînd ritmul trepidant al învîrtirii planetei noastre pe loc şi ritmul goanei omului după resurse şi surse ne face să simţim cum se roteşte pămîntul pe sub picioarele noastre, de sîntem azi aici şi mîine în Focşani, azi în Focşani şi mîine în altă parte, rămînînd mereu totuşi pe loc, astăzi deci cînd civilizaţia ne şopteşte la urechea stîngă că sîntem mai deştepţi cu o secundă decît egiptenii şi grecii, căci ştim să numărăm electronii şi să vedem cu ochi personali fusiunea şi fisiunea nucleelor atomice, azi cînd chirurgia genetică bagă în buzunar toate premiile Nobel şi ne flutură dezinvolt tot soiul de perspective, care mai de care mai luminoase, astăzi, da, astăzi mai e cazul să ne întrebăm ce este bunăoară teatrul şi care e puterea sa şi din ce izvorăşte el, mai e cazul să ne întrebăm ce e condiţia umană, mai e cazul în faţa unor progrese extraordinare ale ştiinţei să ne uităm niţel pe gaura cheii în trecut, la greci şi la englezi, şi la cei de pe malul Dîmboviţei, ca să vedem ce păreri mai erau şi altădată despre lume şi om ?... Ne interesează moştenirea lor, sau zicem ba, ca acel piţigoi franţuz care rîgăia că pentru el şi Balzac e un coinac. Să încercăm totuşi să ne uităm pe gaura cheii şi să ascultăm ce ne şoptesc cei care aflaţi dincolo de poarta invizibilă îşi văd de viaţa lor nemuritoare. Ce-ar fi deci teatrul şi ce-ar fi credinţa omului ? S-au dat atîtea definiţii strălucitoare, încît nouă nu ne rămîne decît să bîjbîim una mai slăbănoagă. Dacă îi luăm în vizor pe domnii

Eschil, Shakespeare şi Caragiale, vedem că rădăcinile teatrului vin din slaba stăpînire a omului asupra conştiinţei sale, din lipsa de control totală asupra conştiinţei sale şi asupra conştiinţei semenilor săi. De aici devin toate relele, laşităţile, bucuriile, dramele, tragediile, comediile. Băierile pungii, nestăpînite — duc la hemoragii financiare catastrofale. Dar dacă scapi băierile conştiinţei ? Hamlet poate chiar înnebuni. Coana Zoe, trăind *două zile* cu o strîngere continuă de inimă, simte cum i se zdrobeşte toată puterea şi-i spune lui Tipătescu : „Fănică, ai milă de mine, o zi încă de astfel de chinuri şi nu mai pot trăi... înnebunesc..." Fănică ştie că nu e cazul ; îi spune : „Nu fi copilă, Zoe..." Adică nici chiar aşa, să-ţi pierzi minţile pentru orice !... Aici, desigur, se poate vorbi de o pierdere desăvîrşită a conştiinţei, de un înlocuitor al ei. Căci e şi uşor să ţi-o pierzi — atîta vreme cît ea nu-ţi oferă nimic imediat palpabil, atîta vreme cît ea îţi oferă doar o rigoare ascetică, nepămîntească, lilială, îngerească, împotriva firii, iar viaţa se prezintă cu mititeii ei, cu spriţurile ei şi cu sferele ei (nu cereşti) de aranjamente muzicale la fanfară. Căile tragediei sînt cele ale dezastrului, căile comediei sînt cele ale unui dezastru rezolvat, masticat, înghiţit, digerat. În comedie „se iese" din ruşine şi murdărie, murdăria şi ruşinea învingînd moartea, cu murdăria deci şi cu sora ei geamănă pre moarte călcînd... În Shakespeare şi la greci — nu există un spaţiu rezervat abjecţiei învingătoare : ticăloşia mai triumfă, da, de multe ori, dar nu învinge niciodată definitiv. Mai încoace de titani, la moderni, unde totul „se aranjează", e chiar ruşinos să mori pentru o idee (ca să ajungi după moarte într-un dicţionar ?) ! Viaţa e mai zăftoasă, mai lăptoasă, mai băftoasă — posteritatea ei fiind o vanitate neghioabă. Hai la trai ! hai la mălai ! ar fi deviza. Conflictul tragic cere sacrificiul unei personalităţi, sacrificiu acceptat de personalitatea în cauză. Dar dacă nu există conştiinţă, nu există nici personalitate, nu există inocenţă, geniu — şi ne aflăm în plină comedie. Oreste al lui Eschil vrea să-şi mîntuiască ţara întreagă de robie, drept pentru care taie două capete din şerpărie. Nu e uşor să învingă apoi pasul de dincolo de crimă, deşi Corul îi spune să nu se defaime, să nu se blesteme, să nu se teamă, fiindcă a făcut un lu-

cru bun, și va învinge... Cu vădite semne de comoție morală, Oreste se simte parcă dus de cai sirepi, care pe drum îl vîntură, de nu-și mai poate înstruna gîndurile... I-a ucis pe Clitemnestra și pe Egist și furiile negre ale morții mamei sale îi insuflă chinuri grele. Și doar el a ridicat sabia împins de soartă ! Apolon, de nu asculta, îl pedepsea crunt. Oreste stă lîngă pînza ce acoperă cadavrul mamei sale, privind eriniile cum vin spre el, din ochi picurîndu-le sînge ; stă, împodobit cu frunze de măslin, gata să pornească rugător către Delfi, unde-i mijlocul pămîntului, la templul lui Apolon, spre propria sa ispășire. Dar cum stă astfel împodobit, pentru medicii de mai ieri și de azi pare un scrîntit. Neputința de a-și stăpîni conștiința în cumplitele clipe prin care trece îl bagă în catalogul plin de dubii al psihiatrilor. Cum cineva gîndește altfel și sare din ord, cum e numit cel puțin sucit, uitîndu-se imediat că și istoria în permanentul ei tangaj poate să-l arunce pe oricare comesean în afara ordinei ei fără de ordine, uitîndu-se că și ea își mai iese din pepeni și din țîțîni, nu doar bietul individ, uitîndu-se că și ea este sau poate fi sucită, dacă în imensul ei burdihan toacă la nesfîrșit destinele ce-i sînt destinate sau pe care și le destină (sau destinează ?). Medicii dau și ei năvală cu trusele lor burdușite cu tratate și medicamente și pițule și pun diagnosticul cel mai convenabil și mai savant. Mai ales despre tineri. Bietul Hamlet e ținut numai prin spitale, i se pun tot soiul de întrebări, fiecare sunet al său e băgat în ordinator — și n-are nici o șansă prințul să scape cu o tuse măgărească. Un profesor respectabil, Petre Brînzei, scrie că istoria consemnează stranietatea unor tineri, care în epoca actuală ar fi considerată drept o manifestare a schizofreniei, ca în cazul adolescentului paricid „Oreste cel urmărit de Erinii", al mucenicului Simion „Stîlpnicul" (deoarece a stat nemișcat pe un stîlp pînă a murit), al misteriosului Ignatiu de Loyola, întemeietorul ordinului iezuiților, sanctificat pentru frecventele sale convorbiri cu divinitatea, sau al bizarului Selivanov, proslăvit de sectanții săi pentru găsirea mîntuirii prin castrare... Trecînd peste flecușteața precizare — că paricidul Oreste a comis cu sabia în mînă o crimă, ucigîndu-și mama, care-i ucisese tatăl — nu ne oprim nici asupra lui Simion, cel care

a avut tăria să nu-și părăsească stîlpul, cum alții o mai fac, zilnic, nu ne oprim nici la nea Ignat, din mantaua căruia mulți ignați s-au ivit, transformînd oamenii în cîrnați, nu doar de sfîntul Ignat, cînd se taie porcii, ci în toate anotimpurile și în toate zilele, după cum era cererea și oferta pieței, nu ne oprim nici la descoperitorul Americii mîntuirii, prin scopire, bravul Selivanov, nu ne oprim nici asupra feluritelor feluri de schizofrenie, descrise cu lux științific de maeștrii ce se ocupă de procesualitatea psihică, nu stăruim nici asupra drăgălașei (ca sonoritate !) *hebefreniii* (nebunia juvenilă, de la *Hebe*, zeița tinereții, și *frenitis*, nebunie), nu ne oprim nici la interpretarea schizofreniei ca „modalitate de reacție la contradicțiile dintre individ și societate", nici la părerea lui Bleurer (un savant și acesta, desigur) care vede în demența precoce (sau schizofrenie) o grupă de psihoze ce evoluează cînd cronic, cînd în pusee, caracterizată printr-o alterare a gîndirii, afectivității și relațiilor cu lumea din afară, nu ne vom opri nici chiar asupra opiniei că descrierea cea mai pregnantă asupra schizofreniei a realizat-o numitul Cervantes în persoana „Cavalerului tristei figuri", intravertitul în lumea sa fictivă pînă la derealizare, cum notează Petre Brînzei în spiritul determinist științific și umanist al Școlii de la Socola, nu ne vom opri nici asupra psihozelor delirante ce le-au adus posesorilor lor mai demult faima că ar fi „inspirați de zei", și mai recent calificarea de „nebuni care gîndesc", sau paranoici (paranoia, egal cu gîndire alături de normalitate), n-o să ne oprim asupra multelor și palpitantelor definiții în care toate ale lumii vorbe pot să încapă, cu oamenii ce le rostesc cu tot, nu ne oprim, nu ne oprim, mergem mai departe, ca să ajungem cît mai repede acolo de unde am plecat, la tînărul Oreste, cel care mai înainte de 48, ridicînd pînza mortuară, sub care zăcuse mort Agamemnon, sub care zăcea acum Clitemnestra, alături de Egist, unchiul lui Oreste, ne spune : „Priviți cu toții pe cei doi tirani *, Călăii tatălui, pustiitorii casei noastre ; Ce falnici amîndoi ședeau pe tron !... Ei s-au jurat să-l piarză pe sărmanul tată Și-uniți să moară,

* termen anacronic, zice B. P. Pippidi, căci „tirania" apare la altă oră în viața Greciei arhaice.

s-au ținut de jurămînt". În dorința noastră de a înțelege mai bine moștenirea lăsată de greci, l-am luat în cătare, de data aceasta, mai mult pe Oreste, cel îndurerat de soarta întregului său neam, cel care, în mînă cu pînza-arcan-mreajă-laț-mantie, zice : „Aci mă-nalț pe mine, aci zbucnesc în plîns, Gîndind ce crimă neagră am ispășit în urma biruinței mele". Dacă sărim peste niște secole și peste niște meridiane și ajungem în putreda, da, Danemarcă, remarcăm stînd pe-același tron, uzurpat, pe călăii regelui Hamlet, pustiitorii casei... Deosebirea răpede se arată și ea : prințul tînăr și gras, întors de la studii, nu scoate sabia să-și ucidă mama, și va hamletiza mult și bine pînă îi va înfige în piept lui Claudius sabia cu propria sa știre regală otrăvită... Noi n-o să încercăm, Doamne ferește, să punem o grilă medicală prestre destinele lui Hamlet și Oreste. Și nici n-o să-i dăm pe mîna procuraturii, ca legislația să cîntărească risipirea de sînge din mîinile lor pornită. Ei își caută libertatea, și pre cea de gîndire, fără de care orice împăcare cu lumea și orice pace în care s-ar scufunda ar fi egale cu moartea a ceea ce este esența condiției umane. Căci cei doi tineri asta caută, esența vieții și a condiției umane, în cercul de foc în care unchii lor i-au băgat. Pe Hamlet, e clar, Claudius, fratele tatălui său l-a împins în labirintul fără de scăpare. Dar și fapta îngrozitoare a lui Oreste, tot de la un unchi pleacă. Egist, iubitul Clitemnestrei, cine este ? Să-l cităm pe Eschil : zice chiar Egist : „Atreu, părinte al său (al lui Agamemnon, n.n.) și Domn pe aceste olate, Goni din țară și din casă-i pe-al său frate Tiest, părinte-al meu, din vrajbă de domnie". Deci Egist îi este lui Oreste unchi de-al doilea, el fiind cu Agamemnon verișori primari, cum se spune pe la noi. Tații lui Agamemnon și Tiest au fost frați. Și tatăl lui Agamemnon, fratelui său i-a pregătit o masă din trupul fiilor acestuia, lucru care-l face pe Egist să spună că are dreptul să fie ucigătorul lui Agamemnon. Aceste fratricide daneze și grecești nu pot să aducă decît noi vărsări de sînge, care să prelungească lanțul ororilor și să nu așeze decît cîte un cocoș efemer pe tronul de gunoi al Danemarcei și al Atrizilor, cîte un cocoș efemer și zvăpăiat pe gunoiul din patul reginelor cu pricina. De răsfoim Biblia, dăm și pe acolo de niște frați,

Cain și Abel. Dar tot pe acolo mai putem citi, în Levitic : „Și de va lua cineva pe femeia fratelui său ticăloșie este. Să nu mai aibă copii". Creștinul englez Shakespeare și păgînul grec Eschil au despre frați o părere asemănătoare, frățească. Indivizii, frați sau nu, țările care-și pierd onoarea și libertatea, își pierd și identitatea, existența, moartea venind degrabă cu pulpana ei de praf ! Sigur, putem să spunem ca Epictet : „sînt unele lucruri care depind de noi și sînt altele ce nu depind de noi". Agamemnon o sacrifică pe Ifigenia, fiindcă aceasta era dorința zeilor, fiindcă acesta era prețul ca vîntul din Tracia să înceapă să bată și corăbiile gata de război ale regelui atrid să poată ajunge la Troia și s-o cucerească. Se pare că zeii au ținut mereu în istorie să se compromită în războaiele de ei puse la cale, uneori chiar pentru o grecoaică în deplinătate fiziologică, aflată la cumpăna dintre ciclul cel mai de sus al maturității hormonale și începutul declinului fiziologic (Elena avea circa patruzeci de anișori). Clitemnestra regretă că și-a ucis bărbatul și nu mai vrea să facă un alt rău ; zice : „Destul ni-i secerișul trist de pînă acum". Dar și ea crede că ce-a făptuit nu mai depindea doar de ea : „era sortit". Se pare că zeii voiau ca destinul unor oameni să treacă (înainte de a cunoaște securea găsită în patul conjugal, în mîinile unei persoane) prin furtunile sîngeroase ale holocaustelor militare. Cînd întîmplările prin care trec personajele capătă aura unor destine, ne aflăm în plină tragedie, supratema este în floare, al doilea și al șaptelea subtext clocotesc și așteaptă să fie dezvăluite... Cînd întîmplările ce ies în calea protagoniștilor nu au nici o haznă și sînt chiar întîmplătoare, absurde, dincolo de ele nefiind decît vidul și absurdul și absența oricărui destin implacabil, ne trezim în altă ogradă literară. Zeii mai moderni sînt mari protagoniști ai vidului și au și ei pînă la urmă în această ecuație pusă de ei la cale un oarecare rol. Dar nu ne vom opri asupra lor, deoarece și ei fac parte din moștenirea pe care ne-au lăsat-o Marii autori greci și Marele englez. E vorba, în orice caz, de o valorificare a moștenirii înaintașilor, și nu neapărat de o direcție nouă. Dar numai ei au tras cu urechea să deslușească mai bine glasul celor vechi ? Domnul Ion Luca Caragiale ce ne prezintă în piesele domniei

sale ? În primul rînd, lipsa mașinei infernale a destinului. La el popoarele lumii nu se mai bat cap în cap berbecește. Forța militară a corăbiilor și săbiilor atride atît de mult s-a umflat, pînă a făcut să plesnească granițele, pînă țăndări s-au făcut frontierele, arătînd cu degetul spre Troia unde coapta Elena chițcăia în brațele aproape juniorului Paris. La Caragiale Agamemnon a devenit Agamiță și nu mai e un vajnic războinic împlătoșat, ci un vechi luptător de la 48 : Troia pentru el este capitala unui județ de munte. Cum o va cuceri ? Venind pe drum cu birja ținți postii, hodoronc-hodoronc, zdronca-zdronca... L-a cam zdrunținat pe neicusorul ! Și clopoțeii... îi țiuie urechile ! Și cum și-a cucerit el pînă atunci puterea ? De la patuzsopt... luptă, luptă si dă-i si luptă... Și tocmai acum cînd să se aleagă fără tron, fără coledzi, cît p-ați neicusorule... găsește o scrisorică și-i spune becherului implicat în această epistolă, că de nu-i dă un tron, duce hîrtia cu pricina la ziarul „Războiul". Să-i fi scos și lui destinul scrisoarea în cale ? Să-i fi trimis zeii o patalama cu care să învingă Troia, unde era rege nea Fănică ? Sigur. Dar unde este Olimpul și unde sînt zeii ? Zeii sînt la București, acolo e Olimpul, și de-acolo, prin telegraf, ei bat o depeșă fe-fe urgentă chiar către conul Fănică : „Cu orice preț, dar cu orice preț, colegiul d-voastră al II-lea trebuie să aleagă pe d. Agamemnon Dandanache. Se face prin aceasta pentru d-voastră o înaltă și ultimă chestie de încredere." Poți să nu te supui și să nu-l alegi în tron pe d. Agamemnon, dacă la mijloc e o chestie de înaltă și ultimă încredere ? Și cei de pe malul Dîmboviței pot să pună în mișcare o mașină infernală care, chiar dacă nu va ucide, va tulbura apele, va încurca ițele, va flutura peste oraș cearceafurile. Mașina infernală a războiului odată pusă în priză, amenințînd cu norii ei negri, ce va face coana Joițica, ea care iubește pacea ? Ea, cea dintîi, se va opune, ca să păstreze onoarea de familist a soțului personal ; va zice cu toată energia : „A ! nu se poate ! Vom lupta contra oricui!... Vom lupta contra guvernului!". Dar dacă ea vrea să înfrunte cu sabia în mînă puterea centralizată în eternul etern din cetatea ciobanului Bucur, dacă vrea cu chiar război să-i certe pe cei ce au declanșat marele mecanism a totul strivitoriu — va putea să mai

oprească apoi marele rostogol și marele tăvălug al mașinii infernale ? Să nu ne speriem. Mașina infernală va găsi singură soluțiile ce vor rezolva totul. În comediile lui Caragiale nu moare nimeni. Nu are nimeni o idee măreață pentru care să poată fi ucis. Tragedia a ajuns la talcioc, fiindcă structura socială s-a degradat. Credința e o nerozie. În această lume de brînzari, înțelepciunea înseamnă a avea răbdare : căci mașina infernală va roti la timp pentru toți biletele de loterie, nimeni nu va avea vreo șansă să scape fără un ciolan !

Iar dacă am suci obiectivul prin care luăm în cătare această capitală de provincie (pe care și-au disputat-o pe vremuri orașele Piatra-Neamț, Tîrgoviște etc.) și nu vom vedea în ea cetatea Troiei, ci locul de scaun al spiței atrizilor, ce vom constata ? Că domnul Zaharia Trahanache, ca un Agamemnon lăsat la vatră, este prezidentul Comitetului permanent, Comitetului electoral, Comitetului școlar, Comitetului agricol și al altor comitete și comiții. Zoe Trahanache, soția celui de sus, trăiește bine mersi cu Fănică Tipătescu, acest Egist sprijinit în toate cu toată fervoarea de soții de mai sus. De ce l-ar mai hăcui cu barda coana Joițica pe neica Zaharia ? Doar poate trăi în liniște și pace cu iubitul ei tovarăș de ghidușii, cu cocoșelul ei, Fănică. De ce să fie apoi cocoșul nelegiuit ?... De umflat în pene, se poate umfla și el, e victorios. Dar nebunii n-o să facă, precum Egist. Aici e vorba de o lume fără rădăcini, fără părinți, la domnul Caragiale. Fără trecut. Toți trăiesc în prezent, beau și mănîncă, și nu procreează. Căci e o lume nu doar lipsită de părinți și străbuni, e o lume fără copii, fără urmași, fără viitor. O lume închisă în propriile ei interese financiare și biologice. Un cerc perfect închis. Fără puteri divine, căci și cei care bat telegraful de pe Dîmbovița sînt cuprinși în același cerc. O lume sterilă (în mitologie, sterilitatea era o nenorocire divină ; omul era pedepsit în două feluri pentru greșelile sale : ori era obligat să făptuiască mereu numai boacăne, aceasta fiind prima cumplită pedeapsă, ori, doi, i se refuza să aibă urmași, lipsa descendenților fiind o pedeapsă și mai cumplită), blestemată. O lume sterilă (nu sterilizată), care nu produce decît vorbe. Vorbe, vorbe, vorbe, nu cuvinte. Nu idei. Care nu va muri pentru vreo convingere. Nici

pentru vreun sentiment. Nici pentru iubire, nici din gelozie. O lume a negației, un univers al negației omului, al negației condiției umane. Cocoșelul Egist ascuțea barda și stătea în dreapta iubitei sale ibovnice tot timpul cît regina pregătea și înfăptuia cumplitul omor. Cocoșelul Claudius îi turna fratelui său otravă în ureche, ca să-i ia locul pe bălegarul din mijlocul ogrăzii putrede Danemarca. Se umflă amîndoi în pene. Corifeul îi spune lui Egist : „Te umflă-n pene, tu cocoș de lîngă puică". Amîndoi acești inși cu creastă vor sfîrși tragic. În piesele lui Caragiale amanții mor la bătrînețe, în pat, înconjurați de flori. Chiar de știe pentru ce, chiar de nu știe pentru ce — nici un ins nu vrea să ucidă, nimeni nu se va lăsa ucis... Nu există himere, nu există convingeri, nu există nici un Dumnezeu mai mare decît steagul de la prefectură. Acesta e puterea supremă, în numele lui se poate mînca și preacurvi, el mai poate fi chiar șutit și trecut în contul renumerației mici, după buget... Fiecare ins are însă fantasmele sale proprii, care, printr-un straniu proces psihologic, țin mai ales de primul sistem de semnalizare ! O lume a instinctelor, a inteligenței primare, infailibile, o lume ce duce o viață privată, chiar dacă uneori pe lîngă privată, o lume de neînvins, fiindcă autoapărarea ei are legi exacte, ca ale unei comunități de verificate antropoide, și mai are niște legi perfecte ce țin de logica iraționalului. Și astfel putem spune că domnul Ion Luca Caragiale, citind lumea cu ochelarii săi, altfel decît grecii, rămîne pentru noi din neamul lor de genii. La Ion Luca Caragiale nimeni nu este urmărit de erinii, nimeni nu este sanctificat pentru convorbiri cu divinitatea, nimeni nu e proslăvit pentru că a găsit cheia raiului, castrarea — fiindcă nimeni nu e în stare să stea pe un stîlp al credinței sale, să moară pentru o nebunie a sa, pentru că nimănui nu-i trece prin scăfîrlie să se castreze. Aici toate sînt bine constituite. De-o pildă (vorba lui Pristanda), conul Fănică : moșia, moșie, foncția, foncție, coana Joițica, coana Joițica : trai, neneaco, cu banii lui Trahanache... Legea luptelor cu adversarul e clară ! Zice Tipătescu : „să-l dezarmăm cu desăvîrșire, ș-apoi să-l lucrăm pe onorabilul". Așa că belicoșii greci în materie de strategie și tactică erau niște

ageamii. Dar pînă la urmă cine învinge în *Scrisoarea pierdută*, cei buni ? Nici vorbă, fiindcă nici un personaj de-aici nu e „bun". Multă vreme s-a tot vînturat (eu am învățat-o și la liceu), și se mai vîntură și azi părerea că fostul împărțitor la poștie, cetățeanul turmentat, ar fi un personaj bun, el semnificînd poporul, el semnificînd omul de rînd care nu știe cu cine să voteze, el semnificînd cică omul sărac, sărman, care întotdeauna e bun din fire, datorită nepervertirii sale cu bunuri materiale... Eroare ! Cetățeanul nu e nici stîlp de biserică, nici sărac! E apropitar și negustor, cum singur mărturisește, și-i cunoaște demult pe inșii ce sînt stîlpii puterii... Bea cu ei, intră prin casele lor, prin adunările lor electorale, e un cunoscut de-al lor pe care ei n-au întotdeauna chef să-l recunoască, dar asta e o altă plăcintă cu varză ! Nu cîștigă deci cei „buni" în piesa lui I.L. Caragiale, din simplul motiv că aceștia nici nu există ! Ticăloșii, trepădușii, sînt învinși de omologii lor care sînt și mai trepăduși, și mai ticăloși : Tipătescu, Trahanache, Cațavencu etc. sînt puși cu botul pe labe de Agamemnon Dandanache. Exact ca în tragediile shakespeariene, unde o stranie lege face ca regele Hamlet să fie ucis de un spermatozoidal nehămesit, iar negriciosul Othello să fie înfrînt de întunecatul Iago. Dacă lumea tragicilor greci e tulburată, lumea lui Caragiale este excitată. Atît ! „Și nu te mai turbura, neică, pentru *fitece mișelie* (s.n.). Nu vezi tu cum e lumea noastră ? îl întreabă Trahanache pe Tipătescu. Într-o soțietate fără moral și fără prințip, nu merge s-o iei cu iuțeală, trebuie să ai puțintică răbdare..." Tinerii nu au răbdare, ei pot ori să învingă, ori să piardă. Dar în piesele lui Caragiale nu există tineri. (Spiridon e băiat de procopseală în casa lui Titircă, deci poate să aibă orice vîrstă, să fie fără vîrstă). Cei care au revoluționat poezia, știința, politica, istoria au fost în multe cazuri tineri. Rimbaud, Eminescu, Einstein, Pârvan. Pe războinicii tineri nu-i numesc, fiindcă ei uneori au trăit pînă la adînci bătrîneți. Dar mulți creatori de frumuseți au ars la vîrste tinere. Tinerii din tragedii au capacitatea de a gîndi altfel lumea. Experiența, vîrsta coanei Joițica, a lui Trahanache, Cațavencu, Fănică, Agamiță — i-a învățat ocolișul, lașitatea, linia curbă dintre două puncte, care nu e tragică, nu se rupe, ca linia

dreaptă, a tinereții, cînd dă de obstacole, i-a învățat lingușirea, supunerea, viclenia, atribute străine eroilor cu vîrste fragede din piesele cu sfîrșit ireversibil. Cine reprezintă puterea în *Scrisoarea pierdută?* Le-o spune Trahanache lui Brînzovenescu și Farfuridi : „Mai ales noi trei sîntem stîlpii puterii : proprietari, membrii Comitetului permanent, ai Comitetului electoral, ai Comitetului școlar, ai Comitetului pentru statua lui Traian, ai Comitului agricol și ețetera. Noi votăm pentru candidatul pe care-l pune pe tapet partidul întreg... pentru că de la partidul întreg atîrnă binele țării și de la binele țării atîrnă binele nostru..." Și partidul lor care este ? întrebase mai înainte Brînzovenescu. Îi răspunsese avocatul Tache Farfuridi : „Adică partidul nostru : madam Trahanache, dumneata, nenea Zaharia, noi și ai noștri..." E o societate de oameni maturi, pragmatici (Zoe : „Domnule Cațavencu... dumneata ești un om cuminte, un om practic, d-tale îți este indiferent de la cine ți-ar veni aceea ce-ți trebuie așa de neapărat..."). Tinerii Oreste și Hamlet nu sînt cuminți și nu sînt practici, nu sînt indiferenți în fața istoriei, ei nu au răbdare, ei nu speră, și refuzul speranței îi înfundă în tragedie. Ei nu privesc viitorul, ca Trahanache sau Dandanache, cu încredere, lipsa încrederii îi duce la lipsa acestui viitor. Tinerii din tragedii sînt mai ales abrupți, radicali pînă în actul cinci, revoluționari, plătind totul cu sîngele lor. Dar din acești inși lipsiți de cumințenie, din generația aceasta neagră de nebuni ai istoriei au ieșit atîtea genii ! Căci, domnilor, Hamlet este un geniu. El își pune nu doar problema pedepsirii ticăloșiei unchiului său, sau problema mizerabilei fapte a mamei sale, ci și problema condiției umane... A fi sau a nu fi, aceasta-i întrebarea ! Dar în comediile lui Caragiale nu întîlnim nici un nebun. Nimeni nu poate aici să-și piardă mințile, căci nici n-ar avea pentru ce. (Dar bătrînul diavol berar a simțit capcana : și ni l-a dat mai tîrziu pe ocnașul Ion...)

Personajele acestea mature, bătrîne, lipsite de geniu (n-au nici măcar un geniu al răului, ca Richard al III-lea, ca Iago, nu sînt sîngeroase), sînt domestice, au o viclenie domestică (precum Tipătescu, de-a ajunge, precum cocoșul, regele ogrăzii cu orătănii), neavînd de altfel nici puterea

și nici plăcerea de a-și mastica semenii. Cel mai puternic tip din *Scrisoare* este Trahanache, fiindcă are și o filosofie, a răbdării, fiindcă are și un program politic („Apoi, dacă umblă el [Cațavencu, adversarul] cu machiaverlicuri, să-i dau eu machiaverlicuri."), fiindcă are și o mască, a ramolitului, a uitucului (fiindcă, repetînd mereu aceleași lucruri, pare să fie !..), fiindcă are humor (nu e surd și prost cînd îi spune lui Fănică : „Dă-mi în scris pe Gagamiță ăla, să nu-i uit numele"), fiindcă intuiește cel mai bine cursul istoriei (și al scrisorii), fiindcă nu e fricos (știe că-l poate avea pe plastograful de Cațavencu la mînă, e imposibil să nu-l poată avea), fiindcă știe și să piardă, ca să cîștige mereu (îi dă coledziul lui Agamiță, și i-o dă pe coana Zoe lui Tipătescu Fănică, pentru a nu se obosi el prea tare cu cele ale vieții, preferînd mai degrabă să joace preferanță), fiindcă el e machiaverlicul în persoană, fiindcă el știe că numai în gașcă, în turmă se poate controla puterea, doar împărțind-o cu alții, cum își împarte el și puterea patului conjugal cu Fănică, pentru el amorul e mai mult o dulce poveste, fiindcă el de opt ani, de cînd s-a însurat a doua oară, trăiește cu prefectul ca frații, fără să găsească la el „nici atîtica rău" (spune tandemului Farfuridi-Brînzovenescu — deși nu cu mult înainte își spusese sieși că Fănică „n-are cumpăt", deși e băiat bun, cu carte, dar „nu face de prefect"), fiindcă el de fapt e stîlpul puterii în urbe și în regiune, prefectul fiind doar pionul său de atac, turnul său de apărare, și fiindcă mai știe ca om al puterii să se ia și pe sine în derîdere (Prefectul, care a făcut „servicii partidului, județului, țării... și mie, ca amic, mi-a făcut și-mi face servicii, da !..")... Viclenie, linie curbă, dar nici o umbră de genialitate la Trahanache et comp. — fiindcă fără tinerețe nu există geniu, fără inocență nu există acea mirată vibrare extraordinară în fața lumii. (Chiar dacă Don Quijote nu mai e junior, el tot tînăr rămîne, înaintînd în ani nu și-a pierdut vîrsta nevinovăției și a visului și a credinței în utopii, în cavaleresc). Hamlet este dramatic dominat de un impuls dominator, de stăpînire a adevărului, a timpului și a lumii, un impuls aproape suicidar. Conflictul se iscă între dorința sa individuală și o realitate represivă. În *Scrisoare* nu există nici o realitate opresivă. S-ar mai putea vorbi în *Hamlet* și

de un conflict între două feluri de impulsuri biologice (ce țin, firește, tot de vîrsta de pe buletin) între impulsurile pregenitale, posesive, ale virginilor Ofelia și Hamlet (vezi și la greci puzderia de virgini și fecioare, virginala lor vîrstă), și impulsurile afectuoase, de schimb în natură ale lui Claudius et comp. La Caragiale, neavînd inocenți, acest conflict lipsește și el. Lumea din comediile sale e stearpă, fără copii. Nici un personaj din comediile conului Iancu nu are copii. Oricum, ei nu apar pe scenă. Și astfel conflictul în comedii este înlocuit cu șicana, pentru ca în final dorința individuală să triumfe, dar să triumfe și realitatea puterii înconjurătoare, ele fiind de fapt două părți ale aceluiași trup (Fănică și Zoe fiind și așa-zisa iubire, și așa-zisa putere statală). Dar dacă n-ar fi cuplul ibovnicilor în comediile lui Caragiale, am putea vorbi de o lume absolut hermafrodită. Aici nu există sacrificiu. Agamemnon, reamintim, și-a sacrificat fiica. Agamiță n-o să-i dea becherului scrisoarea, nici după ce acesta îi dă pe tavă colegiul ! Vremea sacrificiilor s-a dus... Troia poate fi cucerită prin impostură. Și culmea ! Și prin impostura mărturisită. Căci Gagamiță dezvăluie mecanismul cuceririi Troiei : a dat de-o epistolă... Își explică senin ticăloșia. Și comedia aici își are hazul, în sinceritatea ticăloșiei... Nu există deci nici sacrificiu, nici ispășire, nu există valori superioare, eterne, nu există un centru al lumii, Delfi, marcat printr-o piatră zisă omphalos („buricul"), lumea nu are un buric, e un cerc de relații, de aranjamente muzicale la fanfară. Oreste se clatină, în el joacă desfrîul unui joc asurzitor, gîndurile cîntă în el ca un viers nebun... Înnebunește firea, băgăm de seamă, sub ochii noștri. Se clatină o conștiință. Privindu-și pata de pe mîini, proaspăt sîngerată, lui Oreste i se tulbură mintea. Dar mai e un leac : dacă la Delfi va fi *atins de zeu* (s.n.), chinul lui va conteni. În *Scrisoare* zeii fac parte din cercul protagoniștilor, astfel că fiecare personaj în parte poate fi acolo un mic zeu, suficient măcar pentru sine însuși. Spiritul de turmă al acestor zei alungă orice conștiință din ecuație. Bucuria va umple cerul și pămîntul, coana Joițica va primi noi scrisori de la cocoșelul ei Fănică, umflat în pene, cum a mai primit-o și pre cea care a iscat furtuna din paharul cu apă. Ce-i scria acolo pre-

fectul ? „Nu mă aștepta, prin urmare, și vino tu (adică coana Joițica — n.n.), la cocoșelul tău care te adoră, ca totdeauna, și te sărută de o mie de ori, Fănică..." Oameni maturi, fără copii, senini, ținîndu-și în frîu destul de bine mica dar șireata lor minte. Pe cîtă vreme Hamlet începe să-și piardă stăpînirea asupra conștiinței sale, mintea sa strălucitoare începe să se întunece... Și poate aici e marea cheie a piesei : nu destrămarea regatului, a familiei regale, ci destrămarea ființei unui om, prăbușirea unui geniu. Să ne amintim ce spune Ofelia : „Ce minte-aleasă se destramă-aici !" Vedem deci cum se năruiește o minte aleasă, vedem deci cum năruirea, destrămarea acestei inteligențe este tragică — și este poate chiar partea esențială a tragediei *Hamlet*, mai importantă decît tragedia întîmplată mai înainte de ridicarea cortinei, cînd fratele priapic și-a ucis fratele luminat și s-a cățărat repede în patul conjugal rămas încă fierbinte...

Iată ce moștenire cumplită ne lasă cei priviți de noi prin gaura cheii. Și dacă nu producem astăzi piese la înălțimea lor, a acestor contemporani eterni ai noștri, vina nu este a penuriei de regi de astăzi și a invadării tehnicii în viața spirituală, vina nu este a teatrului, ci a dramaturgilor ce se îndeletnicesc cu acest gen ciufut de punere în cătare a condiției umane, a dramaturgilor printre care ne numărăm și noi cei aflați pe scene aici sau la Focșani, la Focșani sau în altă parte...

CUPRINSUL